

IZDALA IN ZALOŽILA MOHORJEVA DRUŽBA V CELJU
V REDNI KNJIŽNI ZBIRKI ZA LETO 1973

Uredniški odbor: Rado Bordon, Stanko Cajnkar, Emilijan Cevc,
Otmar Črnilogar, Jože Dolenc, Jože Lodrant, Rafko Vodeb.

UREDIL JOŽE DOLENC

Barvni posnetki panjskih končnic na prvi strani ovitka (od zgoraj navzdol): Adam in Eva; Rojstvo Gospodovo; Kristus s knjigo; Marija z Detetom; na zadnji strani ovitka (od zgoraj navzdol): Kralj David; Krst v Jordanu; Slovesni vhod v Jeruzalem; Sv. Janez Evangelist.

Barvni posnetki panjskih končnic v koledarskem delu: januar: Obisk Sv. Treh kraljev; februar: Sv. družina; marec: Sv. Jožef; april: Jezusovo vstajenje; maj: Marija z Detetom; junij: Bog Oče; julij: Jezusovo in Marijino Srce; avgust: Marijino vnebovzetje; september: Mana v puščavi; oktober: Marija z Detetom; november: Sv. Martin; december: Kamenjanje sv. Štefana.

Barvni posnetki izvornih panjskih končnic: Mirko Kambič

Izvirne panjske končnice so ljubeznivo dali na voljo za barvne posnetke in za njihovo uporabo v tej knjigi Čebelarški muzej v Radovljici, Etnografski muzej v Ljubljani, Muzej na gradu v Škofji Loki in nekateri zasebni lastniki. Mohorjeva družba v Celju se jim za blagohotno naklonjenost priskrčno zahvaljuje.

Nebesna znamenja je narisal akad. slikar Stane Kregar

OSREDNJA
KNJIŽNICA
CELJE

|| 18 25 / 1974

0 3942 / 1973

MOHORJEV KOLENDAR

ZA NAVADNO LETO

1974

1973

Navadno leto 1974

ima 365 dni, začne se s torkom in neha s torkom

Premakljivi prazniki

Pepelnica	27. februarja
Velika noč	14. aprila
Vnebohod	23. maja
Binkošti	2. junija
Sv. Trojica	9. junija
Sv. Rešnje Telo	13. junija
1. adventna nedelja	1. decembra

Postna postava

Zapoved pritrgranja v jedi (le enkrat na dan se do sitega najesti) velja za vse kristjane od izpolnjenega 21. leta do začetka 60. leta življenja na pepelnico in na veliki petek.

V vseh slovenskih škofijah imamo **zdržek** od mesnih jedi (mesna juha je dovoljena) **vse petke** v postu (znamenje +), **strogi post** (zdržek od mesnih jedi ter pritrgovanje v jedi, znamenje + +), na **pepelnico** in na **veliki petek**.

V našem koledarju se oziram na svetnike vesoljne Cerkev in na svetnike vseh slovenskih škofij. Za vsak dan smo napisali najprej tiste svetnike, ki jih ta dan Cerkev časti v bogoslužju po prenovljenem bogoslužnem koledarju. Upoštevali smo tudi svetnike, ki jih časti ljudstvo in se jim priporoča. Novorojenecem dajemo najraje imena svetnikov, ki so blizu dneva rojstva. Kadar ne najdemo primerne imena, pojdimo k dušnemu pastirju. Ta nam bo tudi povedal, kako bi se glasilo tuje svetnikovo ime po slovensko.

Godovinsko število

Zlato število	18
Sončni krog	23
Epakta	6
Nedeljska črka	F
Rimsko število	12
Letni vladar	Mars

Začetek letnih časov

Začetek pomladi:	dne 21. marca ob 1. uri 7 minut; Sonce stopi v znamenje Oвна (pomladansko enakonočje).
Začetek poletja:	dne 21. junija ob 19. uri 38 minut; Sonce na povratniku Raka.
Začetek jeseni:	dne 23. septembra ob 10. uri 59 minut; Sonce stopi v znamenje Tehtnice (jesensko enakonočje).
Začetek zime:	dne 22. decembra ob 6. uri 56. minut; Sonce na povratniku Kozoroga.

Znamenja v koledarju

Znaki za Lunine spremembe

Mlaj	●
Prvi krajec	◐
Ščip (polna luna)	○
Zadni krajec	◑

Državni prazniki

- 1. in 2. januar, novo leto
 - 1. in 2. maj, praznik dela
 - 4. julij, dan borca
 - 29. in 30. november, dan republike
- Če pride kateri od dnevov novega leta (1. in 2. januar), praznik dela (1. in 2. maj) ali dan republike (29. in 30. november) na nedeljo, se šteje za praznik tudi prvi naslednji delavnik po teh dnevih. — Ob državnih praznikih SFRJ se ne dela v državnih uradih in ustanovah ter v gospodarskih organizacijah na vsem območju SFRJ.

Republiški prazniki

- 27. april — Dan ustanovitve OF Slovenije
- 7. julij — Dan vstaje srbskega naroda
- 13. julij — Dan vstaje črnogorskega naroda
- 22. julij — Dan vstaje slovenskega naroda
- 27. julij — Dan vstaje hrvaškega naroda in naroda Bosne in Hercegovine
- 2. avgust — Ilinden, narodni praznik Makedonije
- 11. oktober — Dan vstaje makedonskega naroda
- 1. november — Dan spomina na mrtve — državni praznik v SR Sloveniji

Pomembnejši dnevi

- 8. marec — Dan žena
- 15. april — Dan železničarjev
- 9. maj — Dan zmage
- 21. maj — Dan jugoslovanskega vojnega letalstva
- 25. maj — Rojstni dan maršala Tita
- Dan mladosti
- 13. julij — Dan šoferjev
- 16. julij — Dan tankistov JLA
- 9. september — Dan vstaje v Istri, Trstu in Slovenskem Primorju
- 10. september — Dan jugoslovanske mornarice
- 7. oktober — Dan topništva JLA
- 20. oktober — Osvoboditev Beograda
- 24. oktober — Dan organizacije Združenih narodov
- 31. oktober — Mednarodni dan varčevanja
- 7. november — Velika oktobrska socialistična revolucija
- 22. december — Dan Jugoslovanske ljudske armade

Herschlov ključ

Učenjaki sicer ne morejo dokazati, da Luna vpliva na vreme — podobno kakor vpliva na morsko dno — vendar opazovanja dokazujejo, da je Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz Luninih sprememb, precej zanesljiv vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremeniki.

Zvezdoslovec F. J. Herschel je sestavil tabelo, ki jo podajamo spodaj. Na polagi te tabele — vsaj približno — lahko ugotovimo vreme, ako vemo, kdaj se izpremeni Luna, to je, ob kateri uri nastopi prvi krajec ◐, ščip ○, zadnji krajec ◑ in mlaj ●.

Herschlov ključ pravi: Če se Luna spremeni:

ob uri	bo poleti (16. 4.–15. 10.)	bo pozimi (16. 10.–15. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozahodnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severo-zahodniku, sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zahodniku, dež ob jugu ali jugozahodniku	dež in sneg ob jugu ali zahodniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo ta ključ takole:

1. Vreme bo tem zanesljiveje lepo, čim bliže polnoči se Luna spremeni.

2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže pol dneva se Luna spremeni.

Ako Herschlov ključ napoveduje lepo vreme za določen dan, moramo razumeti tako, da bo približno v tistih dneh lepo.

Naši dedje so zelo verjeli stoti uri po mlaju. Kakor se je vreme tedaj zastavilo, tako je redno do ščipa (polne lune) tudi trajalo. Rimljani so v svojem pregovoru to označevali kar s petim dnevom: Kakršno je po mlaju vreme peti dan, tako do ščipa (polne Lune) sleherni dan.

Sončevi in Lunini mrki

V letu 1974 sta dva Sončeva in dva Lunina mrka:

1. Dne 4. junija je delni Lunin mrk, ki je viden iz vzhodnega dela Severne Amerike, iz Južne Amerike, na Atlantskem oceanu, iz Afrike, Evrope, jugozahodnega dela Azije, na Indijskem oceanu in iz Avstralije. Pri nas je mrk viden. Začetek je ob 21. uri 38,9 minut, konec pa drugi dan, tj. 5. junija ob 9. uri 53,2 minut. Ob največji stopnji mrka bo Zemljina senca pokrila 0,83. del navideznega Luninega premera.

2. Dne 20. junija je popolni Sončev mrk, ki je kot tak viden v ozkem pasu, ki teče čez Indijski ocean. Kot delni mrk je viden iz zahodnega dela Indonezije in Avstralije. Pri nas mrk ni viden.

3. Dne 29. novembra je popolni Lunin mrk. Začetek mrka je viden iz vzhodnega dela Evrope, iz Azije, na vzhodnem delu Indijskega oceana, iz Avstralije, na Tihem oceanu in iz Severne Amerike. Konec mrka pa je viden iz Evrope, vzhodnega dela Afrike, iz Azije, z Aljaske, na Tihem oceanu in iz Avstralije. Začetek delnega mrka je ob 14. uri 28,6 minut, začetek popolnega ob 15. uri 35,1 minut, konec popolnega ob 16. uri 51,6 minut, konec delnega pa ob 17. uri 58,2 minut. Pri nas bo viden le konec mrka,

saj zaide Sonce tega dne v Ljubljani ob 16. uri 20. minut.

4. Dne 13. decembra je delni Sončev mrk, ki je viden iz Severne Amerike, na Atlantskem oceanu in iz skrajnega jugozahodnega dela Evrope. Pri nas mrk ni viden.

Vidnost premičnic-planetov

MERKUR je na nebu zmeraj blizu Sonca in se od njega navidezno lahko oddalji največ za 10 do 28 stopinj. Pot Merkurja okoli Sonca je namreč dokaj sploščena elipsa in največja navidezna oddaljenost od Sonca je odvisna od trenutne Merkurjeve lege na tiru in od istočasne lege Zemlje. Merkurja lahko opazujemo samo zvečer na zahodnem nebu ali jutraj na vzhodnem nebu pred Sončevim vzhodom. Na večernem nebu bo letos viden ob datumih okoli 9. II., 4. VI. in 1. X.; na jutranjem nebu bo viden ob datumih okoli 23. III., 22. VII. in 10. XI.

Merkur sreča Luno: 24. I., 21. III., 23. V., 18. VII., 17. IX., 16. X. in 12. XI. Marsa sreča 2. IX. in 24. XI., Jupitra sreča 28. I., 2. III. in 21. III., Saturna sreča 2. VI. in 24. VII., Urana sreča 25. IX. in 10. XI.

VENERA v začetku leta ni vidna, ker je 23. I. v zdonji konjunkciji s Soncem. V februarju se pojavi kot Danica nad vzhodnim delom obzorja le malo pred Sončevim vzhodom. Dne 27. II. doseže največji navidezni sij $-4,3$. Potem se postopoma navidezno oddaljuje od Sonca in vzhaja vedno prej: sredi marca ob 4.15, aprila pa malo pred 4. uro. Dne 4. IV. pride v največjo navidezno razdaljo 46 stopinj zahodno od Sonca. Tedaj je v ozvezdju Vodnarja, kjer sreča 15. IV. planet Jupiter. Venera se nato navidezno približuje Soncu, je pa še vedno zelo ugodna za opazovanje: sredi maja vzide ob 3. uri, sredi junija ob 2.25, sredi julija pa kmalu po 2. uri. Dne 31. VII. gre tesno mimo Saturna (0,2 N) v ozvezdju Dvojčkov. V septembru vzide Venera le še uro pred Soncem, potem pa se začne polagoma izgubljati v njegovih žarkih. Ob koncu leta Venera ni vidna, saj je 6. XI. v zgornji konjunkciji s Soncem.

Venera sreča Luno 19. II., 19. III., 18. IV., 18. V., 17. VI., 17. VII., in 16. VIII. Jupitra sreča 15. IV., Saturna pa 31. VII.

MARS je do aprila viden vso prvo polovico noči. V januarju je v ozvezdju Ovna in zahaja sredi meseca okrog 2. ure. V naslednjih treh mesecih se zadržuje v ozvezdju Bika. Pot ga vodi mimo planeta Saturna 20. IV. v ozvezdju Dvojčkov. Zahaja vedno prej: sredi maja pol ure pred polnočjo, junija po 22. uri, sredi julija ob 21.20, avgusta pa že v zgodnjih večernih urah. Tedaj je v ozvezdju Leva. Septembra, oktobra in novembra ni v primeri legi za opazovanje, ker je 14. X. v konjunkciji s Soncem. Konec leta je Mars v ozvezdju Skorpiona in vzhaja okrog 6. ure.

Mars sreča Luno 3. I., 31. I., 1. III., 29. III., 26. IV., 25. V., 23. VI., 21. VII., 19. VIII. in 12. XII. Merkurja sreča 2. IX. in 24. XI., Saturna sreča 20. IV. Neptuna pa 25. XII.

JUPITER je v januarju viden v ozvezdju Kozoroga in zaide sredi meseca dve uri za Soncem. V februarju ni viden, ker je 13. II. v konjunkciji s Soncem. Naslednji mesec ga lahko najdemo na jutranjem nebu le kratak čas pred Sončevim vzhodom. Tedaj je v ozvezdju Vodnarja, kjer se zadržuje do konca leta. Potem se navidezno oddaljuje od Sonca, vzhaja vedno prej in postaja primernejši za opazovanje: sredi aprila vzide ob 3.45, v maju okrog 2. ure, junija pa že kmalu po polnoči. Do

8. VII. se giblje napredno, potem pa spremeni smer svojega navideznega gibanja v obratno. V avgustu in septembru je Jupiter zelo primeren za opazovanje, ker je 5. IX. v opoziciji s Soncem in je viden vso noč. Sredi oktobra zaide ob 2.30, v novembru pa kmalu po polnoči. Po zastoju 3. XI. se giblje Jupiter spet napredno. Konec leta je viden le v večernih urah.

Jupiter sreča Luno 25. I., 21. III., 18. IV., 16. V., 12. VI., 10. VII., 6. VIII., 2. IX., 29. IX., 26. X., 22. XI. in 20. XII. Merkurja sreča 28. I., 2. III. in 21. III., Venero pa 15. IV.

SATURN je bil 23. XII. 1973 v opoziciji s Soncem, zato je v začetku leta viden vso noč. Giblje se obratno v ozvezdju Dvojčkov, nato preide v Bika, kjer 27. II. spremeni smer svojega gibanja v napredno. Ob koncu marca zaide okoli 1. ure, sredi aprila ob 0.15, sredi maja pa že ob 22.30. Spet je v ozvezdju Dvojčkov, kjer ostane do konca leta. Junija in julija ni viden, saj je 30. VI. v konjunkciji s Soncem. Avgusta je že jutranji planet: sredi meseca vzhaja nekaj pred 2. uro. V septembru je viden skoraj vso drugo polovico noči. Po 31. X. se giblje Saturn spet obratno. V oktobru vzhaja v poznih večernih urah, potem pa vedno prej, tako je konec leta viden vso noč.

Saturn sreča Luno 7. I., 3. II., 3. III., 30. III., 26. IV., 24. V., 18. VII., 15. VIII., 11. IX., 9. X., 5. XI., 2. XII. in 29. XII. Merkurja sreča 2. VI. in 24. VII., Venero 31. VII., Marsa pa 20. IV.

URAN je na meji vidnosti s prostim očesom. Giblje se vse leto v ozvezdju Device. Dne 1. II. je v zastoju in se nato giblje v obratni smeri. Ob koncu januarja vzhaja ob polnoči, sredi februarja ob 22.45, sredi marca ob 20.50. Meseca aprila je viden vso noč, saj je 16. IV. v opoziciji s Soncem. Sredi maja zaide ob 3.25, sredi junija ob 1.25. Dne 2. VII. je v zastoju

in se začne gibati v napredni smeri. Do srede julija je viden v prvi polovici noči. Sredi avgusta zaide ob 21.25, sredi septembra pa že ob 19.25. Dne 21. X. je v konjunkciji s Soncem in zato do konca novembra ni viden. Sredi decembra vzhaja kmalu po 3. uri.

Uran sreča Luno 15. I., 12. II., 11. III., 7. IV., 5. V., 1. VI., 28. VI., 25. VII., 22. VIII., 18. IX., 12. XI. in 9. XII. Merkurja sreča 25. IX. in 10. XI.

NEPTUN je 12. III. v zastoju, nato se giblje v obratni smeri. Dne 30. V. je v opoziciji s Soncem. Dne 19. VIII. je spet v zastoju in se nato giblje v napredni smeri. Dne 1. XII. je v konjunkciji s Soncem. Giblje se med ozvezdjem Škorpiona in Strelca.

PLUTON, deveti, najbolj oddaljeni planet, je v opoziciji s Soncem meseca marca, v konjunkciji pa septembra. Giblje se v ozvezdju Device.

Pregled

Venera v januarju ni vidna, od februarja do oktobra je Danica, proti koncu leta pa spet ni primerna za opazovanje.

Mars je viden do maja vso prvo polovico noči, nato le v večernih urah. Od septembra do novembra ni primeren za opazovanje. Konec leta je viden nekaj pred Sončevim vzhodom.

Jupiter v začetku leta ni viden. Aprila in maja je viden v jutranjih urah, junija po polnoči, avgusta in septembra pa je viden vso noč. V novembru ga lahko opazujemo le prvo polovico noči, v decembru pa le v večernih urah.

Saturn je viden v začetku leta vso noč, konec marca samo v prvi polovici noči, junija in julija ni viden, v septembru po polnoči, decembra pa je viden vso noč.

Označevanje praznikov in godov po novem bogoslužnem koledarju

Po novem bomo odslej v kalendarju označevali praznike in godove tako, kakor so označeni v novem bogoslužnem koledarju. Stopnjo praznika oz. godu bomo označili s številko v oklepaju za praznikom. Pri tem pomeni: 1 — slovesni praznik, 2 — praznik, 3 — obvezni god in 4 — neobvezni god. Krog (●) razmejuje praznovanja bogoslužnega koledarja od navadnih godov. Tako so na levi od tega kroga (oz.

pred njim) navedena praznovanja, ki se jih tisti dan spominjamo v bogoslužju, desno od kroga (oz. za njim) pa so koledarski godovi, ki se jih redno v bogoslužju ne spominjamo. Če je krog že v začetku, pomeni, da tisti dan v bogoslužju ni posebnega godu in je zato maša in molitveno bogoslužje od delavnika (bogoslužni delavnik).

Premakljivi prazniki po gregorijanskem koledarju

Leto prestopno leto*	Pepelnica	Velika noč	Vnebohod	Binškošči	Rešnje telo	1. adventna nedelja
1974	27. februarja	14. aprila	23. maja	2. junija	13. junija	1. decembra
1975	12. februarja	30. marca	8. maja	18. maja	29. maja	30. novembra
1976*	3. marca	18. aprila	27. maja	6. junija	17. junija	28. novembra
1977	23. februarja	10. aprila	19. maja	29. maja	9. junija	27. novembra
1978	8. februarja	26. marca	4. maja	14. maja	25. maja	3. decembra
1979	28. februarja	15. aprila	24. maja	3. junija	14. junija	2. decembra
1980*	20. februarja	6. aprila	15. maja	25. maja	5. junija	30. novembra
1981	4. marca	19. aprila	28. maja	7. junija	18. junija	29. novembra
1982	24. februarja	11. aprila	20. maja	30. maja	10. junija	28. novembra
1983	16. februarja	3. aprila	12. maja	22. maja	2. junija	27. novembra
1984*	7. marca	22. aprila	31. maja	10. junija	21. junija	2. decembra

JULIJANSKI KOLEDAR

Leto 1974 po julijanskem koledarju je navadno leto,

ki ima 365 dni ali 52 tednov in en dan. Začne se

14. januarja in se konča 13. januarja 1975.

PRAZNIKI SRBSKO-PRAVOSLAVNE CERKVE PO JULIJANSKEM KOLEDARJU

Gospodovo rojstvo (božič) (Rodenje Hristovo)	25. december 1973 po julijan.	= 7. januar po gregorijan.
Mati božja (Sabor Presvete Bogorodice)	26. december	= 8. januar
Sv. Štefan (Sv. prvomučenik i arhidžakon Stefan)	27. december	= 9. januar
Novo leto 1974	1. januar 1974	= 14. januar
Gospodovo razglašenje (Sv. 3 kralji) (Bogojavljanje)	6. januar	= 19. januar
Sv. Sava (Sv. Sava, I. arhiepiskop srpski)	14. januar	= 27. januar
Sv. trije hierarhi (Sv. tri jerarha: Vasilije Vel., Grigorije Bog. i Jovan Zlat.)	30. januar	12. februar
Jezusovo darovanje (Sretenje Gospodnje)	2. februar	= 15. februar
Marijino oznanjenje (Blagovest)	25. marec	= 7. april
Velika noč — Vstajenje Gospodovo (Vaskrsenje Gospoda Isusa Hrista)	1. april	= 14. april
Vnebohod Gospodov (Vaznesenje, Spasovdan)	10. maj	= 23. maj
Binkošti (Prihod sv. Duha) (Silazak Sv. Duha)	20. maj	= 2. junij
Rojstvo Janeza Krstnika (Rodenje sv. Jovana Preteče)	24. junij	= 7. julij
Peter in Pavel (Sv. apostol. Petar i Pavle — Petrovdan)	29. junij	= 12. julij
Jezusova spremenitev na gori (Preobraženje Gospodnje)	6. avgust	= 19. avgust
Marijino vnebovzetje (Uspenije Bogorodice — Velika Gospojina)	15. avgust	= 28. avgust
Mučeništvo Janeza Krstnika (Usekovanje glave sv. Jovana Krstitelja)	29. avgust	= 11. september
Marijino rojstvo (Rodenje presvete Bogorodice — Mala Gospojina)	8. september	= 21. september
Povišanje sv. Križa (Vozdviženje časnoga krsta — Krstovdan)	14. september	= 27. september
Marija Zavetnica (Pokrov presv. Bogorodice)	1. oktober	= 14. oktober
Nadangel Mihael (Sabor sv. arhangela Mihaila — Arandželov dan)	8. november	= 21. november
Marijino darovanje (Vavedenje Presvete Bogorodice)	21. november	= 4. december
Sv. Nikolaj (Sv. Nikolaj Čudotvorac — Nikoljdan)	6. december	= 19. december

1 Torek

- 2 Sreda
3 Četrtek
4 Petek
5 Sobota

6 Nedelja

- 7 Ponedeljek
8 Torek
9 Sreda
10 Četrtek
11 Petek
12 Sobota

13 Nedelja

- 14 Ponedeljek
15 Torek
16 Sreda
17 Četrtek
18 Petek
19 Sobota

20 Nedelja

- 21 Ponedeljek
22 Torek
23 Sreda
24 Četrtek
25 Petek
26 Sobota

27 Nedelja

- 28 Ponedeljek
29 Torek
30 Sreda
31 Četrtek

NOVO LETO, OSMINA BOŽIČA, PRAZNIK BOŽJE MATERE MARIJE (1) ●

Bazilij Vel. in Gregor Nac., škofa in cerkv. uč. (3) ●

- Genovefa Pariška, devica; Anter, papež, mučenec
- Angela Folinjska, redovnica; Gregor Langreski, škof
- Simeon Stilit, puščavnik; Emilijana (Milena), devica

GOSPODOVO RAZGLAŠENJE, SV. TRIJE KRALJI (1) ●

Modri z Vzhoda počastijo Jezusa (Mt 2, 1-12)

- Rajmund Penjaf., duh. (4) ● Lucijan Antiohijski, muč.
- Severin Noriški, op.; Erhard škof; Jurij iz Hozibe, red.
- Julijan in Bazilisa, mučenca; Hadrijan, opat
- Viljem iz Bourgesa, škof; Agaton, papež
- Pavlin Oglejski, šk. (3) ● Teodozij, opat
- Alfred, opat; Tatjana (Tanja), muč.; Ernest, muč.

JEZUSOV KRST (2) ● Veronika Milanska, dev. Ti si moj ljubljeni Sin (Lk 3, 15-16, 21-22)

- Feliks (Srečko) Nolanski, duh.; Odon iz Novare, red.
- Pavel Puščavnik; Maver, opat; Habakuk, prerok
- Marcel, papež; Berard in tov., frančisk. mučenci
- Anton (Zvonko), puščavnik (3) ● Marijan, diakon, muč.
- Marjeta Ogrska, redovn.; Priska, mučenka
- Kanut (Knut), kralj; Germanik, muč.; Arsen, red.

2. NAVADNA (2) ● Fabijan p. in Boštjan, muč. Jezusov prvi čudež (Jan 2, 1-12)

- Neža (Janja), dev., muč. (3) ● Epifanij, škof
- Vincenc (Vinko), diakon, muč. (4) ● Teodolinda, kraljica
- Emerencijana, mučenka; Ildefonz, škof
- Frančišek Saleški, šk., c. u. (3) ● Felician, škof, muč.
- Spreobrnitev apostola Pavla (2) ● Ananija, mučenec
- Timotej in Tit, škofa (3) ● Robert, Alberik, Štefan, r. u.

3. NAVADNA (2) ● Angela Merici, devica Jezusov govor v Nazaretu (Lk 1, 1-4; 4, 14-21)

- Tomáš Akvinski, duh., c. u. (3) ● Peter Nolasco, red. u.
- Valerij, škof; Julijan Ubogi, spokornik
- Martina, dev., muč.; Hiacinta (Jacinta) Marescotti
- Janez Bosko, red. ust. (3) ● Marcela, vdova

JANUAR

PROSINEC

*Čas vrti se neprestano,
seka rane in zdravi.*

*Po gorah je ivje,
po ravnem je mraz,
oh, kje si ti, dekle,
oh, kje sem pa jaz?!*

Sonce stopi v znamenje **Vodnarja**
20. ob 12.

- Prvi krajec 1. ob 19.05
- Ščip 8. ob 13.36
- Zadnji krajec 15. ob 08.03
- Mlaj 23. ob 12.02
- Prvi krajec 31. ob 08.39

Dolžina dneva, vzhod in zahod Sonca

Dan	Vzhod Sonca	Zahod Sonca	Dolžina dneva
1.	07.44	16.27	08.43
6.	07.43	16.32	08.49
11.	07.42	16.38	08.56
16.	07.40	16.44	09.04
21.	07.36	16.51	09.15
26.	07.32	16.58	09.26
31.	07.26	17.06	09.40

Do konca meseca se dan podaljša za
57 minut.

Vreme in letina v ljudskih pregovorih

Če v prosincu mušica raja,
pičla poleti bo piča in klaja.

Mnogo snega, mnogo sena.

Zarja za novega leta (1.)
slabo vreme obeta.

Če je Makarij (2.) jasen,
bo september krasen,
če se pa kisko drži,
se tudi september mrači.

Ako je Vinku (22.) vroče,
pripravi kašče, nabijaj obroče.

Če sveti Pavel (25.) na vetru prijezdi,
se za njim rad dež ugnezdi.

Prosinec mil, Bog se usmil'.
Prosınca gorkota, jeseni sirota.

1 Petek
2 Sobota

3 Nedelja

4 Ponedeljek
5 Torek
6 Sreda
7 Četrtek
8 Petek
9 Sobota

10 Nedelja

11 Ponedeljek
12 Torek
13 Sreda
14 Četrtek
15 Petek
16 Sobota

17 Nedelja

18 Ponedeljek
19 Torek
20 Sreda
21 Četrtek
22 Petek
23 Sobota

24 Nedelja

25 Ponedeljek
26 Torek
27 Sreda
28 Četrtek

● Brigita Irska, devica; Pionij, mučenec
Jezusovo darovanje, Svečnica* (2) ● Simeon in Ana

4. NAVADNA (2) ● Blaž, škof, mučenec
Jezusa v Nazaretu ne sprejmejo (Lk 4, 21-30)

● Andrej Corsini, škof; Janez de Britto, mučenec
Agata, dev., muč. (3) ● Ingenuin in Albuin, škofa
Pavel Miki in tov., muč. (3) ● Amand Belgijski, škof
● Nivard, redovnik; Adavkt in frigijski mučenci
Hieronim Emiliani (4) ● Janez de Matha; Prešernov dan
● Apolonija, devica, mučenka; Nikefor, mučenec

5. NAVADNA (2) ● Sholastika, devica
Obilni ribji lov (Lk 5, 1-11)

Lurška Mati božja (4) ● Cedmon, redovnik
● Evalija, mučenka; Benedikt Anianski, opat
● Katarina de Ricci, redovnica; Gregor II., papež
Valentin (Zdravko), mučenec (4) ● Bruno Kverfurtski, m.
● Jordan Saški, opat; Georgija, devica; Agapa, dev., muč.
● Julijana, mučenka; Onezim, škof; peteri muč. iz Egipta

6. NAVADNA (2) ● Sedem ustanoviteljev servitov
Govor na gori (Lk 6, 17. 20-26)

● Simeon Jeruzalemski, šk., muč.; Flavijan, škof
● Konrad iz Piacenze, spokornik; Barbat, škof
● Sadot in tovariši, mučenci; Evherij, škof
Peter Damiani, šk., c. u. (4) ● Maksimijan Puljski, škof
Sedež apostola Petra (2) ● Marjeta Kortonska, spok.
Polikarp, šk., muč. (3) ● Dositej, menih

7. NAVADNA (2) ● (Matija, apostol)
Jezus uči ljubezen do bližnjega (Lk 6, 27-38)

● Tarazij (Taras), škof; Valburga, devica
● Pust; Matilda iz Hackeborna, devica; Porfirij, škof
+ + Pepelnica (1) ● Gabrijel Žalostne Matere b., red.
● Roman, opat; Hilarij, papež; Osvald, škof

FEBRUAR

SVEČAN

*Nesrečna zima mrazi me,
ker dolgo proč ne spravi se,
Ovbe!*

*Ledeni kriv'c in sever še
nemilostljivo brije me,
Ovbe!*

*Pod snegom zemlja skriva se
in kakor mrlič trda je,
Ovbe!*

*Če sonce pa le iskre da,
življenje zopet vse ima,
Oja!*

Sonce stopi v znamenje Rib 19. ob 2.

- Ščip 7. ob 00.24
- Zadnji krajec 14. ob 01.03
- Mlaj 22. ob 06.33

Dolžina dneva, vzhod in zahod Sonca

Dan	Vzhod Sonca	Zahod Sonca	Dolžina dneva
1.	07.25	17.07	09.42
6.	07.18	17.15	09.57
11.	07.12	17.22	10.10
16.	07.04	17.30	10.26
21.	06.56	17.36	10.40
26.	06.47	17.44	10.57

Do konca meseca se dan podaljša za
1 uro 21 minut.

Vreme in letina v ljudskih pregovorih

Če konec svečana burja pometa,
se dobra letina obeta.

Če je svečnica (2.) krasna,
bo vigred kasna,
če pa na ta dan sneži,
pomlad več daleč ni.

Ako je Petrov stol (22.) hladán,
zima za dolgo primrzne nanj.

Matija (25.) led razbija,
če ga ni, ga naredi.

Ako je pretoplo svečana,
malega travna bo še
počivala brana;
ako pa je svečana mraz,
malega travna se poti obraz.

Svečan iztegne dan.

1 Petek
2 Sobota

3 Nedelja

4 Ponedeljek
5 Torek
6 Sreda
7 Četrtek
8 Petek
9 Sobota

10 Nedelja

11 Ponedeljek
12 Torek
13 Sreda
14 Četrtek
15 Petek
16 Sobota

17 Nedelja

18 Ponedeljek
19 Torek
20 Sreda
21 Četrtek
22 Petek
23 Sobota

24 Nedelja

25 Ponedeljek
26 Torek
27 Sreda
28 Četrtek
29 Petek
30 Sobota

31 Nedelja

+ ● Albin, škof; Svitbert, škof; Antonina, mučenka
● Neža Praška, devica; Henrik Suzo, redovnik

1. POSTNA (1) ● Kunigunda, cesarica

Jezus zavrne skušnjavca (Lk 4, 1-13)

Kazimir, kraljevič (4) ● Arkadij, škof, mučenec
● Janez Jožef od Križa, redovnik; Evzebij, mučenec
● Fridolin (Miroslav), opat; Koleta (Nika), devica
Perpetua in Felicita, muč. (4) ● Gavdioz, škof
+ Janez od Boga, red. ustan. (4) ● Beata, mučenka
Kvatre; Frančiška Rimska, red. (4) ● Gregor Niški, šk.

2. POSTNA (1) ● Štirideset mučencev

Jezus se na gori spremeni (Lk 9, 28-36)

● Sofronij, škof; Evlogij, mučenec; Konstantin, spok.
● (Gregor Vel., papež) Doroteja (Rotija), mučenka
● Kristina, dev., muč.; Teodora (Božidara), mučenka
● Matilda, kraljica; Florentina, opatinja
+ ● Klemen M. Dvořak, red.; Ludovica de Marillac, red.
● Hilarij in Tacijan, muč; Herbert, škof; Julijan, m.

3. POSTNA (1) ● Jedrt Niveljska, opatinja

Jezus opominja k pokori (Lk 13, 1-9)

Ciril Jeruzalemski, šk., c. u. (4) ● Salvator, redovnik
JOŽEF, MOŽ DEVICE MARJE (1) ● Sibilina, dev.
● Klavdija in tov., muč.; Kutbert, škof
● Nikolaj iz Flüe, puščavnik; Filemon, mučenec
+ ● Lea, spokornica; Katarina Genovska, spokornica
Turibij iz Mongroveja, šk. (4) ● Viktorijan in tov.

4. POSTNA (1) ● Dionizij in tov., muč.

Prilika o izgubljenem sinu (Lk 15, 1-3. 11-32)

Gospodovo oznanjenje* (1) ● Dizma, desni razbojnik

● Evgenija, mučenka; Kastul, mučenec
● Rupert Salzburški, škof; Lidija, mučenka
● Milada Praška, dev.; Bojan (Vojan), knez, muč.
+ ● Bertold, red. ustanov.; Evstracij, mučenec
● Amadej IX. Savojski, knez; Kvirin iz Neussa

5. POSTNA (1) ● Modest Gosposvetski, šk.

Jezus ne obsoja grešnice (Jan 8, 1-11)

M A R E C

SUŠEC

Plug izpod strehe, brano na dan!
Jarme in vole, kdor ni zaspan!

Zemlja se taja, svet' Valentin
vabi na delo, dela sem sin!

Zjutraj zaprežem, plug svoj držim,
v desno in levo brazde drobim.

Žito posejem tukaj in tam,
skrbno povlečem, potlej pa — dam!

Sonce stopi v znamenje **Ovna** 21. ob 1. (začetek pomladi).

- Prvi krajec 1. ob 19.02
- Ščip 8. ob 11.02
- Zadnji krajec 15. ob 20.15
- Mlaj 23. ob 22.24
- Prvi krajec 31. ob 02.44

Dolžina dneva, vzhod in zahod Sonca

Dan	Vzhod Sonca	Zahod Sonca	Dolžina dneva
1.	06.42	17.48	11.06
6.	06.33	17.55	11.22
11.	06.24	18.02	11.38
16.	06.14	18.09	11.55
21.	06.04	18.15	12.11
26.	05.54	18.22	12.28
31.	05.45	18.29	12.44

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 38 minut.

Vreme in letina v ljudskih pregovorih

Kar v breznu požene,
nima veljave nobene.

Če mučence mrazi (10.),
zmrzuje še 40 noči.

Svetega Jožefa (19.) vreme ugodno,
obeta nam leto rodno in plodno.

Če na Ruperta (27.) dež pada,
kašča pridelkov strada.

Ako sušca grmi,
dobra letina prihiti.

Brezen, če z rilcem ne rije,
pa z repom vije.

Če sušca prah okrog pometa,
prav dobro letino nam obeta.

- 1 Ponedeljek
2 Torek
3 Sreda
4 Četrtek
5 Petek
6 Sobota

7 Nedelja

- 8 Ponedeljek
9 Torek
10 Sreda
11 Četrtek
12 Petek
13 Sobota

14 Nedelja

- 15 Ponedeljek
16 Torek
17 Sreda
18 Četrtek
19 Petek
20 Sobota

21 Nedelja

- 22 Ponedeljek
23 Torek
24 Sreda
25 Četrtek
26 Petek
27 Sobota

28 Nedelja

- 29 Ponedeljek
30 Torek

● Hugo Grenobelski, škof; Venancij, škof, mučenec
 Frančišek Paolski, red. ust. (4) ● Teodozija, muč.
 ● Rihard, škof; Sikst I., papež; Agapa, muč.
 Izidor Seviljski, šk., c. u. (4) ● Zosim, puščavnik
 + Vincenc Ferrer, duh. (4) ● Julijana, opatinja
 ● Irenej Sirmijski, škof, muč.; Celestin I., papež

CVETNA — NEDELJA TRPLJENJA (1) ● Saturnin
Jezusov slovesni vhod v Jeruzalem (Lk 19, 28-40)

● Albert, škof, mučenec; Valter, opat
 ● Marija Kleopova, svetopis. žena; Valtruda, redovnica
 ● Ezekijel, prerok; Apolonij in tov., mučenci
 Vel. četrtek (1) ● Stanislav, šk., mučenec
 + + Vel. petek (1) ● Lazar Tržaški, škof, mučenec
 Vel. sobota (1) ● Hermenegild, mučenec

VELIKA NOČ, GOSPODOVO VSTAJENJE (1) ● Lidvina
Jezus vstane od mrtvih (Jan 20, 1-9)

Velikon. ponedeljek* (1) ● Anastazija, muč.
 ● Bernarda Lurška, devica; Benedikt J. Labre, spok.
 ● Rudolf, mučenec; Inocenc, škof; Fortunat, muč.
 ● Apolonij, mučenec; Eleverij Ilirski, mučenec
 ● Leon IX., papež; Ema, redovn.; Dioniz, mučenec
 ● Hilda, devica; Teotim, škof; Sulpicij, mučenec

2. VELIKONOČNA, BELA (1) ● Anzelm, šk., c. u.
Jezus se prikaže apostolom (Jan 20, 19-31)

● Leonid, mučenec; Agapit, papež
 Jurij, muč. (4) ● Vojteh, škof, mučenec
 Fidel (Zvest) Sigmariški, d., m. (4) ● Honorij, škof
 Marko, evangelist (2) ● Ermin, škof, mučenec
 ● Pashazij, opat; Mati dobrega sveta
USTANOVITEV OF; Hozana Kotorska, d. (4) ●

3. VELIKONOČNA (1) ● Vital (Živko), mučenec
Jezus z apostoli na Genezar. jezeru (Jan 21, 1-19)
 Katarina Sienska dev. (3) ● Peter Veronski, mučenec
 Pij V., papež (4) ● Jožef Cottolengo, škof. ust.

APRIL

MALI TRAVEN

*Hodi, hodi, sveti Juri
in po sveti tak zakuri,
da mladike se spustijo,
ki že dolgo mirno spijo.*

*Hodi, hodi sveti Juri,
in po sveti tak zakuri,
da 'mo skoro gor pod streho
rivali seno pri smehu.*

Sonce stopi v znamenje **Bika** 20. ob 12.

- Ščip 6. ob 22.00
- Zadnji krajec 14. ob 15.57
- Mlaj 22. ob 11.16
- Prvi krajec 29. ob 08.39

Dolžina dneva, vzhod in zahod Sonca

Dan	Vzhod Sonca	Zahod Sonca	Dolžina dneva
1.	05.43	18.30	12.47
6.	05.33	18.37	13.04
11.	05.24	18.43	13.19
16.	05.15	18.50	13.35
21.	05.06	18.57	13.51
26.	04.58	19.03	14.05

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 30 minut.

Vreme in letina v ljudskih pregovorih

Če je april deževen,
kmet ne bo reven.

Če se aprila vreme smeje,
se bo še kesalo pozneje.

Kadar Jurij (24.) vrane skrije v žito,
je leto zmerom plodovito.

Kolikor pred svetim Markom (25.)
žaba reglja,
toliko po svetem Marku počiva,
molkla.

Mali traven ima devet vremen na dan.

Malega travna če grmi,
slane več se bati ni.

April sedemkrat na dan kmeta s polja
spodi.

- 1 Sreda
2 Četrtek
3 Petek
4 Sobota

5 Nedelja

- 6 Ponedeljek
7 Torek
8 Sreda
9 Četrtek
10 Petek
11 Sobota

12 Nedelja

- 13 Ponedeljek
14 Torek
15 Sreda
16 Četrtek
17 Petek
18 Sobota

19 Nedelja

- 20 Ponedeljek
21 Torek
22 Sreda
23 Četrtek
24 Petek
25 Sobota

26 Nedelja

- 27 Ponedeljek
28 Torek
29 Sreda
30 Četrtek
31 Petek

MEDNARODNI PRAZNIK DELA; JOŽEF DELAVEC (2) ●

Atanazij, škof, cerkv. uč. (3) ● Boris, kralj
Filip in Jakob ml., apostola (2) ● Teodozij Kijevski, red.
Florijan (Cvetko), muč. (4) ● Cirijak, škof

4. VELIKONOČNA (1) ● Gotard, škof

Jezus dobri pastir (Jan 10, 27-30)

- Marija, Srednica milosti; Dominik Savio, dijak
- Gizela, opatinja; Domicijan, škof; Flavij, mučenec
- Viktor Milanski, mučenec; Dezider (Željko), škof
- Pahomij, opat; Beat, puščavnik; Dan zmage
- Antonin, škof; Gordijan in Epimah, mučenca
- Mamert, škof; Sigismund (Žiga), kralj

5. VELIKONOČNA (1) ● Pankracij, muč.

Jezusova nova zapoved (Jan 13, 31-35)

- Servacij, škof; Mucij, mučenec
- Matija, apostol (2) ● Bonifacij, mučenec
- Zofija (Sonja), mučenka; Izidor, kmet
- Janez Nepomuk, duh., muč. (4) ● Andrej Bobóla, m.
- Paskal Baylon, redovnik; Jošt, opat
- Janez I., papež, muč. (4) ● Erik, kralj

6. VELIKONOČNA (1) ● Peter Celestin, papež

Jezus objubi Svetega Duha (Jan 14, 23-29)

- Prošnji dan; Bernardin Sienski, duh. (4) ●
- Prošnji dan ● Krispin, redovnik; Valens, škof
- Prošnji dan ● Renata, spokornica

GOSPODOV VNEBOHOD (1) ● Janez de Rossi

- Marija Pomočnica (3) ● Socerb, tržaški mučenec
- Beda Čast.; Gregor VII., pap.; Marija Magd. de'Pazzi (4) ●

7. VELIKONOČNA (1) ● Filip Neri, duh.

Naj bodo vsi eno (Jan 17, 20-26)

- Avguštin Canterburyjski, škof. (4) ● Julij, mučenec
- German Pariški, škof; Bernard Menthonski, duh.
- Maksim Emonski, škof (4) ● Teodozija, devica
- Ivana Orleanska, devica; Ferdinand Aragonski, kralj
- Obiskanje Device Marije (2) ● Kancijan in tov., mučenci

M A J

VELIKI TRAVEN

*Kjer si petje dom izvoli,
tam življenje jasno sije,
bratje, torej zdaj okoli
pesem ta naj se razlije:
Ljubi maj, krasni maj,
konec zime je tedaj!*

*Le dela pozimska pustimo na
stran
in v roko motiko, prekrasen je
dan,
ker sonce nam sije in rožce
cveto
in zopet ogreva zemljo.*

Sonce stopi v znamenje **Dvojčkov 21.**
ob 12.

- Ščip 6. ob 09.54
- Zadnji krajec 14. ob 10.28
- Mlaj 21. ob 21.34
- Prvi krajec 28. ob 14.03

Dolžina dneva, vzhod in zahod Sonca

Dan	Vzhod Sonca	Zahod Sonca	Dolžina dneva
1.	04.49	19.09	14.20
6.	04.42	19.16	14.34
11.	04.35	19.22	14.47
16.	04.29	19.28	14.59
21.	04.24	19.34	15.10
26.	04.20	19.39	15.19
31.	04.16	19.44	15.28

Do konca meseca se dan podaljša za
68 minut.

Vreme in letina v ljudskih pregovorih

Če je majnika mokró,
je dobro za kruh in seno.

Filip in Jakob (1.) z dežnikom
sta pogodu gornikom, ornikom.

Mokri trojaki (13.—15.) — tolst božič

Dež ob vnebohodu
bo košnjo slabo obsodil.

Če Urbana (25.) sonce sije,
jesen polne sode nalije.

Sv. Kocjan gobe seje,
sv. Primož jih pobrana.

Če sušec suši, april deži in majnik
hladi,
kašče, omare in sode polni.

1 Sobota

Justin, mučenec (3) ● Pamfil, mučenec

2 Nedelja

BINKOŠTI, PRIHOD SV. DUHA (1) ● Erazem, šk., m. Prejmite Svetega Duha (Jan 20, 19-23)

3 Ponedeljek

4 Torek

5 Sreda

6 Četrtek

7 Petek

8 Sobota

Karel Lwanga in tov., muč. (3) ● Klotilda, kraljica
● Frančišek Caracciolo, r. u.; Kvirin iz Siscije, šk., m.
Bonifacij, šk., muč. (3) ● Svetko (Svetopolk), m.; Igor, m.
Norbert, šk., red. ust. (4) ● Bertrand Ogleski, škof
● Robert Newminsterski, opat; Ana Garzia, devica
Kvatre ● Medard, škof; Viljem iz Yorcka, škof

9 Nedelja

SV. TROJICA (1) ● Primož in Felicijan, muč. Tri božje osebe so eno (Jan 16, 12-15)

10 Ponedeljek

11 Torek

12 Sreda

13 Četrtek

14 Petek

15 Sobota

● Bogumil, škof; Janez Dominici, dubrovn. šk.
Barnaba, apostol (3) ● Feliks, mučenec
● Janez Fakundski, redovnik; Adelhajda, devica
REŠNJE TELO IN RESNJA KRI (1) ● Anton Pad.
● Elizej, prerok; Valerij in Rufin, mučenca
Vid (Vitomir), mučenec (4) ● Germana (Mana) Cousin, d.

16 Nedelja

11. NAVADNA (2) ● Beno, škof Jezus odpusti grešnici (Lk 7, 36-50; 8, 1-3)

17 Ponedeljek

18 Torek

19 Sreda

20 Četrtek

21 Petek

22 Sobota

● Gregor Barbarigo, škof; Adolf, škof
● Marko in Marcelijan, mučenca; Amand (Ljubo), šk.
Romuald, opat (4) ● Nazarij, škof
● Silverij I., papež, mučenec; Mihelina Malatesta, spok.
Srce Jezusovo (1) ● Alojzij Gonzaga, redov.
Marijino Srce; Pavlin iz N., šk.; Jan. Fisher in Tom. More, m., (4) ●

23 Nedelja

12. NAVADNA (2) Agripina, devica, mučenka Peter izpove vero v Kristusa (Lk 9, 18-24)

24 Ponedeljek

25 Torek

26 Sreda

27 Četrtek

28 Petek

29 Sobota

Rojstvo Janeza Krstnika (1) kres ● Favst, muč.
● Viljem (Vilko) iz Vercellija, opat; Doroteja (Rotija), dev.
● Vigilij (Stojan), škof; Pelagij, mučenec
● Ema (Hema) Krška, kneginja; Ciril Aleksandr. šk. c. u. (4) ●
Irenej, škof, mučenec (3) ● Potamijena, mučenka
PETER IN PAVEL, apostola (1) ● Marcel, mučenec

30 Nedelja

13. NAVADNA (2) ● Prvi mučenci Jezusove zahteve do učencev (Lk 9, 51-62)

JUNIJ

ROŽNIK

*Prišel bo sveti Vid,
češnje zorijo,
fantje po travnikih,
rožce kosijo.*

*Vsak ima koso,
si jo nabrusil bo,
zjutraj pa, ko je svit,
gredo kosit.*

*Prepelička se oglasi
v pšenički rumeni,
dekleta gor budi
zjutraj ob eni.*

*Zjutraj pa, ko je pet,
prišlo jih je devet,
imele so srpe in
začele žet.*

Sonce stopi v znamenje **Raka** 21. ob 20. (začetek poletja).

- Ščip 4. ob 23.09
- Zadnji krajec 13. ob 02.45
- Mlaj 20. ob 05.55
- Prvi krajec 26. ob 20.20

Dolžina dneva, vzhod in zahod Sonca

Dan	Vzhod Sonca	Zahod Sonca	Dolžina dneva
1.	04.15	19.45	15.30
6.	04.12	19.49	15.37
11.	04.11	19.53	15.42
16.	04.11	19.55	15.44
21.	04.11	19.56	15.45
26.	04.13	19.57	15.44

Do 21. junija se dan podaljša za 15 minut, nato pa skrajša do konca meseca za 3 minute.

Vreme in letina v ljudskih pregovorih

Sever, ki v tem mescu pogosto vleče, nam v deželo obilo žita privleče.

Kakor vreme na Medarda (8.) kane, tako ves mesec ostane.

Če o kresu (24.) dežuje, orehom škoduje.

Če sta Peter in Pavel (29.) jasna, bo letina obilna in krasna.

Če rožnika toplo dežuje, orehom slabo prerokuje.

Če vinska trta ne cvete kresnika (junija), ostane le lesnika.

O sv. Vidi se skozi noč vidi.
O kresi se dan obesi.

- 1 Ponedeljek
2 Torek
3 Sreda
4 Četrtek
5 Petek
6 Sobota

7 Nedelja

- 8 Ponedeljek
9 Torek
10 Sreda
11 Četrtek
12 Petek
13 Sobota

14 Nedelja

- 15 Ponedeljek
16 Torek
17 Sreda
18 Četrtek
19 Petek
20 Sobota

21 Nedelja

- 22 Ponedeljek**
23 Torek
24 Sreda
25 Četrtek
26 Petek
27 Sobota

28 Nedelja

- 29 Ponedeljek
30 Torek
31 Sreda

- Teobald (Bogoslav), pušč.; Estera, svetop. žena
● Oton Bamberski, škof; Vital (Živko), mučenec
Tomaž, apostol (2) ● Heliodor, škof

DAN BORCA; Elizabeta Portugalska (4) ● Urh, šk.
Ciril in Metod, slov. ap. (1) ● Anton M. Zaccaria, duh.
Marija Goretti, dev., muč. (4) Bogomila, spokornica

14. NAVADNA (2) ● Vilibald, škof
Jezus razpošlje učence (Lk 10, 1-12. 17-20)

- Kilijan, škof, mučenec; Prokop, mučenec
● Veronika Giuliani, opatinja; Gorkumski mučenci
● Amalija (Ljuba), redovnica; Rufina in Sekunda, m.
Benedikt opat (3) ● Olga Kijevska, kneginja
Mohor in Fortunat, muč. (4) ● Nabor in Feliks, m.
Henrik (Hinko) II., kralj (4) ● Evgen, škof

15. NAVADNA (2) ● Kamil de Lellis, duh.
Prilika o usmiljenem Samarijanu (Lk 10, 25-37)
Bonaventura, šk. c. u. (4) ● Vladimir Kijeviski, knez
Karmelska Mati božja (4) ● Evstazij, škof
● Aleš (Aleksej), spokornik; Marcelina, devica
● Friderik (Miroslav), škof, muč.; Arnulf (Arnold), šk.
● Arsen, diakon, pušč.; Aurea (Zlatka), devica
● Marjeta Antiohijska, devica, muč.; Elija, prerok

16. NAVADNA (2) ● Danijel (Danilo), prerok
Marta in Marija (Lk 10, 38-42)
DAN VSTAJE; Marija Magdalena (Majda) (3) ●
Brigita Švedska, red. ust. (4) ● Apolinarij, šk., muč.
● Kristina, devica, mučenka; Boris, mučenec
Jakob st., apostol (2) ● Krištof (Kristo), mučenec
Joahim in Ana, starši DM (3) ● Valens, škof
Gorazd, Kliment, Naum in tov. (3) ● Pantaleon, m.

17. NAVADNA (2) ● Viktor I., papež
Jezus uči prav moliti (Lk 11, 1-13)
Marta iz Betanije (3) ● Olaf, kralj
Peter Krizolog, škof, c. u. (4) ● Angelina, kneginja
Ignacij Lojolski, red. ust. (3) ● Fabij, mučenec

JULIJ

MALI SRPAN

*Preljubi sveti Urban,
ti dober naš mejaš,
v goricah ti stanuješ
in žlahtno grozdje imaš.
Le zori ga, le medi ga,
boš dal nam dober mošt.*

*Gori, gori na planine
misel vsaka mi leti.
Le imejte krasne svoje
vi ravnine in vrté,
dajte mi planine moje,
dajte moje mi gore!*

Sonce stopi v znamenje **Leva** 23. ob 7.

- Ščip 4. ob 13.40
- Zadnji krajec 12. ob 16.28
- Mlaj 19. ob 13.06
- Prvi krajec 26. ob 04.51

Dolžina dneva, vzhod in zahod Sonca

Dan	Vzhod Sonca	Zahod Sonca	Dolžina dneva
1.	04.15	19.56	15.41
6.	04.18	19.55	15.37
11.	04.22	19.53	15.31
16.	04.26	19.49	15.23
21.	04.31	19.45	15.14
26.	04.37	19.39	15.02
31.	04.43	19.33	14.50

Do konca meseca se dan skrajša za 51 minut.

Vreme in letina v ljudskih pregovorih

Če je na obiskovanje (2.) deževalo,
bo ves mesec še tako ostalo.

Kukavica se glasi do sv. Urha (4.)

Pusta in vlažna Marjeta (20.)
nič dobrega ne obeta.

Dež na dan Marije Magdalene (22.)
orehe, lešnike, senó zadene.

Če Jakob (25.) žejo trpi,
zima nič prida ni.

Sv. Jakob žito zori, čeprav se sonce
kuja.

Tega meseca če je presuho,
ostane grozdje prav drobno.

1 Četrtek
2 Petek
3 Sobota

4 Nedelja

5 Ponedeljek
6 Torek
7 Sreda
8 Četrtek
9 Petek
10 Sobota

11 Nedelja

12 Ponedeljek
13 Torek
14 Sreda
15 Četrtek
16 Petek
17 Sobota

18 Nedelja

19 Ponedeljek
20 Torek
21 Sreda
22 Četrtek
23 Petek
24 Sobota

25 Nedelja

26 Ponedeljek
27 Torek
28 Sreda
29 Četrtek
30 Petek
31 Sobota

Alfonz M. Ligvorij, škof, c. u. (3) ● Makabejski bratje
Evzebij iz Vercellija, škof (4) ● Štefan I., papež
● Lidija, makedon. žena; Avguštin Kažotič, zagr. škof

18. NAVADNA (2) ● Janez M. Vianney, duh. Jezus svari pred lakomnostjo (Lk 12, 13-21)

Posvetitev bazilike Marije Snežne (4) ● Ožbalt, kr.
Jezusova spremenitev na gori (2) ● Pastor, muč.
Sikst II., papež in tov., muč.; Kajetan, duh. (4) ●
Dominik (Nedeljko), red. ust. (3) ● Cirjak in tov.
● Peter Faber, redovnik; Roman, mučenec
Lovrenc, diakon, muč. (2) ● Asterija (Zvezdana), muč.

19. NAVADNA (2) ● Klara (Jasna), dev. Opomin k čuječnosti (Lk 12, 32-48)

● Evplij, mučenec; Inocenc XI., papež
Poncijan, papež in Hipolit, duhovn., mučenca (4) ●
Maksimilijan Kolbe, muč. (4) ● Evzebij iz Rima, duh.
MARIJINO VNEBOVZETJE (1) ● Tarcizij, muč.
Rok, spokornik; Štefan Ogrski, kralj (4) ●
● Hijacint Poljski, redovnik; Liberat (Svobodan) op., m.

20. NAVADNA (2) ● Helena, cesarica Za Jezusa se je treba odločiti (Lk 12, 49-53)

Janez Eudes, red. ustan. (4) ● Ludvik Toulouški, šk.
Bernard, opat, c. u. (3) ● Samuel (Samo), prerok
Pij X., papež (3) ● Baldwin, kralj
Devica Marija Kraljica (3) ● Sigfrid, škof
Roza iz Lime, devica (4) ● Filip Benizi, redovnik
Jernej, apostol (2) ● Emilija de Vialar, redovnica

21. NAVADNA (2) ● Ludvik IX. Francoski, kralj Ozka so vrata v nebesa (Lk 13, 22-30)

● Ivana Elizabeta Bichier, red. ust.; Rufin, škof
Monika, mati sv. Avguština (3) ● Cezarij, škof
Avguštin, škof, c. u. (3) ● Hermes, mučenec
Mučeništvo Janeza Krstnika (3) ● Sabina, muč.
● Feliks (Srečko) in Adavkt, mučenca; Gavgencija, m.
● Rajmund (Rajko) Nonat, redovnik; Pavlin, škof

AVGUST

VELIKI SRPAN

*Enkrat le še na višave
rad vesel bi se podal,
da krasoto bi narave,
zemlje naše bi spoznal!*

*Blíže bil bi tamkaj neba,
ki ga prosil bi gorko:
česar je naródu treba,
ti podeli mu ljubo!*

Sonce stopi v znamenje Device 23.
ob 14.

- Ščip 3. ob 04.57
- Zadnji krajec 11. ob 03.45
- Mlaj 17. ob 20.01
- Prvi krajec 24. ob 16.38

Dolžina dneva, vzhod in zahod Sonca

Dan	Vzhod Sonca	Zahod Sonca	Dolžina dneva
1.	04.44	19.32	14.48
6.	04.50	19.25	14.35
11.	04.56	19.17	14.21
16.	05.02	19.10	14.08
21.	05.08	19.01	13.53
26.	05.15	18.53	13.38
31.	05.21	18.43	13.22

Do konca meseca se dan skrajša za
1 uro 26 minut.

Vreme in letina v ljudskih pregovorih

Mesecu vršnju je rose potreba
kakor človeku vsakdanjega hleba.

Lovrenc (10.) in Jernej (24.)
v lepem vremeni
pravita: táko bo tudi jeseni.

Na veliki šmaren (15.) jasno vreme,
grozdja bo obilno breme.
Če sveti Jernej (24.)
že zrelo grozdje najde,
bodo blagoslova polne brajde.

Če se megla zjutraj v zrak vzdiguje,
slabo vreme napoveduje;
če pa zemlja meglo posrka,
lepo vreme na vrata trka.

Kakor zadnji srpan vremeni,
tako vsa jesen drži.

1 Nedelja

- 2 Ponedeljek
3 Torek
4 Sreda
5 Četrtek
6 Petek
7 Sobota

8 Nedelja

- 9 Ponedeljek
10 Torek
11 Sreda
12 Četrtek
13 Petek
14 Sobota

15 Nedelja

- 16 Ponedeljek
17 Torek
18 Sreda
19 Četrtek
20 Petek
21 Sobota

22 Nedelja

- 23 Ponedeljek
24 Torek
25 Sreda
26 Četrtek
27 Petek
28 Sobota

29 Nedelja

- 30 Ponedeljek

22. NAVADNA (2) ANGELSKA ● Egidij, opat Jezus uči ponižnost (Lk 14, 7-14)

- Maksima, mučenka; Kastor, škof
Gregor Vel., papež (3) ● Evfemija, Tekla, Doroteja, m.
● Rozalija (Zalka), devica; Ida, spok.; Mojzes, prerok
● Lovrenc Giustiniani, škof; Viktorin, škof, mučenec
Petronij, škof; Favst, Makarij in tov., mučenci
● Marko Križevčan in tov., muč.; Regina, dev., muč.

23. NAVADNA (2) ● Marijino rojstvo Hoja za Kristusom (Lk 14, 25-33)

- Peter Klaver, redovnik; Dorotej in Gorgonij, mučenca
● Nikolaj Tolentinski, spok.; Otokar, redovnik
● Prot in Hijacint, muč.; Ertruda (Erna), devica
● Gvido iz Anderlechta, spok.; Tacijan (Tihomil), muč.
Janez Zlatousti, škof, c. u. (3) ● Mavrilij, škof
Povišanje sv. Križa (2) ● Notburga, devica

24. NAVADNA (2) ● Žalostna Mati božja Prilika o božjem usmiljenju (Lk 15, 1-32)

- Kornelij, pap. in Ciprijan, šk., muč. (3) ● Ljudmila, kneg.
Robert Bellarmino, škof, c. u. (4) ● Lambert, šk., muč.
● Jožef Kupertinski, duhovn.; Irena in Zofija, muč.
Januarij, škof, muč. (4) ● Emilija de Rodat, red.
● Suzana, mučenka; Kandida (Svetlana), mučenka
Kvatre; Matej (Matevž) ap. in ev. (2) ● Jona, prerok

25. NAVADNA (2) ● Mavricij in tov., muč. Ne moremo služiti Bogu in mamonu (Lk 16, 1-13)

- Paternij (Domagoj), škof, mučenec; Helena Duglioli
● Marija Devica, Rešiteljica jetnikov; Gerard, škof
● Avrelija (Zlata), devica; Sergij Radoneški, škof
Kozma in Damijan, muč. (4) ● Nil, opat
Vincenc Pavelski, duh. (3) ● Hiltruda, devica
Venčeslav (Vaclav), muč. (4) ● Lioba (Ljuba), devica

26. NAVADNA (2) ● Mihael, Gabrijel, Rafael Bogatin in ubogi Lazar (Lk 16, 19-31)

- Hieronim, duh., c. u. (3) ● Zofija, spokornica

SEPTEMBER

KIMAVEC

Lepo je jesen,
vidim ajdov cvet,
le ta ajdov cvet,
ki je čebelni med,
zrne dobro tud'
je naša jed.

Po Koroškem, po Kranjskem
že ajda zori,
moja dekle jo žanje,
k' jo srček boli,
pa bo prišel njen fantič,
jo bo nesel domov!

Sonce stopi v znamenje **Tehtnice** 23. ob 11. (začetek jeseni).

- Ščip 1. ob 20.25
- Zadnji krajec 9. ob 13.01
- Mlaj 16. ob 03.45
- Prvi krajec 23. ob 08.08

Dolžina dneva, vzhod in zahod Sonca

Dan	Vzhod Sonca	Zahod Sonca	Dolžina dneva
1.	05.22	18.41	13.19
6.	05.28	18.32	13.04
11.	05.35	18.22	12.47
16.	05.41	18.12	12.31
21.	05.47	18.03	12.16
26.	05.53	17.53	12.00

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 32 minut.

Vreme in letina v ljudskih pregovorih

Če je Tilen (1.) slabe volje,
ves mesec ne bo bolje.

O mali maši (8.) so lešniki naši.

Sveti Matej (21.)
se v prihodnost ozira,
za štiri tedne vreme izbira.

Če ptice selivke pred Mihelom (29.)
ne odlete,
se pred božičem ni bati zime trdé.

Ako je na malo mašo (8.) lepo,
potem bo dva meseca suho.

Kakršen kimavec, takšen bo sušec.

Mala maša — v vsakem grmu paša.

- 1 Torek
2 Sreda
3 Četrtek
4 Petek
5 Sobota

6 Nedelja

- 7 Ponedeljek
8 Torek
9 Sreda
10 Četrtek
11 Petek
12 Sobota

13 Nedelja

- 14 Ponedeljek
15 Torek
16 Sreda
17 Četrtek
18 Petek
19 Sobota

20 Nedelja

- 21 Ponedeljek
22 Torek
23 Sreda
24 Četrtek
25 Petek
26 Sobota

27 Nedelja

- 28 Ponedeljek
29 Torek
30 Sreda
31 Četrtek

Terezija Deteta Jezusa, dev. (3) ● Remigij, škof
Angeli varuhi (3) ● Teofil (Bogoljub, Bogomil), sp.
● Evald, mučenec; Kandid (Žarko), mučenec
Francišek Asiški, red. ust. (3) ● Edvin, kralj
● Marcelin, škof; Flavija, mučenka

27. NAVADNA (2) ROŽNOVENSKA ● Bruno Jezus spodbuja k veri (Lk 17, 5-10)

Rožnovenska Mati božja (3) ● Marko I., papež
● Pelagija, spokornica; Marcel, mučenec
Dioniz, šk. in tov., muč.; Janez Leonardi, duh. (4) ●
● Francišek Borgia, redovnik; Hugolin, mučenec
● Emilijan (Milan, Milko), škof; German, šk., muč.
Maksimilijan Celjski, škof (4) ● Serafin, redovnik

28. NAVADNA (2) ● Edvard, kralj Jezus očisti deset gobavcev (Lk 17, 11-19)

Kalist I., papež, muč. (4) ● Gavdenicij (Veselko), š., m.
Terezija (Zinka) Velika, devica (3) ● Avrelija, devica
Hedvika, redovn.; Marjeta M. Alakok, dev. (4) ●
Ignacij Antiohijski, škof, muč. (3) ● Viktor, škof
Luka, evangelist (2) ● Julijan, puščavnik
Izak Jogues in kanadski muč.; Pavel od Križa (4) ●

29. NAVADNA (2) MISIJSKA ● Irena, muč. Prilika o sodniku in vdovi (Lk 18, 1-8)

● Uršula, dev., muč.; Hilarion, opat
● Marija Saloma, svetopis. žena; Kordula, muč.
Janez Kapistran, duh. (4) ● Severin iz Kolna, škof
Anton M. Claret, duh. (4) ● Feliks, škof, mučenec
● Krizant in Darija (Darinka), m.; Krispin, šk., m.
● Lucijan, mučenec; Amand iz Strasbourga, škof

30. NAVADNA (2) ŽEGNANJSKA (1) ● Frumencij, škof Prilika o farizerju in cestinarju (Lk 18, 9-14)

Simon in Juda Tadej, ap. (2) ● Cirila, devica
● Narcis, škof; Ermelinda, devica
● Marcel, mučenec; Alfonz Rodriguez, redov.
● Volbenk (Bolfenk), šk.; Krištof iz Romandiole, duh.

OKTOBER

VINOTOK

*Tam gori za hramom
en trsek stoji,
je z grozdjem obložen,
da komaj drži.*

*Že čriček prepeva,
ne more več spat,
v trgatev veleva,
spet pojdemo brat.*

Sonce stopi v znamenje Škorpijona
23. ob 20.

- Ščip 1. ob 11.38
- Zadnji krajec 8. ob 20.45
- Mlaj 15. ob 13.24
- Prvi krajec 23. ob 02.53
- Ščip 31. ob 02.19

Dolžina dneva, vzhod in zahod Sonca

Dan	Vzhod Sonca	Zahod Sonca	Dolžina dneva
1.	06.00	17.43	11.43
6.	06.07	17.34	11.27
11.	06.13	17.24	11.11
16.	06.20	17.15	10.55
21.	06.27	17.07	10.40
26.	06.34	16.58	10.24
31.	06.40	16.50	10.10

Do konca meseca se dan skrajša za
1 uro 33 minut.

Vreme in letina v ljudskih pregovorih

Kadar drevje pozno listje sleče,
huda zima bliža se preteče.

Topel, veder sveti Gal (16.)
suho bo poletje dal.

Sveti Luka (18.)
repo puka,
v roke huka.

Če z dežnikom Urša (21.) pride,
zima vlagi ne uide.

Simon in Juda
se s snegom probuda.

Vreme vinotoka
daje za april poroka.

1 Petek

2 Sobota

3 Nedelja

4 Ponedeljek

5 Torek

6 Sreda

7 Četrtek

8 Petek

9 Sobota

10 Nedelja

11 Ponedeljek

12 Torek

13 Sreda

14 Četrtek

15 Petek

16 Sobota

17 Nedelja

18 Ponedeljek

19 Torek

20 Sreda

21 Četrtek

22 Petek

23 Sobota

24 Nedelja

25 Ponedeljek

26 Torek

27 Sreda

28 Četrtek

29 Petek

30 Sobota

VSI SVETI (1) ● Cezarij, diakon, mučenec

Spomin vseh vernih rajnih (1) ● Marcijan, puščavnik

31. NAVADNA (2), ZAHVALNA ● Just, trž. muč.

Jezus pri cestinarju Zaheju (Lk 19, 1-10)

● Karel Boromejski, škof (3) ● Vital in Agrikola, muč.

● Zaharija in Elizabeta, starši Janeza Krst.; Bertilda, op.

● Lenart (Narte), opat; Sever, škof, mučenec

● Engelbert, škof, mučenec; Ernest, opat; Vilibrord, šk.

● Bogomir (Mirko), škof; Deodat (Bogdan), papež

Posvetitev lateranske bazilike (2) ● Teodor (Božidar)

32. NAVADNA (2) ● Leon Vel., pap., c. u.

O vstajenju mrtvih (Lk 20, 27-38)

Martin Turski, škof (3) ● Menas, puščavnik

Jozafat Kunčević, škof, muč. (3) ● Kunibert, škof

Stanislav Kostka, redovn. (4) ● Didak, redovnik

● Nikolaj Tavelič, muč.; Serapion, mučenec

Albert Veliki, škof, c. u. (4) ● Leopold, knez

Marjeta Škotska; Jedrt iz Helfte (4) ● Otmar, op.

33. NAVADNA (2) ● Elizabeta Ogrska, redovn.

Napoved razdejanja Jeruzalema (Lk 21, 5-19)

Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla (4) ● Roman, muč.

● Narsej, škof, mučenec; Barlam, mučenec

● Edmund, kralj, muč.; Feliks Valois, redovnik

Marijino darovanje (3) ● Gelazij I., papež

Cecilija (Cilka), dev., muč. (3) ● Maver, škof, muč.

Klemen, papež, muč.; Kolumban, opat (4) ●

JEZUS KRISTUS, KRALJ (VLADAR) VESOLJSTVA (1) ●

Kristus vlada s križa (Lk 23, 35-43)

● Katarina Aleksandrijska, dev., muč.; Erazem, muč.

● Leonard Portomavriški, redovnik; Silvester, op.

● Virgil, apostol Koroške; Valerijan, škof

● Gregor III., papež; Eberhard, škof

● DAN REPUBLIKE; Saturnin, mučenec

Andrej, apostol (2) ● Justina, devica, mučenka

NOVEMBER

LISTOPAD

*Po svetem Mihaelu
trgatev dobra je,
o svetem Martinu
pa vince krsti se.
Le pijmo ga, hval' mo Boga,
k' nam dobro vince da!*

*Na zdravje vseh Slovencev,
naših prijateljev,
posebno pa Dolenjcev,
Urbana sosedov.
Napijmo mi, popijmo vsi,
naj vse Slovence Bog živi!*

Sonce stopi v znamenje **Strelca** 22.
ob 18.

- Zadnji krajec 7. ob 03.47
- Mlaj 14. ob 01.53
- Prvi krajec 21. ob 23.39
- Ščip 29. ob 16.09

Dolžina dneva, vzhod in zahod Sonca

Dan	Vzhod Sonca	Zahod Sonca	Dolžina dneva
1.	06.42	16.48	10.06
6.	06.49	16.42	09.53
11.	06.57	16.35	09.38
16.	07.03	16.30	09.27
21.	07.10	16.25	09.15
26.	07.17	16.22	09.05

Do konca meseca se dan skrajša za
1 uro 8 minut.

Vreme in letina v ljudskih pregovorih

Če vse svete (1.) namaka,
debel sneg nas čaka.

Če je Martinov (11.) plašč
v meglo zavil,
bo vsak od nas še zime sit.

Če je na dan Katarinin (25.) mežavo,
bo ves prosinac mrčavo.

Če na Andreja (30.) sneži,
sneg sto dni obleži.

Ako je na dan vseh svetnikov lepo
vreme,
bo drugo leto čuda žira.

Kolikor ima Lenart (6.) snega na
planini,
toliko ga ima božič v dolini.

1 Nedelja

- 2 Ponedeljek
- 3 Torek
- 4 Sreda
- 5 Četrtek
- 6 Petek
- 7 Sobota

8 Nedelja

- 9 Ponedeljek
- 10 Torek
- 11 Sreda
- 12 Četrtek
- 13 Petek
- 14 Sobota

15 Nedelja

- 16 Ponedeljek
- 17 Torek
- 18 Sreda
- 19 Četrtek
- 20 Petek
- 21 Sobota

22 Nedelja

- 23 Ponedeljek
- 24 Torek
- 25 Sreda
- 26 Četrtek
- 27 Petek
- 28 Sobota

29 Nedelja

- 30 Ponedeljek
- 31 Torek

1. ADVENTNA (1) ● Natalija (Božena), spok.

Potrebna je čuječnost (Mt 24, 37-44)

- Bibijana (Vivijana, Živka), muč.; Blanka, spok.
- Francišek Ksaver, duh. (3) ● Sofonija, m.
- Janez Damaščan, duh., c. u. (4) ● Barbara, dev., m.
- Saba (Sava), opat; Gerald iz Brage, škof
- Nikolaj (Miklavž), škof (3) ● Apolinarij, mučenec
- Ambrož, škof, c. u. (3) ● Agaton, mučenec

BREZMADEŽNO SPOČETJE DEVICE MARIJE (1) ●

Angel Gabrijel oznanj Jezusovo rojstvo (Lk 1, 26-38)

- Peter Fourier, red.; Valerija, muč.; Abel, očak
- Melkijad, papež, mučenec; Evlalija, dev., muč.
- Damaz I., papež (4) ● Danijel Stilit, duhovnik
- Ivana Franciška Santalska, red. (4) ● Amalija, muč.
- Lucija, devica, muč. (3) ● Otilija, dev. muč.; Jošt, pušč.
- Janez od Križa, duh., c. u. (3) ● Spiridon (Dušan), škof

3. ADVENTNA (1) ● Kristina (Krista), dev.

Janez Krstnik pošlje učence k Jezusu (Mt 11, 2-11)

- Albina, devica, mučenka; Adelhajda, cesarica
- Lazar iz Betanije; Vivina, devica
- Teotim in Bazilijan, mučenca; Gacišan, škof
- Urban V., papež; Tea, mučenka; Favsta, spok.
- Evgenij in Makarij, mučenca; Dominik Siloški, op.
- Kvatre; Peter Kanizij, duh., c. u. (4) ● Severin, šk.

4. ADVENTNA (1) ● Demetrij, m.; Dan JLA

Jožef vzame Marijo k sebi (Mt 1, 18-26)

- Janez Kancij, duh., c. u. (4) ● Viktorija, dev., m.
- Sveti večer; Adam in Eva; Hermina (Irma), devica
- BOŽIČ, GOSPODOVO ROJSTVO (1) ● Anastazija, m.
- Štefan, prvi mučenec* (2) ● Zosim, papež
- Janez Evangelist, apostol (2) ● Fabiola, spokornica
- Nedolžni otroci, muč. (2) ● Kastor in tov., muč.

SV. DRUŽINA (2) ● David, kralj

Beg v Egipt (Mt 2, 13-15. 19-23)

- Rajner, škof; Liberij, škof; Evgen, škof
- Silvester I., papež (4) ● Melanija, opatinja

DECEMBER

GRUDEN

*Tekoči čas beži ko zver,
nam kratko da živi,
in naglo hoče ljubi mir
nam ljuta smrt zatrei.*

*Zato ne dajmo dolgo stat'
te čaše, bratje mili!
Znabiti da je zadnjokrat,
da skupaj smo ga pili!*

*In pride dan in pride noč,
spet v kolu bomo stali,
in desne roke si drugoč,
ko stari bratje dali.*

*Zapeli bomo tistokrat:
»Oj hvala, Oče mili!
Saj ni bilo še zadnjokrat,
ko skupaj smo ga pili!«*

Sonce stopi v znamenje **Kozoroga**
22. ob 07. (začetek zime).

- Zadnji krajec 6. ob 11.10
- Mlaj 13. ob 17.24
- Prvi krajec 21. ob 20.43
- Ščip 29. ob 04.50

Dolžina dneva, vzhod in zahod Sonca

Dan	Vzhod Sonca	Zahod Sonca	Dolžina dneva
1.	07.23	16.18	08.55
6.	07.29	16.17	08.48
11.	07.34	16.17	08.43
16.	07.37	16.18	08.41
21.	07.41	16.20	08.39
26.	07.43	16.22	08.39
31.	07.44	16.26	08.42

Do 22. decembra se skrajša dan za 16 minut, nato pa podaljša do konca meseca za 3 minute.

Vreme in letina v ljudskih pregovorih

Če ta mesec grmi,
prihodnje leto viharje rodi.

Če o božiču (25.) led visi raz veje,
se velika noč vsa v cvetju smeje.

Ako na sveti večer vino v sodu vre,
dobra letina v deželo gre.

Božični dež
vzame rž.

Božič projde,
zima dojde.

Če Silvester (31.) piha in kiha,
na dan novega leta
pa se sonce prijazno nasmiha,
se slaba rgatev obeta.

JANUAR

- 1 T Novo leto ●
 2 S Bazilij
 3 Č Genovefa
 4 P Angela Fol.
 5 S Milena
 6 N Sv. Trije kralji
 7 P Rajmund Pen.
 8 T Severin ○
 9 S Julijan
 10 Č Viljem, šk.
 11 P Pavlin Ogl.
 12 S Tatjana
 13 N Jezusov krst
 14 P Odon
 15 T Maver ○
 16 S Marcel
 17 Č Anton Pušč.
 18 P Suzana
 19 S Knut
 20 N 2. nav. Fab., Bošt.
 21 P Neža, dev.
 22 T Vincenc
 23 S Emerencijana ●
 24 Č Frančišek Sal.
 25 P Pavlova spreobr.
 26 S Timotej, Tit
 27 N 3. nav. Angela M.
 28 P Tomaž Akv.
 29 T Valerij
 30 S Hiacinta
 31 Č Janez Bosko ●

FEBRUAR

- 1 P Brigita Irska
 2 S Svečnica
 3 N 4. nav. Blaž
 4 P Andrej Cors.
 5 T Agata
 6 S Ljubo ○
 7 Č Rihard
 8 P Janez de Matha
 9 S Apolonija
 10 N 5. nav. Sholastika
 11 P Lurška MB
 12 T Evalija
 13 S Katarina Ricci
 14 Č Valentin ○
 15 P Georgija
 16 S Julijana
 17 N 6. nav. Silvin
 18 P Flavijan
 19 T Konrad
 20 S Sadot
 21 Č Irena ●
 22 P Sedež sv. Petra
 23 S Polikarp
 24 N 7. nav. Sergej
 25 P Taras
 26 T Pust
 27 S Pepelnica
 28 Č Roman, op.

MAREC

- 1 P Albin ●
 2 S Neža Pr.
 3 N 1. post. Kunig.
 4 P Kazimir
 5 T Evzebij
 6 S Fridolin
 7 Č Perpetua
 8 P Janez od B. ○
 9 S Kv. Franc. R.
 10 N 2. post. 40 muč.
 11 P Sofronij
 12 T Doroteja
 13 S Kristina
 14 Č Matilda
 15 P Klemen Dvořak ○
 16 S Herbert
 17 N 3. post. Jedrt
 18 P Edvard, m.
 19 T Jožef
 20 S Klavdija
 21 Č Serapijon
 22 P Lea
 23 S Turibij ●
 24 N 4. post. Dioniz
 25 P Oznanjenje
 26 T Evgenija
 27 S Rupert
 28 Č Milada
 29 P Bertold
 30 S Amadej
 31 N 5. post. Modest ●

APRIL

- 1 P Hugo
 2 T Franc. Pav.
 3 S Rihard, šk.
 4 Č Izidor Sev.
 5 P Vincenc Fer.
 6 S Irenej ○
 7 N Cvetna
 8 P Albert
 9 T Valtruda
 10 S Apolonij
 11 Č Vel. četrtek
 12 P Vel. petek
 13 S Vel. sobota
 14 N Velika noč ○
 15 P Vel. ponedeljek
 16 T Bernarda
 17 S Rudolf
 18 Č Elevterij
 19 P Leon
 20 S Hilda
 21 N Bela ned.
 22 P Leonid ●
 23 T Jurij
 24 S Fidel
 25 Č Marko
 26 P Pashazij
 27 S Ustan. OF
 28 N 3. vel. Vital
 29 P Katarina Sien. ●
 30 T Pij V.

MAJ

- 1 S Jožef Delavec
 2 Č Boris
 3 P Filip, Jakob
 4 S Florijan
 5 N 4. vel. Angel
 6 P Dominik Savio ○
 7 T Gizela
 8 S Viktor Milan.
 9 Č Pahomij
 10 P Antonin
 11 S Žiga
 12 N 5. vel. Pankr.
 13 P Servacij
 14 T Bonifacij ○
 15 S Zofija
 16 Č Janez Nep.
 17 P Jošt
 18 S Erik
 19 N 6. vel. Pet. Cel.
 20 P Bernard
 21 T Valens ●
 22 S Renata
 23 Č Vnebohod
 24 P Marija Pomoč.
 25 S Beda; Dan ml.
 26 N 7. vel. Filip N.
 27 P Avguštin Cant.
 28 T German ●
 29 S Maksim Emon.
 30 Č Ferdinand
 31 P Mar. obisk.

JUNIJ

- 1 S Justin
 2 N Binkošti
 3 P Klotilda
 4 T Kvirin ○
 5 S Svetko
 6 Č Norbert
 7 P Robert
 8 S Kv. Medard
 9 N Sv. Trojica
 10 P Bogumil
 11 T Barnaba
 12 S Adelhajda
 13 Č Reš. Telo, Kri ○
 14 P Elizej
 15 S Vid
 16 N 11. nav. Gvido
 17 P Adolf
 18 T Marcelijan
 19 S Nazarij
 20 Č Silverij ●
 21 P Srce Jezusovo
 22 S Srce Marijino
 23 N 12. nav. Ženo
 24 P Janez Krstnik
 25 T Viljem, op.
 26 S Vigilij ●
 27 Č Ema Krška
 28 P Irenej
 29 S Peter, Pavel
 30 N 13. nav. Prvi m.

JULIJ

- 1 P Estera
 2 T Oton Bamb.
 3 S Tomaž
 4 Č **Dan borca, Urh** ○
 5 P Ciril in Metod
 6 S Marija Goretti
 7 N 14. nav. Izaija
 8 P Kilijan
 9 T Veronika
 10 S Amalija
 11 Č Benedikt
 12 P Mohor, Fort. ○
 13 S Henrik
 14 N 15. nav. Kamil
 15 P Vladimir
 16 T Karmelska MB
 17 S Aleš
 18 Č Friderik
 19 P Arsen ●
 20 S Marjeta Ant.
 21 N 16. nav. Danijel
 22 P **Dan vstaje**
 23 T Brigita Švedska
 24 S Kristina
 25 Č Jakob st.
 26 P Ana, Joahim ●
 27 S Gorazd in tov.
 28 N 17. nav. Viktor
 29 P Marta
 30 T Peter Krizolog
 31 S Ignacij Loj.

AVGUST

- 1 Č Alfonz Ligv.
 2 P Evzebij
 3 S Lidija ○
 4 N 18. nav. Jan. V.
 5 P Marija Snežna
 6 T Jezus. spremin.
 7 S Kajetan
 8 Č Dominik
 9 P Jaroslav
 10 S Lovrenc, m.
 11 N 19. nav. Klara ○
 12 P Inocenc IX.
 13 T Radegunda
 14 S Maks. Kolbe
 15 Č **Vnebovzetje DM**
 16 P Rok
 17 S Hijacint ●
 18 N 20. nav. Helena
 19 P Boleslav
 20 T Bernard
 21 S Pij X.
 22 Č Marija Kraljica
 23 P Roza Lim.
 24 S Jernej ●
 25 N 21. nav. Ludvik
 26 P Rufin
 27 T Monika
 28 S Avguštin, cu.
 29 Č Mučen. Jan. Kr.
 30 P Feliks, muč.
 31 S Rajmund Nonat

SEPTEMBER

- 1 N **Angelska** ○
 2 P Kastor
 3 T Gregor Vel.
 4 S Rozalija
 5 Č Lovrenc Giust.
 6 P Petronij
 7 S Regina
 8 N 23. nav. Rojstvo DM
 9 P Peter Klaver ○
 10 T Otokar
 11 S Erna
 12 Č Gvido
 13 P Jan. Zlatoust
 14 S Pov. sv. Križa
 15 N 24. nav. Žalostna MB
 16 P Ljudmila ●
 17 T Lambert
 18 S Irena
 19 Č Januarij
 20 P Evstahij
 21 S Kv. Matej
 22 N 25. nav. Mavricij
 23 P Paternij ●
 24 T Gerard
 25 S Avrelija (Zlata)
 26 Č Kozma, Damijan
 27 P Vincenc Pav.
 28 S Venčeslav
 29 N 26. nav. Mihael
 30 P Hieronim

OKTOBER

- 1 T Terezija DJ ○
 2 S Angeli varuhi
 3 Č Ewald
 4 P Frančišek As.
 5 S Marcelin
 6 N **Rožnovenska**
 7 P Sergij, m.
 8 T Pelagija ○
 9 S Dioniz
 10 Č Franč. Borgia
 11 P Emilijan
 12 S Maksimilijan C.
 13 N 28. nav. Edvard
 14 P Kalist
 15 T Terezija Vel. ●
 16 S Hedvika
 17 Č Ignacij Ant.
 18 P Luka
 19 S Etbin
 20 N **Misijonska**
 21 P Uršula
 22 T Kordula
 23 S Janez Kapistr. ●
 24 Č Feliks, šk.
 25 P Krizant, Darija
 26 S Lucijan
 27 N **Žegnanjska**
 28 P Simon, Juda
 29 T Narcis
 30 S Alfonz Rodr.
 31 Č Volbenk ○

NOVEMBER

- 1 P Vsi sveti
 2 S Verne duše
 3 N **Zahvalna**
 4 P Karel
 5 T Zaharija
 6 S Lenart
 7 Č Engelbert ○
 8 P Bogomir
 9 S Božidar
 10 N 32. nav. Leon
 11 P Martin
 12 T Jozafat K.
 13 S Stanislav K.
 14 Č Nikolaj Tav. ●
 15 P Leopold
 16 S Otmar
 17 N 33. nav. Elizab.
 18 P Roman, m.
 19 T Narsej
 20 S Edmund
 21 Č Darovanje DM ●
 22 P Cecilija
 23 S Klemen
 24 N **Kristus Kr. ves.**
 25 P Katarina
 26 T Peter Aleks.
 27 S Virgil
 28 Č Eberhard
 29 P **Dan republ.** ○
 30 S Andrej

DECEMBER

- 1 N 1. adventna
 2 P Bibijana
 3 T Frančišek Ks.
 4 S Barbara
 5 Č Saba
 6 P Nikolaj, šk. ○
 7 S Ambrož
 8 N **Brezmadežna**
 9 P Valerija
 10 T Melkijad
 11 S Damaz
 12 Č Ivana Šant.
 13 P Lucija ●
 14 S Dušan
 15 N 3. adventna
 16 P Albina
 17 T Lazar iz B.
 18 S Gacijan
 19 Č Favsta
 20 P Evgen
 21 S Kv. Peter Kan. ●
 22 N 4. adventna
 23 P Viktorija
 24 T Adam, Eva
 25 S **Božič**
 26 Č **Štefan**
 27 P Janez Evang.
 28 S Nedolžni otr.
 29 N **Sv. Družina** ○
 30 P Rajner
 31 T Silvester

Trenutki tišine

(Namesto božičnega in novoletnega voščila)

Ali se znamo potopiti v molk, v sveto tišino? Raje se vprašajmo: ali se še sploh moremo? Ali se zavedamo, kaj pomeni molk, kakšna vrednost za naše ne le versko, marveč vsakdanje življenje je tišina?

Tišina je nekaj velikega. Odruga nas od ljudi in sveta, ki nas obdaja in moti, nas trga od zbranosti. Tišina nas zavije v blagodejno samoto in povabi v molčečo zbranost. Zaustavi divje valovanje krvi, neugnano, kar živčno beganje misli in razdraženo utripanje srca — prav do zadnjega zgiba duše nas umiri. Zato se v tišini odpočijemo, osvežimo, okrepmo in obogatimo. Nič čudnega, če so vsi veliki duhovi hrepeneli po tišini in jo cenili, saj jim je pomenila zbranost, počitek in duševno okrepitev. Tudi naš Gospod Jezus Kristus je cenil in ljubil tišino. Že o njegovem prihodu na svet v tih božični noči pravi vodstni spev nedelje v božični osmini s knjigo Modrosti! » *Ko sta vse naokrog objemala globoka tišina in molk... je prišla vsemogočna Beseda, Gospod iz nebes.*« V tišino se je Gospod umaknil pogostokrat, da se je v molitvi in premišljevanju pogovoril s svojim Očetom.

Pridejo dnevi in trenutki v našem življenju, ko samo še v tišini lahko dojamemo njihovo veličino in težo. So dnevi in prazniki v letu, kakor sta sveti večer in zadnji dan v letu, ki nas še posebej kličejo k zbranosti v molku in tišini. To tišino v našem vsakdanjem življenju čedalje bolj pogrešamo, tišino, ki bi nas zvrabila k premišljevanju, k molitvi, zahvali, k razmišljanju o lepoti življenja, pa o nenadnih nesrečah, osamelosti, razočaranju, nas krepi in reševala.

Človek našega stoletja je izgubil molk in tišino in nobena še tako genialna iznajdba ali znanstveno odkritje nista človeka tako zelo spremenila kakor prav ta izguba. Z ničimer je ni mogoče nadomestiti. Človeka je spravila iz ravnotežja, zakaj vse glasno potrebuje molka in tišine kot nasprotnega pola, in vsaka beseda dobi svojo vrednost šele, če pride iz

molka, iz tišine. In ta molk v samoti in tihoti smo izgubili.

Hrup je sovražnik tihote. Tudi v nekdanjih časih ni bilo vsakdanje življenje brez hrupa in šuma, a v tem hrupu in šumu je še zvenel naravni ritem: petelinje petje v zgodnjem jutru, smeh in jok in vpitje otrok pri igri, udarci s kladivom iz kovačnice, škripanje koles, šum vode, ropot voz, zvonjenje. Današnji hrup pa ne pozna meje, preglasen je in nikoli ne preneha: pisalni stroji, telefon, vrtni stroji, letala, dvigala in v mestih še nepregledne kolone avtomobilov z oglušujočim hupanjem, zaviranjem in škripajočim prehitovanjem. Glasnost hrupa merijo s foni in strokovnjaki so že izračunali, koliko fonov človeški živčni ustroj še lahko prenese. Kdo pa bo izračunal, koliko fonov prenese naša duša?

Naglica je sovražnica tihote. Naše življenje drvi skozi dneve in leta. Avtomobili, železnice, letala na reaktivni pogon in z nadzvočno hitrostjo! Človek je tako ponosen na to, da je premagal prostor. Razdalj na zemlji zanj skoraj ni več. Z raketami se je povzpел na Mesec, kjer si hoče napraviti izhodišče za polete na druge planete, proti katerim že zdaj pošilja raziskovalne sonde in rakete. Kaj je njegov daljni cilj? Rimska cesta, stoletja oddaljene zvezde, vesolje...? Kdo pa sploh vpraša, koliko te divje hitrosti prenese naša duša?

Množica je sovražnica samote in tihote. Človek pa ni nikoli več sam. Stanuje v velikih stanovanjskih zgradbah, v stolpnica, nebotičnikih kakor v čebelnjaku, podnevi dela v skupini in ob prostih dneh, ob praznikih, med dopustom ne more biti brez družbe. Biti sam pomeni dolgčas. Živeti v tišini, čeprav le za malo časa, je človeka strah. Človek išče spremembe, ko se v kilometre dolgih avtomobilskih kolonah vozi na nedeljski »oddihi« ali pa sedi med tisoči in desetstisoči glasnimi navijači v športnem štadionu. Išče spremembo na prepolnih peščeninah, na prenapoljenih kampingih, v prenapoljenih lokalih, v gneči na ulicah! Skoraj po vsem svetu prirejajo mitinge, množične shode, verske, politične, športne, folklorne in druge prireditve in časopisi pišejo o rekordnem obisku. Skupinska potovanja z vlakom, z ladjo, z avtobusi, celo z letali... romanja, ki jim ni ne konca ne kraja. Da, romanja, ki so se že izrodila v bahavost in radovedno razgledovanje. Mladina se združuje v organizacije, v združenja, v klube in — tudi v tolpe. Celó med štirimi stenami človek noče več biti sam. Želi si družbe; če je ni, vrti

telefon, odpre radio, televizijski sprejemnik. Človek se noče več počutiti samega, celo uniformiran že hoče biti kakor vojak. Stanovanja so opremljena z enakim, tako imenovanim tipiziranim pohištvom, in od pričeške do čevljev je vse po enaki modi. Človek se niti noče več zanesti na svoj okus, niti ne izbira knjig po svoji želji in potrebi, marveč sega po malo vrednem poceni čtivu za tisoče in tisoče! To je tisto, kar imenujemo danes družabnost in oblikovanje prostega časa. In ali sploh kdo vpraša, koliko organiziranega »oblikovanja prostega časa« prenese naša duša?

Suženjstvo je sovražnik svobode. Sicer je suženjstvo odpravljeno; s to trditvijo se ponášamo, a večkrat po krivici, zakaj sami se ne zavedamo, kako smo vsi še sužnji lastnih želja, sužnji dobičkahželjnih proizvajalcev, vsakokratnih modnih kapric, sužnji dnevnih političnih ali kakšnih drugih gesel itn. V tem je ravnatelj v tovarni ali podjetju ali ustanovi prav tak suženj kakor njegov zadnji delavec, državnik prav tako kakor najbolj uboga para v njegovi državi. Le ena nevarna razlika je v tem: nekdanji sužnji so vedeli, da so bili sužnji; mi pa se tega ne zavedamo več. Govorimo o svobodi in o svobodnem svetu. In vendar: kako malo smo svobodni — kako malo izkoriščamo to svobodo! Če smo revni, moramo zaslužiti denar, da se prebijemo skozi vsakdanje življenje, druge izbire ni. Če pa smo bogati, moramo denar zapraviti in zapravljivec je še manj svoboden, ker se mu ob vsaki izpolnjeni želji porodijo nove želje. Niti naše mišljenje ni več svobodno: zabarikadirano je pred vsemi mogočimi predsodki, zastarelimi, že davno odvečnimi navadami, vsiljenimi mnenji in nazori.

V Cerkvi imamo redove in kongregacije, ki pridigajo in molijo, ki uče in poučujejo, negujejo bolnike, tolažijo revne, skrbe za gobavce... Vse to mora biti opravljeno, opravljeno po božjem naročilu. Toda storiti je treba še kaj več kakor samo to, saj ne trpe samo revni in bolni, begunci in prebivalci tako imenovanih nerazvitih dežel — vse človeštvo trpi.

Siti trpe prav tako kakor lačni, bogati prav tako kakor revni, stari naseljenci prav tako kakor zdomci, kakor begunci ali izgnanci, pijani prav tako kakor žejni, oblečeni prav tako kakor nagi! Današnji svet trpi za duhovno revščino in goloto, za duhovno lakoto in žejo, trpi zaradi duhovnega brezdomstva. Ni samo povsod zunanja, vidna, preveč očitna stiska, ki kliče po pomoči: kruh za milijone lačnih! To je nevidna stiska vseh, ki opozarja nanjo vidna stiska.

Nekoč — pred dva tisoč leti — je Kristus prinesel človeštvu svobodo. In takrat ni bilo ne gospoda in sužnja, ne Grka in Juda, ne moža in ne žene, »saj ste vi vsi eno v Kristusu Jezusu, našem Gospodu«. Sužnji pa so ostali sužnji, gospodje gospodje, reveži so ostali reveži. Še več, saj je bilo krščanstvo vera zatiranih, zasužnjenih, nesvobodnih in nezadovoljnih, vera rimskega proletariata. Hrepeneli so po svobodi in krščanstvo jo jim je dalo. Zaradi te svobode so bili preganjani, trpinčeni, in so brez pomisleka šli v najkrutejšo smrt!

Kje je ostala ta sijajna svoboda? Svoboda, ki se posmehuje svetu in njegovemu hrupu, njegovemu hlastanju in njegovim množicam? Kje je svoboda? Kje je svoboda, ki človeku vse vzame in mu vse da?

Ali tako slabo poznamo sveto pismo? »Kaj vam pomaga, če si pridobite ves svet... Laže gre kamela skozi šivanko uho... Ne morete služiti Bogu in svetu... Če ne zapustite vsega zaradi mene... Marta, Marta, skrbi in vznemirja te mnogo stvari, a le eno je potrebno. Marija si je izvolila najboljši del, ki ji ne bo vzet...« Tu je zapisano jasno in nedvoumno, črno na belem in brez če in ampak. Tolikokrat smo te besede že slišali, da so nam postale samoumevne in se nam je izgubil njihov pravi pomen.

Ne le božič in novo leto, tudi drugi prazniki v letu naj bi nam bili opomin, da se vsaj za nekaj trenutkov zberemo v molku in tihoti in premislimo, kaj smo, kaj hočemo, kaj bi v nevidni tiski, ki se je največkrat sami ne zavedamo, lahko storili zase in za bližnjega, premislili, kam gre naša pot. Zato včasih le pojdimo v samoto, v molk in tihoto. Spoznali bomo, kako nam je to potrebno, potrebno že zaradi izravnave med molkom in hrupom, med tihoto in naglico, med samoto in življenjem med množico. V molku in samoti bomo marsikaj doumeli globlje, kakor sicer moremo doumeti, doumeli bomo skrivnost božjega rojstva, Kristusovega trpljenja, vstajenja in poveličanja, doumeli bomo skrivnost božje navzočnosti v nas in v svetu. Ob vračanju iz samote, iz molka in tihote bi bili kakor Mojzes, ki je vračajoč se s Sinajske gore nosil kamnite table z napisanimi zapovedmi; te in podobne zapovedi bi bile zapisane v našem srcu. Ob teh zapovedih bi čutili potišanost oglušujočega hrupa okrog nas, laže bi prenašali vihravost in naglico, ki ne dasta srcu in duši, da bi se mogla umiriti. Imeli bi občutek, da se ne dušimo med množico, predvsem pa bi v molku in tihoti našli pot k bližnjemu in k Bogu.

Betlehem

Drugi spev iz pesnitve

Peti evangelij

(Anton Novačan)

Augustus, rimski cesar, ukazuje:
»Ljudi preštejte! Sleherni se vpiše
naj pri županu! Kdor je šel od hiše,
naj brez odlašanja domov potuje!«

Ko v Nazaretu se o tem začuje,
tesar prestrašen roso s čela briše,
kar mora se zgoditi in kar ni še,
utegne biti prej ko se obuje.

Nasloni se Marija mu na rame,
lepo ga prosi, naj jo s sabo vzame,
bi šla v Jeruzalem, da vidi svoje.

Se brani Jožef, vendarle prikima
in ker je takšna in v decembru zima,
svetuje toplo oblačilo dvoje.

Potem po poti ji povesti pravi
o lilijah saronskih na planjavi:
Med tisoči je ena zaslovela,
le ena je najlepši cvet imela!

Marija toži o vročini v glavi,
sedi nemirna, osleka ustavi
in prosi Jožefa vsa nevesela,
da bi pomagal ji, ko bo trpela.

Tolaži jo, čez pas z roko oklene,
ji sedlo porahlja, prej ko požene,
drhteč poljubi jo na belo lice.

Ob Jordanu zvečer, ko burja brije,
še s svojim toplim plaščem jo ovije,
skrbe ga na obzoru bliskavice.

Ko prideta na noč do Betlehema,
so v mestecu velike trume zbrane,
povsod šotori, ognji, karavane,
povsod je tesno tretjemu med dvema.

Iz kotla enega jih sto zajema,
za novce ni dobiti tople hrane,
ne prenočišča, ceste so postlane,
na vsakem oglu nekdo truden drema.

Tesar zavzdihne: »V mojem rojstnem kraju
ni tople lučke, strehe ne za naju,
poiščimo votlino Davidovo.«

Marija v gneči skoro omedleva,
on se prebija poln strahu in gneva,
zvesto gre oslek za roko njegovo.

Dež, burja, slabo vreme je prignalo
pastirjem s pašnikov nocoj živino
v prostorno in obokano votlino
pod starodavno betlehemsko skalo.

Ko po večerji počebljajo malo,
pripelje skozi mračno odprtino
starejši mož zavito v raševino
visoko na osličku ženo zalo.

In vsi na mah vedo, kaj se dogaja,
podvizajo pastirji se okorno,
da materi napravijo ležišče.

Trenutek še in dete se poraja,
napolni jok njegov pečino borno,
pastirčki pa zanetijo ognjišče.

Pada sneg

Jakob Šešerko

Pada sneg
bel je breg,
s hruške vreseči
sračji klepet.

Skozi cev
plane gnev
presitega človeka.

Strelni odmev
v dolini tone.
Sračji kljuni
so na pol odprti.

Sneg je krvav . . .

Devica z angeli

Jules Lemaitre

Vseh osem dni, ki jih je prebila Marija v betlehemskem hlevu, ni imela prevelikih skrbi. Pastirji so prinašali sira, sadja, kruha in dračja za na ognjišče. Njihove žene in hčere so se trudile za dete in skrbele za Marijo, kakor je treba skrbeti za porodnice. Pa tudi kralji z Jutrovega so pustili v hlevu velik kup preprog, dragocenih tkanin in zlatih posod.

Ko je preteklo nekaj tednov, se je Marija hotela vrniti na svoj dom v Nazaret. Pa se ni smela. Morala je bežati pred Herodom v Egipt. Nekaj pastirjev se je ponudilo, da jo spremljajo; toda rekla jim je:

»Nočem, da zapustite svoje črede in pašnike. Najin sin nas bo vodil.«

»Ampak,« je rekel Jožef, »kaj bomo kar tukaj pustili vse darove kraljev?«

»Seveda,« je rekla Marija, »ko jih ne moremo odnesti s seboj.«

»Toda vredni so lepih denarjev,« je odvrnil Jožef.

»Nič ne de,« je rekla Marija.

In razdelila je med pastirje darove kraljev z Jutrovega.

»Ampak,« je povzel Jožef, »mar ne bi mogla obdržati vsaj majhnega dela?«

»Kaj bi počela s tem,« je odgovorila Marija, »saj imava dragocenejši zaklad.«

Po poti je bilo zelo vroče. Marija je v naročju držala dete; Jožef je nesel košaro, napolnjeno s perilom, in tudi nekaj malega živeža je bilo notri. Proti poldnevu so se ustavili. In ker so bili utrujeni, so se ulegli na zelenico pod palmo.

Précej so se prikazali izza drevess angelčki. Bili so to mali otročički, rožnati in debelušni; na hrbtu so imeli krilca. Z njimi so poletavali, kadar se jim je zahotelo, sicer pa je bila njihova hoja lahkotna in prožna. Bili so spretnejši in močnejši, kot bi si kdo mogel misliti po njihovi nežni mladosti in njihovih majhnih postavica. Ponudili so popotnikom vrč hladne vode in sadja, ki so ga natrgali, sam Bog vé, kje.

Ko se je sveta družina spet odpravila na pot, so šli angelčki z njo. Odvzeli so Jožefu košaro in Jožef jim je to dovolil. Toda Marija jim ni hotela zaupati deteta.

Ko se je spustila noč na zemljo, so angeli pripravili posteljo iz mahovine pod veliko palmo; vso noč so čuli nad spečim Jezuščkom.

Marija je torej prišla v Egipt. V tesni ulici je Jožef najel hišico z ravno streho; zraven nje je bila nekakšna lopa; tam si je Jožef napravil delavnico.

Angelčki jih niso zapustili in so jim hoteli na tisoč načinov izkazovati svojo pomoč. Kadar je otrok kričal, ga je angel nalahno pozibal; drugi spet so mu godli na majhnih harfah; kadar je bilo treba, so ga tudi previli, kot bi trenil. Kadar se je Marija zjutraj zbudila, je bilo po sobi že pometeno. Po vsakem obedu so naglo odnesli krožnike in žlice, jih hitro pomili na bližnjem vodnjaku in jih lepo zložili nazaj v omaro. Kadar je Devica šla prat, so vzeli sveženj perila, si ga razdelili med seboj, veselo tolkli ob potoku po mokrem platnu, ga sušili na kamnih in ga prinesli domov. In kadar je Marija sedla h kolovratu in od silne vročine zadremala, so pobrali preslico in dokončali delo, preden se je prebudila.

Prav tako so skrbeli tudi za Jožefa. Podajali so mu orodje, ga lepo pospravili, kadar je končal, pobrali oblanice in treske in skrbno pazili, da je bila delavnica zmeraj čista in snažna.

Ker so ji pa angelčki le preveč stregli in ker ni imela skoro nič več dela, je bilo Mariji kar dolgčas.

Ker ji je bilo dolgčas, je več molila; in med molitvijo je začela premišljevat...

Ko je nekega jutra vstala, je zagledala, kako angeli pometajo po sobi. Vzela je metlo in zamahnila z njo, kakor da jih hoče napoditi. Kar razpršili so se. Opolodne pa, po kosilu, ko so hoteli odnesti posodo z mize je enega izmed njih rahlo krcnila po prstkih, nakar so se razbežali.

Kmalu nato so se spet vrnili. Ko je sedla, da bi začela presti, se je hotel eden izmed njih lotiti preslice. Zavihtela je preslico kakor kopje in je podila vsiljivčke prav do Jožefove delavnice. Ni še minila ura, že je opazila med šivanjem, da sta se dva angelčka splazila pod zibelko, ki je stala poleg nje, in jo potihoma poganjala. Vzdignila se je, ju napodila in tako hitro zaprla duri, da je enega izmed njiju priprla za konec perutnice. Prav tenko je zastokal. Marija ga je osvobodila, rekla mu je pa:

»Prav ti je, boš vsaj vedel se še drugič vmešavati v stvari, ki ti nič mar niso. Le povej

tudi svojim tovarišem, in da se mi več ne prikažete!»

»Ampak,« je rekel Jožef, »zakaj vendar poidiš ta prijazna bitja? Saj nama vendar toliko koristijo.«

»Prav zato,« je odgovorila Marija.

»Prav nič ne razumem,« je odvrnil Jožef.

»Ker je tvoj sin Mesija, je vendar čisto naravno, da mu strežejo angeli in da je to tudi njegovi materi v prid.«

»Oh,« je rekla Marija, »to so pa res besede prave modrosti. Kaj ne veš, da je Mesija prišel na svet, da bo trpel z ljudmi. Predvsem, da bo prestal vse bolečine, ki jih morajo prestati vsi otroci. To trpljenje, res je, jaz ga moram lajšati, kolikor le morem, ker sem njegova mati. Nočem pa, da bi se kdo drug mimo mene trudil s tem. Mar se druge matere ne brigajo same za svoje otročičke? Kakšna nevedna stvar bi vendar bila, če ne bi hotela tudi jaz prevzeti teh materinskih skrbi? Sicer pa sem prepričana, da je mojemu detetu ljubše, da mu strežem jaz nego ti krilatci. Tudi vem, da se s tem bolj približam njegovi odrešiteljski volji, če trpim kot vse ostale žene in če prenašam vse človeške težave. Da veš, čisto sama bom povijala sinčka, čisto sama ga bom zibala in uspavala in čisto sama bom opravljala gospodinjske posle, sama bom predla in sama hodila prat... In ker so mi vsa ta drobna dela skoraj v veselje, nimam za to posebnih zaslug; vendar bi pa grešila, če bi dovoljevala, da jih opravljajo angeli namesto mene... Razumeš?«

»Mislim da, ljuba Marija..., ampak potem bo pa treba, da se tudi jaz odrečem tem malim uslugam, katere mi izkazujejo angelčki?«

»Seveda, dragi prijatelj.«

»Pa sem vendar mislil, ker sem že mož Mesijeve matere, da bom imel zato nekaj malih ugodnosti. Pa boš že ti menda imela prav; zakaj bolj razumna si in bolj učena kakor jaz, čeprav imaš komaj petnajst let.«

No, ko je prihodnje noči Jezušček jokal in ni hotel zaspati, se je zdajci začul na ulici polglasen, nenavadno slahek napev. Marija je odprla vrata in v mesečini zagledala angelčke, ki so bili naslonjeni ob hišni zid in prelepo godli na svoje majhne harfe.

»Kaj ste že spet tu?« jim je rekla. »Kaj pa, če moj sinček noče spati? In če mu je všeč, da kriči in trpi, ker ga bolé zobje, ki jih dobiva? In potem, kaj nisem mar jaz tu, ki sem njegova mati? ... Kar pojdite, sicer bom res huda!«

Ves prihodnji dan se niso več prikazali. Dan pozneje jih je pa Marija navsezgodaj videla

vse, kako so sedeli na dvorišču tesno stisnjeni pod smokvo, vsi preplašeni, osramočeni, in kako so na tihem pretakali zolge.

»Ljubi moji angelčki,« jim je rekla, »mislite, da sem stroga, pa ste le premajhni, da bi me razumeli. Ampak le poslušajte! Stara Sefora, ki prebiva v Nazaretu blizu naše hiše, je mrtvoudna. Še malo naprej, tam živi dobra Rahela, ki ima dvanajst otrok in jih tako težko vzgaja. In še mnogo drugih ubogih žena boste našli v Nazaretu. Vidite, njim morate pomagati v hiši, njim prati perilo, njim morate pomagati skrbeti za otročičke... Če že hočete ustreči mojemu sinu, na ta način boste to dosegli najlaže.«

Ker je videla, kako so se jim povesele šobice od žalosti, je še dodala:

»Kadar bo večji, vam morda dovolim, da se boste igrali z njim... Za zdaj pa storite, kakor sem vam rekla.«

In to leto so nevidni služabniki pomagali vsem revnim ženam in vsem bolnikom v Nazaretu in zibali vse majhne otroke. In dojenčki niso več kričali; jokal pa je v Egiptu Jezušček, ki je hotel trpeti za nas vse.

Rast

Jakob Šešerko

*Splanine
v doline
premine
sneg.*

*Sled
zelenja
se vzpenja
v vrh zorenja.*

Marijino oznanjenje

Jezus in kmet

(Narodna)

Nekoč je šel Jezus s sv. Petrom mimo njive, na kateri je oral kmet.

»Kako se ti orje, kmet?« ga je vprašal Jezus.

»Oh, slabo, gospod, preveč vroče je,« je odgovoril kmet.

»Pa kaj misliš, ali še ne bo dežja?«

»Nemara bo kmalu, ker so muhe tako sitne,« je modro povedal kmet.

Gospod je s sv. Petrom šel dalje in prišel do druge njive, katero je oral drugi kmet.

»Kako se pa tebi orje?« je vprašal Jezus.

»Zanič, gospod, presuho je,« je odgovoril kmet.

»No, in kaj praviš ti, ali bo kaj dežja?«

»Lahko bi ga bilo, če bi ga On tam zgoraj kaj dal,« je dejal kmet in pokazal v nebo.

To je bilo Jezusu všeč in dejal je kmetu:

»Ali hočeš iti z nama?«

»Zakaj pa ne,« je dejal kmet, »če se mi bo dobro godilo.«

»Dobro ti pojde,« mu je obljubil Jezus.

»Pošlji pastirja z voli domov in pojdi z nama!« Kmet je pustil oranje in šel z njima.

Proti večeru so prišli do neke gostilne in si naročili kuhanih jajc. Ko so se najedli, je Jezus ukazal sv. Petru, naj preostala jajca spravi v pečnico.

Ponoči je Jezus storil, da je postal kmet spet lačen. Kmet se je spomnil jajc v pečnici. Vstal je, vzel jajca in jih pojedel.

Ko so se zjutraj zbudili, so šli dalje.

Takoj za vasjo je Jezus dejal Petru:

»Peter, hitro se vrni in prinesi jajca, ki si jih spravil v pečnico.«

Sv. Peter se je vrnil v gostilno, toda jajc ni več našel v pečnici. Ko je to povedal Jezusu, se je ta obrnil h kmetu in ga vprašal:

»Ali si ti ponoči pojedel jajca, ki so nam ostala?«

»Pri moji veri, gospod, jaz jih nisem,« je zatrjeval kmet.

Šli so dalje in prišli do morja.

Voda v morju se je takoj razdelila, da je ostala v sredi suha pot. Jezus je s sv. Petrom stopil nanjo in krenil na drugo stran morja.

Kmet pa se je bal, da utone in ostal je na obrežju.

»Le pojdi z nama,« ga je vzpodbujal Jezus, »in nič se ne boj!«

Kmet je stopil v morje, a voda se je nad njim razlila, da se je začel potapljati.

Jezus mu je dejal:

»Priznaj, da si pojedel jajca in potem ne utoneš.«

Prijel ga je za roko in držal nad vodo.

Ko je kmet videl, da mu ne grozi nevarnost, je tajil dalje:

»Pri moji veri, gospod, jaz jih nisem pojedel.«

Jezus ga ni dalje izpraševal, marveč ga je povedel s seboj v tujo deželo. Pred kraljevsko palačo v glavnem mestu te dežele so se ustavili in Jezus je ukazal kmetu:

»Vzemi šibico, pojdi v palačo in reci, da si zdravnik. Kralj ima bolno hčerko, ki je noben zdravnik ne more ozdraviti. Ko te privedejo do bolnice, ji položi to šibico na prsi.«

Kmet je šel v kraljevo palačo in se predstavil za zdravnika. Odgovorili so mu:

»Brez števila je bilo tu že najjemenitnejših zdravnikov, a nihče ni znal pomagati, kako boš potem znal ti?!«

Kmet pa ni nehal prositi. Prosil je toliko časa, da so mu nazadnje res dovolili stopiti v bolniško sobo. Kmet je takoj položil šibico na prsi bolne kraljične. Kraljična mu je začela kričati od bolečin. Kmet je v strahu zbežal, med begom pa so ga pošteno namlatili.

Kraljičina bolezen se je še poslabšala.

Kmet se je vrnil k Jezusu. Jezus ga je vprašal, kakšno plačilo so mu dali za zdravljenje.

»Oh, tepen sem bil, pa še kako!« je potožil kmet.

Jezus je vzel drugo šibico in ukazal kmetu: »Pojdi še enkrat gori in povej, da si zdravnik. Ta šibica bo pomagala.«

Kmet se je prijel za zadnjo plat, kajti bal se je, da bo znova tepen. Po dolgem obotavljanju pa je vendarle ubogal in šel. Komaj je položil šibico bolni kraljični na prsi, je ta začela od veselja peti, tako ji je naenkrat odleglo.

Vprašali so kmeta, kakšno nagrado si želi za zdravljenje.

»Denarja si želim, kaj pa drugega!« je odgovoril kmet.

Odvedli so ga v zakladnico in mu veleli, naj si s kupa zlata vzame denarja, kolikor hoče. Kmet si ga je nabral polno vrečo, da je komaj nosil.

Ko se je vrnil k Jezusu, ga je ta vprašal, kaj ima v vreči.

»Denar,« je povedal kmet.

Šli so dalje skozi mestne ulice, kjer je hodilo mnogo ljudi. Kmet bi se s polno vrečo rad izmuznil. Neopaženo je krenil v neko stransko ulico in pustil Jezusa in sv. Petra sama.

Kmalu nato se je Jezus obrnil in vprašal sv. Petra, kam je izginil kmet.

»Najbrž jo je popihal v stransko ulico,« je odgovoril sv. Peter.

»Prestriževa mu pot!« je dejal Jezus.

Pohitela sta in prekrizala pobeglemu kmetu pot.

»No, kje si pa ti hodil?« ga je vprašal Jezus.

»Samó krajšo pot sem si izbral, gospod,« je odgovoril kmet.

»Zdaj pa pojdi spet z nama!« je velel Jezus.

»Zunaj mesta si razdelimo denar.«

Ko so bili zunaj mesta, je Jezus obrnil vrečo in vsul iz nje denar na kup. Potem ga je razdelil na štiri enake dele.

To se je kmetu zdelo čudno. Vprašal je Jezusa:

»Čigav je pa ta četrti delež, ko smo samo trije?«

»To bo pa od onega, ki nam je jajca pojedel,« je odgovoril Jezus.

»Pri moji veri, gospod, jaz sem jih pojedel,« je zdajci hitro priznal kmet.

»Zato, ker si priznal, si vzemi ves denar, kajti midva ga ne potrebujeva,« je dejal Jezus in obraz mu je zasijal v žarki luči odpuščanja in usmiljenja.

»Toda vdrugič, sin moj, nikar ne laži!«

Križev pot

(Odlomki)

Stanko Vuk

Uvodna

*Pajdaši,
da bi na tem križevem poti
prišel sam Jezus Kristus nasproti.*

*Hiša modrosti prazna
stoji. Na trdem kolu pred njo
z žebliji prebôdeno, ranjeno
je Kristusovo telo.*

*O kristjan, ne pljuni nikar!
Nocoj je žalostna vsaka stvar.*

*V samotni krčmi v predmestju
se, Judež, do smrti opij
rdečega vina, o rdečega,
kot je njegova sladka kri!*

*Petelin na Kajfovem dvoru
zapoj: kmalu bo konec noči.*

Prva postaja

*Pomislí, o grešnik, kako
ga je kaplar ko upornika gnal
med četo, da so ga bičali
in mu dali plašč krvav.*

*Svete krvi so iztekli trije bokali.
Volcje so jagnjetovo kri srebali.*

Druga postaja

*Baraba, joj, pomislí: Baraba
je bil oproščen. Zapustil je ozko
ječo in šel iskat vina
in lepote mladih žen. —*

*Da bi Upornik, odet v škrlat,
šel še nocoj mimo naših vrat.*

Tretja postaja

*Človeštvo, vsa groza ljubečih
stvari, pokveke, obešenjaki,
predmestja, zadušenci:
use ga strahotno teži.
Nocoj nas nihče ne bo iskal.
Večer je žalosten ko žival.*

Zadnja večerja

Četrta postaja

Srečal je lastno mater:
ves v ranah, ves bled, ves krvav —
da bi tudi nas na robu močvirja
z laterno nekoč poiskal!
Nekdo za bori tih večer brede,
Jezus Kristus med bratovščino séde.

Peta postaja

O romar, kaj si hranil
za njegovo sveto smrt? Posodo
z žolčem in žeblje
ali Veronikin prt?

Šesta postaja

Zbudi se, romar, vsaj zdaj
ob uri dvanajsti,
da vloviš na robec svoj
tri kaplje svete krvi!

Da v vinogradu ne zaspimo,
ko pojde s svojimi jogri mimo.

Deseta postaja

Za stražo so nesli v barilcu
premrzlega starega vina.
Božjemu sinu so žejo tešili —
joj, s sokom iz rože — pelina!

Na božji barki se jambor tenek
krivi v večer, vetroven in grenek.

Enajsta postaja

Grešnik, čuj, tudi ti
si za sukno brez šiva
vadljaj, dva žeblja zabil.
Po srajci si še krvav.

Vrzimo mrežo v večer meglen,
Jezus Kristus je sladek plen.

Dvanajsta postaja

Jezus Kristus, ki si za nas
na križu pribit, ko na straži:
z lanterno svojih petih ran
nam skozi mrk večer pokaži.

Trinajsta postaja

Ena skrinja, ena skrinja
se v večeru črni.
Ta skrinja je lepa
ker je črešnjeva.

V tej skrinji, v tej skrinji
ena goba leži,
so žebli in jermen
in se kis greni.

V večeru jo nosi
jogrov dvanajst.
Marija jih poprosi.
Ona je trinajst.

Štirinajsta postaja

O grešniki, romarji: čujte
bridko novico to: v soboto
v meglencu, ob uri trinajsti
so ga položili v temò.
Izpijmo do dna njegov bokal —
čez tri večere nas bo iskal!

Sklep

Stopi, uporni Gost,
v stan naš tako preprost!

Žebļjev, jermenov in kisa
ni več nocoj: Dver ti odpremo,
okna zastremo.
Prišel bo žegen tvoj.

Žegen nam zdravja dá,
milost — svetost srca.

Križanje

Iz farne kronike Nebeškega rovta

Alojz Rebula

Danes me je gospod Bog pogledal skozi veliko okno, kakor se reče.

Prav na veliki petek.

Veliki petek je bil seveda skoraj samo zame, v tem prečudnem Nebeškem rovtu. Niti za cerkovnika ne, saj sem brez njega: vse do danes mi ni uspelo najti moškega, ki bi žrtvoval svoj ugled pred Partijo in pred vasjo in prevzel cerkovniške posle. Kvečjemu je bil danes veliki petek še za staro Pompilijo, Bog ji daj dobro, kolikor ta zmedena ženska sploh še more razlikovati med velikim petkom in med navadnim. Ko je ondan med mašo še enkrat po večkrat obletela v krogu vse cerkvene oltarje, se nadržala in se nakrižala pred njimi, je na koncu pridvela še v zakrstijo, da mi sporoči svoje zadnje razsvetljenje: »V svetega Antona verjamem, v Boga pa ne!«

Tudi tej napol verskoblazni revi, edini obiskovalki mojih obredov, se ni moglo kaj dosti sanjati o skrivnosti dneva, posvečenega spominu Kalvarije.

O ostalem Nebeškem rovtu pa ni, da bi govoril. Za to mojo misijonsko faro je bil to pač dan kakor vsi drugi. Neki katerikoli dan sredi te sušne pomladi, polne požarov po gmajni, ko še regrat noče ven izpod zidov na klancu. Še eno jutro, ko avtobus odpelje pol vasi dol v Trontelj, med dimnike njegove industrijske cone, nakar se spet razleze nad temi strminami mrtvilo, ki niti vaško ni več, ampak kaj vem kakšno, zemeljsko. Otroci so v šoli, kolikor je še sploh otrok v tem zaselku, ki je tudi drugače mrtev, poln starih samcev, ves smrdeč od stricev. Edini dogodek dneva so pravzaprav tanki, ki hodijo manevrirati tja čez onkraj Zapraskovca. Takole okrog osme se iz kasarn v Gmajnicah spustijo v dolgi jekleni procesiji čez rob planote, preglušijo počez Nebeški rovt in mimo kapelice pri Juriševih z globokim spodoravanjem gosonic zavijejo proti Zapraskovcu. In ko je ta potres mimo, se je v Nebeškem rovtu tako rekoč zgodilo vse,

kar se je imelo zgoditi. Zaselek oblebdi v nekakšni opustošeni tišini, v luskinastem migotanju korcev na ploskih strehah, ki padajo tja dol proti morju. Tudi po paštnih je več ali manj mrtvo: samo kakšna penzionistovska srajca se zgiblje v kakšnem še neizumrlem vinogradu, kjer je treba premenjati kole. Samo tja proti vzhodu je živo, kjer si je Trontelj izbral kos gmajne za odlagališče svojih odpadkov. Po letih kamionskega vrveža v tisto smer je tam zraslo že prvcato gorovje konserv, odrabljenih hladilnikov, zof z razlitim drobovjem, vsakovrstne gnijoče nesnage, ki jim buldožer komaj kroti njihov naskok proti oblakom. Le tam je živo v teh jutrih, v tistem rajzu za kavke, ki v pošastnih oblakih obletavajo prostor...

Ko zjutraj stopiš iz cerkve, ki je samo Pompilija oživljala njeno veliko praznino, te mrtvilo v klancu vsakič stisne za srce: vsak dan sproti si moraš osvežiti sklep, da ne boš izgubil vere, da ne boš obupal.

Kaj vem, danes me je pehala v to razpoloženje sama liturgija, tako vsa polna smrti, čeprav je smrt nekoga, ki bo že pojutrišnjem Vstajenje

Toda veliki petek je bil v samem zraku.

Niti kavk nisem slišal, ko sem se s cerkvene ploščadi ozrl proti vzhodu. Morda so nasičene že bile posele po grebenu tistega pogorja, v dolgi mrhovinasti vrsti, kakor jih videvam, kadar me zanese tja pod večer na sprehod. Ali pa jih je razpodil dim, ki se je dvigal tam, ko so spet sežigali tisto gnusobo, da ti je veter zanašal v nosnice nekakšen smrad po kosteh. Pa celo med trtjem v bregu nad klancem sem zastoj iskal zmiganje kakšne podjetne srajce. In šele čez čas je šel mimo po klancu kaj vem kateri nebeškorovtski stric. Na njegov že standardni »Smrt fašizmu!« sem odzdravil s prav tako standardnim »Svoboda narodu!«, kar je tudi skoraj edini besedni apostolat, ki mi v tem prikazenskem Nebeškem rovtu ostaja. Nato sem stopil čez klanc v župnišče in tudi v srcu je bil veliki petek.

Zabil sem se v pisarno, potlej so šli mimo tanki, kaj vem kakšna tretja svetovna vojna se je napovedovala v tistem rjovečem mletju dol po klancu. Potlej sem sedel na moped, da v Trontlju poženem naprej vlogo za zidavo prosvetne dvorane — vsaj s cementom moram začeti, če je že z dušami komaj mogoče kaj.

Tedaj se mi je prikadil nasproti Dolfi, tisti neugnanec, ki ga morem pri verouku krotiti samo tako, da ga, filatelista, držim na vrvcici s svojimi znamkami.

»Gospod!«

»Kaj je, Dolfi?«

»Hitro pridite pogledat na ovinek pri Juriševih! Tisti veliki Kristus se je poveznil čez zid! Eden od tankov je odnesel polovico kapelice!«

»Bom že videl gredoč z mopedom, Dolfi!«

»Da vas ne zanima, da je Kristus na tleh?«

»Pa ne leseni, Dolfi.«

Mulec ni mogel razumeti moje flegme, v pozoritev tistega nesrečnega tankovskega obrata je zaoral z rokami po klancu v hreščeč žum žum žum, kakor v zanosu pred nekim divjim tankovskim slavjem tam na dnu pomladi, in spet izginil po klancu.

Fantu nisem mogel reči, da mi je bilo v resnici vseeno, tudi če je tisti veliki leseni Kristus sredi Nebeškega rovta izginil.

In vendar.

Kmalu potem, ko sem bil umešččen v to novo faro, se je v župnišču oglasil možakar z zahtevo, da se tisto znamenje odstrani. V katastrski mapi je bil namreč odkril, da kapelica ni bila na občinskem, kakor se je mislilo: bila je na njegovem. In sedaj je zahteval svojo pravico, kakor jo je bil že zastonj zahteval od mojega predhodnika. Zahteval bi jo, tudi če ne bi bil tajnik partijske celice v Nebeškem rovta ...

Milan-Juriš.

Po kapitulaciji Italije jeseni leta '43 je bil namreč šel v Trnovski gozd kot Milan in se vrnil iz IX. Korpusa kot Juriš. Prebojevito ime za človeka, ki je zdaj stal pred mano že osivel, s trpečo zarezo debelih vijoličastih ust, z zgaranimi rokami, najedenimi od prsti. Eden od redkih Nebeškorovtčanov, ki se po prihodu iz tovarne gre zagrist v svoje paštne, namesto da bi šel gnit v bar pred televizijo. Izjemnež tudi po tem, da se je normalno oženil in imel normalno otroke, sredi vseh teh obupnih stricev. Komunist, ki mi na poti privoščiči kar tovariški »Smrt fašizmu!«, čeprav je sicer s pisano vlogo zahteval oprostitev svojih otrok od verouka ...

Razorožil sem ga s tem, da sem mu gladko priznal pravico, da kapelico s križem vred odstrani, če je res na njegovem.

»Ko bi šlo za umetnino, bi vas res skušal pregovoriti,« sem rekel. »Toda to je slab baročni ponaredek. In kaj hočete, Kristus ni les. Je moč in življenje, kakor je rekel naš krščanski Marx Pavel!«

Mož je vstal — dal se je namreč posaditi za mizo —, ko da bo s svojim sklepom še pomislil.

»Da ne boste mislili, da je to proti vaši osebi,« se je nekam opravičeval. »Za to gre, kar je moja pravica.«

»Kar je prav, je prav!« sem mu nalil še kozarec.

Pri prvem se je bil obotavljal, tega pa je zvrnil z nekakšnim zanosnim užitkom, kakor v potrditev je potem udaril z njim po mizi, nekam zrasel je v boke in v roke, postal še bolj ves zemlja in tovarna in partija obenem, kaj vem kakšna strast in žalost in zalet.

»Kar je prav, ali ne?« je šel s pestjo proti meni. »Zakaj oni tam v kapelici je bil za to, kar je prav! Ja ali ne, gospod Košutnik?«

»Če ne bi bil za pravico, bi bil težko končal na križu,« sem pripomnil.

In zagorel je še en kozarec in tedaj se je nekam natrgal, zaradi žene, ki se je spopadala z začetki raka, in zaradi starejšega sina, ki je bil zaradi kraje bencina končal v zaporu, in zaradi zemlje, ki so jo kradli Slovencem.

»Je to življenje ali je obsodba?« je rekel na koncu, že vlažen v oči.

In je zaoral skozi vrata, skoraj pobesnel, za spoznanje nor od vsega mogočega, od tega, kar je prav in kar prav ni.

Vrnil se je, že mirnejši.

»Z vašim predhodnikom bi govoril drugače. A ker vas spoštujem, bom rekel takole: kapelica bo odstranjena, če bo celica za to. Vam v priznanje prepuščam to Partiji, čeprav imam polno pravico, da razpolagam s tereonom, ki je moj.«

»Pomenili se boste pač med sabo,« sem rekel. »Če bo znamenje odstranjeno, Bog pomagaj. Nič se ne bom vsajal zaradi tega.«

Tako mi zdaj tistega podrtega znamenja ni moglo biti preveč žal. Vas bi sicer nekaj izgubila, toda obenem bi tudi izginil kamen spotike za Juriša. In za tiste Nebeškorovtčane, ki jim je bila kapelica prav tako odveč, kolikor jih ni izzivala s tistim velikim Kristusom z grozljivo predolgimi rokami.

Zdaj je ležal poveznjen čez narušek kapelice, nagnjen proti morju, s prelomljeno desnico pod laktjo. Kar si je bila pomišljala storiti Partija, je napravil tank: na veliki petek. Ob odtisu gosence si lahko natanko ugotovil, za koliko je bil vozač zgrešil ovinek.

Spet sem vžgal moped in se odpeljal dalje proti Trontlju — Kristus je ležal vse drugače polomljen po njegovih ulicah, po njegovih uradih in zakristijah ...

Po večernih obredih v cerkvi sem spet imel na glavi ubogo Pompilijo. Vsilila se mi je, da mi bo za praznike poribala kuhinjo in pisarno, pa bi s krtačo v roki raje nastavila teološko debato.

»Enkrat se midva morava temeljito pomeniti, gospod!«

»O čem, Pompilija?«

»Nekaj velikega vam moram razkriti!«

Hotel sem se rešiti na teraso, pa me je pri-
držala za roko.

»Razkriti vam moram skrivnost velikega
zajca...«

»Kakšnega zajca, za božjo voljo?«

»Tistega neznanskega zajca, ki danes za-
struplja svet in ki mu tudi mnogi Slovenci
verjamejo!«

Bil sem na terasi, zaenkrat rešen Pompilije
in njenega apokaliptičnega zajca.

Moj Nebeški rovt!

Tudi v mraku še ni bilo nehalo smrdeti po
kosteh, neka osamljena vrana se je prepuščala
zračnemu toku v smeri Trontlja, vse je bilo en
sam veliki petek, le kje so bili zvonovi, kje že
je bilo veliko Jutro...

Tako sem se skoraj oddahnil ob tankih, ko
so se po celodnevem manevriranju tam za
Zapraskovcem spet vračali v kasarne, tam na
ovinku pri posutem znamenju metali svoje
jeklene gobce navkreber in potem jurišali v
šklepetu železja skozi vas. Potem se je ropot
utišal, ko so se preko roba planote prekobalili
proti Gmajnicam. Tanki, na poti k počitku,
vsak dan sproti naoljeni, hlepečki po nekem
vstajenju v krvi in v ognju...

Tedaj sem zaslišal škrtanje vrtnih vrat. Ko
da je nekdo skušal skozi z nekim ovirajočim
tovorom. Prekinil sem molitev angelskega
češččenja, stopil za korak in kaj sem videl v
polmraku: nekakšno bruno, ki je nagnjeno
pošev zaplavalo skozi vrata. In z brunom vred
gola roka, pribita nanj s tesarskim žebljem,
prelomljena pod laktjo. In pod njo, kakor je
bil živ, Juriš, z lasmi čez čelo, z ometom v
laseh...

Stopil sem mu naproti.

»Kam naj ga dam?« je vprašal.

Prav on je bil, Juriš, s tistim krikom med
vijoličastima ustnicama. Toda je res prihajal
iz Nebeškega rovta? Ali pa je prihajal iz neke
blazne nemške noči v Trnovskem gozdu? Ali
pa še bolj od daleč, z onkraj nekega daljnega
morja, iz Ciren? Ali pa še bolj daleč od tam,
z onkraj Morja brezupa, kjer je ozračje
jekleno šklepetalo in so kavke krožile nad
kovinskimi mrhovinami?

»Kar meni ga daj, Juriš,« sem rekel in sva se
tikala in z rokama sem prestregel počezno
bruno, da je lahko potegnil glavo izpod spaha.

Križ sem prislonil k trti ob steni, medtem
ko si je Juriš priklonjen izprašil omet iz las.
Z naravnostjo človeka, ki je prinesel kos
pohištva, ne da bi se mu kaj sanjalo o velikem

petku. In vendar z nečim v očeh, ko da je pri-
hajal z onkraj ne vem kakšnega morja.

Vzravnal se je.

»Teren je moj,« je rekel iz nekega vijoliča-
stega žara v obrazu. »On pa ne. Kar je prav!«

»Prav si naredil, Juriš.«

»Roke pa nisem zlomil jaz, o,« je vzdignil
obe roki v obrambo.

»Bila je zlomljena že od tanka, vem, saj sem
bil že zjutraj tam,« sem rekel.

»O, da se razumeva,« je rekel.

Povabil sem ga na kozarec vina, pa si ga
tokrat ni dal vsiliti, nekam zamračen, ko da se
je že nečesa napil.

Prisluhnil sem škrtanju vrtnih vrat.

Nato korakom, ki so udarili dol po klancu,
trudni.

Dva nasprotna valova tišine sta se objela in
jih použila.

Potem je bilo samo še morje.

V noči, v kateri se dan še ni bil izsmrdel.

Namesto da bi nadaljeval angelsko češče-
nje, sem ga še enkrat začel od kraja.

Kneža

Vinko Beličič

*Cerkovnik je prižgal sveče:
iz teme so stopile svetnice blesteče
z velikimi očmi
in obstale,
kot bi poslušale,
kako dež na grobove šumi.*

— — *Do tu je v davnini dospel naš rod:
udrl je v samote, osvojil strmine,
pognal korenine,
utrl si v bodočnost pot.*

*V belini dolgih zim
ozre se kdaj v mrč dolin,
v žaru kratkih poletij
oko se mu sveti
ob dehtenju smrek in zorenju žit — —*

*O davne svetnice, priče tistih,
ki dež jim izpira kosti:
njih sok je zdaj v mladih listih,
še nje naj poživilja vaš sij!*

Njivica

Vinko Beličič

Tomečka je zaklenila vežna vrata, dela ključ pod desko pred pragom in stopila z motiko na sonce. Bila je rana popoldanska ura velikega četrtka. Spočita zemlja je že dišala po vijolicah. Sneg je bil zginil čez noč, mokrota se je odcedila, drevje se je razmajalo v viharju in stolklo s sebe mrtve veje, oglasili so se kosi in dren je še gol zasijal v rumenini.

»O ti moj ljubi Bog, pa smo spet dočakali spomlad!«

Minila je mrzla senca zime! V gori je zabučal jug, iz sihurne doli kraj polja je privrela na dan kalna voda in se svetla razlila po širokem jarku proti lokam, pa kmalu spet zginila v tla...

Tomečka je klecala po stezi proti dragi, na svojo njivico. Za redkimi hrasti in smrekami so globoko na ravnem v dalj in šir ležale tuje njive, kamor je poleti, ob žetvi, hodila v dnino. Spomnila se je besed, ki jih je izrekel Franc: »S tegale našega Strmca je razgled in pol, a kruh tu gori ne raste. Rastejo le žganci, pa še nje rada mrvi suša, in šoje jih žrejo že na rasilu.«

A zdaj je bilo vse obetajoče, vse čisto in umito — pred odprtjem brstov in cvetov, pred razodetjem dišav, ki jih je budilo sonce.

»Bog in sveti Križ božji!« je zavzdihnila in začela kopati. Zamah za zamahom. Po obrovu je počasi pristopicala svetlorjava kokoš. Tomečka se ji je nasmehnila.

»Si prišla i ti, čiba? Ti je pusto sami tam gori, kajne?«

Kokoš je nagnila glavo in jo pogledala z enim samim očesom, pohlevno koknila in stopila še bliže: prekopana zemlja ji je obljubljal marsikaj. Tako sta si Tomečka in njena edina žival drugovali v tisti samini, kjer so kragulji, lisice in dihurji radi kaj poiskali.

»Tukaj bo rani krompir,« je naglas premišljala. »Pognojila mu bom po jamicah. O Jakovljem bo že za v lonec. A kje je še to kaj! — Na, čiba, na: požri ga, črva!«

Vzravna se in bolečine v križu blaženo odjenjajo. Oprta na motiko gleda svoj domek: visoko za obrovom molf iz drevja slamnata

streha, in zahodna stena kar sije, tako je polna sonca. Medtem ko ona koplje zbito zemljo in jo boli križ in jo za večerjo čaka pogreti ostanek bornega kosila, se njen Franc, visokošolec v daljnem mestu, pripravlja na zadnjo, najtežjo preskušnjo. Od kdaj že ni v Strmecu krave, ni praseta — kdo ve? A zadolžen dom ni — siromašen je, a svoj!

... Po strmških bregovih so tisto uro čebļja-je hodile štiri deklice. Stikale so okoli grmov in iskale zgodnje cvetje. Pomikale so se proti soncu ko rožice, dokler se niso znašle v Tomečkini samoti. Hišica, skedenj za njo — vse tiho in prazno; le ptice so si glasno odpevale. Prisojna stena skednja, pobeljena z apnom, je ščemela v oči — a deklice niso videle ne tete Tomečke ne stolca. In vendar se je prej grela v tistem suhem, malce nagnjenem zavetju vse popoldneve, mežikala v sončece in poslušala curljanje zadnje snežnice po žlebu. Ogrnjena z velikim pobledelim robcem je premišljala svoje šestdeset let dolgo življenje... dvajset let dolgo vdovstvo.

Deklice so se spustile k nizkim zidovom pod hišo, med same trobotence. Tedaj je ena zagledala Tomečko v dragi.

»Te-ta!« je zaklicala.

Tomečka se je ozrla: vrh obrova so vse štiri stale v soncu in se ji smehljale. Anica, Mimica, Malči, Ditka.

»Ve ste prišle, deklčke? Pa brez motik?«

»Smo še premajhne! Samo rožice nabiramo.«

»Pa vas ne bodo domači nič iskali?«

»Kaj — saj smo štiri! Ne bomo se zgubile.«

»Počakajte malo — samo tale košček še prekopljem in pojdemo gor. Orehov je ostalo še nekaj.«

Kokoš je svarilno grknila in okamenela: visoko v zraku je krožil kragulj v predvečernih skrbeh.

Nekdo je gori pri hiši zaklical: »Ma-ma!«

Tomečka se je od presenečenosti naslonila na motiko. Deklice so vzklikale: »Gospod Franc! Gospod Franc!«

Malči se je prva oglasila: »Ste prinesli kaj pisanega papirja?«

»Prinesel, prinesel,« se je zasmel. »O, mama! Kopljete?«

»Kopljem za krompir. Trdo je, zaprano, pa že gre. Kaj pa ti? Nič nisi pisal —«

»Kaj bi pisal, ko pa pridem sam prej kakor pismo,« je glasno pravil in hitel po strmem obrovu. Obstal je ob nji in zadržano slovesno povedal: »Zdaj bom jaz kopal, mama! Končal sem šole! Vse je za mano! Zdaj smo na konju! Dajte mi motiko!«

»Pusti ti motiko, da se ne umažeš . . .«

Samo te besede je zmogla. Od prevelike sreče jo je obšla omotica — imela je občutek, kot bi lezla vase.

Tudi Franc jo je molče gledal — drobceno, suho, postarano. In se je spomnil neke davne ure. Po domenu sedi pod tepko v vasi, neda-leč od železniških zapornic, in čaka, da pribriži mimo večerni vlak iz mesta. Skozi okno mu bo pomahala, če bo kaj opravila z njegovim šolanjem. Nikdar ne bo pozabil njenega razočarane-ga obraza in odmahajoče roke . . . in oddrven-ja vlaka čez železni del viadukta. Potem je srečo poskusil on . . . in šlo je.

Ali je resnica, da sem dočkala ta dan? ji je prepevalo v duši. Da se bom odslej lahko kdaj oddahnila? Da ne bom več sama v dolgih zimah? Nič več zmeraj sama v treskih in piših poletnih nočnih neviht, ko skozi reže v zaprtih polknihi meči bliskov presestavajo temo v sobi?

Kot bi jo bil nenadno obšel sram zavoljo mehko-be, je spustila sinove roke in z očmi po-kazala na obrov, kjer so čakale deklice.

»Pojdiva gor, dekličkam sem obljubila orehov.«

»Pisanega papirja vseh barv dobite! Nisem pozabil na vas, Anica, Mimica, Malči, Ditka! Kaj pa boste z njim?«

»Rožice bomo delale.«

»Saj jih imate že polne roke, in pravih!«

»Te bodo vaše.«

Kokoš je še nekaj časa brskala po prekopani prsti, potem pa pohlevno odcapljala iz drage. Spotoma je tu in tam stekla za kako mušico. Tomečka se je izpred hiše ozrla po živali, ki je krotko pogledovala proti podstrešju: a greda še ni bila pristavljena, da bi šla spat.

»Namenila sem jo tebi, ko dokončaš šole. Ravno prav — zdaj za vuzem!«

»Ne, mama, naj živi! Za začetek je šla krava — ni treba, da bi šlo za konec še zadnje, kar je ostalo živega pri hiši.«

Anica, Mimica, Malči in Ditka so s pisanim papirjem stekle iz Strmca, ko se je že mračilo — s trdno obljubo, da pridejo še.

. . . Le majhen kos je Tomečka prekopala. Drugi dan, na veliki petek, se zemlje po lepi stari navadi ni spodobilo dotakniti. Na veliko soboto pa je bil Franc že zgodaj v dragi. Zemlja po marčnih nalivih res ni bila takšna, da bi človek kar na glavo noter letel. Zato je motiko odložil in vzel v roke lopato. S spočito fantovsko močjo jo je zasajal v njivico. Včasih se je vzravnal, se ozrl nazaj — in opogumljen, da je naredil že toliko, spet z vso težo pritisnil na lopato. »Do vstajenja mora biti njivica prekopana!«

Otiral si je znoj, lopate pa ni del iz rok. Hotel se je pošteno razgibati po tolikem sedenju, se do mozga segreti in presvetliti po mrazu minule zime, ki ga je stiskal v mračni mestni sobici. Mladi, po cvetočih oparnicah dehteči aprilski jugozahodnik mu je mršil lase in hitel dalje skozi čisto svetlobo. Vrel je od prekopa-nih trtij in je bil neizčrpen. V presledkih je prinašal vonj po dimu: nekdo zadnjih je nekje požigal suho travo.

Poldan je bil že mimo, a noben zvon se ni oglasil od nikoder. Samo ptice so pele blizu in daleč — in doli iz vasi je bilo v trenutkih posebne tišine čuti kikirikanje. Franca sta žilavo kopanje in tudi lačnost pričela slabiti, a bil je pretrmast, da bi odjenjal.

»Ta njivica mora biti prekopana do vuzma!«

To je pomenilo: ne odlagaj lopate, ne meni se za žulje, do vstajenjske procesije je le še nekaj ur. Bil je dan posta, in mati ga ni klicala jest. Čistila je hišico za veliki dan, polne roke je bilo dela.

Končno je bila vsa zemlja obrnjena, da se prezrača in pregreje. Zmagoslavno se je Franc oprl na lopato, vzravnal boleči hrbet in se nasmehnil v sonce na sredi popoldanskega neba.

»Delavnik je končan, začenja se praznik!«

Čez slabo uro je sedel za mizo umit in skozi okence zadovoljno gledal prekopano drago pod vsemi tistimi preprogami marjetic. Mati mu je zlikano srajco dala še gorko.

»Pa si si res kupil lepe čevlje!« se je čudila. »Prave žolte gosposke čevlje! A dragi so morali biti!«

»Vuzem je samo enkrat na leto. Pošteno sem zaslužil tisti denar. Tudi vi, mama, se boste jutri postavili z robcem.«

»Oh, saj je kar prefin zame . . . le zakaj si izbral tako dragega!«

Zagorel, zdrav in veder je stopil čez prag. Zmeraj je lepo priti malo prej k fari in opazovati, kako se staro in mlado od vsepovsod zgrinja pred cerkev. Sonce se je nižalo, breze na obeh straneh pota so se napenjale . . . samo na severozahodu so rasli v nebo gosti sivi oblaki.

Župnik je pred oltarjem končal molitve s slovesno alelujo . . . in iz zvonika je zadonelo na vse strani. Ljudstvo se je uvrščalo v procesijo za križem. Prvo bandero se je premaknilo in za njim druga; vanje se je ujel hladan veter in jih pozibaval. Udarila je godba. Že so nad cestami gorele luči. Mrak se je zgostil in mrzlo je zavelo, tako da se je bilo kar prijetno vrniti v cerkev.

Bučanje zahvalne pesmi, glasne molitve z odpevi, vsi registri orgel odprti. »Ni treba groba več se bati, ne bo na veke grudil nas...«, pritrkavanje brez oddiha.

A zunaj so se ljudje znašli sredi najbujnejšega snežnega meteža. Začuden najprej lastnim očem niso mogli verjeti. Po tleh je bilo že čisto belo... in v dekleta so začele priletavati kepe, dokler se ni v vrišču in smehu vse nekam razbežalo in razšlo.

Tudi Franc je bil lahko oblečen; a bil je napit velikosobotnega sonca. Le ko je pogledal nove žolte čevlje, se je sam sebi zasmilil. Kako bo prišel uro daleč domov — po snegu in temi? In še vedno je snežilo.

»Ubogi moji čevlji, kdo bi si bil mislil, da boste dočakali tako žalosten krst!«

Pohitel je. Na vrtu vdove Lince je videl utripati šest sveč v podobi križa — v spomin na nedavno umrlega moža. Tako ga je prevzela ta podoba, da se je zdramil šele, ko se je znašel v temi. Pri Linčini hiši je namreč gorela zadnja žarnica, tam se je začejala divjina.

Potem pa je sneženje namah prejenjalo. Mehka tanka preproga je motno odsevala iz noči. Začelo se je svetliti. Pretrgali so se oblaki, pokazale so se zvezde, nebo se je čistilo — in za spoznanje načeti prvi pomladni

ščip je razlil svoj čar na pobeljeno pokrajino.

»Pa si res pametno storil, da si včeraj prekopal njivico,« ga je zjutraj, ko je bil še v postelji, pozdravila mati. »Po tem snegu bo zemlja vsa prhka za krompir, nič ne bo treba tolči greb. Ko maslo bo. Takšen sneg je pravi žegen božji.«

»Po pravici mu pravimo beraški gnoj,« se je zasmejal.

Medtem ko si je Franc čistil čevlje in se trudil, da bi jim vrnil čimveč leska novosti, si je mati zavezovala robec, kakršnega še ni imela na glavi. Nazadnje se je pogledala v ogledalo... in ob misli na davno mladost je komaj zadržala solze.

Od zunaj so prišli otroški glasovi.

Ditka je imela na glavi krono iz rumenega papirja in je bila presrečna.

»Ditka je kraljica! Ditka je kraljica!« so živih oči vzklikale Anica, Mimica in Malči.

»Kako lepa si, Ditka!« se je začudil Franc. In kako lepa šele bo! je pomislil.

Tomečka se je pošalila: »Boste varovale hišo, ko pojdeva midva k maši?«

»Bomo, bomo! Hišo in čibo!« so navdušeno odgovorile.

Velikonočno sonce le še s prekopane njivice ni pobralo snežca.

Tri pisanke

Prežihov Voranc

Moji starši so bili botri neki siroti, ki je živela s svojo materjo v bajti pod goro. Ko se je bližala velika noč in čas pisank, se je v hiši veliko govorilo o tem, kako pisanko naj ta sirota dobi. K pisanki spada seveda šartelj in pobarvano jajce. Ti dve stvari sta bili že vnaprej jasni in tu sta se oče in mati še kvečjemu posvetovala, kako velik naj bo šartelj za tisto siroto pod goro.

In čudna stvar: mati, ki je bila iz bogate hiše doma, ni hotela dati prevelikega šartelja, ampak čisto majhnega, oče pa, ki je bil siromak, je bil za to, da se da čim večji šartelj, da se bosta sirota in njena mati vsaj enkrat

pošteno najedli. Oče je bil za to, da mora biti šartelj z rozinami napolnjen, toda mati je bila proti rozinasti potici in je mislila, da zadostuje, ako je šartelj napolnjen z orehi.

To pa še ni bilo vse, šega je bila tudi, da se k pisanki dá tudi nekaj denarja. In zdaj je bilo ravno narobe. Medtem ko je pri potici bila mati skopušja od očeta, je bil oče trši, ko je šlo za denar.

Mati je menila, da bi lahko vtaknila v šartelj eno krono. Takrat je bila pri nas še Avstrija.

»Kako krono!« je vpil oče ves razburjen. »Za rajniš moram jaz celi dan tesati les. Krona je preveč. Mi smo siromaki, mi se že ne moremo bahati. Še bogatini vsi ne dajejo kron. Jaz sem dobil zeks, pa je bil moj boter bogataš, jaz sem pa kajžar. Dva zeksa daj zraven, je čisto dovolj.«

»Dva zeksa pa že ne dam,« je ugovarjala mati, »nas bo vendar sram. Tako ubogi pa spet nismo pri hiši. Nekaj mora biti tudi za otroško veselje. Poglej, kako se naš veseli, če kaj dobi.«

In tako se je nazadnje zgodilo, da sta prišla v šartelj dva zeksa.

Edino za jajce se ni bilo treba prepirati, ali naj bo rdeče ali pa nepobarvano.

Pri nas je taka šega, da se pisanke raznašajo na velikonočni ponedeljek. Takrat so vsi otroci polni pričakovanja. Pisanka je pomenila za otroka veliko reč, za siromašnega pa še posebej. Pri vsaki hiši so bile seveda potice v hiši, boljše ali slabše, toda otroku je ljubša tuja stvar, čeprav slabša. Zato smo se velikonočnega ponedeljka vsi otroci tako srčno veselili.

V ponedeljek popoldne mi je mati povezala v culo šartelj z lepo rdečo pisanko. Vrh šarteljna sta tičala dva zeksa.

»Lepo nosi, da ne boš izgubil denarja,« mi je še zabičevala pred odhodom.

Podal sem se na pot proti bajti pod goro. Treba je bilo hoditi več kot eno uro do tja. Zadelj revne pisanke me je bilo sram nositi.

Sredi pota je bilo veliko razpotje, kjer je pet raznih poti šlo križem na vse strani. To razpotje ni bilo predobro zapisano v otroških srcih daleč naokoli. Stari ljudje so govorili, da na tem razpotju včasih straši. Stisnjenega srca sem se bližal temu razpotju in sem bil zelo vesel, ko sem ravno tu srečal drugega dečka, mojega sošolca, ki mi je tudi s pisan-kami prišel naproti. Tudi ta fant je nekam tesno stiskal culo k sebi. Ko pa sva se pogledala, je bilo najine tesnobe takoj konec.

Postala sva celo razposajena. Jaz sem pri tem čisto pozabil, da ima moj šartelj le dva zeksa.

»Komu pa nosiš?« sem vprašal dečka, ki je imel večjo culo, kot je bila moja.

»K Otu na vaš kraj. In ti, kam neseš?«

»V bajto pod goro.«

Potem sva se usedla na rob ceste, ki je bil porasel z na pol suhim vresjem. Jasa sredi gozda, kjer so se križale poti na vse strani sveta, je bila svetla in sončna. Blizu naju je stal velik lesen križ, ki je bil že z mahom porasel.

Tisti fant, ki sem ga srečal, je bil iz premožne hiše doma. Imel je lepo obleko, medtem ko so bili moji rokavi že prekratki.

Nisva še dolgo sedela, ko se je zabliskala na jasi postava mlade deklice, ki je prišla s culo v rokah. Meni je ob pogledu nanjo zastala kri v žilah. To je bila hčerka mojega botra in je gotovo bila s pisanko zame namenjena k nam. Cula v njenih rokah je bila zelo velika. Ko naju je zagledala, je povesila oči, ko da bi jo postalo sram. Potem se je napravila, ko da me ne pozna, in je hotela mimo naju dalje.

Jaz se nisem upal kaj reči, toda moj tovariš jo je ustavil.

»Pojdi sem in se usedi k nam. Ali nosiš pisanko? Zdaj smo trije taki. Ali ni to lepo?«

»K vam grem,« je reklo dekcle sramežljivo in pogledalo name. Položila je culo k najinima.

»Potem bomo pa kar jedli,« je dejal fant, ki je bil z menoj in se smejal, »saj je to tvoja pisanka.«

»Tega pa ne,« je reklo dekcle in hotelo zopet pobrati svojo culo. »Jaz moram oddati celo pisanko.«

Meni se je njena odločnost in natančnost zelo dopadla. Nekaj časa smo sedeli vsi trije čisto tiho in se grelji na soncu, ki je bilo ob tem času zelo prijetno, potem smo se počasi otajali in se začeli smejati drug drugemu. Deklica je imela lepe, bele zobe in se je znala najlepše smejati. Deček, ki je bil z menoj, je bil nekoliko večji od naju obeh, pa je začel norce briti, zato se mu je dekcle vedno smejalo, kar meni ni bilo po volji. Jaz bi bil rad, da bi se dekcle meni smejalo, toda to se ni zgodilo, ker nisem znal ničesar takega povedati, da bi se razveselila.

Znenada je deček predlagal:

»Poglejmo, kake so pisanke.«

Mene je njegov predlog spravil v slabo voljo, ker sem že prej opazil, da je moja cula najmanjša in da nosim torej najmanjšo pisanko. Kakor sem se veselil svoje pisanke, ki jo je nosila deklica, tako sem se tudi sramoval naše revščine.

Tudi dekcle je reklo, polno neke razposajene radovednosti:

»Pa poglejmo!«

Ker sta bila oba za to in posebno še, ker je bilo dekcle za to, si nisem upal ugovarjati.

Najprej je dekcle razvezalo svojo culo. Kako bogastvo je bilo to. Velik, rumen in lepo pečen šartelj, iz katerega so gledale črne, mehke rozine, se je zasvetil pred menoj. Vrh šarteljna je tičal velik, svetel rajniš, ki je bil iz samega srebra. Jajce, ki je bilo zraven, je bilo tako nežno pobarvano, ko da bi kdo v njega dihnil rahle rdeče barve.

Da, moj boter je bil bogat kmet in se je pri pisan-kah vedno tako izkazoval. Videl sem, da je moj tovariš ves zelen od zavisti. Ponosno sem gledal na tako lepo pisanko in pri tem pozabil na svojo culo. Dekcle se je razkošno smejalo. Potem je spet povezalo culo in začelo odvezovati culo mojega tovariša.

Tudi ta pisanka ni bila preskopa. Šartelj je bil res nekoliko manjši od dekličinega, tudi manj rozin je gledalo iz testa, toda pogača je bila lepa bela in skoraj razkošna in rumena. Vrh šarteljna je tičala svetla krona. Pisanka je bila pobarvana z lepimi pisanimi rožami.

Ko je dekle tudi to culo lepo zavezalo, je prišla vrsta na mojo culo. Meni je postalo vroče in na tihem sem obžaloval, da sem se sploh dal zapeljati k temu počitku na razpotju. Toda dekljiče roke so razgrnile haderco moje cule.

Pred mojimi očmi se je zabliskal majhen, krmežljiv šarteljček, ki ga je moja mati še malo prej tako skrbno zavezovala v culo. Imel je črnkasto premočno pečeno skorjo in bil je slabo shajan in mnogo prenizek. Ona dva šarteljna sta bila še enkrat višja od mojega. Tudi iz njega niso kukale rozinaste oči. Ali kar je bilo najhujše, na vrhu se ni svetil velik, lep denar, ampak sta tičala tam le dva siromašna zeksa. Nato je dekle vzelo v svojo drobno roko pisanko, ki je bila oblita s težko črnordečo barvo.

Dekle je menda čutilo mojo zadrego, zato je naglo začelo povezovati culo in ni reklo ničesar. Le deček je dejal:

»Komaj dva zeksa sta notri.«

»Komaj dva zeksa,« sem zašepetal jaz, ves vroč od ponižanja. »To je pa zato, ker smo mi revni...«

Deček in deklica nista na to nič odgovorila.

Ko smo še nekaj časa sedeli na vresju, sem naenkrat zaprosil dekle:

»Daj mi rajniš.«

»Ne smem ga dati. Biti mora v šarteljnu, ki ga prinesem k vam,« mi je odgovorilo dekle.

»Daj mi rajniš, saj je moja pisanka, doma ne bodo nič rekli,« sem prosil dalje.

»Zakaj pa?« je tedaj vprašalo dekle z iznenadenimi očmi.

»Zato, ker bi ga rad imel. Je tako lep in svetel,« sem jo skoraj prosil.

»Tu ga imaš,« je reklo dekle, izdrlo denar iz potice in mi ga dalo. »Samo doma bom povedala, da si ga že med potjo vzela,« se je dekle še opravičevalo.

Zgrabil sem denar in ga s pestjo vred stisnil v žep.

Nato smo šli vsak svojo pot; dekle je šlo proti nam, deček svojo pot, jaz pa sem jo mahnil proti gori. In sredi jase je ostal le še samotni križ.

Ko sem bil sam sredi gozda in sem se pričal, da me nikdo ne opazuje, sem pokleknil pred culo, pomaknil haderco na stran, da se je prikazal šartelj, pobral iz njega tista dva zeksa, v šartelj pa porinil tisti svetli rajniš, ki mi ga je na jasi dala deklica.

Pri srcu mi je postalo laže, ko sem to opravil. Nisem napravil ničesar slabega s tem, saj je bil rajniš moja pisanka in sem s svojim denarjem popravil sramoto in revščino naše

hiše. Pri tem nisem mislil morda toliko na revščino v bajti pod goro in na veselje, ki ga bo tista sirota, ki bo dobila pisanke, pri tem imela, ampak sem bolj mislil na ugled naše kože in svojih staršev, botrov, na našo revščino.

Tudi na to nisem mislil, da bo tisti rajniš, na katerega smo doma že celo leto računali, sedaj doma manjkal in da mogoče ne bom dobil klobuka ali pa čevljev.

Takrat smo bili otroci, ki smo imeli sonce v očeh.

Kmetska

Jakob Šešerko

*Prekleta zemlja,
kaj me izzivaš!
Saj te je sam lapor.
Zakaj ne razkleneš
svojih rvavih rodit?
Vso te je treba
razbrazdati;
še traktor
ti komaj pride do živega.*

*Rodiš.
Saj ne rečem, da ne.
Ko si presoljena z umetnim,
se obogatiš.*

*Pa planejo nate:
slana, suša,
moča, toča,
plesni, hrošči
in davkarija.*

*Daš,
kolikor moreš,
nekaj vedno.
Zato te imam rad
in zato, ker si lepa,
ko si od sonca prežgana,
ko si vodeno mastna,
osevežena z zelenjem,
cvetoča,
pojoča,
in ko so ti boki
pokriti s snegom.*

*Zato sem kmet
brez prostih sobot,
brez osemurnika,
v zemljo nor.*

Solzice

Prežihov Voranc

Na koncu našega polja je bila grda, temačna globača, ki so ji rekali Pekel. Bila je podobna globokemu kotlu, obdana od treh strani s strmimi bregovi, le na eni strani je imela žrelo, ki pa se je izgubljal v črno, skrivnostno lesovje. Bregovi so bili porastli z zanikarnim grmovjem, s češmigo, gabrovjem, trnovjem, pasjo črešnjo in podobno navlako. Med grmovjem je rastla še zanikarnjša trava, porabna le za ovčjo krmo. Tam si našel vresje, praprot, divjo in pravo, rabuželj, čmeriko in podobnega zlomka. Pekel je bil tako pust in neprijazen, da se je človeku, ki je stopil vanj, nehote stisnilo srce. Edino, kar je bilo v njem živega, je bil studenec, ki je izviral prav na njegovem dnu izpod mahovnatih skal ter po kratki vijugasti dragici izginjal skozi temno žrelo v svet. Njegovo žuborjenje je polnilo kotel prav gori do robov. Povrhu je šum studenčevih vod udarjal še iz gozdnatega žrela nazaj in se kopicil v globači. Ta neprestani šum je delal kraj še skrivnostnejši, kakor je bil že po sami legi.

Na prvi pogled bi se zdelo, da je ta kraj popolnoma nekoristen in da je za očetovo najemščino čisto odveč. Koristi od Pekla res nismo imeli posebne, vendar se je tu in tam dobil iz njega kak voz letne stelje. Kadar je oče potreboval les za cepe ali pa les za grablje, potem je šel ponj v Pekel. Gabrovina za cepe ali pa češmiga za grabeljske zobe je bila v Peklu tako žilavo raščena kakor nikjer drugod.

Največ dobička pa je bilo tam s pašo. Trava v Peklu sicer ni bila kdo ve kako bohotna, bila pa je menda posebno sočna, ker jo je živina v tej globači le prerada mulila.

Jaz sem se tega kraja bal, odkar sem se začel zavedati svojega bitja. Tega je bilo predvsem krivo njegovo ime. O peklu sem čul govoriti starše, ki so me učili prvih krščanskih resnic, o peklu sem slišal pripovedovati v cerkvi, ko sem začel hoditi tja in se držal matere za janko. Vsa slika

pravega pekla v moji mladostni domišljiji je odlično ustrezala našemu domačemu Peklu, manjkal je samo večni ogenj na njegovem dnu. Mislil pa sem si, da je naša globača vsaj kako preddverje pravega pekla, v katerega vodijo tajna vrata bodisi na dnu skrivnostne globače bodisi skozi žrelo gozdnate stene. Vselej sem se z grozo v srcu približeval temu kraju in urno bežal stran, kakor hitro sem mogel.

Menda še nisem bil star šest let, ko mi je oče nekega dne ukazal, da naj ženem past v Pekel. Bila je to zame strašna naloga, kajti dotihmal še nikdar nisem bil sam tam. Takoj me je začel siliti jok. Videč to, se je oče značilno zarežal ter me nagnal, rekoč:

»Saj v tem peklu ni hudičev. Alo, na pašo!«

Materi pa sem se zasmilil ter me je začela tešiti:

»Lej, pekla pa se le boji,« je rekla očetu.

Kljub temu pa ni bilo usmiljenja. Obotavljajoč se, kar se je le dalo, sem se s čredo bližal groznemu kraju. Poskušal sem pridržati živino gori na robovju, vendar brez uspeha; živina se je kmalu izgubila v globačo. Le nerad sem se spustil za njo, boječ se, da se brez mene ne bi zmotala skozi žrelo in se mi izgubila.

Z veliko tesnobo v srcu sem čepel na dnu Pekla in si nisem upal niti dobro ozreti okrog sebe. Šum, ki je napolnjeval globačo, se mi je zdel pošasten. Nobena reč me ni mogla razvedriti in celo studenec, ki sem jih vse, kar jih je bilo pri nas, tako rad imel, in kjer sem zmirom delal jezove in mline, me ni mogel pritegniti. Vedno bolj sem nemel, potem pa nisem mogel več vzdržati in sem jokajoč začel bežati iz globače. Tudi na robu mi ni bilo obstanka in ves solzan sem bežal tja po polju, kjer sta oče in mati orala.

»Kaj pa se ti je zgodilo?« se je začudil oče.

»Živino sem izgubil, vso živino . . .«

Vpil sem z jokajočim, prosečim glasom.

Očetu se je zasenčil obraz, nato pa je dobrohotno zamahnil z roko in dejal:

»Ne bo tako hudo, ne. Greva pogledat.«

Težko in z nemirno vestjo sem se vlekel za očetom proti Peklu. Na robu, od koder je bilo videti vso globačo, je oče presenečen obstal, kajti na mah je uzrl vso živino na dnu. Začel jo je vpričo mene šteti:

»Ena, dve, tri . . . devet . . .« Vseh devet glav se je mirno paslo tam doli.

»Kaj pa sanjariš, fant?« se je zavzel oče. Ta hip pa je že tudi spregledal vzrok moje laži, se shudobil, me prijel za lase in me porinil čez rob, da sem se skotalil po bregu.

»Če se boš lagal, boš res prišel v pekel!«

Te zadnje očetove besede sem komaj slišal, potem me je spet zajela grozna tesnoba. Nekaj časa sem tulil, dokler se mi solze niso posušile. Še dolgo pa me je mikalo po celem životu in umiriti se nikakor nisem mogel. Skozi zatekle oči sem videl, kako živina dviga glave in me vsa začudena opazuje. Poleg strahu me je pekla tudi laž, pri kateri me je oče zalotil. Ves siromašen, obupan in z utripajočim srcem sem čakal konca paše. Še preden se je začelo večeriti, sem začel goniti živino iz globače gori na rob, kjer sem jo pasel, dokler niso začele večerne sence legati na mračno dno Pekla.

Domov sem prišel ves objokan in ves pretresen. Oče se je smejal, toda mati je rekla: »V Pekel pa ga ne goni več past, je še premlad in lahko dobi kak pristrah.«

In res me v Pekel niso več silili past. Groza pred tem krajem pa me je še zmerom navdajala. —

Nekega sobotnega večera, ko sta oče in mati sedela na hišnem pragu in strmela v jasno, dišečo vigredno noč, je mati vzdihnila:

»Oh, kako rada bi nesla jutri v cerkev solzice, pa jih nikjer več ni.«

»Za solzice pa je letos že pozno. Če jih v Peklu ni, jih nikjer več ni,« je odgovoril oče čez nekaj časa.

Ob besedi Pekel me je spet streslo in komaj sem čakal, da smo vstali, zaklenili hišo in šli spat. Ponoči dolgo nisem mogel zaspati, ker mi je neprestano silil ta strašni kraj pred oči. Nekje v globini srca pa mi je odmeval tudi materin vzdih o solzicah. Solzice in Pekel — kako čudne stvari so to. Solzice sem imel neznansko rad in sem za njimi pretaknil vse robovje okrog domačije. Le v Peklu nisem vedel zanje.

Prihodnje jutro sem se zbudil zelo zgodaj. Med spanjem sem se menda znožil, ker sem bil še zjutraj malo rosen. Moje jutranje opravilo je bila paša. Vsako jutro so me morali buditi in metati iz postelje. Tisto jutro pa sem vstal sam in po prstih odšel iz hiše. Oče in mati sta še spala. Bila je nedelja.

Kakor omotičen sem obstal na dvorišču. Bil sem poln neke čudne, sladke dolžnosti, čeprav se tega nisem zavedal. Zunaj je vstajalo pomladansko jutro. Čas je prehajal že v poletje. Za daljnim Pohorjem je žarela velika škrlatna zarja in vsak čas se je moralo prikazati sonce. Vrh Pece ga je že videl, ker je bil ves oblit s škrlatno barvo. Trata, drevje in grmovje je bilo oblit z roso, ki se je le še bledikasto svetlikala in čakala, da jo

skorajšnji sončni žarki napolnijo z biseri jutranjega zlata. Koprenasto ozračje je dihala počasi, ko da bi narava vzdigovala veliko breme.

Nenadoma me je čudna sila dvignila z mesta, kjer sem stal in začel sem leteti čez polje proti Peklu. Dospel sem na rob Pekla in se zgrozil pred mračno jamo, videti pa je nisem hotel, zato sem se z zaprtimi očmi spustil čez rob na dno Pekla, sluteč tam doli ob skalah skrite solzice. Šele ko sem bil spodaj, sem odprl oči.

Našel sem cele šope dehtečih solzic in jih začel hlastno trgati. Pri tem si nisem upal ozreti nikamor drugam. Poln neke svete tesnobe sem slišal šumenje studenca in njegov grozoviti odmev, ki je v jutranji tihoti bil še silnejši kakor po navadi. S polnim naročjem solzic sem se zagnal iz Pekla in v eni sapi bežal proti domu, kamor sem prihlačal prav v trenutku, ko je mati stopila na hišni prag.

Ta trenutek je daljno sonce poslalo svoj prvi sončni žarek na dvorišče in po njem se je razlila prelepa svetloba. Sredi te svetlobe je stala mati, prečudno lepa in vsa ožarjena, kakor prikazen iz nebes. Planil sem prednjo s polnim naročjem cvetlic in ji zmagoslavno zaklical:

»Mati, mati... solzice...«

Topil sem se od same sreče in neizmerne navdušenosti.

Materin obraz je pokrtil blažen smehlaj; presrečna je iztegnila roke za solzicami in jih nesla k licu. Preden pa je mogla vsrkati njih sveži, opojni vonj, so se njene oči zdrsnile in se povesile name.

»Kaj pa ti je, pobič, da se jočeš...?«

Moje oči so bile polne težkih solz zaradi premaganega strahu, ki pa jih v svojem zmagoslavju nisem čutil. Mati je spoznala mojo veliko žrtev ter me je rahlo in nežno pobožala po laseh.

Marija z Detetom

Znamenje pod grebenom

Matevž Hace

Ilustriral Lojze Perko

Nad Pongretovo ogrado na desni strani vijugaste poti je stalo staro z zeleno barvo pobarvano na desno stran viseče znamenje. Znamenje je bilo stesano iz trdega hrastovega lesa. Na obledeli deščici je bil naslikan drevov grm. Bil je ves zasnežen. Pod grmom pa je bil naslikan sklonjen človek, ki je zmrznil pod njim. Zraven je bila naslikana stara puška in vojaška torba. Pod sliko je bila na stesnan hrast vžgana letnica »januar 1850. leta«.

Tisto mrzlo in sneženo leto je zmrznil Strahov Jernej, ko se je vračal peš iz Verone na dopust v domačo vas. Vsako leto so bile na znamenju sveže rože, posebno o veliki noči, binkoštih, svetem Jerneju in veliki ter mali maši.

Pot mimo znamenja se je vila med vaškimi gmajnami, Grgorinovo, Vidmarjevo, Sampretovo, Rihtarjevo, cerkveno ogrado do naše ograde in še dalje do gorskega naselja Klanca, ki je štel samo pet hiš in imelo malo gorsko cerkvico, skrito nad naseljem v starem smrekovem gozdu. Na križišču poti je desna pot držala mimo vaških in mestnih loških gmajn k sveti Ani, gorskemu naselju, ki je štel samo troje hiš, in s cerkvico, sezidano 1647. leta. Od sv. Ane je vodila pot skozi lep bukov gozdič v naselje Šteberk, kjer je ob vodi stala sezidana cerkvica svetega Štefana, ki je imela starinski križev pot z letnico 1740.

Pod Šteberkom sta bila nekoč dva gradova. Na obraslem griču se še danes vidi zidovje starega gradu, o katerem je bilo več pripovedi. Drugi osamel grad v Šteberku pod gričem je pa stal samoten, opustel od 1750. leta.

Pred leti, pred veliko drugo svetovno vojno, je noč in dan žagala jelove in bukove hlode vodna, stara Malnarčkova žaga. Žaga velikega šaljivca Malnarčka.

Druga bolj strma pot pa vodi od naselja sv. Ane na slovečo Križno goro, goro večstoletnih romanj. Križna gora je slovela po romanjih

na binkoštno nedeljo in romanju o sv. Luku 18. oktobra vsako leto. Slovečo romarsko Križno goro so poznali prebivalci cele Notranjske, hrvaškega Gorskega kotarja, pa čeprav vemo, da sta bila Prezid in Čabar nekoč slovenska. Križno goro so poznali prebivalci Pivke in Istre. Na Križni gori je v preteklem stoletju župnikoval duhovnik Bevk, ki je pisal sestavke v Bleiweisove Rokodelske Novice in z njimi spodbujal loške kmete k napredku v kmetijstvu.

Ob binkoštih in sv. Luku trgovci niso prodajali samo lecta in igrač. Izdelovalci suhe robe so prodajali tudi čebriče, keblice, škafe, brente za trgatev, ribežne za zelje in repo. Tudi moj praded Luka je pintaril od 1822. do 1887. leta. Vsako leto je ta bogaboječi ded obiskal o binkoštih in sv. Luku Križno goro, kjer se je z vso svojo prirojeno in priučeno pobožnostjo udeležil maše in pridige. Po maši je pa prodajal sode, keblice, čebriče, brente, kuhalnice, lesene žlice in ribežne. Vse to je popisal pred njim tudi njegov oče Tomaž. V starih orumenelih listih sem našel vse napisano in popisano, koliko so prodali in izkupili za leseno robo pradedov oče Tomaž in praded Luka vse od 1822. do 1887. leta. Še to je bilo napisano, da je bilo leta 1822. na Križni gori več kot 20.000 romarjev, starih in mladih, žensk in otrok, Kranjcev, Čičev in Hrvatov. Še dva starčka, ki sta jih imela na hrbtu petinosemdeset, sta prišla ob palicah na Križno goro. Starčka sta se v mladih letih vojskovala še pod generalom Lavdonom proti divjim Turkom. Ob praznikih sta kar naprej prepevala pesem o Lavdonu. Hvalila sta cesarico, da, premodro cesarico Marijo Terezijo, in grajala njenega sina Jožefa, ki je razpustil samostane in prepovedal romanja. Bog oče je kaznoval pregrešnega cesarja Jožefa, da je še mlad umrl, sta ugotavljala starčka, ki sta videla starinski Beograd, misleč, da to mesto stoji na koncu sveta. Vse to je popisal praded Luka. Še to je napisal, da je o svetem Jakobu ob hudi poletni nevihti udarila strela v leseni zvonik, ki je imel umetno premikajočo streho. Stari Luka je napisal, da je strela zato udarila v zvonik na Križni gori, ker se je tam na binkoštno nedeljo delal greh, ko so fantje in dekleta iz desetih vasi prepevali narodne in fantovske pesmi vso noč. Praded Luka, pobožen mož, pintar, cerkovnik in cerkveni ključar je bil prepričan, da morajo na romanjih prepevati samo nabožne pesmi!

Pred več kot petdesetimi leti je mimo znamenja ob poti vozil moj oče spomladi gnoj v ogrado, kjer smo imeli njivo osmih arov za

krompir. Ker je staro znamenje stalo pod klancem, je vsak kmet, ki je vozil gnoj po tej gmajnski poti, ustavil konje, vole ali krave, da so se odpočili. Tudi oče je ustavil močne krave sivke. Jaz sem pa ob poti pobral kamen in ga podložil pod zadnje kolo, da ne bi voz uhajal nazaj.

Tako sem v tistem zgodnjem aprilskem popoldnevu, ko sem se vrnil iz šole domov, spremljal očeta, ki je s kravami vozil gnoj v ogrado za Špleho. Drugi vaščani so o svojih ogradih govorili: vozim gnoj v ogrado za grebenom ali pa v ogradi za grebenom je bil lep debel krompir; ali pa: v ogradi za grebenom smo našli težke in polne snope rži ali ječmena.

Tisto leto po vaških gmajnah in ogradih ni bilo jelenjadi ali srnjadi. Bili so samo zajci, ptiči raznih vrst in številne veverice. Samo včasih se je iz temnih kmečkih in javorniških gozdov pritepel divji prašič ali jazbec. Tistega sončnega aprilskega dne leta 1920 je oče, kot po navadi, obstal pred znamenjem. Vprašal sem ga, kdo je bil tisti moški, ki je naslikan, kako sključen čepi pod zasneženim grmom, zraven njega pa ležita puška in torba. Oče je izvil iz žepa mehur in dal v usta zalogaj tobaka. Čiknil je in dejal:

»Ko boš ob binkoštih šel z babico in staro Kukčevko na Križno goro, ti bo Kukčevka vse natančno in lepo po resnici in pravici povedala. Stara Kukčevka je poznala Strahovega Jerneja, ki je v tisti zimi na tem mestu zmrznil. Do doma ni imel več kot petsto korakov. Vso tisto žalostno zgodbo ti bo povedala stara Kukčeva teta,« je sklenil oče, dvignil bič in pognal krave, da so potegnile voz gnoja navkreber. Ko smo se ustavili pred cerkveno ogrado, kjer je na široki in okrogli njivi zelenela lepa rž, ki jo je posejal cerkveni ključar naše vaške podružnične cerkve sv. Martina, sem se ozrl čez gmajne in zagledal romarsko cerkev, ki se je belila na Križni gori.

Očeta sem vprašal: »Zakaj so stari ljudje sezidali cerkev na tistem strmem griču?«

Oče je čiknil in odvrnil: »Naši pradedje so zidali cerkve po gorah zato, da jih vidijo verni ljudje daleč naokrog. To cerkev vidijo verniki in vernice štirih notranjskih fara. Vidijo jo vozniki, sekači, oglarji in lovci z vseh z gozdom obraslih snežniških in javorniških gora. Ej, tudi stari ljudje so bili takrat pametni, bistri in vedoželjni, ko so zidali križnogorsko cerkev. Takrat ni bilo ne železnice ne eroplanov. Pisati in brati so znali samo duhovniki in grajski gospodje. Kateri slikarji so pa slikali v cerkvi in kdaj je bila

sezidana, ti bo povedala naša mati. Ona vse ve, ker je dosti brala. Kadar se bliža huda ura, tedaj cerkovnik na Križni gori zazvoni, da bi odgnal hudo uro.«

Ko sem se ozrl čez plot Rihtarjeve ograde, sem videl, da ob plotu tečejo trije veliki zajci.

»To bi jih streljal sosed Franjo,« je dejal oče in pognal krave, ki so zatem zavile na desno stran v našo ogrado, kjer je ležala njiva. Ograda je bila ograjena z visokim kamnitim plotom. Nad ogrado v naši gmajni je bila podolgovata lokev. Ko so imeli vaščani pred prvo svetovno vojno še skupno gmajno, so vaški čredniki napajali ovce in govedo v tej lokvi. Kadar je bil pozimi visok sneg, so šli vaščani z lopatami in nametali tri metre visoko snega v lokev. Spomladi, ko je južni veter zavel okrog grebena, se je sneg stopil.

Stal sem pred kravami, oče je pa dejal: »Stari Pongretov Andrej je leta 1895, leta, ko je bil potres v Ljubljani, videl, kako je po lokvi, zvrhani vode, plaval velik močan medved. Renčal je. Pongre se je obrnil in se hitro vrnil domov. Ko so vaščani pridrli gor do lokve, medveda ni bilo nikjer več. Samo velik kadeči se kup odpadkov je pričal, da je bil v lokvi medved.«

V gmrovju okrog lokve je bilo polno kosov, ki so prepevali. Pod grebenom so se spreletavali trije veliki planinski orli. Nad Mezinovo gmajno je na debeli košati smreki kukala kukavica. Naštel sem do osemdeset in to povedal očetu.

»No, morda boš živel osemdeset let,« je dejal oče in vrgel kopačo kraj velikega kupa gnoja. Stari ljudje so verjeli, da kadar šteješ kukanje prve kukavice spomladi, boš živel toliko let. Ko sva se s praznim vozom vračala mimo znamenja, se je oče prekrizal. Rekel je, da se mora človek vedno prekrizati, če gre mimo vaške kapelice in mimo znamenja, kjer so ljudje nesrečno smrt storili. Čiknil je in še dejal, da bolj pobožni zmolijo kratko molitev, kadar gredo mimo znamenja. »Tako so delali stari ljudje. Tako moramo tudi mi,« je dejal oče. »Ko si bil star eno leto, to je bilo o binkoštih 1911. leta, sva te z materjo nosila mimo tega znamenja. Držal sem te v naročju, mati je pa zmolila očenaš za pokoj duše nesrečnega Strahovega Jerneja. Tudi pri vseh kapelicah od sv. Ane do Križne gore je zmolila očenaš, da bi bil ti zdrav in srečen v življenju. Tega jaz nisem zmoget, da bi pri vsaki kapelici molil. Samo pokrižal sem se.«

Moja mati ni bila nikoli tercijska, pač pa razumna verna ženska, ki je znala tudi nemško, kakor je znal nemško in italijansko njen oče, moj ded, ki je bil edini kamnosek na Notranjskem. Prebral je na stotine knjig, slovenskih, italijanskih in nemških. Leta 1878 je bil bobnar pri 17. kranjskem pešpolku, ko so pod Avstrijo zasedali Bosno in Hercegovino. V mladosti je rad hodil na romarska pota. Bil je v Komposteli pri sv. Jakobu na Španskem.

Obiskal je tudi kölnsko katedralo. Z zanimanjem je pred prvo svetovno vojno prebiral knjigo o Kelmorajnu, ki jo je spisal doktor Karlin. Svojim udom jo je izdala Mohorjeva družba. Tudi moja mati je dosti brala, posebno slovenske, ruske in nemške klasike. Zanimala jo je zgodovina. Vedno je brala napise na pokopališčih; zlasti so jo zanimale letnice sezidanih gradov, cerkva, kapelic, hiš in samotnih znamenj. Tudi letnice postavljenih lesenih stropov po starih kmečkih hišah si je zapomnila. To sem podedoval po njej.

Na romanjih je bila samo na Višarjah, v Novi Štifti, na Kozjem vrhu, Trsatu, Brezjah in petinštiridesetkrat na Križni gori. Iz raznih knjig si je dobro zapomnila vse tiste nekdanje velike oblastnike, ki so po raznih državah preganjali vero in duhovščino. Posebno je mrzila nauke Voltairja in Rousseauja. Za Rousseauja je rekla: Pisal in govoril je: nazaj k naravi, njegove otroke so mu pa tuji vzgajali. Babjek je bil. Za Napoleona je rekla: ošaben in nadut je bil. Preganjal je papeža. Dva milijona francoskih vojakov je padlo zanj po evropskih bojiščih. Veliko armado, 600.000 mož, mu je 1812. leta vzela ruska zima. Ustrahovati je hotel ves svet. Nazadnje je v najlepši moški dobi umrl na samotnem otoku Sv. Heleni. Žena se mu je izneverila, sin mu je še mlad umrl na Dunaju na cesarskem dvoru. Ja, ja, božji mlini meljejo počasi, toda zanesljivo za vse ošabneže tega sveta.

Liberalcev ni marala. Tako je rekla: Vse življenje obrekujejo cerkev, vero in duhovščino. Obožujejo svojega voditelja stranke kakor pogani svojega malika v starih časih. Ko pa umirajo, se skesano spovedo svojih grehov in naročijo cerkven pogreb. Še v smrtni uri so ošabni, naposled pa žele, da jih spremijo na zadnji poti trije duhovniki.

O Marxu je dejala: Bil je nemški Žid in Slovanov ni maral. Socialisti ga častijo bolj kot verniki ljubega Boga. Človek je bil in človek je zmotljiv na tem svetu. To je mati govorila v časih, ko sem še hodil v šolo. Marsikaj sem razumel šele pozneje, ko sem bral domačo in tudi drugo prevodno literaturo. In videl pol Evrope!

Zvečer sem mater vprašal, kdo je naslikal na znamenju nad Pongretovo ogrado zmrzlega Strahovega Jerneja.

»Tisto znamenje je naslikal Sampretov Jurij, ki je umrl leta 1908. Jurij je slikal na vseh znamenjih, kjer so se ponesrečili ljudje. Slikal je ono pri danski brezi, v našem lazcu, ko se je na Mezinovega zvrnil voz hlodov. Slikal je znamenja po vaseh Cerknjske doline in

Bloške planote. Sampretov Jurij je bil zelo pobožen mož. Slikal je po vaških kapelicah. Ko je v preteklem stoletju slikar Jurij Šubic prenovil glavni oltar v naši vaški cerkvi sv. Martina, je rekel, da je škoda Sampretovega Jurija, da ga oče ni dal v slikarske šole.«

Oče Strahovega Jerneja je bil imovit kmet. Želel je sina odkupiti od vojaščine, da bi vzel Žagarjevo, ki je imela veliko doto. Tega pa Jernej ni maral. Zagledal se je v Urhovo deklo Katarino, ki je bila lepa, imela je pa samo sto goldinarjev prihranjenega. Jernejev oče pa jezen. Vpil je na Jerneja: »Si znorel? Deklo, pa na naš grunt! Nikakor, prej se bo danski Devin prevrnil v Cerkniško jezero, kot bo Urhova dekla Katarina pri nas! Prej bo oživel leseni konj sv. Martina v glavnem oltarju naše cerkve. Dekla se že ne bo košatila na Strahovem gruntu! Vojak boš in cesarski oficirji te bodo učili dela in reda!«

Jernej je očeta lepo prosil, toda preprostiti ga ni mogel. Tako je šel Strahov Jernej v cesarsko vojsko, kjer je bil deset let pri konjih blizu Benetk. Ko se je okrog pusta 1850. leta vračal domov, je bil visok sneg v naših krajih. Ni šel po cesti, ampak je pod Šterbenkom zavil čez gmajne in opešal in še rane so se mu odprle na levi nogi. Še pet minut bi vzdržal, pa bi bil doma. Tako ga je naslednji dan dobil lovec Lužarjev Tonče, ki je sledil kuno. Vsa vas ga je pridrvela gledat. Urhovi dekli Katarini bi se kmalu zmešalo. Tako je jokala za njim. Mesec dni pred tvojim rojstvom je umrla. Štiriinpetdeset let je z rožami krasila znamenje. Ob nedeljskih popoldnevih, ob sončnih dneh je klečala pred znamenjem in molila za dušo nesrečnega fanta Jerneja. Ni bilo tako slabega vremena, da ne bi vsak večer obiskala tega znamenja in to skozi, štiriinpetdeset let. Bila je lepa in postavna. Vprašalo jo je štirinajst gruntovskih fantov, pa je vse odklonila. Zame je bil samo Strahov Jernej, je rekla. Ko je umirala, sem bila zraven. Svoji prijateljici Kukčevi teti je rekla: Ker grem k Jerneju, te prosim, da ti nosiš rože na njegovo znamenje. Stara Kukčevka ji je obljubila. Čeprav jih ima že devetdeset let, jih še vedno nosi.«

Mati je sklenila: »Ko boš šel o binškojih s staro materjo in Kukčevo teto na Križno goro mimo znamenja, ti bo Kukčeva teta še vse bolj natančno povedala.«

Binškojstna nedelja je bila sončna in lepa. Oče je dejal, da bo sam pasel krave in telice. Križnogorski zvonovi so zvonili od sobote na nedeljo vso noč. Stric France je šel že v soboto popoldne z vaškimi fanti na Križno goro,

kjer so pritrkavali in peli vso noč. Petelini so peli. Naš petelin in sosedov sta se kosala med seboj, kateri bo lepše pel. Takrat sva se z bratom Vladimirom zbudila. Spala sva v skednju na senu. Poslušala sva ptičje kikirikanje in petje številnih ptičev na naših vrtovih. Čez cesto je pa v cerkvenem zvoniku, zidanem 1766. leta, vso noč skovikala sova. Ko sta petelina kikirikala pol ure, naju je poklicala babica. Stala je pred vrati skednja. »Tevžek, Ladek! Hitro vstanita, gremo na romanje na Križno goro!«

Hitro sva vstala. Imela sva nove zelene obleke. Zelena klobuka pa nama je kupil stari atek, oče naše matere — kamnosek. Naša mati je rekla, da moramo ogovarjati njenega očeta z »atek«. Tako se je tudi zgodilo. Ko sva dedka obiskala v Starem trgu, kjer je v delavnici klesal nov spomenik, je odložil kamnoseško orodje in dejal: »Hm, jutri je binškojstna nedelja. Z babico bosta šla na Križno goro. Obleke imata nove, klobuke pa stare. Pojdimo v konzum, kupil vama bom lepa nova zelena klobuka.«

Vesela sva bila, ko nama je dedek kupil lepa zelena klobuka. Kupil nama je še škrcnicelj rožičev in kolač fig. To se je zgodilo na binškojstno soboto popoldne.

Kakor hitro sva z bratom zaslišala klicanje babice, sva vstala. Umila sva se. Pojedla sva skledico zabeljenih koruznih žgancev in skodelico vročega mleka. Babica je vzela stari dvestoletni molek z debelimi jagodami. Bila je nepismena in ni znala brati iz mašnih knjig. Pri Kukčevi nizki hiši je že stala devetdesetletna Kukčeva teta. Tudi ona je imela v rokah velik očrnel molek. Jagode na molku so bile že precej obrabljene.

»No, Mica, čakam te že pol ure, pa si petnajst let mlajša od mene. Starejši smo bolj zgodnji,« je še dodala stara Kukčeva teta in s palico udarjala ob kamnito pot.

Pri znamenju smo se ustavili. Babica in Kukčeva teta sta pokleknili pred znamenjem in zmolili očenaš. Midva z bratom Vladimirov sva se odkrila in se prekrizala. Ojunačil sem se in dejal: »Vi, Kukčeva teta, vi veste, od kdaj je to znamenje fantu, ki je zmrznil. Poznali ste njega in njegovo dekle. Povejte no, kako je to bilo. Vprašujoče sem se zazrl vanjo, ki je še pri devetdesetih letih imela velike, kakor oglje črne in žive oči.

Še brat Vladimir je dejal: »Teta, povejte, kako je bilo, ko je Strahov stric zmrznil tako blizu doma.«

Ptiči so peli okrog znamenja. Peli so, kot da bi se zavedali, da je to lepa, sončna, majska, binkoštna nedelja.

Kukčeva teta je začela: »Tako je bilo v tistih davnih časih. Tiste čase, ko sem bila jaz majhna, so še lovili fante v vojake. Tam so bili po dvanajst, tudi štirinajst let. Rojena sem bila leta 1830. Ob pustu sem jih imela devetdeset. Mati so vedno rekli, da bom v življenju srečna, ker sem bila rojena tisto leto kakor cesar Franc Jožef, ki je umrl leta 1916., ko je bila še vojska. Ko sem bila stara petnajst let, sem že nosila čez Ogulje s starejšimi ženskami rake v Trst. Štirinajst ur daleč. Od Obrha do Trsta smo hodili vso noč. Rake so v Trstu kupovali samo bogatini. Veliki raki so bili tudi po eno krono (sedaj 20 N din). Rake smo nosili v škafih med mokrim mahovjem. Tisto leto, ko so sezidali železnico do Trsta in je od Rakeka do Trsta vozila lukamatija, smo vse ženske jokale, ker smo izgubile lep zaslužek. Tako pa so potem vozili rake v Trst z lukamatijo. Tudi Urhova dekla Katarina je včasih nesla rake v Trst. Urhovi so ji dovolili enkrat tedensko, da še kaj zasluži. Do vrha danskega Javorja ji je pomagal nositi škaf rakov njen fant Strahov Jernej. Tudi meni je pomagal nositi moj pokojni mož. Dobri so bili fantje takrat, da so pomagali loviti rake in jih nositi do vrh Javorja. Potem smo same nosile čez Pivko. V zgodnjih jutranjih urah smo prišle v Trst. Takrat smo rakolovke kupovale v Trstu kamgarn in žametne obleke. Avbe in peče smo nosile samo še za velike praznike. Starši so bili hudi, ker smo opuščale domačo, trpežno nošo. Moški so takrat nosili še irhaste hlače, polhovke in lanene srajce.

Jernej je imel Katarino zelo rad. Skupaj sta lovila rake, skupaj sta ob nedeljah hodila v farno cerkev k maši, skupaj sta hodila na romanje na Križno goro, Višarje in Trsat. Ob nedeljskih popoldnevih sta se sprehajala po vrhu danskega Devina. Strahov oče pa hud. Sto in stokrat je vpil na sina Jerneja, da se gruntarji ženijo in se bodo do sodnega dne ženili samo med seboj. Hlapci in dekle pa naj se ženijo med seboj, dokler jim bo občina to pustila, da se širi in večja uboščina na koncu vasi. Gruntarski ljudje so mu pritrjevali. Pritrjevali so mu tudi zato, ker se je stari Strah že ob mojem rojstvu leta 1830 odkupil od graščine. Ni več dajal desetine, tudi na tlako ni več hodil. Bil je pač kmet v vasi. Bil je čaščen, spoštovan, veljaven in zelo hvaljen. Vsi sorodniki, prijatelji in znanci so Jerneju prigovarjali, naj pusti Urhovo Katarino in vzame Vidmarjevo, Žagarjevo ali bogato

Špelinovo iz Loža. Strahov Jernej jim je jezno odgovarjal, naj ga puste pri miru, da je ni lepše, kot je Urhova Katarina.

Urhov Jurij, pameten mož, je dejal staremu Strahu: »Pusti no Jerneja, naj vzame našo Katarino. Jernej je delaven in pameten, Katarina tudi. Vraga, Jurij, kaj ne veš, da je Katarina najlepše dekle v dolini.«

Stari Strahov je bil trmast, da je kaj. Udaril je z močno roko po oglu mize, da se je prelomil, in zavpil: »Rečem ti, kakor si Urhov Jurij, da dekla ne bo gospodinjala na Strahovem gruntu! Bogata gruntarska ali pa nič!«

Tudi starotrški župnik, razsoden mož, je prigovarjal, naj popusti. »Poglejte stric,« mu je dejal, »v francoski deželi so postali brez visokih šol nekateri ministri, drugi pa generali.« Ker je bil župnik vnet čebelar, je dejal: »Poglejte Strahov, čebelar-kmet Janša Tonej iz Breznice je brez velikih šol postal cesarski učitelj čebelarstva na cesarskem Dunaju. Cesarica Marija Terezija ga je nastavila za učitelja čebelarstva, pa ga ni vprašala, kakšnega rodu je. Stric Strahov, pamet v roke!«

Strahov pa se ni dal omečiti. Dejaj je: »Gospod župnik, vi imate svoj prav, jaz svojega. Vi imate svoje čebele, jaz pa svojih dva para volov, pet krav, osem telic in sto ovac. Moja skrinja je polna srebra in terezijanskih tolarjev. Pet gruntov lahko kupim. Dam vam najlepšo kravo, če mi sina, trmastega sina Jerneja pregovorite.«

Župnik mu je užaljen odgovoril: »Hvala, nisem mešetar. Hotel sem vam in Jerneju in Katarini srečo in dobro.«

V nedeljo je pa župnik pridigal o napuhu in ošabnosti. Vsi so vedeli, da leti to na starega Straha.

»Rečem ti, Jernej, da ti želim lepo in srečno življenje na naši kmetiji. Samo deset nas je v Loški dolini, ki imamo šestnajst govedi, sto ovac, na vrtu dvesto sadnih dreves. Njive, breje krave, polne kašče žita, zlatnike in srebrnike, shranjene na skritem kraju, vse to boš dobil, če pustiš tisto deklo Katarino in vzameš deklo z dobrega grunta. Jernej, lepo boš živel, če boš mene poslušal. Če pa me ne boš poslušal, kakor pravi četrta božja zapoved, boš vojak. Lačen boš in ušiv in cesarski kaproli te bodo komandirali. Tako se bo zgodilo. Če me ne ubogaš, se bom sam poročil, čeprav sem že deset let vdovec.«

»Katarina ali nobena,« je na kratko odgovoril očetu Jernej.

Tako se je tudi zgodilo. Jernej se je sam prijavil šneperski graščini, da gre za dolga leta v vojake. To je bilo na binkoštno soboto leta

1844. Binkoštno nedeljo sta bila Katarina in Jernej še na Križni gori. Nato sta oba binkoštna dneva preživela na vrhu danskega Devina.

»Poglej, Katarina, čez tiste temne javorniške gozdove in še daleč doli od Benetk me bodo poslali. Tam ni nikdar snega in ledu. Tam rastejo pomaranče, fige in rožiči.«

Katarina je jokala in obljubljala Jerneju, da ga bo čakala. Varčevala bo noč in dan in mislila na njegovo vrnitev. In ženitev.

»Rečem ti, Katarina, če bo ljubi Bog dal srečo in zdravje, se bom vrnil. Do takrat bo oče star in bo menda bolj miren, razsoden in pameten. Tako ti rečem, ti, moja Katarina.«

Čez nekaj dni je Jernej odšel k vojakom. Postaven in lep fant je bil. Rečem, da je bil drugi fant v naši vasi, ki se je naučil pisati in brati lepe knjige. Vsi vaščani so drli ob zimskih večerih, ko jim je prebiral povesti. Lepo, ja, jako lepo je. Strahov Jernej zna lepo brati povesti, so govorili. Bral je počasi in vsem razumevajoče. Ko smo ga poslušali, smo se smejali in jokali. Tako je bilo tisti čas.

Ko je Jernej odšel k vojakom, se je že čez pol leta stari Strah oženil. Ritasto babo je dobil iz bloških hribov. Bila je vdova, brez otrok. Počaščena je bila, da je gospodinjala tako lepemu in bogatemu gruntu. Jernejevi sestri sta se jezili in jokali, ker se je oče poročil. No, kmalu sta se obe poročili. Seveda sta imeli lepo doto in orehovo balo pa še kravo s teličkom povrhu. Takrat je moral stari Strah najeti hlapca in deklo. Hm, ja, vsega nista zmogla.

Samo četrť ure je do farne cerkve. Vaščani so hodili ob nedeljah peš k maši. Stari Strahov je pa v kočiji vozil tisto ošabno ritasto bloško ženo. Brati ni znala, kakor jaz ne znam. Nosila se je kakor uš na srebrni verižici.

Katarina je hodila vsako nedeljo na Devin. Kakšno sončno nedeljo je šla na vrh Snežnika ali pa na vrh Javornika, da je gledala daleč doli na italijanske ravnine, kjer je cesarsko vojsko služil njen Jernej. Tako so tekla leta. Jernej je pisal Katarini, da je bil ranjen v ного. Upa, da ga bodo po dvanajstih letih cesarske službe pustili domov. Katarina ga je čakala. Snubci so se oglasali pri Urhovi Katarini. Bili so mali in veliki gruntarji. Bili so trije gostilničarji in dva grajska pisarja. Katarina je ostala stanovitna besedi, ki jo je dala Jerneju. Katarina je bila pet let starejša od mene. Prijateljci sva si bili, odkar sem začela nositi rake v Trst. Vsa se mi je zaupala. Komaj je čakala, da se vrne Jernej domov. Kupila bi Štorovo kajžo gori nad Malnarjevo hišo v rebri. Varčevala je. Jernej je imel doma še doto.

Tista zima je bila huda, trda in mrzla. Zapadlo je dosti snega. Stari vaščani so krmili v ptičnicah ptičke, ki tako lepo pojejo vsako pomlad po naših vrtovih. Lovci so lovili po Ogulju, Lomu, Javorju in Lašniku kune zlatice in belice. Tudi pet volkov in tri medvede so postrelili lovci iz naše vasi. Ker je potok Obrh zamrznil in se je naredil debel led, so moški hodili s krampi vsak dan razbijat led. Drugi pa, ki niso imeli vodnjakov, so topili sneg v kotlih za kuho in govodo. Srne in košute so prišle ponoči do naše vasi. Tri srne so nekoč ujeli v Hišnikovem skednju.

V taki noči se je vračal na mesečni dopust Strahov Jernej. Po cesti bi moral iti, pa bi dobil kakšnega voznika s konji ali volmi. Tako je pa šel po bližnjici čez Šteberk, sv. Ano, čez gmajne. Pri Kontelu je še popil nekaj brinovca, kakor je povedal stari Kontelov Janez. Ko ga je drugo jutro našel lovec, smo vsi drveli gledat zmrznjenega Jerneja. Katarina je bila že tam. Sedela je, jokala in držala v naročju Jernejevo glavo. Vsa vas se je zbrala in gledala Jerneja. Brke je imel dolge in črne. Dolga puška je ležala v snegu. Obut je bil v usnjene škornje. Še kolajno je imel pripeto na bluzi. Na konju je prijahal tudi stari Strahov oče. Molčal je in solze so mu lile po starem zaraščenem obrazu. »Trmast je bil in se je to moralo zgoditi,« je zamrmral in obrnil konja.

Naslednji dan so Jerneja pokopali na pokopališču sv. Martina. Štirje grajski lovci so

trikrat ustrelili v čast nesrečnemu Jerneju. Urhova Katarina mu je dala postaviti železen spomenik, na katérem je pisalo: Mojemu nesrečnemu ženinu Jerneju postavila Strle Katarina. Štiriinpetdeset let je nosila rože na to znamenje. Vsak večer je molila pred znamenjem. Stari Strahov oče je umrl čez deset let. Kmalu je šlo, kakor je prišlo, njegovo veliko premoženje. Zemlja in soldi. »Ja, bogastvo ne prinese sreče,« je dodala babica.

Tisto binkoštno nedeljo je bilo lepo in sončno, ko je devetdesetletna Kukčeva teta pripovedovala svojo pripoved. Križnogorski zvonovi so lepo zvonili. Daleč naokrog so po širni Notranjski oznanjali, da se na to sončno lepo nedeljo na Križni gori zgrinjajo številne množice notranjskih ljudi iz daljnih pivških in hrvaških krajev. Gori, više na Polancu, smo zopet videli staro obledelo znamenje.

»Tukaj se je pa voz drv zvrnil na starega Trudna tisto popoldne, ko se mu je rodil enajsti sin. Bil je tako delaven, da je še ob mesečnih nočeh namesto žene šel na njive žet pšenico, rž, ječmen, proso in ajdo. Klél ni. Delal je in molil. Vesel je bil vseh enajst sinov, ki mu jih je žena rodila v dvajsetih letih zakona.«

Še lepše in glasneje je bilo slišati križnogorske zvonove. Križnogorska in romarska cerkev sta se belili v majske soncu. Spešili smo korake po strmini na Križno goro. Babica in Kukčeva teta sta bratu Vladimiru in meni kupili orglice in rožiče, fige in piškote.

Rad sem v mladosti bral napise na samotnih znamenjih. Gledal sem žive, kričeče ali obledle slike na teh znamenjih. Pred več kot petintridesetimi leti sem gledal slike in freske znamenitih svetovno znanih slikarskih mojstrov v katedrali sv. Marka v Benetkah, v Padovi sv. Antona, Florenci, prelepo milansko stolnico, cerkev sv. Petra v Rimu in v znameniti Sikstinski kapeli Michelangelovo Zadnjo večerjo; mogočno kölnsko katedralo na bregovih reke Rena, katedralo v Strasburgu, Notredamsko katedralo v Parizu ali kakor so takrat govorili slovenski obiskovalci Cerkev naše ljube gospe. Trikrat po ves dan sem se razgledoval po zakladnici največjih mojstrov tega sveta, po čudovitem in znamenitem Louvru. Kljub temu, da sem obiskal več znamenitih katedral kakor ded in pokojna mati, pa še vedno rad postajam ob stari kapelici ali vaškem znamenju na samotnih poteh. Ob tem premišljujem o preprostosti, vernosti, duhu in kulturi naših slovenskih ljudi in kmetov ter kmetov v preteklosti...

Čeriešnje, čeriešnje

Ludvik Zorzut

Čeriešnje, čeriešnje, ki ste se sagriele,
iz brajd nas že kličete: zriete smo, zriete.
Že tečiči zletaj', se dobro mastoj,
tam blizu, tam v grmih si gnijezda nardôj.
Že gramo, že gramo poskočni mi vsi
poslušat pod dablo povijest vaših dni.

Ste dobre, štimane, nas gladate milo,
kakuo se pehâmo, vam delamo silo.
Brez vas, rjies, težkuo bi nam blo za živijet,
vas nosimo, vozimo déleč u sviet.

Čeriešnje, čeriešnje, ste čisto vabrane:
s Kozane, s Fojane, z Medane, s Kožbane an z B'jane
že rdač an že stôrjen je vaš sladki sad,
po Brdih se vozi zelena pomlad.

Ankrt, o čeriešnje, pri vsi vaši slavi
nosili so vas, joj, u čestelcah na glavi
u Goricu, u Čedad an še dol u Krmin,
kduo gladu je meju, kduo gladu konfin!

Čeriešnje, čeriešnje, ste čisto vabrane ...

Pred ljeti vozil' so vas tud' na škalarjih,
še v koših so-an pri vseh briških hudirjih
so pokale škorje, gej, gej! Kajari,
poganjale konje čez klance. Hi! Hi!

Čeriešnje, čeriešnje, ste čisto vabrane ...

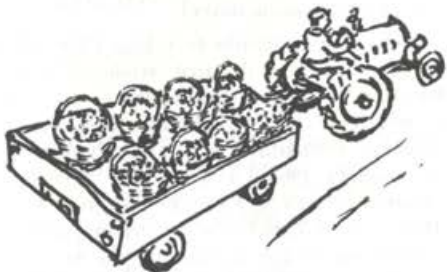
No, potle so znašli še neko vozilo,
na kolcih dveh teklo je to motovilo,
na njem pritrdil smo tak rošt z dveh strani,
bezlav je bicikel dol u laške ravni.

Čeriešnje, čeriešnje, ste čisto vabrane ...

Zdaj z Brd asfaltirana ciesta se vije,
vas vozimo z auti na dobre kupčije,
zdaj gra ku fužeta navzdol an nauzgor,
zdaj vas an še nas vozi vražji motor.

O, slišite Brici, o slišite Brike,
vaberte pontevke, trcinke, cepike an levke.
Še malo an z Brd helikopter sfrlôj,
sfrlôj z njim čeriešnje an z njimi še mi.
Hej Brici, hej Brike! Napri! Juhih!

Pojasnila k narečju: nardôj — naredijo; vabrane — izbrane; z B'jane — iz Biljane; stôrjen — zre; ankrt — enkrat; u čestelcah v košarah; na škalarjih — na kmetških lesenih vozovih; škorje — biči; gej — vzklj za pogon goveje živine; kajari — ime za vola; rošt — lesena naprava za obešanje košar; fužeta — raketa; sfrlôj — sfrlijo.

Žalostna Marija

Mihaela Jarc

Pisalnik... naj pripovedujem o njegovih predalih? O njegovem pultu, kjer je ded Mihael slovesno reševal dedendolske županske posle? Ali o predniku iz Radohove vasi, ki ima tu spravljen potrdilo, da je v letu 1812 v našem mestecu Višnja gora plačal »fronke« — žig Ilyria se košati v levem zgornjem kotu, v desnem: bureau de Weixelbourg? In stare višenjske fotografije v velikem predalu! Tisti veseli, nerodni birmanci, ki so komaj čakali zadnjega »žegna«, da bi prejeli veliko rdeče pisano moško ruto in v njej orglice, sladek drobiž, konjička, tolar za 5 Kron in morda tudi uro. Tukaj so še stari višenjski lovci — kmetje in »purgarji« — skupaj ob ubogih treh ležečih zajčkih; ohceti, nove maše, župani, pogrebi.

Ah, povedati moram še o šopku sredi pisalnika, nabranem na visoki samoti Kuclja, suh in barvast spominja še vedno na jesen.

Pod njegovimi vejami sloni Žalostna Marija.

Živa je. Glavo ima sklonjeno na stran. Iz polpriprtih oči ji je kanila solza in ta solza je vedno tu. Usta so drobna in blaga kot usta matere, ki sloni ob malem otroku. Z desnico se ji dotaknem lica — kako je kovina mrzla!

Spominek Žalostne Marije mi je že davno darovala pokojna pesnica Vida Tauferjeva. Ni vedno živel v mojem sfcu. Bil mi je spomin, kot mnogo drugih, spravljen v predalni kot. Prišel je čas, ko je oživel.

Vido sem spoznala že v letu 1936, ob dnevih slovesne osemstoletnice stiškega samostana, ko nam je — manjši družbi — v cerkvi razlagala živi baročni križev pot slovenskega slikarja Fortunata Berganta. Takrat se nam je zazdela pesnica kot duh, njena globoka vernost je prevzela vse, ki smo jo poslušali. Do Bergantove umetnine je imela prav poseben odnos, tu je dobila navdih, da je v letu 1941 izdala svoj pesniški ciklus Križev pot, opremljen prav z Bergantovimi postajami. Žal je v današnjem našem slovstvu to lepo delo Tauferjeve popolnoma izgubljeno.

Od prvega srečanja naju je družila z Vido posebna vez. Ure in ure sva preživeli skupaj, prebirali sva naše lirске pesmi, se navduševali ob njih, jih recitali poleti v samotni prazni šoli v Stični, kjer je bila Vida učiteljica; tu in tam naju je nepričakovano presenetil kakšen samostanski gost — poet, zgodovinar, pisatelj, kritik, tudi kakšna pesniška duša iz okolice se nama je pridružila. Kje je poletna noč, ko naju je pesnik vodil čez davno selišče Vir? Tisto tavanje med sanjami in resnico v luninih žarkih!

Vido sem občutila kot senco, kot dih, nekaj nadzemskega je izžarevala. Bila pa je tudi kot otrok, ki ga je bilo treba tolažiti in paziti nanj v družbi, vedno se ji je dozdevalo, da ni našla svojega mesta v njej. Sredi prešerne družbe te je včasih pogledala kot resnica sama, v njej ni bilo nobenega prostora za površnost, za videz. Vidi smo priredili literarno popoldne v stiškem gozdiču ob potoku. To je bilo recitacij, pogovorov, če ne celo govorov! Toda bila je vedno ranjena. »Vsaka lepota me boli«... Kolikokrat sem čula te njene besede in tudi takrat jih je ponovila.

Žalostna Marija...

Darovala mi jo je na poti iz Stične proti Ivančni gorici, tam nekje ob baročni kapeli svete Družine, kjer sva se vedno spremljali. Takoj sem spoznala, da mi je hotela podariti nekaj posebno svojega in kaj bi bilo bolj Vidino kot Žalostna Marija, ki jo je vedno hodila pozdravljat v samostansko cerkev pred glavni oltar. To je bil čas pred izdajo njene prve lastne zbirke pesmi Veje v vetru, pesnica je bila tedaj polna borbe upa in strahu. Kakšen praznik je bil, ko je prišla v letu 1939 zbirka med nas! Kritik je pisal: »Zbirka Veje v vetru ne bo imela samo prehodnega značaja, temveč bo spadala med tiste pesniške šopke, ki ne bodo izgubili svojega vonja.« Še: »Uglaščenost je pri tej melodiozni in slikoviti pesnici glavna.« Drugi kritik: »Sploh so soneti Vide Tauferjeve najboljši med vsemi, kar so jih napisale slovenske pesnice in sodijo med naše najboljše pesnitve te klasične oblike.« In oprema zbirke (arh. Gizela Šuklje, sled Plečnikove krasitvene šole)! Je imela prej ali slej katera izmed slovenskih pesnic lepšo opremo svoje zbirke? Pa je bila le mala žepna oblika! — Spominjam se mnogih pesmi iz zbirke, kako so v pesnici nastajale, se prelivale v izrazu, se umirile. Kolikokrat sva hodili po stezah stiške okolice, ko je tiho ponavljala svoje verze in se zahvaljevala, da jo spremljam, da jo poslušam in me ob končani pesmi vselej prosila, da sem ji verze glasno povedala. — Včasih, v letnem

času, sva se pripravili z Vido tudi za kakšen daljši obisk, tako tudi v graščino Grunlof k slikarju Veselu — na steni prostrane umetnikove delavnice je že visela slika Vide, prosojnost sama.

Privršala je vojna vihra, viharji življenja in smrti so še zarezali v mladost.

Tista lepa skupnost nama je kmalu propadla. Prišle so velike spremembe, končno še Vidine selitve, nesreče, bolezen. Vmes je po vojni izdala Izbrane liste in Svetle sadove.

Teško je bilo začeti novo življenje. V tistem času sem dvignila iz pozabe spominek Žalostne Marije, toliko tolažbe sem začutila ob njem in toliko upov! Odtlej me vedno spremlja.

V letu 1960 smo že šli Vido obiskat v Dom na Bokalcah.

Leto 1963, Vida piše: »Spet hodim s teboj po lepih krajih Dolenjske. Nadih poletne krajine mi črta lepoto njene zemlje in vprašujem cvetice po svojih sanjah. Kdaj prideš k meni in mi prineseš njihove pozdrave? Pridi kmalu!«

»Lepota dolenjske krajine te dviga, opiši jo«, te vrstice mi je prihodnjo jesen težko bolna Vida Taufer še mogla napisati, za njimi še zadnjič jesenske pozdrave. V letu 1966 nas je zapustila. — — —

In zopet pisalnik. Žalostna Marija na njem je nocoj vsa svetla. Samo korak in tu je okno, okno v predpomladni večer. Februarska večerna zarja je nalovila že toliko svetlobe, da je zrak poln obljub. Nagnem se ven, v vlažnost, v večer.

Na eni strani zarje se zagrinja v temo smrečja in noči visoki Stari grad davnih Višenjskih grofov, ki so podarili svoje zemljišče v Stični za gradnjo samostana.

Z druge strani, izpod farnih zvonov — v šumu cipres in smreke — tudi ob tej uri kliče iz jame »fajmošter višnjegorski«, Janez Cigler, prvi-nagrajenec Mohorjeve družbe:

Tukaj trupla prah počiva,
duša tam plačilo vživa,
kličem milo iz temne jame:
moli, o prijatelj, zame!

Pod oknom je cesta. Včasih je bila tiha. Po njej je prihajala iz Stične Vida z Žalostno Marijo v srcu.

Vrnitev izgubljenega sina

Bolnik

Francè Lokar

Neznosen je dan za zaprašenimi okni.
Grozljivo žgoč ogenj divja v kosteh,
kri v črni vročici skeli,
trohnoba je v nogah, rokah, očeh.

Kje ste, sestra, dajte mi zraka, dajte mi
vode iz temne zmrzline izvira
in žličko in mleka, ki bo gasil,
dajte mi robec, dajte mi roko,
dajte mi . . . oh, saj ne morem . . .

Na oči brez moči pada črna tišina,
brez moči so trohneli vzdih,
dolga bo noč z lijočimi solzami.

Ob trgatvi

Jakob Šešerko

*Klimpi-klompi
kapelski klopotec
grozdje šteje,
črna vojska škorcevu
se mu smeje.*

*Klimpi-klompi,
jutri bo vse grozdje
v kad odtekelo,
škorcem in klopotcu
srečno reklo.*

Samota

Marijan Breclj

*Te ni. In sam sem sredi gneče
stvari in misli. Brez miru.
In — le verjemi — sem brez sreče,
saj sreča ti si, če bi bila tu.*

*Samota žge in jedka. Meče
svetlobne spektre v temo.
A v meni ni je, ni je leče,
ki bi razkrila igro to.*

Rože za gobavca*

Boris Pahor

Vasica je čepela tiha in odsotna pod Sabotinom kakor človek, ki je prislonil hrbet k zidu, da se laže brani pred napadalcem. Počasi in dosledno se je zbiral večer nad njo, nad zvonikom, ki kakor strelvod srka svetlobo nase. Zato je bilo v cerkvi mrakotno in v mraku je bil vonj po kadilu še bolj odsoten spomin na preživelo, skoraj pravljlično slovesnost. Na koru ne. Na koru so bila dekleta in njih barve kakor ogenj gorečk na oknu sive domačije.

»Počasi in resno,« je rekel.

In dekleta so pele o gozdiču, ki je zelen, o travniku, ki je ves razcvetěn.

»Pianissimo,« je rekel.

A tedaj so utihnile, ker zdaj je zapel on. In dekleta so strmele vanj. In je bilo, kakor da so se stene malega svetišča razpočile. Kakor da ni dekliški zbor več na koru, ampak sredi goriške ravnine. In Soči se iz čudežnega vira priliva sveže barvilo, da pepelnata reka v večeru počasi modri in modri.

Nasmehnil se je.

»Kaj bom pel sam?«

Tudi dekleta so se nasmehnile in se spogledale; pozabile so, da je prišel zato, da jih uči. On pa je zavzet, roke ima na tipkah, prsi se mu napeto vzdigujejo in se upirajo molku. Kajti zapel bi, da bi napolnil dolino s svojim glasom, zapel vrh zvonika, da bi njegov glas udarjal v pobočje Sabotina in bi ga Sabotin kakor zvočnik oddajal goriški ravnini.

In v kmečkem svetišču je bila tišina nenadna zavest odrešilnega dejanja. Ker pesem je nepričakovano požlahtila ozračje in harmonij je zdaj dragocena skrinja v nevestini kamri in dekleta mladenke, zbrane ob nevestini skrinji. Pa spet pevke v svobodnih vinogradih. In kopalke v svobodni Soči. A vendar spet samo deklice, ki se učijo pesmi svojih babic, melodij, ki so skrite v kotih starih domačij, ritmov, ki so prastara raztopina v soku briških trt.

Pod korom so tačas klopi dvojna vrsta kleččih starčkov s sklonjeno glavo. Lesen in določen red. Kakor nespremenljiv red Križevega pota na zidu. Vrsta štirinajstih postaj vse naokoli, in kjer se končuje zadnja, se spet začenja prva postaja. In isti rimski vojaki na vseh postajah. Togi in hladni; s sulicami, z meči, a s hladom, ki je bolj strupen kakor rezilo.

»Živo, živo!« je vzkliknil.

A dekleta so utihnile.

Leseni, vegasti pod je zacvilil, ker so se deske vdale pod koraki dveh mož, ki sta zdaj na koru, kakor da sta stopila izmed vojakov na sliki Križevega pota, ki visi tik ob koru.

Dva moža v črnih srajcah.

»Luigi Bratuž« je rekel eden.

Dekleta so se plaho zdrznila kakor otroci, ki so sanjali o hudiču, kakor ptice, ki jih je napadel kragulj. Harmonij pa je počasi pogoltnil odsekane zvoke, spet je bil lesen in trd, kakor klopi pod korom.

»Jaz sem,« je rekel in se vzdignil.

Ko so ga odpeljali, je v svetišču še dišalo po kadilu, vas pa je molčala kakor zapuščen utopljenec, ki ga je Soča mimo gredé vrgla na prod.

Sobica je bila ozka ko stranišče. Tiste sobice, ki so roganje zla nad vsem dobrim, kar ga je na svetu. Prostor, kjer se zbudi krčevito, nepopisno domotožje po mali sobici s knjigami, z notami in s klavirjem ob oknu. In rahle zavese na oknih in žena, ki zjutraj pride v sobo in odmakne zavese.

Ob zidu so viseli jermeni in nekaj puškinih pasov. Okno je gledalo na škatlasto dvorišče. Takšna so dvorišča javnih hiš v starem mestu. Siv zaboj; kadar spusti sonce svoje žarke vanj, so sončni žarki človeku, ki ga mučijo z jermeni in s puškinimi pasovi, svetle vrvi, po katerih plezajo njegove misli iz mrtvega vodnjaka.

»Bevi canaglia!« je rekel mož v črni srajci.

Na zidu je visela pločevinasta, belo pobarvana ura kot ure v predmestnih kavarnah, a na mizi je stal velik, litrski kozarec z rumeno tekočino. Tedaj je drugi miličnik pograbil kozarec.

»Bevi!«

»Capito?« je rekel tisti, ki je imel v roki samokres.

Miličnik, ki je stal ob oknu in imel roke v hladnih žepih, pa je rekel:

»Namazalo ti bo grlo, da boš lepše pel!«

A njemu se je studilo, kakor se lahko studi gosta, oljnata tekočina grlu, ki je izvirek človeške pesmi in človeških hrepenenj. V

* Črtica govori o smrti zborovodje Lojzeta Bratuža, ki so ga fašisti zastrupili 25. decembra 1936.

rumenem olju v kozarcu pa je strojno olje risalo vijoličaste, zapletene risbe.

»Ti muovi, si o no?« je rekla črna srajca.

A on je stal nem in držal litrski kozarec v roki. Držal ga je z desnico pred svojimi prsmi, ki so bile široke kakor njegova poštenost. Zdrave prsi planinca, ki njihov glas zmore pretresti prepade pod Montažem in Višem, so uklenjene v policijski luknji. A ni ga strah pogina, samo neverjetna, blazna žalost ga obhaja, ker mora s svojo roko zadušiti pesem v sebi, pogasiti ogenj v sebi, kakor mati, ki si bo pretisnila telo in pomečkala otroka v svojem telesu. In pije samogibno, kakor da zbrano prisluškuje, kako so dekleta dopele pesem o gozdliču, ki bo še zelen, a ne zanj. Kakor pevovodja, ki zamišljeno pazi, ali je zbor pravilno ubran. Pije, in gosta zmes zaliva grlo in mali prostor se meglj in krči pred njegovimi očmi. In tudi oddaljeni šumot mesta počasi umira. Gorico stiskajo nevidne kleščice in ulice se mukoma nategujejo in daljšajo, so nadaljevanje pošastno elastičnih in ozkih jermen, ki visijo na obešalniku. In hiše so vse bliže in bliže ena drugi, se stapljajo ena v drugo in dušijo vrtove in košate kostanje. In Gorica je siv kup razvalin, samo Soča še zmeraj struji ob njih, njena struga pa v širokem loku počasi izpodjeda temelje izumrlega mesta.

Ko je ležal v bolnišnici, je vsa pokrajina težko soplja kakor njegove prsi. Smrtni hlad je legel na laze v hribih, na polja v ravnini in se vtihotopil v kleti. Meščani so postajali po pločnikih in se spraševali s pogledi; v ljudeh je bilo tiho žalovanje, kakor da je smrt odprla vrata vseh slovenskih družin. Kmet je zamišljeno čohal junico, žena v kuhinji je nema sedela ob malem oknu. Smrtni hlad je bil strupen plin, ki je legel na deteljo in gozd; na Nanosu so pastirji sneli ovcam zvonce.

Goriško polje je bilo zleknjeno v svojem ravninskem snu, pevec je umiral in njegovo oko je bilo odprto v poletno noč.

Zdravnik je bil sklonjen nad belo posteljo in nad bledim bolnikom. Počasi, zbrano je prestavljal bobenček stetoskopa po zasoplih prsih in iskal v zastrupljenem telesu še celico, še iskrico zdravja. Rdeči gumijasti cevki, ki sta mu viseli iz ušes, sta bili edina živa barva ob belih rjuhah in ob belem bolnikovem licu.

»Zdaj mora odločiti njegov organizem,« je rekel zdravnik, preden je odšel.

Potem zdravnika ni bilo več, samo ženina roka je gladila vneto čelo in vlažne lasé. On pa je ležal v nezavesti in si razgaljal prsi. Tak,

močan in z odkritimi prsmi pa je bojevnik, ki je samo za nekaj časa podlegel premoči. Njegovo telo je telo krotilca, ki se je metal s pobesnelo zverjo. In sklopljene veke ima, ne vidi mesečine, niti zvezdnate poletne noči, niti ne čuje čričkov pod oknom, a v njegovem spominu vse brni. Zbor žuželk? Ne, Soča šumi in on stoji na mostu in ne more razumeti žalostnega šuma vode pod mostom. Zakaj reka ne vzkipi? zakaj ne preplavi goriške ravnine? Ej, pesnik, nalagal si nas. Ne, ni res, saj se je reka nazadnje vendar odločila in zavzela vso planjavo. In njena voda je rumeno zlato, ker valovi v nji vse goriško klasje; in voda plete zlate zaponke ob bilkah, veržiče zlate mehurčke ob žitnih resicah. Ah, saj to niso vodni mehurčki ob klasju, ampak mehurčki v rumenem olju. Reka ostudnega olja, in preasla je bregove in svetlorumen lim se razliva po poljih, leze do ležišča, se vzdiguje do ust, jih zaliva, zaliva grlo —

»Ne, ne!«

In se je branil z rokami gnusne povodnji, se branil rumene lave: »Ne, ne!«

»Lojze, moj Lojze!«

Saj, zdaj se je pomiril, zdaj je truden in poten. »Ne,« je rekel odločno, otroško trdovratno. A umiril se je, kakor da so dekleta spet zapela in je njihova pesem premagala oljnatavo. Dekleta na koru, dekleta z rumenimi lasmi. In on sedi za harmonijem in lasje deklet migotajo vse okoli njega, dišijo po pomladnem gozdliču, ki je zelen, ves zelen. Rumeni lasje, rumeni in topli kakor lipa na vrtu. Tudi zašumijo kakor lipove vejice. Tudi zadišijo. In velika lipa vsa mehko šumlja in mlad fant pleza skozi veje na vrh. Kakor veriverica je hiter. In močan vonj je vsepovsod. Lipovo cvetje diši, kakor da sonce kuha žlahtni med. Fant pa se vzpenja in vzpenja in lističi se osipajo z vej in krožijo v sladkem vonju kakor rumeni lijaki nevidnih letalc. Fant pleza in drži v roki prapor in prapor se vleče med vejevjem za njim. Zdaj je fant na vrhu in veter ga vsega ovija v zastavo, a že se je izmotal iz nje, privezal jo bo in vsak trenutek bo zaplapolala v vetru. Tedaj veja zahrešči in mlado telo zdrkne vznak skozi veje in za njim se lovi skozi veje tribarvna mavrica; zdaj bo treščila mlada repatica na zemljo. —

»Oh!« je zastokal.

»Lojze, čuj Lojze!«

A on je ni slišal. Zato se je sklonila, položila čelo na njegovo vzglavje in zaihtela. Sama je bila v mali bolniški sobici; pred sobnimi vrati pa je stala straža.

Njegovo razsvetljeno okno je bilo odprto v noč.

A noč je bila modra v mesečini in ljudje so bili budni v njeni svetlobi. Zaklenili so vrata in potegnili zapahe, a niso spali; prisluškovali so njegovemu sopenju. Na križiščih, na vogalih pa so prežali črni možje za slehernim glasom, se podili s kamioni po državni cesti in po vaških poteh. In človek bi rad bil krt in rešil svojo muko v nevidne podzemeljske prede, ker pevec umira neslišno, kakor da ga dušijo z blazino.

A tedaj je noč vsa vztrepetala od pogumne misli.

Po katranirani cesti so brzela kolesa proti Gorici. Fantje so bili sklonjeni nizko nad krmili in njihove noge so bile mrzlično urne. Mesečina se je lovila v njihova stopala in stopala so jo mlela, da je mesečina razpadala v svetel prah. Fantje so molčali in gozd je molčal; neslišno je ponujala praprot svoje čipkasto listje za zgavje bolniku, ker so fantje brzeli k njemu na obisk. In črički so za trenutek onemeli kakor osupli pred nezaslišano drznostjo, potem so s svojim čirikanjem prekrili tenko sikanje koles. Čirikanje je valovilo, se redčilo in gostilo, je bilo morje ostrih piskov, ki razkrajajo, razjeda vse sovražnikove sklepe. In kolesa so brzela v dolgi gosji vrsti in fantje so jih poganjali kakor dirkači, ki jih od kilometra do kilometra bolj in bolj razvnama zavest bližnjega cilja.

Potem so dospeli. Druga za drugo so zacvile zavore, drug za drugim so skočili fantje s koles, se strnili v krog. In takó je bil pod oknom, ki je bilo svetlo v noči, krog mladih ljudi trdnjavica src, ki jo obliva mesečina. In kolesa so z njimi kakor krotke živali, kakor ubogljivi konjički.

In fantje so zapeli:

*Monotono pojejo kraguljčki,
prah po cesti dviga se lahak —*

In ujeta pokrajina je zadihala, se rešila bodal in samokresov in policijskih psov, čeprav je bila pesem otožna. Ni bila koračnica, ne bojni klic, ampak mehak sen, izpoved trudnega človeškega srca. Zato je bila ta pesem njegova pesem, zato mu jo zdaj pojejo; kraguljčki pa pozvanjajo, cingljajo lagodno, kakor da jih utruja starost stoletij.

*Joj kakó otožna je ta pesem,
poln ganotja njen domači zvok,
še v osrčju mojem ogenj vnema,
ki zagrnil ga je mrak globok.*

Zbor se je poslavljal od svojega pevca, ki ne bo nikoli več pel. Jih je slišal? Mu je v tolažbo draga pesem? Mu je v tolažbo drznost, ki jo je rodil njegov pogum? Kajti kakor gobe pod borovci in smrekami se zdaj vzdigujejo junaki v mesečini, ker kraguljčki budijo vasi, cingljajo v planinskih stajah in v ovčarskih kočah, zvonkljajo po goriških ulicah, sredi Travnika in vrh Sabotina.

»Na kolesa!«

Ker zdaj ni še napočil čas, zdaj je treba bežati, ker luči kamionov raziskujejo noč. In spet so na kolesih, spet njihove noge mrzlično meljejo srebrno mesečino in mesečina se v zverženih ostružkih usipa na katran, ki se sveti kakor steklena reka. Oni pa so sklonjeni nizko nad krmili, molčijo, v njihovih prsih sta žalost in upor. In krčevito se pesti oprijemljejo ročajev krmila, mrzlega jekla, kakor jeklene orožja. Potem se glave še bolj sklonijo, da je hitrost večja, da je molk bolj trdovraten. Samo črički čirikajo. Zdaj tu, zdaj tam. Zdaj na tem ovinku, zdaj na drugem ovinku. Niso več morje čirikanj, so skupine straž, ki so potuhnjene, a budne in vsevidne. Pravijo: čri čri, bežite, fantje, bežite vsi. In še: čri čri, svobodna je pot, fašistov ni. Jih ni. Jih ni. In še: čri čri, o fantje naši, vi. O, vi.

Ko je umrl, ga nihče ni smel videti.

A ljudje so romali v Gorico kakor krvna telesa na ranjeni del telesa. Utihnile so prsi, ki so bile kakor zbor glasov. In pevec ne bo več nosil svoje pesmi v prisojne planine in je ne bo več preizkušal ob ostrinah čeri. Zato se ljudje spuščajo po vseh stezah in po vseh grapah. Vzdož Soče. Vzdož Vipave. In v Gorici tavajo po ulicah kakor raztrgane procesije. Zidar iz Renč je izrekel sožalje čevljarju iz Mirna. Mizar iz Solkana je pokimal vaščanu iz Podgore. Raztepeno skupine neme stopajo po vogalih in čakajo.

Zastrupljeno telo pa so tačas skrili v mrtvašnico in zaklenili vrata.

Tedaj so se žene in dekleta odločile. Počasi so odšle in možje so jim sledili.

Straža in črni možje so stali pred pokopališčem in pred vrati mrtvašnice na širokem prostoru pred goriškim pokopališčem, ljudje pa so prihajali in polnili prostorni prostor natihoma, neslišno, kakor da se vsi zbirajo pred zeleno planjavo letališča, ki je onkraj zidu, in čakajo na prihod čudežnega letala.

Morje ljudi, ki molči in čaka, in popoldansko sonce je nad njimi. Sonce jih greje, misli pa so pri njem za zaklenjenimi

vratil, v hladu mrtvašnice. Tedaj so se žene pogovarjale:

»Ko je slišal pesem, se je prebudil iz nezavesti.«

»Ne? Res?«

»Ja, in je rekel: ‚Meni pojejo, fantje, meni pojejo.‘«

Tedaj so se žene zganile, tedaj je morje glav vzvalovilo, množica se je premaknila kakor mogočen plaz in mrmranje in šum sta se prebudila v njih kakor gorski piš.

»Indietro, indietro!« so se drli miličniki.

A plaz se je pomikal, pritisnil in se zgoščal, potem je zarohnel kakor vihar v prepadu in ženski glas je bil obenem jok in strašna kletvina. Tedaj so žene podrle vrata mrtvašnice in množica se je vlila vanjo kakor povodenj.

Tisti trenutek je bil spet med svojimi ljudmi, spet vodja slovenskega zbora. Črni miličniki pa so se otepali in plavali ko ščurki v plimi, ki jih je nosila in potapljala.

In nihče ni smel na njegov grob.

In pred njegovim grobom je korakala straža.

In kdor se je naslednji dan vtihotapil na pokopališče, je lahko samo od daleč videl stražo in zapuščen grob. A videl je tudi goro rož na grobu, in toliko jih je bilo, rož, da so lezle vse naokoli dol na druge grobove. Piramida vencev in šopkov kljub puškam in samokresom; venci in cvetje, ki so v noči prišli neubranljivo kakor kraguljčki v noči k poslednji podoknici.

A pušeljci in šopki so bili kot na kup zmetano kamnje, na kup zmetana polena, ker so bili vrženi čez zid, naskrivaj, iz razdalje kakor gobavcu.

Bevi canaglia! — Pij, lopov!

Capito? — Razumel?

Ti muovi, si o no! — Zgani se!

Indietro, indietro! — Nazaj, nazaj!

Rože v očeh

Francè Lokar

*Lačen . . . Mama, daj mi kruha!
Pred vrati počiva žoga, otroško zbita in
blatna.*

*V razpaljenem soncu dreveni cvetje
v travniku, ptičji glas je mrtev
in v iznoreli život pohlepno grize lakota.
Mama, lačen . . .*

*Sosed sklanja se čez plot, v rokah kruh drži
Lakota v grlu s sladko težo hlepi
po svežem,
po mehkem,
po slastnem
kruhu z zapečeno skorjo.
Kuštravi lasje kot ranjeni vojaki grozijo
nad čelom.*

*Iz shrambe mama prinese kos zapečenega
kruha.*

*V razpaljenem soncu dreveni cvetje in žoga
počiva pred vrati, ko stegam roko in kruh
zajemam v dlan.*

*Tedaj
prevzet strmim in gledam,
kako cvetoch se v sonce utaplja mamin obraz,
kako žari nasmeh,
kako tedaj rože mama ima,
rdeče rože v očeh.*

Gospodarjeva smrt

Francè Lokar

*Zvečer na tla je padel gospodar.
Vzdih, jok po hiši — vmes se sliši:*

*» — — pravkar še živino v hlevu je nakrmil,
še prej raztrosil gnoj, da jutri bi oral.
Iznenada opotekel se mu je korak.
Na tla je padel vznak in oči meglene,
oči vodéne so potonile v noč . . .*

*Kako nekoč je bil sijoč
obraz za delo v polju, za pšenico,
setev, okop krompirja, mlačev in posek
smrek v gozdu, za živino v hlevu . . .*

*Oči vodéne, oči meglene ne vidijo več žita,
ki valovi, ki čaka nanj, ne ostre kôse,
ne govedi v hlevu, ne sveže rose,
ne kladiva, ne ognja v peči, ne kruha
dobrega na mizi . . .*

*Končano vse je, kajpak, ko se telo
izmuči — — —*

*Na steni v hiši ustavili so uro,
v hiši so prižgali žalne luči.*

Deklica iz Florence

Zora Tavčar

Gospa Gerda stoji na pragu v copatah iz jagnječevine. Od tam vidi stezo med planinskimi pašniki, kako se v mraku svetlika daleč navzdol. Toda iz doline ni nikogar. Od planin potegne surova sapa in starka, podobna od mraza naježenemu ptiču, se še tesneje zavije v ogrinjalo:

»Marec, pa takšno vreme!« zagodrnja in izgubljeno postoji, okrogla kot žoga iz samih cunj, s plavutkama nog in rok. Nato muckaste copatke oddrsajo v hišo. Zakurjeno, večerja pripravljena, pa nikogar. Copatke izgubljeno tapljajo po poribanem podu sem ter tja, roke kot odsekane visijo navzdol. Tedaj najdejo na polici pozabljeno pletenje. Vzamejo ga kot toplo mačko v naročje. Prsti se začno samogibno premikati, oči pa iščejo skozi okno, kjer je steza že eno z mrakom.

Leva, desna, obrat. Pletilke zvenče. Kakšna bo? Visoka, bleda, z žalostnimi očmi. Leva, desna, obrat, kakšna naj bo, če prihaja v tem letnem času iz Florence! Študentka — in v ta mali penzion na samem, visoko na planini. Pletilke zastanejo. Nesrečna ljubezen? Leva, desna, obrat. Ali pa je morda pohabljen in odljudna, sicer bi se bila raje nastanila spodaj v trgu, kjer je družba. Igle neutrudno šklepečejo, vedno hitreje, podoba nesrečne grde študentke vstaja vedno jasneje pred očmi. Uboga stvarca! Gospo Gerdo zaliva usmiljenje, ah, zakaj je prav ona, gospa Gerda, rojena s tako rahločutno dušo. Pletilke zastanejo, roka posname slutnjo solze.

Medtem pa spodaj med pastirskimi stajami veter pometa samoto. Potem zaškriplje lesa in nekdo se lovi v labirintu nizkih plotov. Dvoje radoživih nog se prestopi čez vegast plot, lovi ravnotežje in že preskakuje lise snega med širokimi progami kopnega. V mraku se je zarisal obris visokorasle ženske. Tišina; obstala je. Za gozdom zamežika lučka. Dekle odloži nahrbtnik in razpne roke, kakor bi se hotelo pretegniti v svež večer. Kakšno razkošje, enkrat popolnoma sama!

Gospo Gerdi zdrkne zanka s pletilke. Zadre mala je bila, ko je zdajci zraslo pred njo

visoko, sloko dekle v hlačah. Še pozdraviti pozabi, edino, kar ji pride na misel, je: torej so Florentinke res tako lepe, kot pravijo! In to pove gospa Gerda tudi na glas. Dekle prasne v smeh in starki vrne: »In vi ste kot babica iz nordijskih pravljic!« Zraven si dé: z obrazom plemkinje in z živimi očmi kot zvedava miška. A tega ne pove na glas.

Kuhinja zadiši po pečenki; stare, dobre ročice kot plavutke odmotavajo trebušast kozarec vkuhanih brusnic. Oči te pa so neprestano na lepi gostji. Le kaj jo je moglo prignati v to samoto? Kako poželjivo je gospa Gerda prebiralala romane o lepih Italijankah, katere so strastno oboževali veliki pesniki in krasni tujci! To dekle pa je morda samo doživljalo take strastne zgodbe. Gospa Gerda je že spet tkala na nov votek: njena nova junakinja se je zatekla sem pred nasilnim oboževanjem kakega mladeniča. Mrzlično si je želela, da bi se ji dekle razkrilo.

Dnevi gredo v kraljevskem ritmu predpomladi, babica Gerda pa še vedno ne ve za začetek romana o deklici iz Florence. Toda kaj so bile medtem že napletle njene pletilke!

Plete in gleda za Miriam, ki odhaja čez grivino pod hišo. Čez blazine prvega teloha stopa, prožno in slastno kakor živali v predpomladi. Ko njen rumeni pulover utone med lesami, starka kot podlasica švigne k dekletovim knjigam. Listi, pesmi v nemščini. Toda nekje mora biti včerajšnje pismo. Tolste ročice mrzlično premetavajo liste, lica so rahlo zardela zaradi grešnega početja. Tule je! Starki pohaja dih. Nagonsko takoj najde odstavek, v katerem je možko ime: Konrad! Spodaj je sicer podpisana mama, toda ...

»... Zdaj, ko si sama, kot si želela, dobro pretehtaj o Konradu. Od nekdanj si imela nekakšne muhaste misli: kot tvoj oče. Kam je prišel z njimi! Velika ljubezen, sovročje, — s tem moriš ubogega čoveka, ki te ima preprosto rad. Tisto so fraze, literature, čenče! Konrada poznamo, vemo, kaj je in kaj ni, pomisli pa tudi, kakšno življenje bi ti nudil. Kam prideš s samo inteligenco, vidiš pri svojem očetu: umrl je kot začasno nameščen profesor na strokovni šoli s plačo začetnika, čeprav je bil učenjak. Včasih, draga moja, ni zametovati darov usode zaradi nekih lepih fraz. Življenje iz samih velikih začetnic najdeš samo v knjigah!«

Kaj ni bilo, kakor da nekdo prihaja? Gospa Gerda je zardela še močneje in naglo spravila pismo na mesto. Omotična od svojega odkritja je stekla na prag.

Po cesti je prihajal športno opravljen možki. Gospe Gerdi se je srce razširilo v svetlem pričakovanju. In če bi bil to on, Konrad?

»Dobro jutro! Oprostite, spodaj v vasi so me opozorili na vaš penzion. Ne maram živžava. Imate prazno sobo?«

Ah, kako se spreneveda, vsa zvita pomisli starka. Je ali ni Konrad? K sreči prihaja od pastirskih staj Miriam. Po njenem začudenem, malce nejevoljnem obrazu se res zdi, kakor da ji je prišlec neznan. Sicer pa, kako sem mogla misliti kaj takega, se vpraša starka, saj jih ima petintrideset in po opravi sodeč tudi ni videti kak premožen gospod.

»Vidite, gospod, tole gospodično imam tukaj, toda prav tako kot vi želi biti sama,« reče gospa Gerda preračunljivo, da Miriam skoraj mora oporekati:

»Navsezadnje,« pravi, »se name ni treba ozirati. Zaradi mene gospod lahko ostane.«

»Tih človek sem, toda iz obzirnosti do gospodične bi se umaknil,« pravi gospod togo in brez prave odločnosti, tako da gospa Gerda samoumevno povabi oba v hišo. Kosila bo tudi za dva, zagotovi.

Tako sta sedla vsak k svoji mizi, ubogljivo, kakor ju je bila starka namestila. Vsak zase sta kaj spregovorila z njo, med seboj pa nista izmenjala besede, kakor dva trmoglava otroka. Potem so utihnili vsi trije in se skozi okno zagledali na daljni pašnik, kamor je bil pastir iz doline prignal krave. Ena se je odtrgala od gruče in se z medlimi gibi kakor da se koplje približala hiši, vmes pa hlastno potapljala gobec v prve šope planinske trave. V njenem motviljenju je bilo nekaj pomladansko pijanega. Gospa Gerda je gledala in snula prvo stran romana: on in ona in zvonkljanje kravjih zvoncev.

Tedaj je tujec, ki se je bil predstavil kot gospod Viljem, ves prevzet dejal: »Kakšno veselje do življenja je v tej živali!« Obe ženski sta ga pogledali in naglo je vstal, kakor da se je pustil preveč zanesti. Rahlo se je priklonil in odšel navzdol proti stajam. Miriam je še malo pobrskala med knjigami, nato pa je odšla za hišo proti gozdovom.

Gozd se je odcejal po sinočnjem nalivu, vsepovsod je bilo kot nagajivo potrkanje kapljic na volhka tla. Tap, tap, tap, ji je igrivo tolklo v živce, tap, tap. Ni neprijeten, tale gospod Viljem. Nič tistega poudarjenega smisla za eleganco nima in ne udvorljivosti, katerih je tako vajena v mestu. Morda je podeželan z intelektualnim poklicem. Pa visok in plavalas, s tistim bledim, malce asketskimi obrazom, skoraj bi rekla, z gotovostjo da

je severnjak. Tudi tiste vsiljivo sporazumne koketnosti v očeh nima, kakršno srečuješ po sredozemskih deželah. Lahko bi bil Nemeč. Toda njegov izraz ni stvaren in trd, kakršne imajo oni. Slovan? Da! Andrej iz Vojne in mira... Njegov obraz je odziven, pa spet... zakaj pa se pravzaprav toliko ukvarja z njim? Tiste zelenkaste oči so krive, ki so jo gledale kakor črto planin na obzorju. Morda jo je prav to vznemirilo, tista odsotnost? Kaj si ni še zjutraj želela da bi bila čim dlje od tistih drznih pogledov, ki so videli v njej samo primerek spola! Misli so se ji lovile, navihane in objestne kot dan po dežju.

Ko se je vrnila, je iz kuhinje dišalo po pečenju in ropotanje krožnikov je obetalo zgodnjo večerjo. Gospod Viljem se še ni vrnil. Miriam se je mahoma zazdela primerno, da se preobleče. Ne more biti ves dan v hlačah kot kak pobalnik. Odšla je v sobo. Ni imela dosti s seboj. Izbrala je temno športno krilo in umirjeno rdeč pulover. Morda bodo razpuščenije lasje videti premalo resni? Na vsak način ne sme njena zunanost učinkovati, ko da je dekle, ki ne more biti več naravno in trezno, če je v bližini moškega. Hotela je biti predvsem človek, šele potem ženska. Zato si je morala speti lase. Ostro jih je počesala s čela in si jih na tilniku tesno spela. Sedaj se je počutila dovolj udržana do drugega spola: rahlo prezirljiva inteligentka, kateri je njena lastna ženskost v breme. In takšna, se ji je zdelo, da stopa po stopnicah v jedilnico. Kljub prizadevanju pa je bilo v njenem prestopanju nekaj tople mačice z juga. In kakor je prezirala iz dna duše izzivalno ženskost, je ta pršela iz njene voljne hoje. Obraz pa je, prav zaradi samostansko spetih las ves odkrit, poudarjal milino njene polti in izbranost njenih potez. In prav v tem kontrastu med presunljivo milim obrazom v njenih zasenčenih očeh in med radoživo pojavo njene gibčne postave je moralo biti tisto, zaradi česar je gospod Viljem počasi odložil kozarec in ni takoj našel pravega mesta, kamor naj bi ga bil položil. Šele na to jo je pozdravil. Večerja je nato potekala v tišini, gospa Gerda ju je namreč hotela pustiti sama. Končno se je Miriam zazdela ta napetost mučna in je dvignila oči s krožnika; gospod Viljem pa je prav takrat moral pogledati proti robu vrhov, ki se je bil ravnokar izvil iz megle. Šele potem je počasi pogledal naravnost vanjo, s tistimi zelenkastimi očmi, v katerih je bila sedaj neka vlažna svetloba. Tisti rosní blesk, je pomislila Miriam, je moral prihajati iz prvinsko čiste, občutljive duše. Mahoma ni našla nič primer-

nega, kaj naj bi bila rekla, zato se je le rahlo nasmehnila. Vrnil ji je komaj nakazan nasmešek, ko je iz kuhinje stopila gospa Gerda. Njeni mišji očesci sta se živo zableščali in spet sta se oba pogreznila vsak v svoj odsotni molk. Čez čas je gospod Viljem vstal, pozdravil s priklonom in že je njegova visoka postava v kockastem jopiču zdrsnila mimo okna. S prožnim korakom dvajsetletnika je izginil v mraku. Miriam se je z bala zgovornosti gospe Gerde in je z debelo knjigo biologije odšla v svojo sobo. Pozno v noč je gospa Gerda še videla goreti luč.

Ves naslednji dan Miriam ni bilo iz sobe. Hlinila je bolezen in dobra starka ji je zaskrbljeno nosila v sobo čaj in pecivo. Kljub temu starki ni ušlo dolgo, nedokončano pismo na dekletovi omarici. Uganila je, da se je sedaj roman začel zapletati, čeprav ni mogla uginiti, kam se bo zasukal.

Šele po večerji je Miriam začutila, da je v sebi dovolj razmislila in da je spet pripravljena na prodorni pogled tistih zelenih oči. Spodaj je bilo slišati, da gospod Viljem večerja. Ko pa je ravno hotela sama dol, ga je zagledala skozi okno, kako z rokami na hrbtu odhaja čez hrib.

Hodil je s podjetnimi koraki, ko da sproti premaguje vse, kar je pred njim.

»Veselite se življenja?« se je vprašala Miriam. »Ali pa je morda prestal že toliko, da je našel v sebi popolno ravnovesje. Pa če ni tako vzravan in samozavesten kot se zdi? Če je ranljiv kot ona in samo igra vzvišenost nad vsem, kar ni razum?« Ogrnila si je mehko belo ogrinjalo čez rame in skrivaj odšla iz koč. Šla je med stajami navzdol in sedla na bližnjo leso.

Prve zvezde so bile nedopovedljivo daleč, nočni prostor se je zdel neznanski.

Čez čas je zaslišala njegove korake. Vračal se je. Sedaj jo je moral že opaziti. Gledala je njegovi nogi, čvrsti v grobih dokolenkah, kako sta začeli bresti skozi pritalno meglico vse počasneje. Priprla je oči. Nogi še vedno nista pospešili. Tišina je brnela, s kakim nejasnim šumom spodaj od staj, kjer so se v snu premikale živali.

Ob kamenje hrustajoči korak je postal enakomeren, zdaj hitrejši, zdaj spet na novo zastajajoč. Zato je nekaj v njej jelo toplo naraščati in jo zalivati više in više. Zdajci so koraki zastali ob lesi tik nje.

Tedaj se ji je zazdelo, da se nočni prostor niža, zvezde so se spustile bliže; v nočnem pišu je postajala breztežna in prosojna kot oblak v mesečini. Zaupljivo se je prepustila

čaru, ki je bil hkrati neznanski in preprost. Vedela sem, si je rekla, da mora nekoč priti! Pa naj se ima izteči kakorkoli!

Tako sta gledala drug ob drugem v noč, majhna in topla pod tistim neznanskim obokom nočnega prostora, medtem ko je gospa Gerda dolgo dolgo čakala ob pletenju in snula novo poglavje romana.

V gorskem svetu

Ob odkritju spomenika Simonu Gregorčiču v Novi Gorici dne 24. junija 1973

Ljubka Šorli

*V gorskem svetu vse je kot nekoč:
hribi, travniki, stezice, Soča,
in tišina sladka, božajoča —
trudnim zdravje, blagoslov in moč.*

*V tej tišini še Poet živi,
ki mu zibel tekla je pod Krnom;
skalam brat, planinam, cvetju, trnom
tod škropil je svojo srčno kri.*

*Iz posoških kmetskih domačij
z njim so zrastle drugi velikani,
ki naš rod s ponosom jih slavi.*

*Za poslanstvo vzvišeno izbrani
narodu ravnali so poti . . .
Narod zdaj se z njih sadovi hrani.*

Nadzidek

Francè Lokar

*Na nadzidku gruli golob.
Igrivo suče brhke nožice
in gruli žgoči vzdih
v ljubezni razvetega srca.*

*Izza ogla fantič
prešerno
fračo nameri vanj.*

*Ubita pesem srčne krvi
onemi.
Nadzidek je mrtev.*

Nesreča v mlinu*

Eman Pertl

To pravzaprav ni bil mlin, marveč srbska vodénica, nekakšne večje žrmlje, ki jih ni poganjala človeška roka, marveč vodno (»mlinsko«) kolo. Takšnih mlinov — »vodénic« je še bilo takrat v Srbiji vse polno. Ob vsakem, količkaj večjem potoku so »vodéničarji« (mlinarji) opravljali svojo »obrt« (izučeni niso bili, vodéničarska veščina se je enostavno izročala iz roda v rod).

Tudi čiča Dobrivoje je imel ob potoku v planinski globeli vodénico, vendar vodéničarstvo v njegovi precej premožni rodbini ni bila glavna gospodarska dejavnost. Baval se je namreč zlasti s sadjarstvom. Njegova jabolka so bila zares zlahten sad, ki bi se tudi na tujih tržiščih kar dobro obnesel, da ne govorim o njegovih slivah iz vzorno urejenega slivnika, kaj šele o poljih, gozdovih in še posebej o sočnih planinskih pašnikih na Maljenu!

Čiča Dobrivoje je še bil po stari šegi in navadi poglavar svoje številne rodbinske zadruge. V njej je vladal pravi združniški red: točno je bilo določeno, kaj in kdaj opravlja katera družina v zadrugi to ali ono delo, pa tudi vse drugo življenje je potekalo po določenem »urniku«, ki so se ga morali držati vsi člani zadruge. Tako so se posamezne družine v zadrugi zvrstile druga za drugo pri opravljanju raznih gospodarskih opravil, na katera jih je leto za letom razporejal poglavar rodbinske zadruge. Tisto leto je čiča Dobrivoje (od pomladi naprej) razporedil družino sina Gojka za planšarstvo na Maljenu, nekatere člane rodbinske zadruge za dela na poljih, travnikih, v sadovnjaku in slivniku doma, najmlajše ženske članice v pomoč baki** pri opravljanju gospodinjskih poslov in še zlasti pri pripravljanju sira in kajmaka, najstarejšega sina Ratka pa je z njegovo družino vred poslal v vodénico.

Kakor prizadene zima leto za letom malone sleherno hišo, je tudi vodéničar Ratko tiste

pomladi kar hitro ugotovil, da je v pretekli, znameniti zimi 1941—1942 tudi vodénica utrpela precejšnjo škodo, ki jo bo treba brž popraviti, če hoče, da bo tudi to leto vodéničarstvo donosno. Ko je namreč spustil vodo na vodno kolo, je opazil, da je leseno vreteno, ki bi naj poganjalo žrneljske (mlinske) kamne, preperelo in se tako zataknilo, da je vodénica obstala in ni več mogla rabiti svojemu namenu. Preostalo torej ni drugega, kot da je čiča Dobrivoje v zadrugi takoj »mobiliziral« vse svoje odrasle »može« in jih poslal (razen sina Gojka, ki je že bil na Maljenu) na kraj najhujše gospodarske stiske, v vodénico, kjer so se ob njegovem vodstvu takoj lotili »demontaže« preperlega vretena (precej zajetnega cerovega bruna), da bi ga nato zamenjali z novim in z njim zopet povezali vodno (mlinsko) kolo z žrneljskim (mlinskim) kamnom. Kljub temu, da so bili vsi možje krepki in vztrajni, je delo potekalo zelo počasi. Tik ob preperlem vretenu je čiča Dobrivoje postavil najstarejšega in najmočnejšega, sina Ratka, vse druge pa razvrstil po njihovi telesni zmogljivosti, da bi si v primeru nepredvidenega zapleta mogli takoj drug drugemu pomagati. Omenim naj še, da je bila celotna konstrukcija srbskih vodénic iz lesa in da so bili Srbi pri slehernem delu in opravi tako spretni, da so si vse sami delali: žgali opeko in strešnike, sami tesali les in si pripravljali še to in ono, tako da so si sami gradili in preurejali svoje hiše in gospodarska poslopja, saj pa tudi nekih posebnih mojstrov oziroma rokodelcev tam daleč naokrog (vsaj takrat!) ni bilo nobenih; mlajši so se vsega tega naučili od starejših, »kar doma«.

Nesreča, ki zares nikoli ne počiva, je žal tisti nedeljski dopoldan doletela tudi delovno skupnost čiče Dobrivoja. Ko je že bilo tako daleč, da bi možje mogli izločiti preperelo vreteno, se je težak žrneljski kamen, ki ni bil dovolj podprt, zvalil Ratku na ledje in ga v vodi malone potopil. Z največjim naporom so njegovi bratje dvignili žrneljski kamen raz njega in ga še v zadnjem hipu rešili, sicer bi se bil v vodi in blatu zadušil. Ko so ga prenesli iz vode in položili na trato ob bregu potoka, je kaval Ratko le malo znamenj življenja.

»Odmah po doktoru u Dobrinje, čuješ li, ti mali, požuri, koliko možeš! Reci lekaru, da te najhitnije šalje čiča Dobrivoje i ispričaj mu, šta se ovde u vodénici dogodilo« — se je glasila »zapovest« poglavarja rodbinske zadruge.

Ko poslušam poročilo vsega zasoplega Borivoja, ki mi ga je poslal čiča Dobrivoje, mi

* Iz zbirke *Zdravniške črtice* (Srbija 1941—1945)

** babica

je že bilo malone jasno, da gre najverjetneje za prelom ledvenega dela hrbtenice; seveda bi s to poškodbo moglo biti še marsikaj povezano.

Ni kazalo dolgo razmišljati, kajti do kraja nesreče je bilo najmanj dobro uro hoda, in to po precejšnjih strminah in globinah v planinskem svetu, kjer pravih potov skoraj ni bilo.

Spotoma mi je moj spremljevalec opisal potek nezgode tako nadrobno in pestro v najrazličnejših inačicah, v čemer so Srbi zares pravi mojstri, da sem si do prihoda na sam kraj nesreče že točno izdelal načrt prve pomoči in morebitnega takojšnjega prevoza v uziško bolnišnico. Prav takrat je še namreč bila pot v Užice kolikor toliko prosta, bil pa je vsak tak prevoz silno tvegan, ker so bile med potjo četniške zasede, ki so slehernega ranjenca ali poškodovanca »praviloma« imele za partizanskega borca, ali pa je bilo samo Užice obkoljeno — po komerkoli ali kakorkoli že.

Ratka sem zatekel v hudem šoku, tako da sem moral najprej dati krepila za srce in krvni obtok. Kolikor sem ga mogel pregledati, sem ugotovil, da gre res za prelom hrbtenice v predelu 3. do 5. ledvenega vretenca; sečni mehur je bil malone prazen. Refleksov na spodnjih udih ni bilo. Po vsem tem mi je bilo jasno, da ponesrečenemu Ratku ne morem kaj več pomagati in sem se zato s »četo« čiče Dobrivoja domenil, da bi takoj improvizirali trdo ležišče za čimprejšnji prevoz ponesrečenca v Užice. Vse to pa takrat ni bilo drugače izvedljivo kot na volovski vpregi. Do Užica je bilo najmanj 30 km. Voli potrebujejo potemtako za to pot v najboljšem primeru (če ne bi bilo na poti prav nobenih preprek!) vsaj 7 do 8 ur; najhuje je bilo priti v dolino, pa tudi cesta iz doline dalje proti Užicu ni bila kdove kaj prida.

Čičo Dobrivoja je nesreča njegovega najstarejšega sina Ratka zelo potrla. Prvič sem ga videl čisto skrušenega. Zato mu raje nisem mnogo pojasnjeval, kako je z Ratkom in kakšen bi utegnil biti nadaljnji potek njegove poškodbe, čeprav mi je postavljaj, kakor je tudi sicer bila njegova navada, čisto določna vprašanja, tokrat seveda predvsem o prognozi »tega primera«. Žal je bilo več kot na dlani, da stoji z Ratkom zelo slabo.

Medtem smo bednega Ratka položili na trdo ležišče in ga kar se da pazljivo spravili na volovsko vprego. Dva njegova brata sta se z njim podala proti Užicu. Ko je hudo prizadeti oče z roko zamahnil Ratku v slovo in so volji potegnili široki kmečki voz, je starec malone

zaih tel — »pa šta učinismo, Bože moj, baš danas, na nedelju, na same Duhove*...« Ob njem je s sklonjeno glavo stala Ratkova žena, stasita in lepa Brana.

Po dobrem tednu me kliče čiča Dobrivoje, naj pridem, če le morem, čimprej. Nadejal sem se najhujšega, namreč da so Ratka iz uziške bolnišnice odpustili, ker so pač naredili križ čezenj.

Ko prispem pred rodbinski »zadružni dvorec«, sem najprej moral k rodbinskemu poglavarju.

»Znaš, doktore moj, sad se moramo najpre nas dvoje, da se do kraja dogovorimo. U Užicu dadoše Ratka u neko korito iz gipsa i htedoše ga poslati u Beograd, ali se meni ovo činilo uzaludno, a još u ovo nesigurno vreme! Ko zna, šta se može desiti na putu — pa ti me valjda razumeš, šta ne...«

Starec je vprašujoče zrl vame, nisem pa prav vedel, kaj mu naj odgovorim, dokler ne bi ugotovil, kakšno je trenutno Ratkovo stanje.

»Da ga najpre vidim, pa da ti kažem«, mu odvrnem v zadregi. Starec pristane in me odvede v Ratkovo družinsko hišo, kjer sem ga zatekel na dovolj široki in trdi postelji. Zares je še bil v mavčevih nečkah. Nekaj časa se z Ratkom nemo gledava, nakar spregovori on sam prvi — »doktore, bolova doduše nemam, ali su mi noge sasvim mrtve, pa i crevo i mokračna bešika nisu u redu. Ajd, da me čakskom pregledaš, molim te!«

In ugotovil sem, da so centri za gibljivost spodnjih udov najverjetneje tako okvarjeni, da ni več pričakovati nekega zboljšanja, še kar nekam izzivna pa je bila občutljivost na spodnjih udih in tudi na trebušni steni. Tako mi je vsaj dejala refleksna odzivnost, ko sem jo preizkusil. Bolnik je še imel trajni kate-ter**, črevesa samega pa tudi ni mogel obvladati.

»Dobro, Ratko«, mu rečem, »nije baš tako loše s tobom. Nadam se, da će se ovo stanje ipak popraviti.«

Hvaležno sta me pogledala oba — Ratko in njegova žena Brana, čiča Dobrivoje je samo prikimal.

Ko sva bila z Dobrivojem zopet sama, mu rečem: »Škoda, da Ratka le niste poslali v Beograd!«

Starec je zgolj zmignil z rameni.

Potlej sem Ratku še mnogokrat menjal kate-ter in vsakokrat še nasvetoval to in ono

* Binkošti

** Cevka za sečno cev in mehur.

posebno glede najskrbnejše nege kože in prehrane. Po nekako nadaljnjih devetih tednih smo lahko opustili mavčeve nečké. Stalni kateter sicer ni bil več potreben, vendar Ratko vode le ni mogel zadrževati. Nasprotno pa se je dogajalo, da se je vsaj tu pa tam le mogel malone sam iztrebljavati, čeprav črevo večinoma le ni bilo v redu.

Minevali so tedni in meseci, ne da bi nastale pri Ratku kakšne bistvene izpremembe. Ko sem ga zadnjič videl, se mi je zdel miren, kot da se je vživel v svojo, tako grenko usodo. Pred hišo se je Ratkova žena trdno oprijela za moje rame, bridko zajokala in mi potožila — »jao mene, doktore, da znaš, kako je sve ovo strašno za mladu ženu!« — in odhitela v hišo.

Že kmalu zatem je postala naša pokrajina zopet nemirna. Polotila se nas je negotovost v borbi za lastni obstanek. Ni kazalo drugo, kot da sem se iz tistih krajev umaknil. Prav v tistih časih nam je Dobrivojeva hiša izkazala mnogo dragocenih uslug, ki jih ni mogoče niti opisati niti do kraja oceniti. Najmlajša snajka Slava je bila tako junaška, da mi je rešila ženo in sinka ob okoliščinah, v katerih si takrat sploh nihče ni upal, da bi se prebil skozi četniške zasede v kak varnejši kraj.

Potlej je minilo mnogo let. Tu pa tam so nam Dobrivojevi sporočili kakšno vest in poslali ljubeč pozdrav. Tako je nekega dne prispela tudi vest, da čiče Dobrivoja ni več... Ratko je sicer preživel najhujše, vendar je ostal negibljiv z vsemi večjimi in manjšimi težavami, ki jih je zasnovala kruta nesreča v mlinu.

Ko je po vojni minilo že 22 let, sem se odpravil v Srbijo in obiskal vse tiste »naše« kraje, v katerih sem v letih 1941—1945 zdravnikoval nemalokdaj v nenavadnih in zelo hudih razmerah. Ko so mi dejali, da še Ratko živi, si nisem mogel kaj, da ga ne bi bil obiskal.

Našel sem ga v isti sobi, na istem ležišču — in sploh je še bilo v tem prostoru prav vse tako kot takrat, ko sva se konec leta 1943 zadnjič videla. Edina novost je bil tranzistor, ki je Ratka povezoval s širnim svetom. Čeprav je ostarel, je bil še kljub vsemu veder, njegove misli pa malone pronicave.

Tudi tokrat sem videl ob njem njegovo ženo Brano kakor nekoč v Ratkovih najhujših dneh. V njen, nekdanj tako pravičen in izrazit obraz so se zarezale ostre brazde, sicer sem pa imel vtis, da se je tudi ona vdala v usodo in globoko vase skrila vse tiste misli in želje, ki jih niti ni mogla niti ne smela izreči, in so ostale za vedno neizpolnjene.

Ko sem odhajal po znanih stezah in stezicah, po katerih sem nekoč tolikokrat hodil, sem se znova spomnil vsega, kar se je to dogajalo: kako me je tolikokrat čiča Dobrivoje skrival v svojih gostih šumicah, kako sem se v hudi zimi 1941—1942 zatekel za več dni k njemu, kako sem na neki »bežaniji« v njegovi varno skriti vodénici z mnogimi drugimi prenočil in preživel v družbi starega srbskega hajduka eno najhujših nemških kazenskih ekspedicij v tistih »naših« krajih, kakor smo jih slovenski izgnanci sami imenovali.

Vse take in podobne misli so mi drvele po glavi, zgolj spomini — blede sence življenja samega...

Da, takšno je to nekoč bilo življenje! Mar res ni moglo biti drugačno, mirnejše, lepše?

Oglašalo pa se je še vse bolj trpko vprašanje — mar je potemtakem že res vsemu temu za vselej konec, ali pa se le še kdaj utegne vse to povrniti, ponoviti?!

Molitev

Edvard Kocbek

*Sem,
ker sem bil,
in vsakdo
me bo mogel
pozabiti.*

*In vendar
moram reči:
sem
in bil sem
in bom,
in zato sem več
od pozabljanja,
neizmerno več
od zanikanja,
neskončno več
od niča.*

*Vse je večno,
kar nastane,
krjstvo je močnejše
od smrti,
vztrajnejše
od obupa in samote,
silnejše
od hrupa in greha,
slovesnejše
od zavrženosti.
Nikoli ne bom prenehal biti.
Nikoli.
Amen.*

Bratje prodajo Jožefa

Knjige

Erna Starovasnik

Moja želja po branju je bila nenasitna. Kar je bilo knjig v domači hiši, sem jih že davno prebrala. Poiskala sem jih na podstrešju, jih rešila pajčevine in našla v njih mnogo lepega in koristnega. Tudi knjige Kolarjevega strica so že šle skozi moje roke in ni jih bilo malo tistih knjig.

V hišo so prihajali Domoljub, Bogoljub in Zamorček. Vse to mi je bilo premalo. Še in še bi bila brala.

Seveda, tu je bila knjižnica gospoda kaplana. Ko pa mi je bratec raztrgal eno izmed tistih knjig, nisem upala več v kaplanijo. Kar bala sem se, kdaj se bo gospod mogoče pri veronauku spomnil, da imam še eno njegovih knjig na vesti.

Če bi mi bil kdo tedaj dal na izbiro pogačo in knjigo, ki je še nisem brala, bi se bila odločila za knjigo, čeprav sem bila hudo sladkosnedna.

Da, tako je bilo z menoj, ki sem tedaj imela enajst ali morda dvanajst let.

Knjiga, to je bil svet, v katerega sem lahko pobegnila in zaživela življenje junakov, ki so gospodarili na tistih popisanih straneh. Bila sem Anica iz Mačehe. Postala sem Jerica iz Petra Pavla Glavarja in celo mlada Breda tedaj, ko sem brala o njej.

Dobila sem jih po krilcu, ker sem med rožnim vencem brala, čeprav je ležala pred menoj knjiga o življenju svetnikov.

Tedaj je dejal nekega dne učitelj v šoli:

»Otroci, prišle so knjige Mladinske matice. Dobili jih bodo tisti, ki so jih naročili. Založba pa nam je poslala nekaj knjig preveč. Ne pošiljal bi jih rad nazaj. Naj bi kateri izmed tistih, ki knjig niste naročili, poprosil doma za deset dinarjev in dobil bo lepo branje.«

Tisto lepo branje se je zavrtelo vame. Ni se hotelo več umakniti in tega navsezadnje niti želela nisem.

To je sploh krivica. Trezika, ki niti preveč rada ne bere, je knjige naročila, ker je pač njena mama tako hotela, da bi Treziko le nekako pritegnila k branju. Tonček jih je

naročil, zato ker imajo doma dovolj denarja in naroči sploh vse, kar se v šoli lahko dobi.

Ko so knjige pred nekaj meseci naročali, je babica v mojo prošnjo zmajala z glavo:

»Še za življenje nimamo ravno preveč.«

Seveda. Desetak je pomenil dva dni zamahovanja z motiko po ilovnati zemlji. Ali pa je pomenil štiri dni okopavanja na njivi. Pomenil pa je tudi babično nedeljsko ruto ali pa peko kruha, ki ga je bilo potem za ves teden dovolj.

Drži, razumela sem babico. A tedaj se je o knjigah le govorilo. Nikjer jih še ni bilo. Bile so le obet nečesa dobrega, kar se nemara sploh ne bo uresničilo.

A sedaj so knjige tu. Gospod Logar jih je v šoli pokazal. Še en dan in knjige bodo poromale iz zaboja v šolski pisarni na bregove in pod strehe domov.

Res ne bodo prišle v vsako torbico, tudi vse deklice jih ne bodo potisnile v cekarček med zvezke, računico in čitanko. Toda njim branja ni mar. Vseeno jim je, kako zažive otroci in odrasli in vstanejo med črkami v neko lastno življenje. V življenje, kamor se potem lahko pokuka in se zaživi skupno z njim. Jaz pa sem tako neizmerno zahrepenela v tisto življenje, da se mi je naredil v grlu vozol poželenja.

Seveda je tudi na tistih straneh zapisano, da je trava zelena, da je v potočkih voda bistra in vrši veter med vrhovi smrek. Vmes pa se vedno nekaj dogaja. Hrepenela sem v tisto dogajanje.

A vse to je stalo deset dinarjev.

»Vedno bi zijala v knjige. Izposojaš si jih. Nikoli ti ni dovolj. Saj imaš vendar sleherni teden Domoljuba in vsak mesec Zamorčka pa Bogoljuba tudi lahko prebereš,« mi je rekla babica tedaj pred meseci, ko sem jo poprosila, če smem naročiti knjige, ki nam jih je priporočal učitelj v šoli.

Oh, ljuba babica! Ali res ni mogla razumeti mojega gladu? Ali res ne more vedeti, da me tisto, kar sem prebrala včeraj, ne more mikati danes še enkrat? Domoljub, da, seveda. Domoljub. Branje v njem je nekaj drugega, kakor branje knjige. Toliko stvari je v njem, ki me sploh ne zanimajo. Odrasli pravijo tistemu politika. Novice pogoltnem iz njega v enem popoldnevu. Bogoljub pa je najbrž pisan za babice. Seveda so nekatere stvari tudi tam zanimive, a vse skupaj le ne pritegne tako kot knjige s podstrešja, ki sem jih vzela iz koprene pajčevine in jih prebrane vrnila kopreni nazaj. Enkrat na mesec mi prinaša Zamorček Afriko. Potim se v soncu puščave kakšen dan. Zaživim med golimi zamorčki in

njihovimi črnimi trebuščki in vsak mesec iznova zatrdno sklenem, da bom nekoč prav gotovo postala misijonarka.

Tisti dan, ko je učitelj v šoli govoril o novih knjigah, nisem mislila na Domoljubove novice, niti na Zamorčovo Afriko. Le misel, kako izbežati denar od babice me je vso prevzela.

Čakala sem, kdaj bom lahko segla v njeno najboljšo voljo in začela z milimi prošnjami.

Bila je sobota popoldne in dedek je pravkar prišel iz Ljubljane, kjer je med tednom delal pri zidarjih.

Med bezanjem po prvem grahovem zrnju tistega leta sem prisluhnila pogovoru med dedkom in babico; precej glasna sta bila.

»Pa bi mi le dal tistega kovača. Saj ti ni k srcu prirasel,« je prigovarjala babica.

Kovač, to je deset dinarjev. Aha, o denarju govori.

»Ne, ne bom ti jih dal za tvoja romanja. Nimam denarja za razmetavanje,« je rasel upor iz dedka.

»Tudi prav. Zapomnila si bom. Za tobak ti pa denarja ni žal, jeli,« je v njegov upor planila babičina jeza.

Žlica s slastnimi zrnici se mi je povesila. Minil me je tek. Babica je slabe volje. Knjige Mladinske matice so se oddaljile.

»He, he! Tobaček pa mora biti. Bolj je potreben, kot tvoja romanja,« je izpod dedkovih brkov prhnil posme.

Glasi tlesk vrat je jeknil v skledico z mojim grahom. Odložila sem žlico.

Sedaj bodo pod slamnato streho zavlada-
le tihe ure. Zunaj je babica godrnjala, da bo tudi brez dedkovega denarja opravila božjo pot.

»Deced nemarni. Tako se boji za deset dinarjev kakor vrag za dušo. Kar naj jih požre, saj mu ne bodo teknili,« je govorila solati v vrtu.

Vedela sem, kadar se pogovarja s solato ali kakšnim drugim predmetom, ki ji ne more odgovoriti, potem utihne, kakor da bi jo postalo tistega razgovora sram. Potem z dedkom sploh ne govori, z menoj pa le toliko, kolikor je najbolj potrebno.

Seveda bo tudi na romanje šla. Zvečer bosta odrinili s teto Mico, kot sta se to že davno namenili. Le slabe volje bo ves čas in vsako moje moledovanje za deset dinarjev bi bilo zaman.

Hm, denar ima tudi dedek. Toda on denarja ne daje. Prinaša mi srčke in lilike iz lecta. Nosi mi bonbone, takšne kot se dobe le v Ljubljani. Kupi mi zemljico in z makom

posipano štručico, ki potem tako prijetno poklja med zobmi. Babica pravi, da me dedek razvaja. Toda denarja mi ne daje. Denar je drag. Za desetak mora delati deset ur.

Deset ur so njegove roke bele od apna, prašne od peska in hrbet upognjen od prenašanja malte. Ne, ne upam si ga prositi. Ne dal bi mi.

Nedeljsko jutro je vstalo mlado in lepo, pravi dan, ki ga je naredil Gospod.

Babičina postelja je bila postлана in pogrnjena. Ponoči, ko sem spala, je odšla na božjo pot.

Iskala sem njene korake, ki s koraki tete Mice brodijo po prahu bele ceste proti zvoniku Matere na gori. Tam so okoli cerkve pisani štanti. Prinesla mi bo odpustke, kakor jih je prinašala z vsakega romanja. Prinesla bo tudi nekaj čisto posebnega v očeh, nekaj, kar ostane tam kakšen dan in je vse pomirjajoče in polno dobrote. Prav gotovo tudi na dedka ne bo več godrnjala. Tisto v očeh ji bo dalo na ustnice dobre besede in ko bo dedek odhajal v Ljubljano, bo govorila z njim, kakor da ni bilo nobene sobotne jeze. Gotovo na Gori še prav posebno vneto prosi: Odpusti nam naše dolge, kakor mi odpuščamo . . .

Sončni žarki so se poigrali na dedkovi razkopani postelji. Med žarečimi cvetovi pelargonij so pošiljali pod črne tramove stropa svoje tople, svetle poljube.

V kuhinji je dedek ropotal z lonci med ostepami. Mleko bo prav gotovo prismojeno, če ga že ne bo zvrnil v žarinje. Tako posrečeno neroden je, ko z vilami brklja in beza k ognju, kjer se lonec vse prerad prevrne, da se mu nato s prazno črnino posmiha od cvrččega ognja, kakor da bi se od tam režala velikanska usta.

Moje kratke roke so greble po posteljnini, a nazadnje je bilo ličkanje v slamnjačah le zrahljano, rjuha poravnana in obe postelji urejeni. Le kako naredi babica, da je pogrinjalo potem ravno kot miza, za menoj pa je videti vse tako, kot bi na posteljah valovila nekakšna reka, ki se trmasto upira vsakemu poravnavanju? A bolje je vendarle, kakor če bi postelji kazali vse tisto, kar se sicer mora skriti pod pogrinjali.

»Stari ata, danes pa mleka niste zvrnili,« sem ponagajala v najin zajtrk.

»Pa še zasmodil ga nisem,« se je skrila samohvala nekam pod zavihane brke.

Velika soba je bila polna nedelje. In nedelje je bila polna cesta, ko sva stopala z dedkom k veliki maši. Pisana krilca deklis so poživiljala dolga temna krila mater, težke svilene rute

starih žena so padale v vrtove cvetja pisanih rut na mlajših ženskih glavah.

V cingljanje ministrantovskih zvončkov so segali pred oltarjem skriti pogledi in ugotavljali, katere noge so obute v lepše čeveljčke, katero krilce je bolj bogato nabrano in katera bluzica je prišla prav pred kratkim iz šiviljinih rok.

V dreganje komolcev se je oglasil pritajen tt, ttt stare Marječke in nato so ustnice naučeno ponavljale besede, ki so se dogajanju pred oltarjem v tistem trenutku ravno prav prilagale.

Kakšna resnična pobožnost je bila v čredici pisanih krilc in poškrubljenih srajčk na moški strani najbrž bolj redek gost. Zadnji blagoslov je odnesel topotanje podplatov nazaj na nedeljsko cesto. Reka se je razdelila v potočke, ki so se razlili v klance in dolinice proti skledam, kjer je že čakalo kosilo.

Midva z dedkom sva morala šele kuhati. K sreči je babica že prejšnji dan mislila na najino nerodnost in nama kosilo pripravila tako daleč, da ga je bilo treba le še prevreti in stresti v skledo.

Dve uri poti, izpraznjen krožnik, sonce ki je prevročje poljubljalo svet, vse to je dedka utrudilo.

Ko sem se spravila k domači nalogi, tej tatici prostih ur, je dedka že vzelo spanje.

Med račune se je sililo podrhtevanje košatih brkov, zavihanih daleč v lica. Brez tega mogočnega okrasa dedek sploh ne bi bil dedek. Če bi mu kdo predlagal, naj si jih odreže, bi najbrž postal njegov smrtni sovražnik. Daljši kot njegovi so bili gotovo le še brki Magajnovca Brkonje Čeljustnika. Pa je tudi on, mogočni Čeljustnik, brezmejno zasovražil svoje ljudstvo, ko mu je v navalu objesti postriglo brke, ki jih je imel rajši kot vse na svetu. Kaj bi le storil dedek, če bi mu sedajle v spanju odrezala tiste konice, ki tako smešno padajo in se dvigajo v obrita lica?

Ne, ne, potem bi dedek vendar ne bil več podoben samemu sebi! Naj kar migajo košati brki nad ustnicami, ki se tako smešno šobijo in neprestano tiho ponavljajo puh-puh-puh. Prav kakor lokomotiva vlaka, ki se odpravlja s postaje.

Tisti puh-puh-puh mi pri številkah seveda ni prav nič pomagal, celo motil me je, ker je vlekkel k sebi moje poglede in mi potegoval ustnice v nasmihovalje.

Na eni tistih poti od dedkovega puhanja do številv v zvezku so mi oči obstale na dedkovi skrinji.

Skozi črno barvane deske me je pogledala notranjost skrinje. Vse, kar je dedek imel rad, je bilo v njej. Tam sta bili zloženi obe nedeljski srajci. Eno izmed njiju je skrbno zložil k drugi, ko sva se vrnila od maše.

Pod srajcama leži žametast telovnik. Na črnem krtovem kožuščku cvetejo drobcene vijolice in se ponižno skrivajo med zelenimi lističi. Gumbki so majhne žemljice, ki so me včasih silno mikale, da bi jih potrgala, a kaj, ko je bila skrinja vedno zaklenjena! Kaj bi potem z gumbki, res nisem vedela. Najbrž bi se z njimi pobahala pred Micko in Liziko, ali pa bi jih vtisnila kateremu mojih ljudi, ki sem si jih tako rada gnetla iz ilovice v lazu, kjer se je nekoč popeljala zemlja. Tam je še bil vedno moj najljubši prostor. Izdolbla sem v breg pravcate votline in jih naselila s pravljicnimi bitji, ki sem jih s svojimi rokami zgnetla iz mokre zemlje. Kakšen kipar bi bil mojemu početju nemara rekel umetniško »delovanje«. Babica pa seveda ni bila kipar in se je samo jezila nad mojimi rumenimi predpasniki, kjer je ukvarjanje z umetnostjo pustilo blatne sledove.

Ob telovniku leži velika okrogla ura. Dedek jo nosi le ob največjih praznikih. Prav tako kakor dolgo pipo, ki na svojem porcelanu kaže sliko bradatega cesarja Franca Jožefa.

Ne, res same stvari, ki bi jih razen srajc mogla tudi jaz uporabiti. Prav zares tudi pipo. Vanjo bi vendar lahko vtaknila nekaj cvetov in jih postavila na kocko, ki predstavlja mizo tam v mojem ilovnatem kraljestvu. To bi bila čudovita vaza, kakršne gotovo nima nihče. Mimo vsega tistega, kar je bilo v skrinji, so moje zenice našle ključ...

Tičal je v ključavnici. Le kaj je mislil dedek, da ga je pustil tam, kjer ga sicer ni puščal nikoli? Je bil res tako prevzet od nedeljskega popoldneva? Pozabljivost vendar ni bila njegova navada!

Sedaj bi lahko pobrskala med tistimi dragocenostmi. Prav gotovo se ne bo zbudil. Kadar ga takole sredi popoldneva ugrabi puhanje, bi ga niti topovski strel ne spravil pokonci.

Kdove odkod je tisti ključ vrgel vame misel: — Čisto na dnu skrinje ima dedek denar... —

Knjižica brez listov skriva med trdimi platnicami sveženjček bankovcev. Zloženi so in čakajo na kakšno prav posebno priliko. Tisti raznobarvni papirčki so prigarani s težkim delom. V sebi imajo cementni prah, škrtanje peska, nešteta vedra betona in žarenje poletnega sonca. Zasluženi so tam daleč v

neki Ljubljani, kamor se odpravi dedek sleherno poletje za zaslužkom.

Na vsebino trdih platnic je dedek menda ravno toliko navezan, kot na svoje brke. Babica mora shajati z miloščino, ki jo svojemu nekdanjemu delavcu pošilja železnica po tistem, ko mu je železo tračnice vzelo dva prsta leveice.

Kar dedek dobi pri zidarjenju, je pa njegovo. Med platnice seže le, če se zgodi res kaj posebnega. A še tedaj nerad. Bog ve, kakšna sila bo še prišla. Nekaj mora biti na strani za pogreb in maše. Ko človek ni več mlad, mora misliti tudi na to.

Čudno, kako so moje oči vedno pogosteje potovale h ključu!

Od nekod se je prikradla misel na knjige... Preskočila je na trde platnice v dedkovi skrinji.

En kovač! Kaj bi se pa to poznalo? Dedek ga ne bi niti pogrešal. Umrl pa tudi še ne bo, da bi potreboval denar za pogreb.

Izpod obrvi sem poiskala enakomerno puhanje in tisto smešno igro dedkovih brkov.

Lasje so mi postali potni. Previdni, mačji koraki so me postavili k skrinji. Oči so visele na dedku, prsti pa so se dotaknili trdega železa.

Dedkova vestnost je uporabljala olje in ključavnica se ni oglasila, ko je drhtenje prstov obrnilo ključ.

Zenice se niso pomudile na krtovem kožuščku in njegovem cvetju. Dlan se ni sprehotila po porcelanastih žemljicah. Naj kar ostane v miru Franc Jožef s svojo kosmato brado.

V oči so me udarili bankovci. Da, prav udarili so me, čeprav so tako mirno počivali med varnostjo trdih platnic. Niti najmanj niso vabili stotaki. Naj kar mirujejo v svoji spokojnosti. Palec in kazalec sta ponesla v globino žepa na predpasniku samo enega izmed tistih desetakov, ki so ležali nad stotaki.

Nekje visoko v vratu mi je nabijalo srce. Le kako je moglo priti čisto k ušesom s svojo butajočo pesmijo? Vanjo so migali dedkovi brki in pelo že kakor ves čas puhanje ustnic pod njimi.

Pozno ponoči se je babica vrnila. Samo obrnila sem se v spanju. Vanj mi je segalo nekaj kot oddaljeno grmenje. Nenadoma se je spremenilo v glasen prepir, ki sta si ga privoščila soseda. Včasih se mi je zazdelo, da to vendar nista soseda, ampak se prepira babica z dedkom.

A to najbrž ni bilo res, kajti ko sem zjutraj vstala, dedka ni bilo doma. Noč ga je odpeljala nazaj k apnu, pesku, betonu, opeki in žarkom sonca. Odpustki, ki jih je prinesla babica, so mi sladili pot v šolo, čeprav zjutraj na njenem obrazu ni bilo romarske svetlobe.

Tisti dan sem dala denar za knjige Mladinske matice. Kot dragocenost sem jih skrila doma v skednju in jih obiskovala vselej, ko je babica bila zdoma na njivah sedov.

Sobota pa je pod slamnato streho zopet prinesla nevihto prepira. Sedaj to niso bile sanje, ampak pravi prepir med dedkom in babico.

»Ko bi vsaj ne tajila!« so postali dedkovi brki sršeči kot le tedaj, kadar je bil resnično jezen.

»Ničesar ti nimam tajiti. Spuhaš denar, potem pa mene dolžiš,« je babica vztrajala v svoji nedolžnosti.

»Ja, ja. Tvoja romanja,« se je dedek posmešnil.

Ves sobotni večer in nedeljski dan je bila hiša pogreznjena v moreč molk.

Mene ni obdolžil nobeden. Da bi bila vzela jaz, nista niti pomislila.

Zopet sva bili z babico sami, ko je nekega dne med tednom prinesla od nekod v hišo nenavaden obraz. Ostre gube so se ji zarezale od nosu do koticov ustnic. Zazdela se mi je stara, kot še nikoli dotlej. V njenih očeh pa je bil mir. Celo morje miru je bilo, ko me je vprašala iz njega:

»Kje si dobila denar za knjige, ki si jih kupila v šoli?«

»Nobenih knjig nisem kupila,« se je kraji pridružila sedaj še laž. Srce v prsih pa je začelo poskakovati v divjem, še neznanem plesu.

»Nikar ne laži. Obljubila si Zinki, da ji jih boš posodila. Vprašala me je, če si jih že prebrala. Torej, kje si dobila denar?«

Kje se dobi denar? Sem ga nemara zaslužila? Kje? Sem ga našla? Kdaj? Mi ga je nekdo podaril? Kdo?

V suha usta ni bilo nobenega izgovora.

Izza babičinega hrpta je pogledal vrh šibe. Redkokdaj sem bila tepena. A še tedaj je babica uporabila le dlan, ki je bila pač najbolj pri roki.

Sedaj pa ima za hrptom šibo in star obraz je kot teman oblak, poln nevihte. Takšne babice še nisem videla.

Ustnice so mi izginile v kremženje. Hotela sem planiti mimo širokega krila. Pobegnila bi

in nikoli več bi ne prišla nazaj. Pa naj me vzamejo cigani. Saj pobirajo otroke, ki niso pridni.

Babičina roka je bila hitra kot blisk.

In kakor blisk je bila hitra šiba, ki je potem padala po meni.

V ušesa so mi silili kriki in ko sem dojela, da tako kričim jaz, sem vpila še jaz.

Nenadoma je babica vrgla šibo v kot. Zaneslo me je k peči, kjer sem obždela na tleh in cvilila v bolečino.

Da bi umrla, ko bi vsaj mogla umreti. Potem bi bilo babici žal. Nikoli bi ne mogla pozabiti, da me je pretepla. Tako je menda nekoč zmlatila sina Anzija. Teden dni pozneje ga je vzela davica. In babica si nikoli ni mogla odpustiti, ker je nesel na oni svet sledove njenih udarcev. Tudi name naj bi se tako spominjala. Ko bi le znala kar takoj umreti! Naj bi ji bilo potem žal. Kar naj bi ji bilo.

Hlipala sem, ker me je zares povsod skelelo in poleg tega še zato, ker se smrt ni hotela skloniti k meni.

Nenadoma sem ostrmela. Od mize, kamor se je sesedla babica na stol, je prišlo tožeče stokanje. Vanj pa se je mešalo hlipanje:

»Skrbim zanjo od tistega prvega dne, ko je na svetu. Sedaj pa gre nesrečen otrok in se spusti v tatvino.«

V njenih besedah je gorela bolečina. Bolj me je zbolela, kot so me prej boleli udarci. Babica joka. Joka zares.

Ne, ne, ne!

Zgrabila sem po kljuki in pobegnila. Proč, samo proč. Tja, kjer me babičin jok ne bo več dosegel.

Ko sem v soboto prišla iz šole, je bil dedek že doma. Dvignil je glavo iznad mize, ko sem stopila in jo takoj pogreznil nazaj v dlani. Nato se je njegova sivolasa glava zopet dvignila in podal mi je neskončno dolg pogled.

Strah mi je zaprl grlo, da so pljuča komaj ujela toliko zraka, kot so ga potrebovala za dihanje.

Ali bom sedaj tepena še od dedka?

Nikoli, še nikoli v življenju me ni udaril.

Mogoče pa niti še ne ve?

A vendar mora že vedeti, kajti v njegovih očeh je žalost.

Nenadoma je spregovoril:

»Deklinica, zakaj si mi to storila. Prosila bi me bila in dal bi ti bil tiste dinarje, če si res tako zelo želela kupiti knjige. Krasti pa se ne sme. Greh je.

Strašno si me razočarala.«

Nad vzdih so se povесili brki in glava je utočila nazaj v dlani.

Stala sem sredi sobe. Nisem se mogla premakniti. Neka nevidna sila me je prikovala na mesto.

„Krasti se ne sme. Greh je. Strašno si me razočarala.“

Še in še so mi dedkove besede brnele nekje v globini.

Nato je vame planila želja, da bi se pognala k njemu. Stisnila bi se mu k prsim in prosila, prosila, naj mi odpusti.

A nisem se zganila.

Preveč me je bilo sram.

Nevesta

Vinko Beličič

*Bodi v megli ali burji,
bodi pod snežno tančico ali od suše ožgana,
bodi v tišini oktobra,
bodi v aprilskem dežju
sladko dišeča, svetlo zeleneča:
niti en dan ne strpim brez tebe!*

*Ti mi odjemlješ ves mrzli strup
znanja človeškega, ves brezup.*

*Zbujena in širna, s himnami kosov na vseh
straneh:*

*nevesta, zamaknjena v nov večer,
z novim jutrom pred sabo!*

*Nevesta — tolažnica:
prstan ti s pesmijo v srcu natikam
med prvimi zvezdami in zadnjimi vzkliki ptic.*

Povožena ptica

Vinko Beličič

*Neslišno vojsko žarometov sem izzval,
pred zadnjim ciljem oslepljeno
na sredi ceste ubito te pobral,
ti moja topla, mrtva ptica
z ugaslimi očmi, sedaj na srcu mi.
Nekje ihti zdravamarijo,
peruti zarje krvavijo,
na ograde zgrinja se meglica,
srce mi je od molka prebodeno.*

*O gmajna, revnejša za en sprelet,
o vigred z enim gnezdrom manj,
o pesem, ki te več ne bo!*

Mladi Tomo

Fran Roš

Usodni dan — mrzli sedemnajsti januar! Toda nesreča mladega Toma Juriča se je pričela že dva tedna prej. Pričela se je tisto opoldne, ko je njegov oče doma med obedom povedal novico, da se bo Polenškova Minka poročila. Mož da ji bo neki učitelj glasbe iz Novega Sada, že tridesetleten in torej dvajset let starejši od nje. Slučajno se je bil z njo seznanil lani na njeni maturantski valedi, ko je zapela, in se navdušil zanjo. Obljubil ji je vso pomoč k bodoči pevski karieri. Pa še to je bila novica: Tomovega očeta, ki je v trgovskem podjetju bil kolega Minkinemu očetu, so naprosili za poročno pričo!

O, Minka, deklica! Vitka in gibka, z milo nasmejanimi modrimi očmi, z rahlo privihanim noskom in valujočimi svetlimi lasmi, vedra bistrournica! In kako sočen, žameten sopran je pela! Zdaj pa bo izgubljena zanj! Resda je bil dve leti mlajši od nje in še ne bo kmalu nehal biti gimnazijec. Bil pa je že visoko zrastel, čeprav še ozkopleč, bledikast in golobrad. Toda vseeno — koliko mu je pomenila!

Že dlje kot leto ga je nevidna sila vse močnejše vlekla k njej, absolventki ekonomske srednje šole. Vsaka misel nanjo ga je vznemirjala s prej neznanom opojnostjo. Srečaval se je z njo, z njeno lepoto, ni pa vedel, kako naj se ji razkrije, ne da bi jo užalil ali se osmešil pred njo. Nadlegoval ga je strah, da je ne bi nenadoma odkril kdo drug, kak odrastel človek z dobrim položajem v družbi, ki bi imel prednost pred njim. Nedvomno je to, kar je čutil do nje, moglo biti podobno ljubezni, ki more povezati dve bitji in jo opisujejo romani.

Njegova čustva so bila čista in plemenita! In samo takšna so mogla veljati dekletu, kakršna je bila Minka, in le s takšnimi bi se ji upal približati. Toda zdaj?

Pojavil se je tisti učitelj glasbe, ki je zadnje poletje goslal v mestni kavarni. Prišel je iz Novega Sada s ciganskim orkestrom. Bil je to neki Nikola Kuzmič, ki se bo poročil s Polenškovo Minko in jo odpeljal s seboj.

Sama niti ne slutiti, kolikšno gorje je njena odločitev prinesla Tomu. Bila je sicer vselej prijazna z njim, a precej tako, kakor da vidi v njem še nedoraslega človeka in celo otroka. O, da bi mu bilo vsaj leto ali dve več!

Minkini in Tomovi starši so si bili prijatelji. Nekajkrat so v nedeljskih popoldnevih odšli tudi skupaj na izlete v mestno okolico, seveda z mladino: Minka z obema bratoma in Tomo z mlajšim bratom. Posedeli so v kakšni gostilnici, poleteli najraje na prostem, kaj prigriznili in popili. Otroci so se vmes tudi poigrali. Pri tem se je Tomu ponujala priložnost, da je v zadnjem času, če je to le bilo mogoče, dajal Minki očitno prednost. Drugi so to kdaj tudi opazili in ga zato dražili. Vendar ga s tem še malo niso ujezili, saj je želel, da bi njegova naklonjenost deklici ne ostala njej sami neznana.

Nedvomno sta si bila prijatelja. Saj mu je nakoč rekla, čeprav le v šali: »Midva se bova poročila, kajne Tomo? Zdaj si še premlad, bom pa malo počakala...« Da, znala je biti tudi hudomušna.

Lovili so se na travniku in bila je edina deklica med fanti. Dohitel jo je. Tedaj pa se mu je pognala v naročje, a le za trenutek. Zakaj le je takrat ni pridržal v rokah vsaj za nekaj sekund?

Na izletu skozi gozd ji je nabral šopek zrelih jagod. Rada jih je sprejela in mu veselo dejala: »Hvala ti, ljubček!« Potem pa mu je bilo žal, da ji ni odvrnil: »Prosim, ljubica!«

Pri neki igri je bil obsojen, da Minko poljubi. Ni se branila, ko ji je ustnice položil na levo lice, seveda si kaj več ni upal. A saj je že to bilo mnogo, zelo mnogo in ga je moglo osrečiti z omamnimi upi. Zdaj pa se bo poljubljala z Nikolo Kuzmičem, a ne samo na lica! In kadar jima bo dolgčas, bo mož zaigral na gosli in žena se mu bo rada pridružila s svojim srebrnim sopranom. Pa še kuhala mu bo, če ne bosta imela pomočnice. Razvajala ga bo z močnatimi jedmi, saj je tudi pri teh mojstrica. Povrh vsega pa bo užival še njeno lepoto in milino, čeprav teh morda ne bo znal biti vreden. Seveda se bo Minka kdaj vračala na stari dom z otroki, če jih bo imela, in z njo mož, ki bo poletil na kavarniškem vrtu morda spet nastopal s svojim ciganskim orkestrom.

Zdaj pa je bil tu hladni, megleni sedemnajsti januar. Tisto zanj tako zelo usodno jutro je Tomo Jurič slabo naspan krenil v šolo. In k vsemu drugemu je imel smolo še s šolsko matematično nalogo, ki mu pri njej ni

bilo mogoče obvladati misli toliko, da bi bil vsaj dva računa prav izpeljal. V angleščini je dosegel komaj zadostno oceno, ko je nepripravljen prevajal. Sicer pa vse to ni bilo važno na dan, ko Polenškova Minka postane nekomu žena, njemu pa ostanejo razbite sanje. Pa še ironija v dejstvu: Tomov oče ji bo poročna priča...

Poroko so opravili dopoldne, ko sta Tomo in brat bila v šoli. Potem sta se nevestin oče in poročna priča skupaj napotila v službo. Več kot uro dopusta si na ta dan nista hotela vzeti, v podjetju je bilo dosti dela. Pač pa se bodo svatje zbrali k večerji pri Polenškovih. Tomo z bratom bo tedaj ostal doma.

Med obedom v kuhinji je njuna mati pripovedovala o Minki, kako ljubka je bila med poročnim obredom, pa tudi ženin da se je dostojno obnašal. Oče je sicer še menil, da se je poročila premlada, zlasti še, ker pojde v kraj daleč od svojcev.

Tomo je le malo jedel, tako da ga je mati vprašala, če se ga nemara ne loteva bolezen. To je odločno zanikal. Stopil je k oknu in se zazrl v hiše na nasprotni strani ulice. Nenehno se je predajal mislim na Minko, ki je postala zanj za vselej nedosegljiva. Zakaj mora biti toliko mlajši od nje in zato že mlad tako hudo nesrečen?

Z bratom je posedel v zakurjeni sobi, ki jima je bila spalnica. Za šolo je bilo treba napisati nekaj nalog in ponoviti snov iz knjig. Potem si je poiskal zgodovinski roman, ki ga je kot obvezno berilo moral prečitati. Negibno je strmel v knjigo, a mu je Minka prestrezala vse druge misli.

Že se je bilo zmračilo in gorela jim je luč, ko sta se oče in mati lepo oblečena odpravila k Polenškovim na poročno večerjo. S seboj sta vzela darilo mlademu paru — uokvirjeno reprodukcijo podobe v olju, ki je avtor na njej bil nečitljivo podpisan, predstavljala pa je skupino otrok, ki pred brezovim gozdičem plešejo ringarajo. Sinovoma sta pustila večerjo in nekaj drobnih naročil.

Tomo je legel na kavč, si roke položil pod glavo, in se s praznimi očmi zastrmel v strop. Pred njim so se zvrstile slike: Minka zdajle sedi sredi razigranih svatov in se smehlja svojemu možu Nikoli Kuzmiču, ki mu iz pogledov sije blaženost. Po večerji Tomov oče spregovori novemu paru nekaj svečanih stavkov, tako je ob posebnih priložnostih vedno rad storil. Trkajo s čašami vina in vzklikajo. V Minkinemu očesu se zasveti solza. Potem jim zapoje »Studenček pod skalo...« ali kaj podobnega in ji vsi zaploskajo. Seveda

se ob tem njena mati in oče posolzita. No, doma jima ostaneta dva sinova, oba še šolarja...

Oblekel je plašč, si nadel kapo in krenil po hišnih stopnicah navzdol. V mrazu, na prostem si je malce oddahnil. Počasi je stopal po pločniku razsvetljene ulice, še obložene z ostanki snega, in dalje proti Minkinemu domu. Megla se je hitro gostila, zato je šele iz bližine mogel razpoznati luči v oknih drugega nadstropja hiše, kjer so stanovali Polenškovi. O, tam so sedeli zdaj oni, ki so izkopali grob njegovi sreči, ne da bi se tega zavedali, saj jim je njegova skrivnost ostala neznanca. Tam je bila ona, ki je čez dva, tri dni ne bo več v tem mestu. Kako mrtvo mu bo življenje brez njene bližine!

Blisnila mu je misel: kaj ko bi zdajle stopil tja gor in se nenadoma prikazal v njihovi družbi? In bi rekel Minki: — Ali si vse to dovolj premislila? Kaj nisi vedela, da sem tukaj še jaz, ki te imam resnično rad? Samo z menoj bi mogla biti dovolj srečna! Kako bi ga na takšne besede pogledala? Ali s strahom, ali z jezo, ali pa s toplo iskrico v pogledu? A zdaj, po poroki, to ne bi moglo ničesar spremeniti. Tudi prav nič važno ne more biti dejstvo, da je Nikola Kuzmič toliko let starejši od nje. Pač pa veljata za nepremostljivo oviro tisti dve leti, za kateri je sam mlajši od Minke. Resda je še samo dijak, toda ni predaleč čas, ko to ne bo več. In preveč jo ljubi, da bi si jo kdaj mogel izbrisati iz srca...

Ustavil se je pred starim gostiščem, ki so ga obiskovali le preprosti ljudje. Ali bi stopil vanj, da popije čašo vina in si v njem utopi žalost nesrečnega dne? Še nikoli ni bil sam v gostilni. Nemara bi niti ne hoteli natočiti pijače njemu, tudi za to premlademu.

Vtem se mu je približal krepak človek v plašču s krznenim ovratnikom in polhovko na glavi, nekoliko podoben Tomovemu profesorju matematike. Sprva se ga je ustrašil ob tej že skoraj pozni uri, ko dijakov ne bi smelo več biti na ulici. Potem je pogledal za njim, ki si je odprl zavešena gostilniška vrata. Iz lokala se je na ulico razlila luč in venkaj je puhnila toplota hkrati z zategnjenimi glasovi harmonike. Nadaljeval je svojo samotno pot skozi mraz.

Nepričakovano je naletel na znanega človeka. Bila je to Pepca Močnikova, majhno, črnkasto, debelušno dekle, sošolka iz istega razreda. Glasno ga je pozdravila in mu zažgolela, kakor je to znala:

»Kako da se sprehajaš tu ob tej uri, Tomo? Daj, pospremi me! Veš, mojo mamo je zgrabil

srčni napad. Pravkar je bil pri nas zdravnik in ji je napisal recept. Po zdravila se mi mudi v lekarno, v tisto, ki ima nočno službo.»

Seveda ji je ustregel. Še dobro, da more zdaj misliti tudi na kaj drugega kakor samo na to, kar ga razjeda in boli.

Deklica je v lekarni hitro opravila in zdaj se ji je mudilo domov. Pred hišnimi vrati mu je segla v desnico in imela je ravno še toliko časa, da se mu je povzpela h glavi in mu na lice dahnila bežen poljubček: »Hvala, Tomo!«

Pepca ni bila lepotica, a bila je dobrasrčno in prikupno dekle, tako da je njena preprosta ljubeznivost lahko mimogrede ogrela tudi njega. Nasmehnil se ji je in ji močno stisnil roko.

Že se je nahodil in dovolj osvežil. Bil je čas, da se vrne domov. Vedel je, da staršev pred polnočjo gotovo še ne bo z gostije. Vstopil je v toplo sobo in zagledal brata. Glavo je naslanjal na mizo in dremal ob odprti knjigi. Nevoljen se je zdramil. Že davno je bil povečerjal. Zdaj se je pričel slačiti, da leže.

V kuhinji je Toma čakala večerja: polovica klobase s špageti in kompotom. Opoldne je le malo jedel. Čutil je lakoto in teknilo mu je. Medtem je bil brat že trdo zaspal in zdaj je legel še sam. Še vso uro so se pred njim vrstile slike dogodkov tega posebnega dne. Središče jim je bila Minka, ki je nastopala svojo novo pot skozi življenje, a kdove če tudi srečno. Ob takšnem premišljanju pa je sam nad seboj začuden čutil, da lastno gorje na njem ne leži več s tako zelo neznosno težo kakor še pred nekaj urami. Vendar ga je povsem pomiril šele blagodejen spanec.

Bila je že ura čez polnoč, ko sta se vrnila oče in mati. Samo ozrla sta se v sobo k spečima sinovoma. Tomo je bil sicer še napol buden, a se je potajil. Vendar je opazil, da oče ni bil dovolj trden v nogah, a tudi duh po vinu in cigaretah je z njim zavel v sobo. Tako je poročna slovesnost pri Polenškovih bila torej opravljena in zdajle se je bržkone tudi novi par odpravljal k počitku. Ob tej misli je Tomo stisnil zobe in se zakopal pod odejo.

Prebudil se je hkrati z bratom. Zunaj je bilo megleno nedeljsko jutro. Oblečena sta stopila v kuhinjo. Mati jima je na mizo postavila kavo s kosom kruha, za vsakega pa je dodala še debel kos torte.

»Orehova torta je,« jima je pojasnila. »Polenškovi so nama je nekaj dali s seboj za vaju

dva. Minka sama jo je spekla. No, zdaj pa je žena in lahko ji rečemo tovarišica ali gospa Kuzmičeva. Čudovito lepa je bila včeraj. Pojutrišnjem odpotujeta z možem. Prav gotovo bosta srečna, saj se imata res rada...«

Tomov brat je hitro použil zajtrk s kosom torte vred. Tomo pa si je svoj kos zavel v papir in odnesel v sobo, da si ga vzame s seboj v šolo za malico, tako je rekel.

»Ne maram te poročne torte!« tako pa je sklenil sam pri sebi. »Rad sem imel Minko, a tega ni marala opaziti. Ljubši ji je bil muzikant iz Novega Sada! Tako rada ga ima, da iz same ljubezni do njega zapušča domači kraj, starše in dva brata. Morda bo to še obžalovala...«

Oče je spal vse dopoldne, tako da se je prikazal šele k obedu, ki ga je pripravila mati. Še med jedjo je bral časopis in se jezil na nekega goljufa, ki je z milijoni pobegnil čez mejo. Nič manj ga niso zanimale spet neke novice o novih pokojninah, kajti bil je polni službeni dobi že blizu. Končno si je natočil kozarec kisle vode in si prižgal cigaro. Potem je mati pomivala, fanta sta prelistavala zabavne revije. Vsi so ostali v kuhinji, tu je bilo najtopleje.

Naslednje jutro, v ponedeljek, se je Tomo Jurič z bratom napotil v šolo. V torbo si je bil vtaknil tudi kos orehove torte. Dal ga bo komu izmed sošolcev, sam ne bo jedel — Minkine poročne torte!

Stopil je v učilnico in zagledal Pepco Močnikovo, ki je glasno klepetala s tovarišicami. Takoj se je domislil: torto bo dal njej!

Rada je sprejela njegov dar, čeprav malce začudena, kako da se je domislil ravno nje.

»Ker si Pepca, zato!« ji je veselo odgovoril.

»Ali naj to kaj pomeni? Pepca in Tomo?« je nagajivo pripomnila ena izmed deklet.

»To ne pomeni ničesar posebnega!« jo je zavrnil, potem pa je kakor zaupno priznal Pepci: »Ker si dobro dekle, zato! Sinoči nisem bil pri najboljši volji, ti pa si mi prišla na pomoč.«

»Tudi ti si dober, vem,« mu je dejala in črne oči so se ji smehljale. »Radi smo si prijatelji. Ali ne, Tomo?«

»Seveda, Pepca!«

Zazvonilo je in dijaki so se postavili k svojim sedežem v klopeh.

»Ne smem več toliko misliti na Minko,« je ugibal Tomo. »Saj že jutri odide in potem bova daleč narazen. Naj ravna po svoji volji! Ampak pozabil je ne bom...«

Vstopil je širokopleči, strogi profesor matematike.

Ajdovo strnišče

Prežihov Voranc

Kadar žanjejo ajdo in je vreme lepo in sončno, se razlijejo po polju najlepše barve, kar jih premore jesenska narava. Res je, da so polja nekam otožna, ker že vsa poletna rast zamira, toda vsa ta zamišljena otožnost, ki zastira polja, gozdove, hribovje in globače, je tako lepa, da človekovo srce nehote prisluhne čudnim, daljnim mislim. V tem času se preliva v ozračju nešteto prelepih barv — barve orumenelega drevja, rjavih njiv, zelenih smrekovih gozdov, rdečkastih macesnovih in bukovih pobočij bližnjih gora, barve temačnih lok in globač, ki se zlivajo v tisto prečudno, mirno jesensko barvitost, katere skoraj ni mogoče opisati. In koder sejejo jesensko ajdo, se ji pridruži še barva ajdovih zorečih, ali še močnejša, že požetih njiv s svojim temno-rdečkastim, skoraj vijoličastim odsevom ter daje vsej jesenski podobi še tisti pravi, globoki občuteni izraz poslavljaljočega se življenja.

Ljudje, ki ne živijo na polju in niso s poljem zvezani, občudujejo jesensko podobo z lastnimi vtisi. Barvitost dežele, svetlikanje barv in lučk skozi sončno motnjavo jih nalahno pretrese in nenadoma se živo spominjajo svoje minljivosti. Vendar ni ta občutek pregrenak, pač pa blažen in lep. Ljudje pa, ki polje obdelujejo in ki jim zemlja, rodovitna ali roda, že gožo od rojstva do smrti, doživljajo svetlikanje jesenske narave na svoj način. Njih oči strme sicer v barvitost okolice, toda barv samih ne morejo razložiti že zaradi tega ne, ker jim pred očmi brez presledka trepetajo vsakdanje skrbi. Polje je lepo, če je plodno, če je položno in če je dalo dovolj kruha. Zato ne strmijo po njem s sanjavimi očmi. Vendar tudi njih srca niso gluha za lepoto okolice; za trenutek jo občutijo z vso grenkobo ali z vso sladkobo, kakor jim pač življenje dopušča. Korak se zaustavi, zasenčene oči se zastrmijo v daljavo, nato pa privre iz prsi globok vzdih kot odgovor na trenutek občutene lepote. In že je vse mimo, spet je narava taka, kakor jo občutijo roke in podplati...

Nekega takega dne sem se bližal naši domači bajti. Bilo je že precej pozno popoldne in sonce se je na zapadu bližalo grebenom Pece. Sence njenega predgorja so se stegovale proti vzhodu. Pod hribom je bila razgrnjena prijazna dolina in sredi nje je ležala vas s cerkvijo. Onstran doline so gorela macesnova in bukova pobočja strmega pogorja. Po poljih so se videli orači in kopači. Ozračje je bilo rumenkasto, polno jesenskih svetlob in senc, migotajočih v medlem sončnem soju. Iz rjavkastih in vijoličastih ajdovih strnišč se je širil čudni, stiskajoči odsev jesenske upustošenosti.

Tedaj sem opazil pod robom našo osemdesetletno babico, ki je tam sama žela ajdo. Ni me videla in se je neumorno sklanjala k zemlji, se grbila pred žitom in od časa do časa odlagala snop za snopom. Vsa njena podoba je bila tako neznatna, tako majčkена in nizka, kakor ajda pred njo. Njen sklonjeni obraz se je skoraj dotikal rdečkastega strnišča. Tudi barva njene obleke se je skladala z barvo zemlje, na kateri je stala.

Ceprav je naša babica nenehoma delala od zore do mraka, odkar sem jo poznal, in ni tega življenja spremenila niti s svojim osmim križem, me ni pogled nanjo nikdar tako zadel, kakor pa zdaj, ko se je tako sama grbila k zemlji na ajdovi njivi sredi rumenkaste, jesenske luči. Skoraj zabolet me je in zbdel me je neprijeten občutek, če nisem morda tudi jaz kriv, da se mora ta zgarana in izčrpana žena še zdaj truditi na tej trdi, nerodovitni zemlji. To spoznanje me je tako prevzelo, da sem stopil na njivo z namenom, babico spraviti domov. Ona pa je bila tako zaverovana v delo, da me ni slišala, dokler je nisem za njenim hrbtom ogovoril:

»Žanjete, babica!« Nekaj me je držalo v grlu in mi branilo, da nisem mogel takoj izreči, kar sem mislil.

Babica je zadržala srp in se počasi obrnila k meni. Pri tem se je njeno telo komaj vidno zrvnalo. Pred seboj sem zagledal njen lepi, suhi obraz in dvoje živih, velikih, skoraj še ogljenih oči.

»O, si pa ti!« se je najprej razveselila in šele potem dodala: »Da, ajdo žanjem.«

Barva njenega obraza in njenih rok me je spominjala, da je za njeno slabokrvno telo že premrzlo na odprtem polju. Dasi je bil zrak miren, je iz bližnjega gozda dihal jesenski mraz, ki ga slabi sončni žarki niso mogli več razgreti. In še močnejše, kakor prej, ko sem jo zdaleč gledal, me je zdaj prevzelo čustvo sokrivde za njeno trdo življenje. Naša babica

ni bila moja krvna babica, ker je bila pri hiši le kot mačeha moje matere; toda moji mladosti je darovala toliko tople ljubezni, da sem se v njej prerodil, kakor se v poletju prerodi v igredna rast. Nikoli, pa če bi bil z njo še tako dober, bi ji njene ljubezni ne mogel povrniti in poplačati. Spreletel me je čuden mrz in hitro sem rekel:

»Ah, babica, pustite to, saj vam vendar ne bi bilo treba žeti.«

Toda komaj izgovorjena beseda me je že zapekla pri srcu kot laž. Ali sem ji jaz, ali smo ji mi vsi že kdaj omogočili počitek na stara leta? Ali se ni od zore do mraka trudila pred našimi očmi za suho skorjo kruha? In kakor v zadregi sem se ognil njenih vprašujočih oči in se zagledal v dolino pod nama. Njena barvitost, njeno svetlikanje in njene sence so me še malo prej prevzele; zdaj se mi je pa nena-doma zdelo vse gluho in vsakdanje.

Tudi babica se je okrenila za menoj in se zastrmela v pokrajino, kamor sem strmel jaz. Pri tem se niso njene oči strnile in tudi njen obraz se ni spremenil. Skoraj boječe sem jo skrivaj opazoval. Preveč takih jesenskih dni je že doživela, stoječa vsa znojna sredi razgonov ali vsa mokra in premražena sredi polj, da bi mogla slutiti v vsej, pred seboj razgrnjeni podobi kaj rajsko lepega. Le to se mi je zazdelo, da se je njen pogled narahlo zganil, kakor če bi zagledal nekaj, kar je iskal. Skrivaj sem mu sledil in res sem zagledal sredi doline v zadnjem soncu se bleščeči pokopališčni zid tam pri cerkvi.

Vsa njena zamaknjenost pa je trajala le nekaj hipov in že se je njeno izsušeno telo spet obrnilo h ajdi; spet je zaškrtal srp skozi steblovje. Takrat nisem več zdržal. Pristopil sem k njej, jo prijel za vele roke in ji skušal izviti srp iz njih.

»Pustite, babica in pojdite domov, da se ogrejete,« sem rekel skoraj proseče.

Mogoče bi me ubogala, če bi jo bile prijele tako raskave, od zemlje razjedene roke, kakršne so bile njene. Ker so se je pa dotaknile tuje, zemlji že odtujene roke, je skozi njene žile zadržtel rahel odpor. Svoje izmučene oči je hvaležno uprla vame, hkrati pa je njen obraz pokrnil čudovito lep in miren nasmeh; in njena usta so rekla:

»Oh, pusti me, Voranc, saj žanjem letos ajdo zadnjobart...«

Izpustil sem njene roke in odšel z njive kakor begunec. Nisem več videl barvite pokrajine niti nisem slišal orača, ki je na

sosednji njivi pokal z bičem in zasajal oralo za novo brazdo zimske setve. Mojo dušo je trgalo bridko spoznanje, ki sem se ga bolj bal, kakor pa moja predraga babica...

In to, kar se je zgodilo čez nekaj tednov, me je prepričalo, da je moja babica imela prav...

Jutro v gorah

Vinko Beličič

*Zbudim se v premilo tihoto jutra,
mižim in čakam:
da drozg zažvižga uverturo dneva,
da zazvonklja govedo od bogevkod
in zadehti od studenca nočni vonj cvetic.*

*Ko v še nevidnem ognju plameni greben
in biserno zeleno luč užiga,
pobožno stopam po deviški rosi
in čakam: zdaj zdaj mavrica jo presvetli.*

*O v mojo levo stran uprte
pohotne sulice vseh dni,
ne morete do mene:
v nedrju gora
tegobe več ne žgo srca,
skrbi so razpršene.*

Dogorevanje

Vinko Beličič

*Svetli oljčni pepel primorskih let
mi je glavo posul.*

*Mama, nekaj pozabljenih besed
hodi za mano od tam, kjer sva bila doma
— rad bi jim vdihnil kri,
pa so nevzdrarne na dnu srca.*

Zubelj na meji dveh dob in dveh svetov.

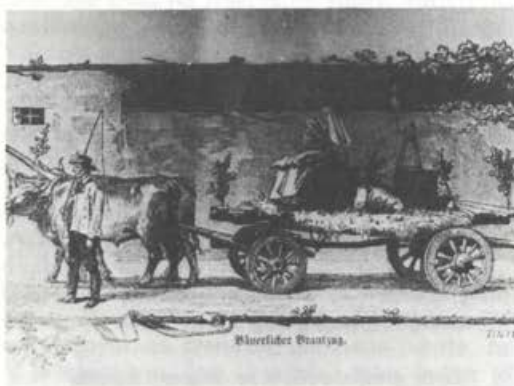
*Veter, potegni sem — veter, potegni tja:
plamen le živeje zablesti,
manjši, čistejši, bolj sam.*

*Leta gredo, oblaki se dvigajo nadme
— a jaz se smehljam.*

Na Vedrem hribu

Ludvik Zorzut

Sonce še ni vajšlo dol s Čavna in se je noč vlekla gluha zaspana, ko se je na Vedrem hribu, v hišici na podu premetaval po trdi zakonski postelji Toni Mežnar, Antonius Mesnarius, na zakonskem starem špampetu, skupaj zbitem v enem kosu, z eno blazino, napolnjeno s sirkovim škuševjem, z enimi surovimi prestrali, z eno odejo-šklavino. Desna stran tega posteljnjaka je bila prazna že več let. Z zidu je na zapuščenega očeta gledal kvader svete Družine, v hiši spodaj mu je delal družbo njegov priprošnjik Anton Puščavnik, res, kot da sta si bila brata, ne rečemo po svetosti, po puščavniškem životarjenju pa le in še po dobrosrčnosti. Antonius Mesnarius, to latinsko ime mu je nadel gospod vikar z Vedrega hriba — Toni Mežnar je tisto dolgo noč imel prelepe sanje. Da bi sanjal o ženi, kaj še. Sanjal je o lotu, o loteriji. Trije numerji so se mu zablesteli, kot da so tri zvezde padle z neba. Kaj ni ondan umrl stari Koncut, ki je imel sedeminsedemdeset let, osemnajstega v mesecu, v hramu s hišno številko 29? Trije numerji za terno. In na dan petka je s temi številkami tekkel v Krmin na loto, pa se je zgodil čudež, da je zadel terno, skočil pokonci, skoraj, da ni padel s špampeta, prebudil se je, si pomel oči, spregledal. Hudiča, pa ne, da so bile to le sanje.

Kmečka bala v Goriških Brdih v prejšnjem stoletju

Vedri hrib se je budil ves pozlačen, žarki prameni so se prelivali po vasici, ponižno čepeči pred cerkvijo, ki se je bila postavila vrh griča s svojim zvestim varuhom — zvoničem, bolj trdnjavskega stolpu podobnem. Spredaj je orjaški dob z debelimi koreninami podprl oba, da se nista pogreznila na borne hrame in na nedolžne stanovalce. Po strmih stopnicah so pobožni duhovljani lezli navzgor, kot bi rekli, strma je pot, preden so se prekrizali in stopili v božji hram svetega Vida in tovarišev mučencev. Niso razbrali latinskega napisa pri vhodu nad vrati:

NON DATUR NISI PURIS MENTIBUS
CERNERE SUMMUM MDXXXV

prosto bi rekli: Ni dano gledati Najvišjega razen tistim, ki so čistega srca — 1535

Ta častitljiva letnica spričuje starost najbrž prvotne in ne sedanje cerkve na Vedrem hribu, do danes 438 let, v stoletjih je bila najbrž povečana? V prvih časih je bilo tu le 10 hiš.

Kuhan sirk, ječmen, kisel' rep', vržot', polent', pogač', prežgan' žup', mleko tučeno, za praznik gubanc', fulj' je redilo zadovoljne ljudi, tudi Toneta Mežnarja. Žlahta mu je dajala tople hrane, on sam si je po večerji že napravil kakšen 'frtalj' s srčnim zeljem in komaračem. O, koliko kmetskega zadovoljstva v tej skromnosti! Zalila je pa r'bul', jih poživiljala, razveseljevala mehka srca, a tudi jim podžgala nemirno briško kri, da so se na Dobrovem razvneli in pomerili z drugimi fanti. Ženili so se kar doma, le redki so zašli v tuj zelnik in vozili balo iz sosednje vasi na kmetskem vozu, na škalirju, okrašenem z bršljanom in rožami, naloženim z omarom, posteljo, skrinjo, na katerem sta sedeli prvi tovarišici in je kikirikal petelin, zadaj pa se je oglašala privezana kravica. Neveste s širokimi modrci so se lesketale v tabinastih, v pisanih barvah se prelivajočih krilih. Še so jih imeli v skrinjah skrite, novčarsko oblačilo je moralo počakati do njih smrti za v kasel'.

Zlato sonce, ki je rodilo grzdju' in sad v brajdi, ni dalo vsega tega, pozlačeni Vedri hrib ni pozlatil senčnih strani. Vedrijanci so zašli v pomanjkanje, nekateri v obubožanje. Imeli so župana v Kojskem, podžupana v njih vasi. Pa kdo bi dajal takrat podporo? Tudi sveti Vid ni mogel pomagati, niti ne sveta Ana z Vedrijana. So pa Brici bili in so še iznajdljivi. Ženske so zadele na glavo, moški na ramena, polno košaro, naloženo z vsakršnim blagom, težko tudi do 18 kilogramov, posebej še na rokah nekaj kil in se odpravili na prekupčevanje; nosili so prodajat sadje, žganje,

lomber, oljčje in še kaj — vedno knogam z Vedrega hriba dol k Soči, na Kozaršče, na Bukov vrh, gor na Pečine, v Čepovan, čez Kobilco dol v Trebušo, na Vojsko, v Nemško Idrijo, pa so nekateri zlezli čez hribe v Bohinj. Ste slišali ljudje božji, posebno vi, ki imate avte in taka vozila? V Bohinj! Naši dedje so hodili, hodili in nosili težka bremena s čestelcami, cajkami, koši. Tudi ko je bila tu Italija, so se odpravili na ta kontrabant. Kdo bi ustavljal neugnane srčne Brike s pisanimi, nazaj potegnjenimi rutami vrh kite, da jim je blestelo jasno čelo in gorelo rdeče lice, ko so koludivale z enega na drugi hrib, na koncu prikrevsale domov s krvavimi žulji za kakšno kronico, kakšno lirico bolj bogate. V bližnja mesta pa so zapregli kolesa in na njih obesili prenapolnjene košare in dirjali v laške ravni od pomladi do jeseni. In še to, da so tam v avgustu najeli dninarice, največ čečice iz Benečije, šli na Štajersko, na Bizeljsko na lupljenje češp, kakor je bila takrat ta industrija s suhimi slivami v modi. Eni so dobili, drugi izgubili in zraven kleli:

Obup v rebulo zlivamo
in našim briškim vicam
prijani mi napivamo
dolgovom in menicam.

Še drugo leto vzamemo
ta križ na svoje rame.
Če pa se spet ujamemo
hudič naj češpe vzamē.

(l. z.)

Antonius Mesnarius nosi numerje na loto v Krmin

V vaški srenji malih, preprostih, a marljivih udov, ki so se te skupnosti zavedali tudi v nesrečah, v bridkosti in radostih, je tudi Tone našel svoj življenjski prostorček pod lastno streho v hišici sredi vasi. Ni hodil dobri mož v Bohinj, ne na Tolminsko in tudi ne na Štajersko si iskat zaslužka, je pa hodil, hodil v Krmin in nosil numerje na loto, vsak petek. Ni imel zemlje ne polja, zdaj še žene ne, še gospodinje ne. No, cerkev mu je prepuстила nekaj gozda za drva, da se je pozimi ogrel in zadremal pod kaminom. Kaj bi zdaj ob praznem ognjišču, ob pogašenem mrzlem ognjišču? Mrščalca ga je spreletavala. Na podu je zakonsko posteljo zagrnil, kot da je ni več. Zato pa se je vsako noč ulegel na gole deske, odpočival se je na tleh. Pohlevni tretjeredni Toni si je vse to vzel za pokoro. Ali mu je žena

kaj pisala? Ne! Ali mu je poslala kak' podpor? Ne! In vendar, od kod je jemal toliko moči in volje?

»Dobro srečo voščim,« se je kar na lepem prikazal gospod vikar na vratih.

»O, gospodnunc« se ga je razveselil Toni Mežnar, »ste mi prinesli sreč'? Kaj bi pravil, saj veste, pat'k je danes in ponese.«

»Bog vas nesi, pa kaj prinesite. Ste dobili kaj pošte,« ga je dobri vedrijanski gospod pogledal z blagim nasmehom.

»Nič, gospodnunc, prav nič,« se je Toni skoraj razburil in mu je rdečica zalila lice, malo tudi od sramu, »vam pa povem«, se je mož ojunačil, »če je moja žena v vicah, jaz pri zadnji avemariji ne bom molil več za duše v vicah. Če pa je žena gor«, je dvignil prst, »jaz ne grem ponjo, če je dol, še manj.« Frdancana, se je vikar komaj vzdržal smeha, »saj niso prišle nobene karte, da vam je žena umrla.« »Zamerte al' ne zamerte, gospodnunc, ona je končala naš' hiš', pojdem, ja pojdem dol k žen' an ubujem tist'ga hudiča, pri katerem služi.« »Sveta nebesa, kako pa,« se je pošalil pastir vedrijanskih dušic. »Skrijem nož v štrucu kruha«, se je Toni med solzami krčevito in bridko zakrohotal, kot bi se zbal svojih besed. »Sveti križ božji«, je gospodnunc zamrmral, zavil okrog vogla in pustil Toneta, da je angel iz sebe vse briške hudirje, tantave, zlodje an njih mater' in šel potem jih splahnit s kvartinčem. Komaj se je gospodnunc zgubil med hišami, si je naš loto-igralec zadel kamižol'co čez ramena, zavil pogač' v culo, jo povezal na palc', stekel gor k šol', poklical sosedovega poba. »Glej, da pojdeš zvonit poldan,« mu je zatrucal, »ti prnesem kolač an cedel.«

»Stric, kam graste? Graste u Krmin,« so ga obkolili otroci in ga vlekli za kamižolc'. »Bejšte otroc' u šol,« jih je podil stric Toni, »tud' vam prinesem kolač' an cedel,« potem se je spustil po klancu dol k reki, hitel pod Snežáčami, čez most gor, obšel Dobrovo pod Gradom na cesti prot' Modan. Nobene ženske ni srečal, hvala Bogu, drugače bi se obrnil nazaj na Vedri hrib. Ozirali so se ljudje za njim.

»Kam, kam nunc z Vedrijana, kam tako naglo? Bog daj srečo,« so ga ustavljali, ki so vedeli, kam se mu mudi.

»Buog di, Buog di,« je Vedrijanc kar bežal skoz vas, potem čez Dugo navzdol, za Krminsko goro in prišel na furlansko stran. Je že zaslišal furlansko žberlanje. Pot si je obrisal s čela in prah z bot' ko je po dveh urah hoda prisopihal v Krmin, v furlanski trg

Cormons še pod Avstrijo in jo mahnil naravnost na goranji plac do tist' butéh,' kjer je svojega klijenta veselo pozdravila šjora Roža al' šjora Marjuta al' šjora Luviža. Jih ni znal razločevati. »Tres numers per terno,« je Toni pomolil šjori karto od škartoca, na kateri so bile zapisane tiste tri številke, in jo je milo pogledal, kot bi jo prosil za milost.

»Ben arivjodiši, šjora Roža, al' Marjuta, nasvidenje,« je Toni, ko je odpravil, hotel zbezljati kar proti Brdom nazaj.

»Spetájt un pok,« počakajte malo, »od zadnje loterije ste nekaj dobili,« mu je poštena trgovka izročila majhen dobitek vsaj za potnino.

Mož se je razveselil in kar šel nakupit kolač' an cedel' za vedrijanske pobače, imel jih je rad in oni njega, pa naj jih je v cerkvi še tako zlasal in oklofotal. V lepi krminski oštariji je Toni stoje popil »una tasa di kel bon«, pomočil kruh v vino, hitro použil — ravno tako so krepčali poštarkega konja, ki je vozil pošto iz Krmina v Biljano, — potem jo je odkuril, vzal pogač', domov grede jo je stiskal kot pulč in jo glodal po vsej cijesti. Že se je sonce nagnilo dol v Benečijo in se je Vedri hrib ovijal v mrak, je vedrijanski zvonič že zagledal svojega varuha, kako se podi in bezljà navzgor, in je bil Toni kmalu pri njem, potegnil za vrvi od tega vančega in odzvonil avemarijo. Oglasili so se doneči bratci z vseh gričev, holmov, bregov, kakor da so hoteli vsi skupaj naznaniti in voščiti Bricem en lep dober večer.

Terno

Na Vedrem hribu je teklo življenje kot stara ura na zvoniku, udarjala je dobre in hude ure, rano je zbudila Vedrijance in jih je utrujene pozno naganjala k počitku. Tik! Tik! Toni Mežnar je slišal vse ure, jutranje, podnevne in ponočne. Shod svetega Vida so obhajali po stari lepi navadi v znamenju zadnjih češenj, trcnic, črnic, ki v njih so se že gibali »tončiči«. O, sveti naš zavetnik, mučenec kot jaz,« je molil Toni Mežnar, ti vse vidiš, vse veš, ti vidiš tudi v moj' duš', v moje upanje. Ali vidiš tudi v moj loto?« Tik! Tik! ves dan, vso noč.

Tedaj je počilo. Vedri hrib se je zdramil, velik nemir ga je obšel, iz Krmina je prejel čudovito novico, sklical je skup vse vaščane in oznanil vaški srenji: Toni Mežnar je dobil terno, največji zadetek. Završala je srenja v čestitanju, zadovoljstvu, vsi so mu pri-

voščili, da je dobil tako visok dobitek, da lahko pojde po žen' dol v Egipt.

Antonius Mesnarius, Toni Mežnar je kot zmešan skočil iz hišice na plac, poprijel vse žene in zaplesal z njimi. »Nič več pojdmno na Štajersko, pojdem v Kairo pogledat, kaj dela moj žen,« je pel in vriskal, pa je pozabil na tisti nož v štruci kruha, pozabil na tistega hudiča in pozabil je na ležišče na deskah. »Pojdem po moj' Pold',« je kričal po vasi. In vsak večer je pri zadnji avemariji molil tudi za duše v vica in je tekel k gospodnuncu za svet ,maš', k svet'mu Vidu za srečno vožnjo, k sveti Ani za srečno vrnitev. Pregledoval je sezname ladij, parnikov, ki peljejo v Egipt: Victoria, Expera, Marco Pollo, Vienna in še druge, same italijanske linije, izbral si je Vienno, to je cesarski Dunaj, glavno mesto Avstrije, pod katero je spadal tudi Vedrijan. Si lahko predstavljate: Brda—Egipt, Vedrijan—Kairo, Vedrijan—Aleksandrija? Svetovna povezava! Toni Mežnar, Vedrijanc-svetovni potnik. In se je začel odpravljati, pozdravljati. Pomedel je hiš', spet je odgrnil zakonsko posteljo, obrisal kvadre svete Družine in svet'ga Antona Puščavnika, pogledal gor k cerkvi svetega Vida, se prekrizal trikrat in zaklenil hišico. »Jaz pojdem po moj' Pold'«. Ko se je počasi le odpravil, so mu z Vedrega hriba mahali v pozdrav sosedje, žlahtniki, vaščani, otroci, a gospodnunc je opazoval to zabavno odhodnico skozi okno in majal z glavo.

Potniška ladja Vienna je pribezlala v Trst iz Benetk in je tu vkrcala avstrijske potnike, tudi prestrašenega, zbeganega Toneta. Zarezala je bela ladja v morske valove in jadrala nizdol po Jadranskem morju s spremljanjem galebov, delfinov, zavozila v grško vodovje in otočje: Dodekanez, Kreta, Pirej, nato se usmerila skozi Jonsko v Sredozemsko morje in kmalu vrgla sidro v Aleksandrijskem zalivu. Vso pot se je Toni stiskal spodaj v trebuhu ladje in mislil in ječal: O kje si moj Vedrijan, kje si moj' hiš', kje si moj svet Vid? V vsej tesni notranjosti mu je pelo in pelo: Zaplula je barčica moja!

Beg v Egipt

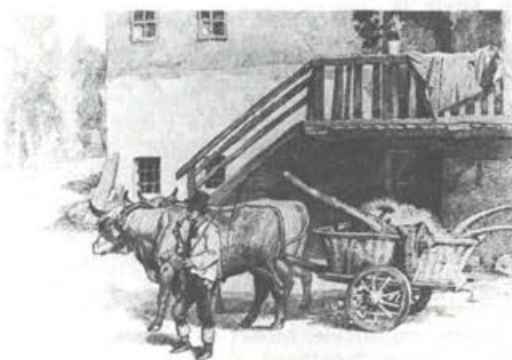
Prečudna neverjetna bolezen, kakor bi ji rekli epidemija, se je pred dobrimi sto leti pojavila v goriški deželi, v okolici Gorice, v Prvačini, Renčah, Biljah, Bukovici, v Solkanu in še v Brdih, v Kojskem, Vedrijanu in tam okrog. Mlade žene — kot ptice selivke — mlade matere, komaj porodnice, so svoje otro-

čiče, še dojenčke, kratkoma lo prepustile v rejo možem ali sorodnikom, same pa so odletele v Egipt in še nekaj deklet potegnile s seboj. Kam? Za hitrim lahkim zaslužkom, za naglim obogatjenjem, po lepšem, lažjem, užitka polnem izživljanju? Že res, nekatere družine je trlo hudo pomanjkanje, te in še druge družinske nadloge so prisilile naše ljudi v svet za srečo. Beg v Egipt. Poleg slovenske ženske pridnosti, že od narave obdarjene, poleg poštenih namenov so se vrinile še druge skušnjavice, tiste lahkomišelnosti, polne poželjivosti in so spremljale naše Goričanke v daljna tuja velemesta, v Kairo in v Aleksandrijo, da so jim rekli Egipčanke, Aleksandrinke. V bučnih orientalskih mestih, v šumu in vrvenju tolikih narodnosti: Arabcev, Angležev, Francozov, Grkov, Italijanov, Nemcev pa še tolikih veroizpovedi, so naše ženske obstale onemele na pomolu kot jata preplašenih ptic, in okrog se ozirajoč, so kmalu sfrlele po določenih jim službenih mestih. Avstrijski konzulat jih je vpisal v evidenco. Vestne, marljive slovenske služkinje, varuhinje otrok, strežajke, predvsem dojilje, bolniške sestre in še katere so bile zelo iskane, izredno priznane v bogatih arabskih in angleških plemiških rodbinah. V Kairu so večkrat stregle članom kraljevskega dvora. Slovenka naj bi bila mlečna mati kralja Faruka in Slovenka je bila Mery kot glavna medicinska sestra v arabski bolnici, ki je strokovno pomagala pri zdravljenju paše-kralja, pa še žene pokojnega Naserja. V priznanje je dobila medaljo s piramido. In so bile še druge bolnišnice: francoska, grška, italijanska, angleško-švicarska, v katerih so se odlikovale naše bolniške sestre. Kairo in Aleksandrija! Egipčanske lire, beneški cekini, prelivajoče se zlato so omamljali zaslepljeni svet.

Zato pa je neizmerna bila hvala in priznanje našim »munjam« — redovnim sestram, da so v Kairu ustanovile slovenski zavod, ki je bil in je še pravo zatočišče, varni pristan za vse naše ljudi, blodeče v tem velemestnem labirintu. Le denarne podpore so naši rojaki nakazovali domov, da so se njih svojci opomogli, vendar ni bilo vse zlato, kar se je svetilo v Egiptu, ne na zunaj, še manj na znotraj.

Dogodek na Vedrem hribu

Med Egiptom in Brdi so trajali še dalje prijateljski odnosi. Diplomatske zveze med avstrijskim, pozneje italijanskim konzulatom

Motiv iz Goriških Brd (19. stoletje)

v Kairu in med županstvom v Kojskem, podžupanstvom na Vedrem hribu se niso pretrgale. C. kr. pošta, za njo italijansko-kraljevska, je razveseljevala svojce z dolgimi pismi in bujnimi orientalskimi razglednicami, še več, nakazovala jim je egipčanske lire šterline. Na Vedrem hribu, v Kojskem in tam okrog so zablestele vse bele obnove pr' hiš in se pokazale nove reči u hiš. Sredi vasi pa je samevala hišica, zaprta, zaklenjena, ni švigala iskr' in dima skoz kamin, vpila je po gospodarju. O, njih gospodar Antonius Mesnarius se je ženil v Kairu, da ženil, ali kakor so pisali, bolj od daleč, grzdaj mu je bilo visoko, zato bolj kisló. Njegova milostljiva miss, gospa soproga, ga je imela pod kuratelo. Kaj vsi dateljni, banane, mandarine, melone, karamelé, mandulati, rožiči, suh' fig', je vzdihoval Toni, pa bo le bujš in vedrijansk' hrušku ku vsa ta egipčanska specerija. Niso ga pozabili vedri sovaščani, še dolčas jim je bilo po Tonetu in so mu po drugih pošiljali domače pozdrave.

Bilo je v pozni jeseni. Brda so v zlatu porumenela. Sveti Martin je v škrlatastem plašču prijahal tudi na Vedri hrib, dobri ljudje so njemu in njegovemu vrancu dali sreat sladk' rbul', pa še sami so jo radi cmokali, se pravi, pokuševali so jo po kletih, zdaj v eni zdaj v drugi in je glasna govorica odmevala okrog hišnih voglov. Pa čujte! Pa glejte! Na vasi se je naenkrat zaslišal tolikšen vrišč otrok, da je vse vrelo iz hiš, žene, deklíne, moški iz kleti in hlevov. Po vaški cesti je privozila črna svetla kočija, fijakarski kaleš iz Gorice, zavil je med hiše, pri najmanjši, pri najrevnejši se je ustavil. »Toni Mežnar se je vrnil domov an njega Pold', pa še dva pobiča z njo,« so ženske zbežljale in sklicale vso vas na vkup. Vsi so bulili v kočijo. Izstopil je iz kočije Toni, ves spremenjen, tako gosposki,

ves napucan s šjarpo, pa resen, resen, pa če ne bolj sramežljiv? Zazijala je vaška srenja. Živijo Toni! Izstopila je iz kočije mistress Leopoldina Simcich, vsa v bleščečem sijaju, s tolikimi zlatimi prstani na rokah, z zlato zapestnico, rubinastimi uhani, bisernimi kordoni — verižicami in z drugimi dragulji, vsa v šumeči lahki svili, dišeča v opojnih parfemih. Zazijala je vaška srenja. Izstopila sta iz kočije dva pobiča, čedna, temne polti, črnih oči. Zazijala je vaška srenja, dvakrat je zazijala. Že so se ženske z dlanjo stisnile k ušesom, zahihitale, moški so se le spogledali. Kdo bi to spraševal?

Na Vedrem hribu so se razpletale prečudne zgodbe iz Egipta, Kaira, Aleksandrije, kot lepa Vida preko morja, neverjetne, bajne, iz tisoč in ene noči, vedri moški so le zmajevali z glavo. Spremenjeni Toni se je delal zadovoljnega, veselega, pa so že ljudje ugibali, da nekaj ni v redu z njim. Starega gospoda vikarja ni bilo več, šel je v pokoj, cerkva in zvonik na hribu sta za nekaj časa utihnili, osirotela duhovnija je čakala. Madam Leopoldina se je povzdignila visoko nad preprostimi Brikami, ponižala se je govoriti le bolj z žlaho, v briško slovenščino je vnašala arabske, francoske, angleške, italijanske prizvoke, da je bila še bolj imenitna, po vasi grede je vihala nos med sajastimi hišami, hlevi, gnojnicami. Zbegana pobiča temne polti in črnih oči se nista znašla med vedrijanskimi otročaji. Kaj bi? Dan je tonil v noč. Noč je budila dan. Kaj bi? Šušljanje po vasi od enega na drugi konec. Čez Vedri hrib se je pripodil črn oblak, na vasico je legla megla, rekli so ji sramota. Kaj bi?

Svet se sprevrča, tako tudi Vedri hrib. Kar so ljudje prerokovali, pa tudi z vidnim veseljem pričakovali, se je zgodilo. Nekega

Vedrijan v Goriških Brdih

lepega navadnega dne rano, rano v jutru se je spet prikazala kočija na vasi in obstala pri najmanjši hišici. Zbegani, obupani Tone je prenašal bagulje iz hišice v kočijo. Stopila je v kočijo mistress Leopoldina Simcich in z njo oba pobiča, on je še pogledal okrog, da ne bi kaj pozabili, potem bežen pozdrav in kočija se je zganila. Ni bilo vaške srenje ob tem navadnem slovesu, le nekaj radovednih obrazov je pogledalo skozi okno, kočija je drdrala čez Brus proti Gonjačam. Toni je ves razdvojen gledal za njo. Madam se je vračala v egiptovsko palačo, zlata mistress se je odpeljala z zlato kočijo. Ptica selivka je odletela in pobrala s seboj oba svoja mladiča temne polti, črnih oči...

Življenje na lotu

Vedri hrib je dobil novega vikarja in kakor da se je prerodil v letih pred vojno z Italijo, se je njegova vasica osvestila, na njenih bregovih je zaorila nova pesem, slovenska budnica, ki je priklicala izobraževalno društvo, pevski zbor, narodni tabor obmejnih Bricev. Novi vikar, obdarjen z modrostjo in učenostjo, ki mu je bila sama ponižnost in dobrota, je le dobrohotno presojal svoje Vedrijance. Pri njem se je vselila asketska samota. Iz knjižne omare so dihale dragocene knjige učenosti, znanosti, umetnosti, slovenska beseda, tujo so posredovali nešteti slovarji, tudi grško-slovenski. Ne le iz teh knjig, temveč iz prirodnega daru, iz svojega duha je zajemal življenjske nazore. Njegovi sobratje so prihajali na Vedri hrib k njemu »ad consulendum«.

Svojim Vedrijancem je modri gospod pokazal še stare goriške časopise kakor Soča-Glasnik, Domovina, ki so pisali o Goričanih v Egiptu, v Kairu, v Aleksandriji, o nenaravnih ženskih poklicih, dvomljivih zaslužkih, hudih izgubah. In je še povedal, da je pisatelj France Bevk* napisal pretresljivo povest »Žerjavi«, to so ptice selivke, in Anton Aškerc**, da je spesnil dramo slovenskega dekleta pod naslovom Egipčanka, v obeh teh podobah se zrcali vesel začetek, a se stemni žalostni konec.

Toneta, svojega zvestega mežnarja, je rad imel tudi novi gospod vikar in mu je, da ne bi zmrzoval pozimi v cerkvi in v hišici, daroval havelok, gosposki zimski plašč s pelerino. Enkrat je utrujeni Tone Mežnar zaspal na tem haveloku, — tako je on izgovoril — v zakristiji in je v sanjah videl prikazen, slišal šumenje po cerkvi, klicanje, se ni ustrašil.

»Gospodnunc,« mu je Toni pripovedoval to zgodbo, »vaš havelok sliši vse.«

In res je slišal. Drugi dan so mu prinesli pismo iz Kaira. Sporočili so, da mu je žena umrla in da ga je na zadnj' ur' prosila odpuščenja. In je nesel pismo kazat gospodu vikarju.

»Ja ben, Buog se umil' za njen duš', jaz pa, saj veste, danes je pat'k, nesem lot' u Karmin.«

Po dveh vojnah

V venčanem maju, v rosnem jutru, zavijemo z Gonjač na stransko, vabljivo skrivnostno pot, ki se razgibana sprosti po raztegnjenem hrbtu proti zahodnemu soncu. Res,

kam si se pomaknil na višnjeviško stran, ti vzvišeni, ponižni Vedrijan?

Razgledna, promenadna cesta, zdaj asfaltirana, a tiho prometna, vijuga okrog holmov med bohotnim zelenjem in cvetjem, med trtami, češnjami, dobovjem, jesenjem, gabrovjem, leskovjem, ob duhtečem grmovju z divjimi nageljni, za vsakim ovinkom spreminja krajinsko podobo. Visoki opočni skladi z vmesnimi, zarisanimi naravnimi kvadrati na plošči nas ob cesti presenetijo v tem nenavadnem zanimivem geološkem pojavu, z desne nas onstran pod planinami zazrejo stara naselja: Vrhovlje, Črnaško, Krasno, Nozno in nižje dol ugledni Višnjevnik, z leve pa vasice, danes bolj sive golobice na podoljih od Šmartnega mimo Dobrovega do Prevale. S polnimi pljuči zajemamo briške ajerče, omamne vonjave, krilati zbor kosov in slavcev nam poje medpotoma. Koliko lepote in navdiha smo deležni!

Ni lepšega vhoda v briško vas, kot je ta na Vedrem hribu. Vedrijan, da si tako čedno bel, pobeljen, obnovljen! Od kdaj? Dve svetovni vojni sta se ob te obregnili in te pretresli, v prvi je bila tu pri Martinovi italijanska komanda, preko katere so pošiljali slovenske pregnance v internacijo ali v begunstvo. Na hišah so še vidni sledovi uličnih napisov. Ali ni šel skozi vas Corso Vittorio Emanuele, ali pa morda Garibaldijev? Prestal si Vedrijan vse vojne preizkušnje, pa si na koncu le zapel pesem o svobodi! In da si osrednji kraj Brd, se še ponašaš, da imaš vremensko-meteorološko postajo, ki zaznamuje vremena in jih poroča vsemu slovenskemu svetu. O, tudi ti jih

poslušáš, tud' če je tuč', ali suš', al' slana, al' povodenj.

Stopimo v vas, stopimo v hiš'. Ni sledu več po ognjiščih, kaminih, ni sledu po starih lomarih, skledovnikih, vinklah. Same moderne naprave na elektriko, pa še radio hrešči tam v kotu, zraven televizor razbija. Da, vse to imaš tudi ti Vedrijan, ki si se umaknil v stran. Speljal si vodovod in še asfaltno cesto v vas. Vinógrade si uredil, brajde razčistil, sadno drevje oplemenil, a za dobro kletarstvo in za vinovod v širni svet skrbi vinska klet na Dobrovem.

Koliko pa vas je pravzaprav vas družih, vseh vedrijanskih moških in ženskih duš? Niti ne dvesto? Ali jih niste na prelomu stoletja našeli štiristo deset prebivalcev? Malo vas je. Pomnožite se! Ostajajte doma. Zemlja je vaša najzvestejša prijateljica, tovarišica, dobrotnica in ne vem kaj še vse. Da, zemlja! Kaj se posmihate in gledate proti vinski kleti na Dobrovem in tovarni v Anhovem in bogve še kam?

Obiščemo Toneta Mežnarja in gospodnunca. Kje sta? Res že na žegnu, na božji njivi gori na vršiču, ki mu vi pravite na Brusu?...

Tam zbrusi ostri veter vse mrliške in mrtvaške zrakove, Vedrijancem tudi vse duhove in pameti. Zato pa pravi oni napis gor' na ter': puris mentibus — Vedrijancem čistega duha! Ne diši več po Egiptu, ne po Egipčankah, ne po Aleksandrijkah. Kdo pa nosi sedaj lot' u Krmin?

Izgorevanje

Valentin Polanšek

*Zgorel je Slovenec,
ko so zgrmadili stoletno kmečko hišo;
upepelili so Slovenca
v krematoriju kaceta;
sežgali so Slovenca
z okoljeno javko vred.*

*In zoglenela je
za marsikaterega Slovenca
osirotela mladost.*

*Zdaj smo plamenice
v odbravskem »prastrahu« ...*

Prvikrat na Triglavu

Janko Mlakar

Za stoti Koledar Mohorjeve družbe (1953) je Janko Mlakar opisal svojo zadnjo turo na Triglav — Moja zadnja tura na Triglav — na katero se je odpravil poleti leta 1951. Dve leti pozneje — 11. avgusta 1953 je umrl in dva dni pozneje se je odpravil na svojo zadnjo turo v tem življenju, vsaj tako bi sam rekel, ko so ga pogrebci odnesli z Žal na pokopališče. V istem Koledarju je še priobčil spominski članek Jožefu Lavtičarju za stoletnico rojstva, ki ga je končal z besedami, ki danes prav tako veljajo zanj, »da bo živel še vedno v svojih delih« in bi dostavili: in v hvaležnih srcih slovenskih planincev. Pisatelju in velikemu planincu v spomin objavljamo opis njegove prve ture na Triglav, ki jo je naredil leta 1893, torej pred osemdesetimi leti, ko je bil na Breznici na počitnicah pri župniku Tomažu Potočniku. Ture so se udeležili še štirje takratni bogoslovci: Finžgar, Dostal, Regen in Šolar. Opis ture je bil prvič objavljen v Mentorju leta 1932/33.

Svoje planinsko »udejstvovanje« v gimnazijskih letih sem zaključil s tem, da sem se po pridnih vajah v Karavankah obrnil v Julijske Alpe. Prišel sem pa s Triglavom.

To je bilo za tiste čase velika predrznost, saj so bili celo tisti redki, ki so hodili na Golico, Stol in druge bolj lahke gore. Ako se je kdo prikazal na ulici v planinski opremi, so gledali za njim, se smejali kratkim hlačam, ki so jih takrat nosili samo mestni otroci, ter se čudili dolgi palici in nahrbtniku. Gorje pa ženski, ki bi se bila pokazala v javnosti v hlačah ali celo z golimi koleno! Hlače in njeno posestnico bi bili odpeljali na opazovalnico, gola kolena bi pa šla v Begunje pokoro delat za javno pohujšanje. V tistih časih torej, ko smo poznali nahrbtnik in cepin večinoma le iz slik, se je četvorica bogoslovcev tako opogumila, da je s preziranjem življenja in smrti sklenila, da pojde na Triglav. Vsi štirje so kljub temu, da

so »tvegali« življenje na triglavskem grebenu, še danes živi (t. j. leta 1932/33, op. ur.) ter zavzemajo v človeški družbi bolj ali manj častna mesta. Finžgar je župnik, pisatelj itd. itd. Postal je visok cerkveni dostojanstvenik. Regen je profesor na Dunaju in znan opazovalec murnov. Šolar pa župnikuje nekje na Dolenjskem in strahuje vso divjačino daleč naokrog. Ko sem zvedel za njihovo nameravano »ekspedicijo«, sem jih koj prosil, naj me vzamejo s seboj.

»Naj bo v božjem imenu,« je odločil Finžgar, »samo toliko ti povem, če boš švedral in pešal, te bom zadelal tja v skale, da boš pomnil, kdaj si šel na Triglav.«

Tako! Treba se je bilo še opremiti, kakor se spodobi za tako »nevarno« turo. Čevlje sem imel, kajti takrat smo študentje, kar nas ni bilo »gosposkih«, nosili večinoma podkovano obutev, da nismo toliko podplatovali strgali. Palico, kratko, zakrivljeno, mi je posodil dr. Svetina in mi dal z njo vred nekaj lepih naukov na pot.

»Pazite, in glejte, da vas ta palica ne popelje v smrt! Triglav ni Stol ne Golica. Ako bi jaz imel odločilno besedo in bil za vas odgovoren, bi vas ne pustil na tako nevarno pot.«

Sedaj je bilo treba še malhe in brašna. Malho, pristno pastirsko — dišala je po kozah — mi je posodil Petrovčev Francelj. Vanjo sem vtaknil dve klobasi, kos kruha in neizogibno ploščato steklenico slivovke za primer, če bi prišle notranje zadeve kaj v nerad. Ko sem še preštel denar (naštel sem 2 goldinarja 72 krajcarjev), sem bil pripravljen na vse, tudi na smrt. Moji tovariši so se prav tako skrbno opremiti in preskrbeli, zlasti z žgano pijačo. Dostal je kot nežen »mestni otrok« hodil prazen. Ostali so pa imeli poleg drugega vsak še v rokavu zavezano veliko steklenico slivovke. Nahrbtnika nas namreč vseh pet ni premoglo. Trem steklenicam se je pridružila še četrta, ki jo je dala Kuntova mama s Sela in nam ob enem naročila, naj ji prinesemo za odpustek kamenja z vrha Triglava. To steklenico je vtaknil Finžgar v levi rokav. V desnem je namreč imel že svojo.

Nosil pa je ni dolgo. Ko smo se v Žirovnici »vkrkali«, je z levim rokavom zadel ob vrata. Steklenica pa sunku ni bila kos. Razbila se je in slivovka je premočila stopnice ter napojila žejno zemljo. Škoda, da mati zemlja še ni tistih popila, ki sta jih nosila Regen in Šolar. Seveda, takrat smo se še ravnali po navodilu Kadilnika, staroste slovenskih planincev, da sta alkohol in tobak najvažnejše brašno v gorah.

V Mojstrani smo najeli vodnika. Da, taki magnati smo bili! Ta res — kakor smo pozneje spoznali — nepotrební luksus nas je stal 5 gl stare veljave in pa precejšnja zamudo časa.

Šli smo skozi Kot. Pri studencu smo pili slivovko z vodo, od tam naprej pa samo slivovko. Kadar sva z Dostalom, s katerim sva skupaj hodila, omenila, da naju muči žeja, nama je podal Finžgar steklenico z bodrilom, naj le pošteno potegneva, da bo rokav lažji. Ko smo prišli na vrh Guba, je bil Finžgarjev rokav prazen, pa tudi steklenica v moji malhi, kj je bila namenjena za ureditev notranjih razmer. Zato sva pa z Dostalom vse dvojno videla, tudi takratno »Deschmannhütte« (Staničev dom).

»Ti, katera je pa pra-prava?« me je vprašal Dostal. Zaletaval se mu je že jezik.

Pa tudi meni se je.

»Ne vem. Počakajva, kam pojdejo drugi.«

Pa nama ni bilo dosti s tem pomagano. Poudvojili so se namreč tudi tovariši, in v vsako kočo jih je šlo polovico.

»No, kaj pa vidva?« zavpije Finžgar nad nama. »Ali hočeta zunaj ostati in zmrzniti?«

Sedaj nama je bilo pa pomagano. Šla sva za glasom, ta je bil samo eden. Pravijo, da ostane človeku sluh še potem, ko mu že vsi drugi čuti odpovedo. Resnico te trditve sem jaz skusil tam gori pred Dežmanko, ko se je vse v meni in okrog mene vrtelo in mi je edino še sluh prav deloval.

Ponoči sem bil tak revež, da sem se sam sebi smilil, ker se nisem drugim. Sem pač notranje razmere preveč pridno urejeval z žgano pijačo. Ker me je v želodcu peklo in žgalo, sem glasno stokal in zdihoval. Finžgar mi je pa kmalu pomagal.

»Janko, če ne boš tiho, te bom ven v sneg zadegal.«

Po tej prijazni obljubi mi je takoj nekoliko odleglo in kmalu nato sem zaspal. Poprej sem pa še naredil trden sklep, da ne bom nikdar več s slivovko gasil žeje.

Drugo jutro smo bili že ob šestih vrh Triglava. Kako smo hodili? Pač tako, kakor so hodili takrat, ko ni bilo nikake žice, klini pa tako narazen, da si prihodnjega komaj z daljnogledom poiskal. Na Mali Triglav sem lezel po kolenih, kakor drsajo romarice na Brezjah okrog oltarja. Na sedlu pa smo na Finžgarjev nasvet kar stekli čez, da je bilo hitreje za nami. Na vrhu smo se skupaj stisnili in prezebali. Tovariši so si z žganjem preganjali mraz, vodnik jim je pa pri tem človekoljubnem delu vneto pomagal. Jaz sem bil ob spominu na nočne križe in težave to pot strog

abstinent. Dostal je narisal v alpenvereinovo spominsko knjigo razgled s Triglava, Finžgar je naredil primerno pesmico, drugi smo se pa podpisali kot priče. Ko smo se dovolj namrazili, se odpravimo na odhod. Razporedil nas je Finžgar kot načelnik ekspedicije.

»Dostal, ti pojdeš pred menoj, na Regna bo pazil Šolar, na Janka pa vodnik, ki bo zadnji.«

Še enkrat se ozremo okrog, potem smo pa odšli. Manjkalo pa je prav malo, da se nismo zadnjikrat v življenju ozirali. Tisti, ki bi nas moral voditi, bi nas kmalu pripeljal na oni svet . . .

Do sedla smo lezli trdo drug za drugim. Ako bi bil vodnik tu padel, bi bili frčali vsi po vrsti v večnost. Bila je torej velika sreča, da ga je slivovka vrgla šele tam, kjer se greben zravnava v sedlo, ko smo bili že nekoliko narazen. Zaslíhal sem za seboj le polglasen vzklik, in ko se ozrem, zagledam tistega, ki bi moral po Finžgarjevi odredbi name paziti, drsati po obrazu in trebuhu tja proti snežišču. Urno ga zgrabim za nahrbtnik in začnem klicati na pomoč.

Dostal in Regen sta hitro prestavila težišče svojega telesa na tla ter se jih krčevito oprijela. (Nekateri ljudje ne prenesejo kričanja na nevarnih mestih.) Finžgar in Šolar sta pa takoj prihitela in sprejela vodnika v varstvo. Še danes ju občudujem, če se spomnim, kako sta ga spravljala nizdol. Dobro, da smo sestopili na bohinjsko stran, kjer že takrat ni bilo posebnih težav.

Ko je potem ležal vodnik z obvezano glavo tam doli v stari vlažni Koči Marije Terezije, je nekaj časa zdihoval in premišljeval, nato pa je dejal: »Gospodje, idite kar sami v Bohinj, saj bolje hodite kakor jaz. Meni pa najbolje kaže, da grem skozi Krmo domov. Samo tega vas prosim, da mi ne zapišete v knjigo, da sem se upijanil. Sploh smo pa vsi pijani,« pristavil je nekoliko tišje, kakor sebi v tolažbo.

Odšli smo torej brez vodnika v Bohinj, čeprav smo ga prav za to pot vzeli. Na Konjski

Sv. Anton Puščavnik

planini smo se od njega poslovili. Še danes mi je pred očmi, kako se je počasi gugal proti Krmi navzdol.

Mi smo pa odhiteli na Velo polje, si natrgali planik, napili mleka in se nato spet povzpeli navzgor, kjer smo na Prevalu pod Toscem zagledali globoko pod seboj senike na zelenih Vojah.

»Kar naravnost tu dol jo udarimo,« je zapovedal Finžgar. »Do tistih koč ne more biti daleč.«

In udarili smo jo. Ko se pokažejo nad nami Štapce, ki drže na Tosc (seveda ne na vrh), pravi Dostal: »Morda pa gre prava pot tam čez. Tu ni ne steze ne markacij.«

»Kaj da ni markacij?« se je razjezil Finžgar. »Kaj pa je to, če ne markacija? Zapomni si, da so to najboljše markacije v gorah.«

Pri teh besedah je pokazal na tiste »krožnike«, s katerimi »markirajo« krave svoja pota.

Dostal je obmolknil in šli smo za »najboljšimi markacijami«. Hodili smo dolgo, dolgo, in žeja nas je začela mučiti. Slednjič zvmemo od neke planšarice, na katero smo zadeli že globoko doli v gozdu, da se tod zaradi velikega neprehodnega praga ne more v dolino in da je bila Dostalova prava. Treba je bilo spet nazaj, kar je pa šlo jako počasi, ker nas je oviralo gosto ruševje, skozi katero nam je »vodnik« izbral »bližnjico«. Ko sem ga vprašal, kako se pride skozi, mi je takoj razložil »tehniko« te hoje.

»Fant, stopaj kar po vejah, kakor bi mehove tlačil, pa pojde.«

In šlo je. Bila je pa ta bližnjica s Prevala do Štapc kaki dve uri dolga. Prišli smo na »Tosc«. Tu je mlada planšarica pod varstvom svojega strica pasla in molzla krave. Najprej smo si pogasili žejo, nato pa legli k manj zaslužnemu kakor potrebnemu počitku. To oboje nam je tako dobro delo, da se nismo mogli odtrgati od zelenih tal, in smo ostali v gosteh pri prijaznem dekletu, kateremu so dali starši na planino starega strica za — gardedamo.

Sv. Barbara

Naslednje jutro smo se poslovili od postrežljive dvojice in odšli čez Čiprije in Uskovnico v Srednjo vas. Tu se nismo nič mudili, pač pa smo nekoliko počivali na Senožetih, kjer smo si bratovsko razdelili jabolka, katera je Finžgar mimogrede »našel« pod neko jablano. Žejo smo si pa pogasili šele v Bistrici, kjer smo take množine z vinom pomešane vode popili, da smo se sami sebi čudili, kam gre vsa ta tekočina.

Po dobro prespani noči sem se navsezgodaj odpeljal skozi Štenge, katerim se takrat o kaki železnici niti sanjalo ni. Vozil nas je na lojtrcah Finžgarjev tovariš Godec, bohinjski domačin, fant majhne postave, tankega glasu in bistriga duha.

K Petranu na Bled smo prišli ravno prav h kosilu. To se pravi, čas je bil tak, da bi se nam bilo tudi brez ozira na našo lakoto spodobilo kaj za pod zobe. Toda natakariče so se nas ogibale in nam niso hotele postreči. To nemarnost smo jim zelo zamerili, pa po krivici. Finžgar je namreč sebi in tovarišem preskrbel tako planinsko »opremo«, kakor da jo je »sunil« strašilom v koruzi.

Ker se nihče ni za nas zmenil, smo poskušali s kralaviranjem obrniti nase pozornost.

»Kakšna gostilna pa je to?« je zakričal Regen in zalučal denarnico po mizi. »Saj nismo berači, marveč bomo pošteno plačali.«

Sedaj sežemo tudi drugi po denarnicah in jih privlečemo na dan. Jaz sem pa imel pri tem smolo. Ko jo treščim na mizo, se odpre in iz nje se vsujejo tri desetice in nekaj bakrenega drobiža.

Naš kralav je pa le imel uspeh. Takoj je prihitel gospodar s »prijazno« namero, da nas postrežljivo postavi na cesto. Preprečil mu jo je pa Finžgar.

»Viktor!« mu je zaklical že od daleč, »če je ta bajta res tvoja gostilna, naredi red. Že najmanj dve uri čakamo (v resnici je bilo komaj deset minut), pa nas niti pes ne pride povohat. Mar mislijo natakariče ali kaj so že ti deklīči, ki se tu med mizami sprehajajo, da bomo prišli s Triglava v cilindrih in rokavicah?«

Viktor odpre najprej usta, potem se silno začudi, nazadnje pa vzklikne: »France, kaj si res ti? In da ste bili na Triglavu? Takoj boste postreženi. Minka in Francka, kje ste pa, dekleta? To so bogoslovci, moj prijatelj France je tudi med njimi, saj ga poznate, Dolenčeva z Breznice. Prišli so s Triglava. Hitro jim postrezite!«

Bili smo res hitro in imenitno postreženi. Pijača je bila vsa zastonj. Zvedeli smo pa šele

pri računu, malo prepozno, kakor je Šolar z obžalovanjem ugotovil.

Gostilničar je takoj gostom razložil, kdo smo in kje smo bili. Gledali so nas in občudovali. Mi smo se seveda temu občudovanju primerno obnašali. Lepo čednost skromnosti smo tisti dan odložili med staro šaro.

Po obedu smo se šli razkazovat po Bledu. Povsod, kjer je bilo več ljudi skupaj, smo se glasno razgovarjali o svoji turi.

»Kaj fantje,« se je ustil Finžgar pred Toplicami, »na Triglavu pa nismo imeli tako široke ceste? Zgoraj prepad, spodaj prepad, na levi prepad, na desni prepad, pod seboj pa komaj ped široko stopinjjo...«

Ljudje, vozniki in letoviščarji, so nas pa občudovali, nas junake, ki smo prišli živi in celi s Triglava, čeprav vsi raztrgani in ožgani.

Najbolj se je pa postavil Regen.

Ustavili smo se pred Malnerjevo esplanado, na kateri je gospoda srebala kavo in pretegovala svoje lene ude. Tu pokaže Regen na hotel in pravi: »Fantje, povem vam, če bi kdo prišel in rekel: ‚Kaj imaš rajši, da si bil na Triglavu ali da ti kdo podari tale hotel‘, bi takoj brez pomisleka izvolil — hotel.«

Ko smo se že bili dovolj razkazali, odidemo čez Blejski most na Breznico. Na veliki cesti se pa dobro založimo s kamenjem in ga nesemo naravnost h Kuntu kod odpustek s Triglava. Za našo pozornost nas je mama odškodovala s svežim pivom, ki se nam je po vročem potu čez gmajne jako prilegel.

»Odpustek« so potem Kuntovi kazali gostom kot pristne kamne s Triglava, dokler nas ni izdal cestar, kateremu smo kup gramoza zmanjšali.

Pritrkavanje

Edvard Kocbek

Dobro pomnim: po zdravamariji sta zvonarja premaknila veliki zvon in ga začela

zaganjati,

da se je stresalo hrastovo ogrodje v starem zidu

in cmokalo črno mazivo v jeklenih tečajih, nato pa sta naglo odvezala njegov silni

kembelj,

da se je razmajal in začel udarjati ob bron, in tedaj je nad krotko zemljo zadonelo

slovesno,

kakor da je spregovoril kralj s prestola.

Nato je oče prijel za kembelj starega zvona, ki je imel turško srebro v svoji zlitini,

in začel enakomerno biti ob njegovo stran, in ko je našel sredo med donoma velikega

zvona,

mi je zadrhtelo srce, kajti takrat sva ded in jaz

prijela vsak za kembelj malih dveh zvonov in se z njunima glasovoma razporedila

spretno

kakor plesavca levo in desno od središča.

In v hipu smo se ubrali v prešerno sozvočje, da so zadrhteli visoki topoli okoli cerkve.

Ljudje so stopili na prag, naslonjeni na

podboje,

in rože po vrtovih so pretresljivo zadisale.

Leščerba v kotu zvonice je zadovoljno mežikala,

in kadar smo za hip prenehali in spet nadaljevali,

smo vedeli, da smo imenitni mojstri na godala,

naznanjali smo praznik in drhteli od slave.

Ko pa smo končali in je poslednje brnenje izzvenelo, smo obstali kakor po dobrem delu.

Nikamor se nam ni dalo, nagnili smo se skoz line

in prisluhnili tišini, ki se je zbirala za noč, preplašeni netopirji so še vedno plahutali,

stolpna ura je znova tiktakala glasno in počasi,

in šele, ko so se v ravnini oglasili fantje, smo se po lesenih stopnicah spustili v roso.

Nocoj sem zvedel: sovražnik mi je uničil zvonove.

Obstal sem v tišini, ki jo je požlahnila bitka, in nenadoma mi je v ušesih spominsko

zazvenelo,

zaslišal sem veliki zvon in tistega očetovega, ki je imel turško srebro v sebi, in druga dva,

ki sta se tudi zdaj znala razporediti,

in začelo je klenkati, žalostno in veselo,

kakor za poslednje slovo ali za veliko zmago.

Z nami je potoval ves slovenski narod

Edvard Kocbek

(Ob 30-letnici drugega zasedanja AVNOJ
v Jajcu)

Oktobra leta 1943 se je v Kočevju sestal Zbor odposlancev slovenskega naroda, ki je na svojem zgodovinskem zasedanju položil temelje, na katerih se je po osvoboditvi gradila ljudska republika Slovenija. Na istem zboru je bilo izbrano odposlanstvo, ki se je odpravilo na tvegano pot mimo nevarnih sovražnih zased in pravih bojišč v Jajce na drugo zasedanje AVNOJ, na katerem smo tudi Slovenci skupno s predstavniki drugih jugoslovanskih narodov polagali temelje novi Jugoslaviji. Med slovenskimi odposlanci je bil tudi Edvard Kocbek, ki je to pot in zasedanje opisal v knjigi *Slovensko poslanstvo* (izšlo 1964 pri MD). Iz knjige objavljamo odlomek o zgodovinskem zasedanju pred tridesetimi leti v Jajcu. Zapis dopolnjujejo izvirne ilustracije Božidarja Jakca, ki je bil prav tako član slovenske delegacije na zgodovinskem zasedanju.

Zasedanje je za nami, opravili smo ga na en mah, v eni sami noči.

Ko si ga zdaj — le nekaj ur po zaključitvi — obnavljam, je že postalo nepreklicna in vzpodbudna zgodovina. Utrujen sem in nespoben, da bi dal duška svojemu zadovoljstvu nad njim, zato ne vem, ali povem s tem vse, če rečem, da učinkuje v meni kot doslej najbolj racionalna in najbolj sublimirana zgradba osvobodilnega duha... V pretekli noči smo položili tudi formalne temelje jugoslovanski federaciji, danes smo torej začeli živeti v novi državni skupnosti Jugoslovancov. Slovenci smo v tej federaciji zavarovani narodno in družbeno, izbojevali smo si svojo vojsko in svoje gospodarstvo, zdaj si želimo samo še to, da bi nam konec vojne zaokrožil narodne meje. Vse drugo, predvsem varnost in neokrnjenost človeškega duha, je posledaj odvisno od nas samih in od naše notranje moči.

Priprave so bile zelo natančne, zapovedana je bila najstrožja molčečnost. Vrhovni štab je okoliško gričevje zasedel z brigadami in jim naložil skrajno čuječnost. Do zadnjega trenutka nihče ni vedel za kraj zborovanja in za drobnosti, razen delegacij, ki so čakale zvečine v tovarni karbida ali pa v katakombah, kakor pravimo predoru pod skalo. Nekateri vodilni tovariši so bili skoraj prepričani, da so Nemci dejansko obveščeni o zasedanju v Jajcu, kajti drugače si niso znali razložiti bombardiranja mesta in nenadnega preletavanja nad nami. Zato so se odločili za eno samo noč in za popolno zamrznitev mesta. Tehnična četa je v ta namen odvzela električni tok vsemu mestu, ne da bi to napovedala ljudem, da se sovražna letala ponoči ne bi mogla orientirati; luč je pustila le v močno zastrti dvorani, kjer smo zborovali. Za primer nenadnega napada in neprijetnih zapletljajev pa so nam pripravili še karbidovke.

Za zborovanje je bil določen Kulturni dom, obnovljen pred kratkim na ruševinah prejšnjega Sokolskega doma. Nastopila je že popolna noč, ko smo se napotili na levi breg Plive in stopili v zgradbo, ki je bila od zunaj popolnoma zatemnjena, znotraj pa slovesno razsvetljena. V razsvetljeni dvorani je že vladal živžav, na galeriji in na stojišču so bili izbrani borci, častniki in domači mladinci. Odposlanci so sedeli na določena mesta, v sredini prve vrste je bil pripravljen sedež za člane Vrhovnega štaba, na levo od njega pa so posadili predstavnike Slovencev, Vidmarja, Rusa in mene. To počaščenje nas je presunilo, kajti za nami so sedeli vsi drugi Slovenci in lepo število častitljivih ljudi in junakov, znanih in neznanih Srbov, Hrvatov, Črnogorcev, Bosancev in predstavnikov vojske, ki si je marsikateri med njimi bolj in prej zaslužil to čast. Pogled na dvorano je bil pisan, delegati so bili v uniformah, v narodnih nošah ali v meščanskih oblekah, nekaterim je bila oprava sestavljena iz raznih delov; bili so mladi in stari, bradati in goli, zdravi in bolni. Tudi jaz sem bil prehlajen, kuhala me je vročina, na hipe me je obhajala slabost, toda zdaj je nisem smel pokazati, zdaj še prav posebej ne.

Ko je dr. Ribar stopil s poveljnikom Titom in s člani Vrhovnega štaba v dvorano, je nastalo viharo vzdušje. Vsi smo vstali in oba človeka dolgo in prisrčno pozdravljali. Tito je bil blede in bolan, vročina ga je še vedno dajala, prišel je v dolgem vojaškem plašču in s čepico na glavi; Ribarjeva izrazita glava ni niti za hip klonila, čeprav se ji je bolečina zarezala v obraz (sin Ivo Ribar-Lola je bil dva

dni prej žrtev sovražnikovega zavratnega napada) in so mu usta rahlo drhtela, v očeh se mu je použival ogenj, ki me je vsakokrat presunil, ko sem se zazrl vanje.

Gledališki pevski zbor je z navzočimi v dvorani odpel himno »Hej, Slovani«, potem pa se je Ribar povzpел na oder, nastala je posebna tišina. Vsi smo se z nežnim občudovanjem zazrli vanj in vedeli, da tisti hip utelešuje uporno, trpečo in zmagojočo Jugoslavijo. V sebi sem krotil prekrasen zanos, ki me je hotel vsega prevladati in mi je šepetal »... zdaj in na veke, amen...«, besede, docela nasprotno tistim, ki so jih spregovorili ob smrti zadnjega celjskega grofa. Ribar pa je že začel s krepkim in zvencim glasom: »Tovariši odposlanci, začenjam drugo zasedanje Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije...«

Njegova neupogljivost nas je sprostita in spremenila v prizadevne, urejene in na delo pripravljene ljudi. Ribar je prebral dnevni red in zatem poročal o delu ASNOJ. Glavne misli so mu bile: *Ustanovitev ASNOJ pomeni po kapitulaciji Jugoslavije največji politični dogodek na jugoslovanskih tleh.* Dotlej je Vrhovni štab predstavljal nekakšno skupno vojaško vodstvo in vanj vključeval tudi politično delo, vendar je *spontano narodno osvobojevanje s prizadevanji po suverenosti, kakor so ga razvili posebno Slovenci, potrebovalo vskladitve.* Slovincem so letos sledili Hrvatje, Bosanci in Črnogorci, na vidiku pa sta ustanovitev srbskega in makedonskega narodnega vodstva. Zato je prav, da vsa ta posamezna narodna vodstva dobijo čimprej svoje državno predstavništvo. ASNOJ daje danes pobudo za *zbiranje vseh demokratičnih sil, ne glede na narodnost, vero, politično in nazorsko pripadnost.* Ker pa naloga ASNOJ ni v papirnatem ali zgolj teoretičnem delu, temveč gre za tem, da postane tudi *organizator vseh skupnih političnih dejanj*, ki se nanašajo na ustvaritev nove zvezne države Jugoslovanov, je prišel čas, ko naj se ASNOJ iz medstrankarskega političnega telesa spremeni v *najvišji državni zakonodajni organ* in si izbere svoj izvršilni organ, *prvo zvezno vladno.*

Z odobravanjem smo sprejeli njegovo predsedniško poročilo, potem pa smo poslušali *pozdrave* predstavnikov komunistične stranke Jugoslavije, Vrhovnega štaba, ženske in mladinske organizacije. Za njimi so stopali na oder odposlanci, ki so govorili v imenu Srbov, Hrvatov, Črnogorcev, Bosancev in Slovencev. *V imenu Slovencev* je zborovanje pozdravil Josip Vidmar. Najprej je popisal našo strašno

usodo leta 1941, ko so nas sovražniki v nekaj dnevih *razkosali med tri države*, potem pa je z občutkom ponosa in sreče poudaril, da smo se Slovenci kljub popolni osamljenosti zbrali *v čvrsto fronto in sami iz sebe začeli oboroženi boj.* Dejal je, da tega ne navaja zato, da bi se s tem hvalil, pač pa zato, da bi utemeljil *definitivno pravico*, ki smo si jo Slovenci pridobili, da tako zdaj kakor za vedne čase sami odločamo o svoji usodi. Izjavil je hkrati, da te pravice Slovenci ne bomo zlorabili, pač pa jo bomo vskladili s pravicami drugih narodov ter tako *utemeljili enotnost in bratstvo suverenih in enakopravnih jugoslovanskih narodov*, kajti tudi mi Slovenci smo danes postali *državotvoren narod.*

Odhod slovenske delegacije iz Kočevskega Roga

Po izvolitvi delovnega predsedstva in verifikacijskega odbora ter po krajšem odmoru smo nadaljevali, začel se je glavni del zasedanja... Sredi mogočnega navdušenja se je vzdignil vrhovni *poveljnik Tito*, stopil na oder in začel brati referat o razvoju narodnoosvobodilnega boja v luči mednarodnih dogodkov. V obraz je bil izmučen, okrog oči mu je ležala senca, kakor da že dolgo ni spal, vendar je bral

z odločnim, preprostim in trdo zastrtim glasom; kretnje so mu bile pri tem prav tako preproste; videlo se je, da mu gre v sleherni stvari za bistvo, da ne pozna nikakega okraševanja, še manj pa ovinke in omahovanja.

Komandant Tito poroča na II. zasedanju ASNOJ 29. novembra 1943 v Jajcu

Potek boja je razdelil na štiri razdobja, to so kapitulacija Jugoslavije in začetek narodne vstaje, prvo organiziranje partizanskih enot, oblikovanje Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije in današnje razdobje, ko se ASNOJ začanja razvijati v novo državno predstavništvo. Od zasedanja v Bihacu, ki je bilo letos januarja, do danes, je glavnina vojske doživela v Bosni dve sovražnikovi ofenzivi in ju junaško prebila, potolkla je četnike in jih uničila kot resno vojaško silo, povrh pa je pomagala zaveznikom izločiti Italijo iz vojskovanja. S kapitulacijo Italije in z razorožitvijo desetih italijanskih divizij se je začel nov pohod naše vojaške in politične sile. Partizanska vojska je osvobodila velik del Bosne in Dalmacije, se utrdila v Makedoniji, prešla zopet čez Drino v Srbijo, predvsem pa osvobodila Slovensko Primorje in Istro.

S posebno silovitostjo se je Tito obrnil zoper Dražo Mihajlovića in begunsko vlado, češ da igrata hudodelsko igrjo, ko se pred zavezniški delata za predstavnika boja zoper okupatorje, v resnici pa se z njimi pajdašita in skupaj z njimi napadata osvobodilno vojsko, kakor da so partizani zgolj partijska vojska, narodnoosvobodilni boj pa čisto komunistična stvar. Tito je slovesno izjavil, da so vsa obrekovanja o boljševeziciji države, o odpravi zasebne lastnine in o poskusih komunistov, da bi prevzeli oblast, le izmišljotina Goebbelsove propagande. Komunistom gre po Titovih besedah predvsem za svobodo vsega prebivalstva, za demokratizacijo vseh družbenih plasti in za državno ureditev, ki bo utemeljena na bratstvu in enakopravnosti vseh narodov...

Po Titovem poročilu se je utrgal plaz govornikov. Bilo je povsem naravno, da smo si dali duška. Razvrstilo se je devetnajst ljudi, formalno naj bi bila to diskusija, v resnici pa so bili to sami izrazi razvnetega odobravanja... Slovenci smo se diskusije udeležili najštevilneje, general Avšič je poudaril novo jugoslovansko zavest Slovencev, Jeras je v imenu slovenskih prostovoljcev v boju za prvo Jugoslavijo izrekel čast vsem, ki so doslej z najboljšimi nameni padli za domovino, Kidrič je polemiziral z jugoslovansko koncepcijo begunske vlade in dokazal, da more slovenski narod docela suvereno živeti v novi Jugoslaviji, jaz pa sem skušal osvetliti moralni značaj človeškega združevanja v osvobodilnem gibanju.

Prav zdajle, ko si to zapisujem, mi je stenoграф izročil besedilo govora. Ker sem z drugimi Slovenci govoril slovensko, stenoграф pa verjetno sploh ni prav večš svojega opravila, mi ga je tako izmaličil, da ga nisem mogel spoznati. Prepisujem si ga v dnevnik, kakor sem si ga obnovil:

»V tej slovesni noči mi dovolite, tovariši in tovarišice, da se tudi jaz oglasim s svojo mislijo. Ob referatu tovariša Tita jo izrekam posebno razgiban, saj dobro čutim, da sem del zgodovinske sile, v kateri so povezane vse sestavine, ki zagotavljajo uspeh in veličino. Uspeh je v tem, da se je naš upor razvil v največjo protifašistično silo sredi zasedene Evrope, veličina pa je v tem, da moremo južnoslovanski narodi že med krvavim uporom odločati o prvih oblikah svoje politične usode. Hkratnost obojih naporov je značilna za naš osvobodilni boj. Vrh vsega pa moremo gigantske napore za svobodo in družbeno pravico določneje lokalizirati v našem življenjskem

prostoru in jih videti kristalizirane prav v *vrhovnem poveljniku Titu*, hrabrem vojaku in nadarjenem političnem delavcu. Izjavljam, da z odobravanjem sprejemam njegovo poročilo.

To poročilo je izraz *premišljeno vodenega osvobodilnega gibanja*, kakor zajema vse narode: v njem se v enaki meri javljata misel in dejanje, odpor in napad, narodnostna in družbena kretanja, osvobajanje posameznika, naroda in družbe. *Mnogovrstna Jugoslavija* je po dveh letih junaškega boja zedinjena bolj kakor kdaj prej. Šele zdaj se ustvarja pravo jugoslovanstvo: skladje mnogovrstnosti. Šele zdaj, ko naši narodi *postajajo suvereni*, začnemo *spoštovati drug drugega*. To, da morem nocoj govoriti pred vami, sta omogočili torej dve dejstvi, *povezanost slovenskega naroda in povezanost vseh jugoslovanskih narodov*.

Toda ta povezanost, tovariši in tovarišice, hoče priti nocoj v meni do še jasnejše podobe. Ko mi gre za to, da bi pokazal na bližino med našimi narodi, na čudež, ki se je zgodil, ko si po strašnih dogodkih, ki so se zgodili pred dvema letoma, *Srbi in Hrvati znova podajajo roko in nastaja novo razmerje med Srbi in Makedonci in med Hrvati in Slovenci*, hočem povedati, da je počelo novega človeškega združevanja med nami navzoče v izredni *moralni moči*, kakor smo jo doživeli v *obrambi in uporu*. Kot Slovenec izjavljam, da pod novim človeškim združevanjem ne mislim le na dejstvo, da je *Osvobodilna fronta združila osemnajst političnih in nazorskih skupin*, temveč dejstvo, da so se v oboroženem uporu zoper smrtnega sovražnika *zbrali najhrabrejši in najpožrtvovalnejši Slovenci*, pripadniki raznih stanov, nosilci različnih izkušenj in prepričanj, zbrali zato, ker jih je prepajal enoten človeški zanos. Enotno podobo je v malem nudila še prav posebej naša mnogovrstna delegacija, ko je odšla na pot, da se snide z vami, dragi tovariši. Predstavljala je kaj pisano družbo: drug za drugim smo šli vojak in civilist, aktivist in partizan, za delavcem je šel kmet, za slikarjem zdravnik, za pesnikom duhovnik. Šli smo skozi nenehne nevarnosti, kilometer za kilometrom, podnevi in ponoči, edinstveno poslanstvo slovenskega ljudstva. *Z nami je potoval ves narod, vsa njegova zgodovina, vse izkušnje, vsi njegovi sveti cilji, z nami je potoval narodni genij*. Moje oči so vidle nad kolono pomenljiv žar, pred nami je šla svetla podoba kakor v *Blokovi pesmi*.

Svetla sila, ki nas krepi in druží, tovariši in tovarišice, je naša skupno in junaško prebujena človeška moč. Človekove moči pa ne vidimo le v zunanji silovitosti, pač pa tudi v no-

tranji zmogljivosti. Zmožnost, ki smo jo pokazali, in žrtve, ki smo jih dali, so nas storile za gospodarja nad življenjem in zemljo. Naša moč prihaja iz *doživljanja svobode*, ki more premagati sleherno nasilje. *Enotnost slovenskega naroda* je zgrajena na globljih temeljih kakor samo na snovnih in idejnih osnovah, utemeljena je na moralni sili. Svojo bojno skupnost smo doživeli kot skupno *potrebo po človečnosti*.

Samo tako se je moglo zgoditi, da so se v *najtežji uri slovenske zgodovine* srečali in povezali ljudje, ki ne predstavljajo le koalicije strank, temveč reševalce človeka. V Sloveniji sodelujejo pripadniki dveh morda duhovno najrazličnejših nazorov, *komunisti in katoličani*. Treba se je zavedati, tovariši in tovarišice, velikanskega pomena človečnosti, ki druží katoličane in komuniste, ko sodelujejo danes prav v Sloveniji, na meji med vzhodom in zahodom. V tem dejstvu ne vidimo le poročstva za *moč in stalnost osvobojene Slovenije* in za učinkovitost *nove državne ideje*, pač pa tudi poročstvo za pravilno ustvarjanje *nove Evrope* sploh.

Edvard Kocbek govori na zasedanju v Jajcu

S čvrsto evangeljsko vero in z zaupanjem v tovarišijo hočemo slovenski kristjani sodelovati v reševanju vseh političnih, družbenih in moralnih vprašanj slovenstva. Odločili smo se, da gremo v iskanju dosledno do vseh pravih, resničnih rešitev, *do nove družbe in do novega*

človeka. Slovenski kristjani morejo z večino ljudstva postati stebri nove slovenske družbe, sonosilci nove narodne politike, soustvarjalci nove življenjske resnice. Potrebno je le, da ostanemo drug drugemu zvesti, da premagamo račune in ozire.

Boris Kidrič med govorom v Jajcu

V tem duhu se slovenski kristjani klanjamo duhu nove Jugoslavije in s posebnim zadovoljstvom *pozdravljamo delo ASNOJ in skupnega poveljnika tovariša Tita!*«

Tedaj se je začel na videz tehnični, v resnici pa najodločilnejši del zasedanja.

Odposlanci so soglasno in z burnimi vzkliki sprejeli temeljno deklaracijo, ki je povzela spoznanja in voljo drugega zasedanja. Izjavila je, da je *med narodnoosvobodilnim bojem nastalo pri vseh narodih docela novo razmerje med političnimi silami in da ga mora novo vodstvo temu stanju ustrezno izraziti*. Izjavila je, da *spontana osvobodilna misel zavrača tako velesrbski hegemonizem z ene kot ustaški separatizem z druge strani*, potem pa, da teži za novim državnim vodstvom, ki bo sposobno jamčiti za resnično enakopravnost. Izjavila je, da je treba *razkrinkati begunsko vlado* kot razpadajočo družbo intrigantov in ji odvzeti pravico zakonite vlade Jugoslavije, *monarhistično kliko* pa razkrinkati kot izdajalsko družbo, ker ima kralja za vrhovnega poveljnika četnikov, ki so sestavni del okupatorske vojske. Predvsem pa je izjavila, da je treba *novi državo zgraditi na federativnem in demokratičnem načelu kot državno zvezo enakopravnih narodov, ASNOJ pa spreminiti v vrhovnega predstavnika suverenih narodov ter vzpostaviti njegov izvršilni organ kot zvezno vlado*.

Na podlagi te deklaracije, naše *magnaæ cartæ*, smo sprejeli *vrsto odlokov*: odlok o ASNOJ kot vrhovnem zakonodajnem in iz-

vršilnem narodnem predstavništvu Jugoslavije in o NKOJ kot novi zvezni vladi, odlok o odvzemu pravic zakonite vlade begunskemu kabinetu v tujini in o prepovedi vrnitve kralju Petru II. v domovino, odlok o izgradnji Jugoslavije na federativnem načelu, odlok o priznanju in zahvali narodnoosvobodilni vojski, odlok o uvedbi naslova maršala Jugoslavije, odlok o podelitvi tega naslova tovarišu Titu, in nazadnje odlok o odobritvi odlokov, naredb in izjav, ki sta jih od prvega do drugega zasedanja sprejela ASNOJ in Vrhovni štab.

Na koncu smo izvolili *predsedstvo ASNOJ* in po daljšem odmoru imenovali člane NKOJ. Prav na kraju pa smo sprejeli dva sklepa, odlok o potrditvi odloka, s katerim smo že mi *Slovenci priključili Slovensko Primorje Sloveniji in Jugoslaviji*, in odlok o ustanovitvi Državne komisije za ugotavljanje vojnih hudodelstev. S tem smo izčrpali dnevni red, zase-

Nočni pohod slovenske delegacije skozi gozd nad Lapcem

danje se je približalo zaključku. Vsi smo bili zadihani, ko je ponovno izvoljeni dr. Ribar povzel dognanja *zgodovinske noči* in jih vneseno vzdignil pred naše oči. Najožji sodelavci so objemali novega maršala, znanci so mu stiskali roke, vsi smo se pozdravljali in si čestitali, mladina je zapela in pred zgradbo zablepsala kolo. Bilo je že ob peti uri zjutraj, ko je Tito vzkliknil: »Tovariši, na svidenje v Beogradu na tretjem zasedanju!«

Ob trideseti obletnici II. zasedanja AVNOJ

dr. Gorazd Kušej

Trideset let štejem za dobo enega človeškega rodu. Prav toliko časa je minilo od zgodovinskega II. zasedanja AVNOJ. Z njegovimi sklepi, sprejetimi 29. novembra 1943 v Jajcu, so bili slovesno položeni in razglašeni temelji nove jugoslovanske državne skupnosti, zrasle v bratskem boju proti fašističnim osvajalcem in uničevalcem. Poglavitni množični nosilci tega boja, delavci, kmetje in delovni izobraženci, združeni pod idejnim in organizacijskim vodstvom Komunistične partije Jugoslavije, so ga hkrati povezovali s težnjami za socialno pravičnejšo, demokratično družbeno ureditev. Zato je preraščal iz narodno odporniškega v splošno revolucionarno gibanje, usmerjeno v socialistično preobrazbo jugoslovanske družbe. To opravičuje namen tega zapisa, priključiti si ob tej priložnosti na kratko v spomin prehojeno pot v oblikovanju našega družbenega in političnega sistema.

Kar je od sklepov II. zasedanja AVNOJ pred tridesetimi leti našlo največ odmeva, je bila gotovo odločitev, naj se nova državna tvorba zgradi kot zvezna država enakopravnih jugoslovanskih narodov, katerih nacionalna suverenost je dobila potrditev v ustreznih federalnih enotah. Tako sta dosegla poleg Srbov, Hrvatov in Slovencev priznanje svoje nacionalne samobitnosti tudi makedonski in črnogorski narod, a ustanovitev posebne federalne enote Bosne in Hercegovine je odprla pot današnjemu naziranj, da gre tudi tamkajšnjemu avtohtono naseljenemu in srbsko-hrvatski jeziku govorečemu muslimanskemu prebivalstvu kakovost posebne jugoslovanske narodne skupnosti. Nič manjšega pomena, če se danes ozremo nazaj, pa ni bilo to, da se je AVNOJ kot zbor delegatov jugoslovanskih narodov, bojujočih se proti fašističnim napadalcem, razglasil za njihovo vrhovno zakono-

dajno in izvršilno telo, ustanovil predsedstvo in Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije kot svoja stalna odločujoča in izvršilna organa, vzbudil podobno ureditev najvišjih organov v federalnih enotah in vso to zgradbo oblasti naslonil na lokalne narodnoosvobodilne odbore, izhajajoče iz družbenih plasti, ki so nosile težo boja in siceršnjega odpora proti okupatorju in njegovim domačim pomagačem. Ta oblast je imela svojo hrbtnico v narodnoosvobodilni vojski in partizanskih odredih, ki so bili moč te državnosti, zaradi česar se je lahko uveljavljala na znotraj in navzven.

Zato je nadaljnja odločitev, da se kralj ne sme vrniti iz emigracije v domovino, dokler se o tem ne bo izreklo ljudstvo na svobodnih volitvah po končani vojni, pomenila v resnici že tedaj odpravo monarhije in vzpostavitev ljudske republike. Pri tem je pojem monarhije simboliziral staro meščansko-kapitalistično, pojem republike pa novo ljudskodemokratično, v socializmu naravnano družbeno in politično ureditev. To odločitev so potrdile potem volitve za ustavodajno skupščino 11. novembra 1945. Ta skupščina je ob drugi obletnici II. zasedanja AVNOJ, tj. 29. novembra 1945, potem še formalno razglasila Jugoslavijo za federativno ljudsko republiko enakopravnih jugoslovanskih narodov, ki so »na podlagi pravice do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve« izrazili svojo voljo živeti skupno v njej.

Agrarna reforma, izpeljana po načelu naj »zemlja pripada tistim, ki jo obdelujejo« in patriotska zaplemba premoženja tistih, ki so dejavno sodelovali z okupatorjem, je bilo dvoje ukrepov, ki sta tudi gospodarsko močno podprla napredne družbene sile, zavzemajoče se za ustrezno družbeno in politično ureditev. Ta je prišla do izraza v ustavi FLRJ z dne 31. januarja 1946 in v njej sledečih ustavah ljudskih republik, kakor so se odslej imenovale federalne enote. Dejstvo, da je bilo mogoče takšno ustavo sprejeti komaj po osmih mesecih in pol, odkar so prenehale sovražnosti, in v pičlih dveh mesecih dela ustavodajne skupščine ob široko zasnovani ljudski razpravi o vzavnem osnutku, zgovorno izpričuje moč in utrjenost nove ljudske oblasti in njenega političnega mehanizma. Po drugi strani pa okolnost, da je rabila ta ustava s svojimi političnimi in družbenogospodarskimi načeli kot vzorec za ureditev vseh drugih vzhodnoevropskih dežel, ki so pod okriljem Rdeče armade izpeljale ljudskodemokratično revolucijo, kaže na njeno smotno uporabnost za

takšno prehodno obdobje, ko nova revolucionarna oblast ruši kapitalistične proizvodne in druge iz njih vznikajoče družbene odnose in hkrati ustvarja temelje socialističnim. Umljivo je zato, da je glavna skrb te ustavne ureditve veljala utrditvi in izgraditvi nove ljudske oblasti ter njeni proletarski, razredno revolucionarni enotnosti kot jamstvu za odpravo moči poprej družbo vodečih družbenih skupin, ki so črpale svojo moč iz zasebne kapitalistične lastnine proizvodjalnih sredstev.

Ta diktatura proletariata se je uresničevala kot *ljudska demokracija*, oblikovala organe državne oblasti na podlagi splošne in enake volilne pravice ter razglašala osebne, politične in socialne pravice državljanov z edino umljivo omejitvijo, da bi bila nezakonita in kazniva njihova uporaba »za spreminjanje in rušenje ustavne ureditve s protidemokratskim smotrom«. Tu je bil hkrati podan ustavni temelj za enotne družbenopolitične organizacije, delujoči kot množične transmisije komunistične partije, ki je obvladovala in nadzorovala tudi ves mehanizem državne oblasti, da bi tako zanesljivo usmerjala celotni tok družbenega življenja. Le-tega je ustava deloma z neposredno, deloma pa s sledečimi in napovedanimi zakonskimi *nacionalizacijami* (1946 in 1948) že sama naravnala v državni socializem, saj je postala državna lastnina proizvodjalnih sredstev podlaga državnega velegospodarstva na področju industrijske proizvodnje, prometa, trgovine in denarništva. Ob njem sta dobila združni sektor gospodarjenja, še bolj pa zasebni, čisto obrobni pomen, kar ni veljalo edino za kmetijstvo.

Tak položaj, razvojno sicer nujen, je terjal in pospeševal *centralizacijo* državnega odločanja v zveznih vladnih vrhovih. To je po eni strani spreminjalo republiške in lokalne organe le v izvrševalce njihovih odredb, po drugi strani pa jemalo skupščinam in ljudskim odborom kot neposredno voljenim predstavniškim organom možnost dejanskega vpliva in nadzorstva ter jim prepuščalo samo vlogo formalnih potrjevalcev ukrepov, ki so jim jih predlagali njihovi izvršilni organi. Nevarnost, da začno v takih razmerah izvrševalci oblasti, ki naj bi bila po svojem izviru ljudska in njim samo zaupana, le-to šteti kar za svojo, se je že začela kazati. Pozornost nasproti takim pojavom politične *birokratizacije* pa je še okrepila na Stalinovo pobudo sprejeta resolucija Informbiroja z meseca junija 1948 »o stanju v KP Jugoslavije«. Njena krivična podtikanja

in očitanja so privedla do kritične razčlenitve elementov, ki so podlaga stalinistični zasnovi socialistične družbene ureditve.

Na tej podlagi se je uveljavilo spoznanje, da vodi stališče, da sta državna lastnina proizvodjalnih sredstev najpopolnejša oblika socialistične lastnine in država, torej organizacija prisilne javne oblasti, najzanesljivejša graditeljica in razvijalka socialistične družbe, do škodljivih birokratskih maličenj socializma. Ta lahko privedejo do neke vrste *totalitarnega državnega kapitalizma*, kjer vodilna skupina avtokratično določa koristi, ki jih dojema in odreja kot koristi družbene celote, s čimer postaja delovni človek zgolj razosebljen predmet njenega manipuliranja.

Zato gre *zgodovinska zasluga* našemu političnemu vodstvu, da je iskalo drugačni rešitev za socialistično družbo, katere namen je in mora biti edinole osvoboditev delovnega človeka nasproti središčem od njega odtujene gospodarske in politične moči ter njegovo preoblikovanje iz manipuliranega sredstva za uresničevanje tujih koristi v *zavestnega* nosilca in usmerjevalca naprednih družbenih tokov, ki naj bi skladno povezovali zadovoljevanje njegovih individualnih s skupnostnimi potrebami. Našlo jo je v zasnovi *socialistične samoupravne demokratične skupnosti*. Njena temelja sta postala *samoupravljanje* delovnih ljudi s podružbljenimi delovnimi sredstvi, kar je pomenilo zameno državne lastnine z družbeno, in neposrednejše vraščanje delovnih ljudi v mehanizem državne oblasti, s čimer tudi ta spreminja svojo naravo prisilnega vladanja nad ljudmi v samoupravno funkcijo vodenja skupnih družbenih zadev po prizadetih.

Začetki te preobrazbe segajo že v leto 1949 s poskusnim uvajanjem elementov delavskega samoupravljanja v nekatera podjetja in z okrepitvijo samostojnega delovnega področja ljudskih odborov. Sledila je sistemska rešitev *delavskega samoupravljanja* z zakonom iz leta 1950 in nadaljnja graditev lokalne samouprave s splošnim zveznim zakonom o ljudskih odborih 1952 in na njem temelječimi republiškimi zakoni. Te strukturne spremembe v družbenogospodarski in politični ureditvi so seveda terjale ustrezno *ustavno* potrditev, ki so jo prinesli zvezni in republiški ustavni zakoni iz leta 1953. V njih je bilo ugotovljeno, da so »družbena lastnina proizvodjalnih sredstev, samouprava proizvajalcev v gospodarstvu in samouprava delovnega ljudstva v občinah, mestu in okraju temelj družbene in poli-

tične ureditve države«, obenem pa so zagotavljali *samoupravo delovnega ljudstva* tudi še na prosvetnem, kulturnem in socialnem področju.

S spremenjenim vrednotenjem človeka proizvajalca in ustvarjalca bodisi snovnih ali nesnovnih dobrin smo začeli še prav posebno poudarjati načelo *zakonitosti* kot politično in pravno jamstvo njegovega položaja v socialistični družbi. Zato je porasla pomembnost pravosodja, a tudi nova organizacija državne uprave in njen položaj osamostaljene strokovne službe, ki neposredno uresničuje zakon in druge predpise, je bila s tem v zvezi. Notranjemu preoblikovanju družbe iz državnega socializma v *socialistično samoupravno demokratično skupnost* se je prav tako odzvala komunistična partija 1952 na VI. kongresu. Iz politične stranke, ki ji je bilo dotlej glavno sredstvo družbene vplivnosti obvladovanje mehanizma javne oblasti, se je spremenilo v zvezo članov, ki jih družijo skupen program izgrajevanja socialistične samoupravne demokratične družbe in za katerega izpolnitev se zavzemajo s sredstvi prepričevanja, propagande in osebnega vzora, seveda osebno vezani po disciplini organizacije. Zgledu KPJ, ki se je glede na sprejete nove metode vodenja, nujne v samoupravni družbi, preimenovala v Zvezo komunistov Jugoslavije, je sledila nato še ljudska fronta kot najširša družbenopolitična organizacija naših delovnih ljudi in občanov. Preimenovala in preoblikovala se je v Socialistično zvezo delovnih ljudi Jugoslavije. Skupaj z zvezo sindikatov je zgubljala svojo nekdanjo transmissijsko naravo nasproti zvezi komunistov in se pod njenim idejnim usmerjanjem spreminjala v najboljše možno množično organizacijo, ki delovnim ljudem omogoča in olajšuje uveljavljanje njihovih samoupravnih pravic.

Z gledišča razvoja naše socialistične samoupravne demokratične skupnosti je bila v tem razdobju poleg izgrajevanja delavskega in družbenega upravljanja s podjetji in zavodi gotovo najpomembnejša uvedba *zborov proizvajalcev* v lokalne ljudske odbore, republiško in zvezno skupščino. Bili so izraz postopne avtonomizacije in samoorganizacije tiste dejavnosti, ki je osnovna za družbeni obstoj, namreč materialne proizvodnje. Njihova enakopravna udeležba v najpomembnejših političnih odločitvah predstavniških organov, katerih del so bili, in v tistih, ki so zadevale gospodarska in finančna vprašanja ter vprašanja socialnega zavarovanja in dela, je vnašala v ta telesa otipljive prvine *podružbljenja* ter

jim kot organom oblasti dajala hkrati nove samoupravne družbene razsežnosti. To je zlasti na ravni republik in zveze krepilo položaj *skupščin* nasproti njihovim političnoizvršilnim organom, poudarjalo pa tudi *republiko* nasproti federaciji kot relativno osamostaljen, na lastne produktivne sile oprt samoupravni družbenogospodarski in politični organizem.

Nova ustavna ureditev iz leta 1963 je dala izraza doseženemu stanju, ga idejno-teoretično in organizacijsko izpopolnila, skušala v največji možni meri izenačiti v samoupravnih pravicah delavce, združene v socialističnih oblikah dela, bodisi s področja snovne proizvodnje, družbenih služb, pa celo tiste v državnih organih, družbenopolitičnih in drugih samoupravnih organizacijah. Zagotovila jim je predstavništvo tudi v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti od občine prek republike do zveze po *delegatih* v zborih ustreznih delovnih skupnosti po zgledu predhodnih zborov proizvajalcev. Ves ta državno-družbeni, se pravi oblastni in hkrati samoupravni mehanizem raste iz občine, kjer se delovni ljudje in občani kar najbolj neposredno vključujejo v *samoupravno vodenje skupnih zadev*, pri čemer naj bi šla pomembna vloga krajevnim skupnostim. Nov poudarek so tudi dobili jugoslovanski narodi in v Jugoslaviji avtohtono naseljene drugorodne etnične skupnosti, odsej *narodnosti* poimenovane, v znak popolne nacionalne enakopravnosti. Tako je bilo naglašeno samoupravno počelo po tiru dela, lokalnega sožitja in skupnostne nacionalne pripadnosti kot temelj vsega našega socialističnega družbenega organizma od občine do republike in zveze, kar je veljalo v Srbiji tudi za njeni dve avtonomni pokrajini. Logično je tedaj bilo, da je naša skupna zvezna država spremenila svoje ime v Socialistično federativno republiko Jugoslavijo, dotlej ljudske republike pa so se preimenovala v socialistične.

Ustavni razvoj tudi poslej ni miroval, saj je ureditev iz leta 1963 doživljala spremembe in dopolnitve že 1967, potem 1968/69 in 1971, a v pripravi so celotna *nova besedila zvezne in republiških ustav ter ustavnih zakonov* obeh socialističnih avtonomnih pokrajin, ki se od reform 1968 in 1971 organizacijsko in po položaju v skupni zvezni državi in njenih organih že skoro docela enačita z republikami. Gre za *novo stopnjo v rasti naše socialistične samoupravne demokratične družbe*, kjer naj bi delovni človek skozi izpopolnjene institucije naše družbenogospodarske in politične ure-

ditve čim neposredneje odločal o sadovih vsega svojega sprotnega in minulega dela ter o vsem, kar v celoti družbenega sistema vpliva na njegove delovne in siceršnje razmere, torej tudi o drugih skupnih in splošnih interesih, ki opredeljujejo razvoj in uveljavitev njegove osebnosti v vseh razsežnostih, vključno nacionalno, kot samosvoje, neodtujene po središčih gospodarske in politične moči, ki bi bila zunaj njega in katerim bi se moral neogljen podrežati.

Gotovo je, da terja vzpostavitev take družbe nenehne napore in nepopustljiv boj z njej nasprotujočimi silami, saj morajo institucije, ki jo naj uresničijo, poprej zaživeti v njenem duhu. Pri tem se mora posameznik nujno opreti na organizacije, v katere je vpet od delovnega mesta do kraja prebivanja, a zlasti na tiste, prek katerih se lahko uveljavlja kot dejaven političen subjekt, se pravi na ustrezne družbenopolitične organizacije. Na njihovih vodstvih je zato odgovorna in težavna naloga usmerjati tok družbenega dogajanja in proces množičnega političnega osveščanja v duhu samoupravljanja, tako da bo objektivno doseženo največ, kar stvarne okoliščine razvojnega stanja družbe dopuščajo in kar je obenem socialnopsihološko kot družbeno racionalno sprejemljivo. V nasprotnem primeru bi

poprečni delovni človek in občan še vedno dojemal nove institucije, kot so n. pr. temeljne organizacije združenega dela, samoupravne interesne skupnosti, samoupravni sporazumi in družbeni dogovori, načelo delegacij, sestavljenih po določenih skupinskih interesih kot podlaga skupščinskemu sistemu ipd., za njemu odtujene oblike odločanja. Tej nevarnosti se bo pač treba z vsemi silami upreti, saj vedeti zanjo in jo spoznavati pomeni že polovico uspeha v njenem premaganju.

Če se za konec povrnemo k povodu tega zapisa, lahko ugotovimo, da je ves tridesetletni razvoj naše družbe, začenši z II. zasedanjem AVNOJ, potrdil pravilnost njegovih odločitev, saj je takrat potrjena družbenopolitična ureditev sorazmerno hitro omogočila poznejši prehod od t. i. revolucionarnega socialističnega etatizma v *socialistično samoupravno demokratično skupnost*, državno-organizacijsko temelječo na oblasti in samoupravljanju delavskega razreda in drugih delovnih ljudi, kar šele more zagotoviti resnično suverenost naših narodov in enakopravnost med njimi in narodnostmi Jugoslavije, hkrati pa *socialno in politično osamosvojitve delovnega človeka*, kar vse so bili ideali in cilji narodnoosvobodilnega gibanja v domovinski vojni.

Koroški Slovenci včeraj, danes, jutri

Kdor ob bežnem pogledu na položaj koroških Slovencev verjame videzu, bo malodušno ugotovil, da *Koroška, zibel slovenstva, sedež in središče prve slovenske države, sedež tudi prve vseslovenske knjižne ustanove, Mohorjeve družbe*, čedalje bolj hodi tistemu dnevu naproti, ko bo uresničena tožba Simona Gregorčiča z naslovom »Na potujčeni zemlji«:

»Naš ded tu pisal svoja dela,
naš govor čul si prek potjan,
tu naša pesem je donela.
A zdaj zatrt je tod naš glas
in tuji krog zvene glasovi,
tuj trg in grad, tuj ves je kras,
oh, naši so samo — grobovi!«

Tega dneva si pač na moč želijo vsi tisti krogi v naši deželi, ki še vedno mislijo in uresničujejo velenemške ideje in načrte Hitlerjevega nacizma, ki je zaukazal: »Napravite mi to deželo nemško!«

Brez dvoma je bil 10. oktober 1920, eden najusodnejših dni v zgodovini koroških Slovencev, ker so odtlej po državni meji odrezani od svoje matice. Ne bi tu raziskoval vzrokov za izid plebiscita, ki je dal 59,04 odstotkov za Avstrijo in 40,96 odstotkov za Jugoslavijo. Dejstvo je, da so plebiscit odločili Slovenci, kajti po ljudskem štetju iz leta 1910 je v coni A, v kateri je bilo glasovanje, 56,4 odstotkov slovensko govorečih in 43,6 odstotkov nemško govorečih prebivalcev.

Kljub slovesni obljubi deželnega zbora na *Gospodarskem polju* in tedanje deželne vlade, da bodo zagotovljene Slovincem vse pravice, se je takoj začela gonja proti narodno zavednim Slovincem, zlasti tistim, o katerih so vedeli, da so glasovali za Jugoslavijo. Bili so *gospodarsko zapostavljeni*, javno so jih smešili na pohodih za 10. oktober, *onemogočili so jim šolanje na celovškem učiteljsišču* in podob-

no. Vsa vidnejša mesta so zasedli Nemci in nemškutarji, razen enega zdravnika in enega učitelja, ki pa je moral v nemške kraje, so bili katoliški duhovniki edini slovenski izobraženci v deželi.

Ko je Hitler leta 1938 priključil Avstrijo k svojemu tisočletnemu nemškemu rajhu in je bila uresničena Steinacherjeva »zmaga v nemški noči«, so koroške Slovence prvič uradno delili v »Slovenec« in »Vindišarje« ter leta 1939 na tej osnovi izvršili ljudsko štetje. Posledica je bila, da se je od 44.708 slovensko govorečih prebivalcev upalo samo še 8553 priznati na Slovence, saj so bili že pod morečim vtisom zapore in izгона vplivnejših Slovencev v nemške kraje.

Z napadom nemških vojaških sil na Jugoslavijo aprila leta 1941 se je utrgal plaz preganjanja koroških Slovencev: ukinitvev oziroma prepoved vseh slovenskih ustanov in organizacij, izgon ali zapor vodilnih oseb, zlasti pa vseh slovenskih duhovnikov na cvetno nedeljo. Ti so bili sicer po večini čez nekaj tednov izpuščeni, morali so pa takoj zapustiti svoje slovenske fare ter se preseliti na nemške, na njihova mesta pa so bili nastavljeni nemški duhovniki. Hkrati s to odločitvijo je prišla prepoved slovenskega jezika v javnosti in cerkvi, celo v spovednici. Povsod so opominjali lepaki s pozivom: »Der Kärntner spricht deutsch!«

Dne 16. aprila 1942 je sledila nasilna izselitev 947 koroških Slovencev (nad 200 družin) v pokrajine Franken in Brandenburg, predvsem takih, katerih starši so leta 1920 glasovali za Jugoslavijo. To podlo dejanje je seveda izzvalo prve poizkuse upora, iskanje stikov s partizani ter skrivno sodelovanje z njimi. Posledice so bile grozotne: 13 obglavljenih Selanov, obglavljeni žena in hčerka šentvidskega organista ter še drugi na smrt obsojeni zaradi sodelovanja z »banditi«.

Dne 8. maja leta 1945 so se z vsemi narodi vred oddahnili tudi koroški Slovenci. Konec vojne in nacističnega nasilja jim je prinesel novih upov ter dovolil veselejše gledanje v bodočnost. Vrnitev izseljenih družin na domove, ki so postali »last« optantov iz Kanalske doline, je sicer naletela na številne neupravičene ovire, vendar pa je bila prvi korak k nadaljevanju nasilno pretrganega življenja na domačih tleh. V provizorično deželno vlado je bil imenovan tudi Slovenec dr. Joško Tischler. Ta deželna vlada je sklenila zakon o obvezni dvojezični šoli po švicarskem vzorcu. S tem zakonom je spremenila največjo dotedanjo ponemčevalnico v vzgajališče k mirnemu so-

žitju dveh narodov v deželi. S tem zakonom, ki je tam, kjer so se ga učitelji dejansko držali, rodil lepe in razveseljive sadove, sta se deželna in zvezna vlada kaj radi ponašali na mednarodnih konferencah, na katerih je šlo za poročstvo državnih mej iz leta 1937, in pri pogajanjih za državno pogodbo o samostojnosti Avstrije.

V to državno pogodbo je bil kot cena za zagotovljeno samostojnost Avstrije v mejah iz leta 1937 zraven večne nevtralnosti sprejet tudi člen 7 o pravicah slovenske in hrvatske manjšine. Ta člen je sicer po vsebini vsaj približno vsakomur znan, vendar pa se mi zdi umestno, da na tem mestu priključim v spomin njegovo celotno besedilo:

1. Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem imajo iste pravice pod enakimi pogoji kakor vsi drugi avstrijski državljani, vključno pravice do svojih lastnih organizacij, zborovanj in tiska v lastnem jeziku.

2. Imajo pravico do osnovnega pouka v slovenskem in hrvatskem jeziku in do sorazmernega števila lastnih srednjih šol; v tej zvezi bodo šolski učni načrti pregledani in bo ustanovljen oddelek šolske nadzorne oblasti za slovenske in hrvatske šole.

3. V upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradiščanske in Štajerske s slovenskim, hrvatskim ali mešanim prebivalstvom je slovenski ali hrvatski jezik dopuščен kot uradni jezik dodatno k nemškemu. V takih okrajih bodo označbe in napisi topografskega značaja prav tako v slovenščini ali hrvaščini kakor v nemščini.

4. Avstrijski državljani slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem so udeleženi v kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah v teh pokrajinah pod enakimi pogoji kakor drugi avstrijski državljani.

5. Dejavnost organizacij, ki merijo na to, da odvzamejo hrvatskemu ali slovenskemu prebivalstvu njegov značaj in pravice kot manjšine, se mora prepovedati.

Komaj pa je bila ta državna pogodba dne 15. 5. 1955 na Dunaju podpisana, so že začeli dvigati glave nemško nacionalni krogi v deželi, ki jim je dotlej zasedbena oblast branila protislovensko dejavnost. Spet so obhajali vstajenje koroški Heimatbund, Zveza nekdanjih brambovcev (Abwehrkämpferbund) in podobni. Začeli so hujskati proti obveznemu pouku slovensčine na jezikovno mešanem ozemlju ter kmalu organizirali pod okriljem zveze staršev šolske stavke proti šolskemu

zakonu iz leta 1945. Z njimi so dosegli, da je deželni glavar Ferdinand Wedenig leta 1958 ukinil ta zakon ter dovolil odjave od dvojezičnega pouka. Leto navrh pa je *dunajski parlament sklenil nov manjšinski šolski zakon*, ne da bi se bil zmenil za mnenje ali želje prizadetih manjšin. Osrednja določba tega novega zakona je ta, da morajo starši, ki želijo za svoje otroke tudi slovenski pouk, vsakega posebej prijaviti pri vodstvu šole. Kaj čuda, da se je pod takimi pogoji znižalo število udeležencev dvojezičnega pouka od tedaj 12.000 na približno 1400 danes. Gotovo je ta odredba ena največjih in najboljčutnejših *diskriminacij koroških Slovencev, ki so po večini poklicno in gospodarsko nesamostojni*.

Ko prestopi otrok iz štiriletne osnovne šole na štiriletno glavno šolo, ga je treba ponovno prijaviti za obisk slovenskih ur, ki so le štiri na teden. Teh prijav je pa zaradi tega zelo malo, ker so slovenske ure šele popoldne in imajo učenci šele zvečer priložnost, da se z avtobusom peljejo domov.

Koroški Slovenci so *politično zajeti v Narodnem svetu koroških Slovencev* in v *Zvezi slovenskih organizacij, kulturno pa v Krščanski kulturni zvezi in v Slovenski prosvetni zvezi*. Razlikuje jih ideološka usmerjenost, imajo pa redne medsebojne stike ter *skupno nastopajo* pri akcijah in na prireditvah, ki zadevajo narodno skupino v celoti, in seveda tudi pri predlaganju narodno-obrambnih stališč oblastem in svetovni javnosti.

Ravno ob trganju in podiranju *tabel z dvojezičnimi krajevnimi napisi* po nacionalnih nestrpnostih so vse imenovane organizacije bile enotne v sklepih, kar je prepričljivo dokazalo skupno zborovanje 500 zaupnikov v celovski delavski zbornici, ki je enodušno potrdilo sklep o odsotnosti slovenskih zastopnikov pri komisiji za proučevanje manjšinskih vprašanj, ki jo je sklical zvezni kancler.

Dogodki ob dvojezičnih napisih so pa tudi pokazali na dejstvo, da trenutni položaj koroških Slovencev nikakor ni razveseljiv. Slovenecem sovražni krogi so čedalje nasilnejši. In že najmanjši poizkus izpolnitve danih nam obljub (od po v parlamentu sklenjenem zakonu napovedanih 205 tabel s slovenskimi napisi je bilo postavljenih komaj približno 40) izzove najpodlejše izgrede proti slovenskim prebivalcem. Na žalost je tudi tokrat oblast kapitulirala pred uličnimi razgrajaci ter prezrla državni zakon o postavitvi dvojezičnih krajevnih napisov.

V to žalostno poglavje spada tudi koroškim Slovincem leta 1959 hkrati z državnim manj-

šinskim šolskim zakonom *oktroirana jezikovna ureditev verouka na osnovnih in glavnih šolah*. Tozadevni škofijski odlok predpisuje, sklicujoč se na omenjeni manjšinski šolski zakon, da se mora verouk na dvojezičnih šolah za k dvojezičnemu pouku prijavljene šolarje vršiti v slovenskem in nemškem jeziku. Za šolarje pa, ki so jih starši prijavili samo za nemški pouk, mora biti tudi verouk samo v nemškem jeziku. Na glavnih šolah dvojezičnega ozemlja pa je po zakonskih določilih dovoljeno poučevati verouk tudi tiste šolarje, ki so prijavljeni k slovenskemu pouku, le v nemškem jeziku. Vsakdo ve, da je na vseh teh šolah mnogo slovenskih otrok, ki jih starši iz raznih, zlasti existenčnih razlogov niso prijavili k dvojezičnemu pouku. Teh veroučitelj po postavi ne sme slovensko niti ne dvojezično poučevati.

Vsaj na *eno svetlo točko* pa koroški Slovenci lahko pokažejo v tem razdejanju po krivdi sovražne nestrpnosti: *na gimnazijo za Slovence v Celovcu*. Ustanovljena leta 1957 je pod vodstvom prvega ravnatelja dr. Joška Tischlerja začela s tremi razredi ter 101 učencem. V šolskem letu 1969/70 je imela že 438 učencev v 16 razredih. Leta 1972 je bila na njej 10. matura. 16 let je imela le popoldanski pouk kot najemnica v posloplju nemške gimnazije. Šele s šolskim letom 1973/74 bo lahko začela z normalnim poukom v dotlejšem v glavnem dograjenem novem lastnem posloplju.

Slovenska gimnazija je živo znamenje in dokaz žilavosti koroških Slovencev. Ob njeni ustanovitvi so ji mnogi škodoželjno prerokovali skorajšnjo smrt. Ko je leta 1959 bila po novem manjšinskem šolskem zakonu ukinjena obvezna dvojezična osnovna šola, je res kazalo, da v bodoče ne bo zadostnega dotoka na slovensko gimnazijo. A glej čudo! Kljub vsemu ima vsako leto več učencev. V veliko pomoč so ji glede tega *dijaški domovi* Mohorjeve družbe in Šolskega društva.

Druga svetla točka so sklepi celovške škofijske sinode glede sožitja Nemcev in Slovencev v koroški Cerkvi.

Odnosi med koroškimi Slovenci in cerkveno oblastjo v škofiji so od plebiscita 1920 dalje bili vseskoz nekam zadržani, nezaupni, včasih celo napeti. Vzrok temu je bil močan vpliv, če ne pritisk nemškonacionalnih krogov na škofa in ordinariat. Ti odnosi so se pogosto zaostriili okoli 10. oktobra zaradi ukazov za zvonjenje in cerkvene slovesnosti. V spomin na plebiscit, ki ga je nemška stran zmeraj spet slavila kot zmago nad Slovenci. Zelo so se odnosi poslabšali zlasti leta 1959, ko je na željo celovškega

škofijstva prišel v manjšinski šolski zakon stavek, da prijava k dvojezičnemu pouku velja tudi za verouk, in pa ob neznosnih posledicah za veroučitelje pri izvajanju tega zakona.

Škofijska sinoda je, zlasti na drugem svojem zasedanju jeseni 1972, v precejšnji meri odstranila ostrine in nesoglasja v medsebojnih odnosih s sprejemom zgoraj omenjenega predloga o sožitju Nemcev in Slovencev v koroški Cerkvi. Z razglasom dne 1. 12. 1972 je ta predlog postal škofijski zakon.

Spominjajoč na stoletja dolgo sožitje Slovencev in Nemcev v krški škofiji pravi kar uvodoma: »Sožitje obeh narodov v koroški Cerkvi se bo razvijalo v krščanskem duhu le tedaj, če bo vsakdo spoštoval pravico drugega, če mu bo zaupal in po ljubezni ravnal.«

Ta novi dokument vsebuje podrobne določbe in navodila za uresničitev *pravne in dejanske enakopravnosti Slovencev z Nemci* na škofijski, dekanijski in župnijski osnovi ter predvideva sorazmerno slovensko zastopstvo tudi pri vrhovnem vodstvu škofije. O veroučnem jeziku pravi ustrezeni zakon: »Odločitve glede jezika, v katerem mora otrok dobiti verski pouk, naj se starši jasno zavedajo v vsej njeni daljnosežnosti. Na to odločitev ne smejo vplivati ne zunanji pritisk ne agitacija ne upravni sklepi. Osnova zanjo naj bo vodilna misel, izražena v pozivu 4.21: Starši naj bi kot osnovo za svojo odločitev upoštevali, da mora biti verouk v tistem jeziku, v katerem je bil otrok v družini deležen prvih osnovnih doživetij in v katerem se v njej versko življenje izraža in razvija.« Uresničitev tega sklepa pa je odvisna od ustrezne spremembe državnega manjšinskega šolskega zakona. Dotlej ostane vse skupaj le kos papirja.

V zvezi s tem je treba tudi omeniti, da obstaja že vsa leta po drugi svetovni vojni za slovenske vernike poseben *slovenski dušnopastirski urad* in da z veliko prizadevnostjo deluje *Katoliški delovni odbor*, ki sta oba cerkvenoopravno na enaki stopnji kot istimenska nemška urada.

Zelo uspešno deluje *Katoliški kulturni dom v Tinjah*, katerega letni program je zelo bogat. *Mohorjeva družba v Celovcu* pa je slej ko prej najvidnejša kulturna ustanova koroških Slovencev, ki zvesto izvršuje oporoko svojih ustanoviteljev.

Vse to pa žal ne more dosti učinkovito zavreti procesa, katerega posledica je čedalje hujše *ponemčevanje* in so njegovi sadovi očitni med drugim v tehle številkah: od pred državno pogodbo še približno 70 slovenskih ali vsaj dvojezičnih župnij jih je danes glede na

bogoslužni jezik samo še kakšnih 45 dvojezičnih in cele štiri slovenske. Vzroki za ta razvoj so med drugimi sledeči: narodno mešani zakoni, priseljevanje nemških družin, načrtno ponemčevanje mladine, turizem. Ponekod pa so temu vzrok tudi nekateri duhovniki, ki so čez noč vpeljali nemško bogoslužje, češ saj nemško vsi znajo in vsi razumejo, ki ga pa naslednik ne sme več spremeniti »zaradi ljubelega miru«. Tako se zgodi, da je govornica ljudi na vasi še slovenska, v cerkvi pa je vse nemško.

Kljub tem številnim negativnim pojavom pa *položaj koroških Slovencev ni brezupen*. Zlasti je v njih še mnogo življenjske volje, ki se vedno spet zrcali v živahnem zanimanju za izobrazbo, za slovensko kulturno dejavnost in za narodno-politične dogodke in sklepe, dalje v številnem članstvu pri Zadrudni zvezi ter pri slovenskih hranilnicah in posojilnicah.

Svojo življenjsko voljo so pa koroški Slovenci naravnost demonstrativno pokazali pri *občinskih volitvah* 25. marca 1973, ko so nastopili z 19 lastnimi samostojnimi listami ter s 3908 glasovi izglasovali 40 slovenskih mandatarjev.

Z zadoščenjem opažamo tudi, da nam dorašča *nov* rod zavednih Slovencev predvsem z absolventi slovenske gimnazije in z gojenci in gojenkami slovenskih dijaških domov.

Srcce slovensko tukaj še bije

Valentin Polanšek

*Piščal s pasterških višin,
z Grebenc in osojskih planin,
dravskih dobnav rogovi,
krške Heme žametni gozdovi,
preprostih src gosli,
vriskajoč s pastirji, z gozdarji,
zginulimi domačimi vladarji,
z dninarji, podložniki in posli,
harfa pesmi deklet,
harmonike svatovskih zmet,
tromba neuničljive življenjske radosti,
boben zamolčanih nasilstev in bridkosti,
da ob spominu na Gosposvetsko polje
davne plunke jad zapolje!*

*Dasi krog nas narašča tuje kričanje,
srcce slovensko tukaj še bije
in skozi trpko — pogumno molčanje
oživlja neprekričljive domače harmonije.*

Slovenik — slovenski zavod v Rimu

P. K.

Dne 17. junija letos so slovesno odprli in blagoslovili papeški Zavod Slovenik v Rimu v navzočnosti vseh slovenskih škofov in več kot 1500 slovenskih romarjev. Slovesnosti, združene z bogoslužjem, z govori, s pozdravi, s slovenskim petjem in z raznimi veselimi srečanji so se nadaljevale še naslednje dni in so se zaključile s sprejemom pri papežu Pavlu VI., ki je v baziliki sv. Petra nagovoril in pozdravil nad 2500 Slovencev, novi slovenski zavod pa razglasil za papeški zavod. Bil je to za Slovence pomemben dogodek, saj smo s Slovenikom dobili pomemben znanstveni zavod, potreben za razvoj teološke znanosti in nič manj potreben zgodovinski znanosti, saj bo tako omogočeno načrtneje izkoriščati velikanske rimske zbirke, knjižnice in arhive, v katerih je zbrano ne le neobjavljeno rokopisno gradivo, marveč tudi še dosti več arhivskega gradiva, ki se nanaša na vse kraje Jugoslavije, tako katoliške kakor pravoslavne. Za zgodovino Cerkve na Slovenskem in za zgodovino slovenske vernosti bo v prihodnosti laže črpati nove podatke iz doslej še neizkoriščenega gradiva. Naj bi Slovenik tudi v tem pogledu v prihodnosti opravil

Slovenik v Rimu

pomembno delo, saj so bili slovenski kraji od Cirila in Metoda dalje povezani z Rimom. Dasi je Slovenik že dvanajst let živel kot ustanova in bil dve leti v svoji hiši, so zavod slovesno odprli šele junija letos. K slovesnosti so se zbrali romarji ne le iz Slovenije, marveč tudi iz drugih evropskih dežel, kjer žive, iz Avstralije in predvsem iz Amerike, kjer je Slovenik — sad žuljev in žrtev malih ljudi — dobil največ podpore.

Ze prve skupine slovenskih romarjev, ki jih je pozdravil rektor zavoda dr. Maks Jezernik, so se po ogledu hiše lahko prepričale, da je Slovenik zares vsakemu Slovincu košček domovine v Rimu, središču krščanstva, košček domovine ne le v domači govorici, marveč tudi v domačih slikah, v opremi in celotnem razpoloženju, ki ga diha ta pomembna slovenska hiša. Posebej je treba omeniti obednico, ki jo krasijo grbi slovenskih mest. Ob vhodu v zavod je vzdana spominska plošča z napisom: »Slovinci širom po svetu, hvaležni za dar vere ob 1200-letnici pokristjanjenja, izročajo Slovenik slovenskemu narodu, da bi mu ohranil naprej v prihodnost plamen evangelija in luč kulture. Dom so blagoslovili slovenski škofje dne 19. junija 1973, za časa Pavla VI. in prvega slovenskega metropolita Jožefa Pogačnika.«

Ob plošči so vzdani kamni iz mnogih slovenskih cerkva: božjepotnih Brezij, Svete gore pri Gorici, Ptujске gore, Stare gore pri Čedadu, Višarij, Gospe Svete, ljubljanske, mariborske in koprské stolnice, stolnice v Gorici in Salzburgu, opatijske cerkve v Celju, s Slomškovega groba v Mariboru, sv. Cirila v New Yorku, sv. Križa v Bridgeportu, cerkve Brezmadežne v Torontu in kamni iz nekaterih drugih cerkva, ki izpričujejo slovensko vernost po vsem svetu (Argentina, Avstralija). Na dan posvetitve so se v Sloveniku zbrali romarji iz mnogih krajev Slovenije prišle so skupine iz Anglije, Francije, Nemčije, Avstrije, s Tržaškega, Goriškega in Koroškega. Posebno letalo je pripeljalo k slovesnosti dobrotnike iz Amerike.

Na povabilo slovenskih škofov je Slovenik obiskal tudi jugoslovanski veleposlanik pri sv. sedežu Stane Kolman v spremstvu prvega svetnika Toneta Poljšaka. Na posebni prireditvi, namenjeni srečanju z dobrotniki zavoda v velikem avditoriju Pijeve palače z dva tisoč sedeži, je bilo premalo prostora za vse udeležence in so mnogi morali spremljati dogajanje na odru stoje. Te prireditve so se udeležili tudi nekateri kardinali: Šeper, Marella, Oddi in nadškof Schruffer, ki je

zastopal kardinala Garonna. Na prireditvi je rektor Slovenika prelat Maksimilijan Jezernik pozdravil vse dobrotnike širom po svetu in se jim zahvalil, pisatelj Alojz Rebula pa je v umetniški besedi opisal samosvojo rast božjega vinograda pod Triglavom in slovenske Cerkve sploh. Poudaril je pomen srečanja zastopnikov vseh treh Slovenij: matične, zamejske in zdomske in zaželel, naj bi slovenski duhovniki, ki bodo v tem zavodu spopolnjevali svoje znanje, s svojimi sposobnostmi bogatili tudi slovensko kulturo.

Še nikoli ni slovenska pesem tako odmevala v tujini kakor ob tej slovesnosti v velikem avditoriju Pijeve palače. Nastopil je Slovenski oktet iz Ljubljane, na srečanju so peli številni slovenski zbori: Jakob Petelin Gallus iz Celovca, zbor Rečan iz Benečije, zbor iz župnije Naklo in združeni pevski zbori pod vodstvom Tomaža Tozona.

Slovesnosti so se nadaljevale naslednji (20. junija) dan, ko so se romarji in drugi udeleženci zbrali k zahvalni maši v baziliki sv. Petra. S slovenskimi škofi je somaševalo 99 slovenskih duhovnikov z vseh strani sveta. Velikanska bazilika je odmevala od slovenskega ljudskega petja. Ker številni romarji niso mogli v novo avdienco dvorano, so določili prostor za avdienco (poleg Slovencev so bili tudi Italijani kot najmočnejši skupini romarjev) kar v baziliki sv. Petra. V posebnem nagovoru Slovincem je papež dejal: »In zdaj izrekam pristrčno dobrodoščilo veliki skupini Slovencev. Sprejemamo vas z ganjenim in veselim srcem. Pozdrave izrekamo predvsem dragim pastirjem, ki vas vodijo. Z njimi objemamo vnete duhovnike in klerike, ki jih spremljajo, in vas vse, dragi sinovi, ki ste njihova krona. Prišli ste v Rim, da bi prisostvovali dejanju, ki je zelo pomembno za krščansko življenje vaše skupnosti, vedno tako blizu našemu očetovskemu srcu: odprtju novega slovenskega zavoda na Apijski cesti, ki ga vodi msgr. Maksimilijan Jezernik. Želimo vam izraziti vse naše veselje ob tem dogodku. Odprtje tega zavoda pove marsikaj vsakemu, ki zna razumeti njegov globlji pomen. Govori o prebuditvi verskega življenja in o razcvetu duhovnih poklicev. Govori tudi o vašem zanimanju, da bi mladi izbranci, ki so se odločili za duhovništvo, našli pri Petrovem sedežu bolj primerno umsko in duhovno izobrazbo. Govori o tradicionalnih vezeh zvestobe slovenskega ljudstva do apostolskega sedeža. Končno zagotavlja, da v tem obdobju močne pokoncilske prenovne med vami ne bo primanjkovalo zanesljivih in razsvetljenih

voditeljev, ki bodo vnesli v življenje in krščanske navade smernice in navodila zadnjega cerkvenega zbora. Zaradi vsega tega smo veseli, da moremo izpolniti vašo željo in odlikujemo slovenski zavod v Rimu z naslovom 'papeški' . . . Ob koncu želimo pohvaliti vse, ki so prispevali k postavitvi tega zavoda, in posebej vas, navzoče. Žrtve, ki ste jih prispevali k uresničitvi tega načrta, naj pripomorejo, da se boste čutili vedno bolj povezane s Petrovim sedežem in da bi vedno znali zajemati luč, tolažbo, vernost. Tako boste ostali 'trdni v veri' (1 Pet 5,9), jo vedno bolj ljubili in čuvali ter izžarevali okoli sebe njeno odrešilno moč. Vas in vse, ki so po tem srečanju združeni s Krustusovim namestnikom, naj spremlja prisrčen apostolski blagoslov.«

Po pozdravih in nagovoru se je papež približal romarjem v prednjih vrstah. Tedaj mu je Slovenski oktet zapel Čajkovskega Očenaš in koroško narodno N'mav čez izaro. Sv. oče je pozorno poslušal, vsem pevcem stisnil roko in jim podaril spominske medalje, Tone Kozlevčar pa mu je izročil zbirko plošč, ki jih je doslej izdal oktet. Zastopnika Družine kot organizatorja romanja iz domovine, sta podarila Pavlu VI. faksimile Dalmatinove biblije.

Opoldne zadnjega dne teh slovesnosti je jugoslovanski veleposlanik pri sv. sedežu Stane Kolman priredil slovesno kosilo v čast slovenskim škofom ob odprtju Slovenika. V zdravici je veleposlanik Kolman pozdravil vse navzoče, slovenskim škofom pa je posebej čestital k novemu zavodu. V odgovoru na zdravico je nadškof dr. Jožef Pogačnik poudaril, da moremo to srečanje tolmačiti kot zunanji prikaz stanja odnosov med svetim sedežem in SFRJ, označil pomen Slovenika za višjo izobrazbo naših duhovnikov in zaključil s prepričanjem, da si tudi ljudska oblast želi, naj bi se v tem zavodu vzgajali dobri in učeni duhovniki, ki bodo doma v naših razmerah koristno delali za Cerkev in domovino.

Zvečer istega dne je v veliki dvorani papeškega zavoda za sakralno glasbo nastopil Slovenski oktet s celovečernim programom. Poleg naših škofov so prišli na koncert kardinali Šeper, Bertoli, Marella, Oddi, veleposlanik Kolman z osebjem poslaništva, veleposlaniki nekaterih drugih držav pri sv. sedežu, rimski Slovenci ter profesorji in študenti papeškega inštituta za cerkveno glasbo. Člani Slovenskega okteta so obiskali tudi Slovenik. Zahvalna pesem je zaključila večdnevne slovesnosti.

Solčavski punt

Jakob Richter

Solčava! Kako zazveni ta beseda, kako odmeva to krajevno ime! Kakor da bi ga narava sama prva spregovorila sredi med navpičnimi, v nebo kipečimi vrhovi, sredi med belimi, od sonca ožarjenimi skalami. Vendar je to doneče krajevno ime sorazmerno mlado. Prvi ga je v solčavsko spominsko knjigo zapisal v svoji ilirščini kaplan *Andrej Lenarčič* leta 1838, eno leto potem, ko ga je na njegovem službenem mestu obiskal *Stanko Vraz*. Lenarčič se je ob predstavitvi poslovil od tega kraja z daljšo pesmico, katero je takole končal:

*Ljuba mi mila S o v č a v a
v tebi sam bio godino dana.
Nisi ti meni bila puščava!
Zdrava zdaj bodi, ostaneš mi draga.*

V domači župnijski oklicni knjigi se pojavi Solčava l. 1848, torej v letu narodnega prebujenja. Osem let pozneje je poskusil *Davorin Trstenjak* v Novicah znanstveno razložiti pomen tega novega krajevnega imena. V *Koledarju Mohorjeve družbe se je Ž o c p a h prvič spremenil v Solčavo l. 1875*. Domačini in okoliški prebivalci pa so še dolgo nato uporabljali že udomačeni izraz *Žocpah* ali *Žolcpah*, ki je nastal iz nemške besede *Sulzbach*, katero je tuja gospoda vtisnila temu kraju.

Gotovo ni bila samo radovednost, ki je nekoč privabila ljudi v ta čudoviti gorski svet. Prvega človeka je v *Potočko zijalko* privedel neizprosni boj za obstanek. Tu se je čutil varnega pred nevarnostmi, ki so prežale po ravninah. Tu je izuril svoje telesne moči pri spretne luvu, ki mu je prinašal živež in obleko. Kako so naši *davni slovenski predniki* zašli v ta skriti gorski svet, v katerega ni vodila nobena cesta, je mogoče samo domnevati. Zelo verjetno je, da so odkrili ta kraj iz *Karantanije* in se sem priselili iz *sedanje Koroške* ter si po osojnih jasad postavili svoje domove. Nato so s požiganjem, z lazi začeli trebiti grmovje in drevje ter pripravili sebi rodovitne njive in polja. Tudi *govorica* v tem kraju ima mnogo koroških zna-

Pogled na današnjo Solčavo

čilnosti. Proti vzhodu si je v dolino samo bistra *Savinja* s tisočletno vztrajnostjo izdolbla svojo pot med nepremakljivimi skalami. Čeprav je bil ta kraj dolgo prava zaprta naravna trdnjava, vendar življenje v tem skritem kotičku ni bilo lahko. Trdo in izredno naporno delo je bilo usojeno prebivalcem, ki so si izbrali ta prostor za svoje življenje. Vsakdo, kdor zaide v ta slikoviti kraj, se mora zamisliti nad *trdim življenjem domačinov*. Koliko moči, koliko žuljev, koliko znoja terja tukaj delo za golo oskrbo z življenjskimi potrebščinami. Mogoče pa, da je ravno ta veliki življenjski napor *pomagal oblikovati duše prebivalcev* tega kraja tako, da je nekoč l. 1860 lahko rekel njihov župnik *Janez Janc* svojemu obiskovalcu: *Verjemite mi, da ni bolj poštenega kraja na svetu, kakor je ta*. Če boš v temni hosti zaspal in zvrhan klobuk zlatnikov poleg sebe postavil, ti Solčavan, ki bo šel mimo, ne bo ničesar vzel.

Tujce je začela Solčava zanimati zaradi *naravne lepote*. Res je že srednjeveška gospoda zahajala v ta kraj zaradi lova — *celjski grofi* so bili na primer *ustanovitelji prvega cerkvenega beneficija v Solčavi* — toda tuji

Igla v Logarski dolini

lovci so bili v tem kraju bolj izreden pojav. Ko je *mestna civilizacija* začela utrujati ljudi in so se začeli vračati nazaj k naravi, so tudi v tem oddaljenem svetu iskali svojega oddiha. Celo znanstveni raziskovalci so že zgodaj tešili svojo vedoželjnost v tem oddaljenem svetu. L. 1758 se je sem potrudil *rudniški zdravnik iz Idrije dr. Janez Anton Scopoli*. Zanimale so ga *rastline*, ki krasijo solčavske planine. Njemu je sledil dvajset let pozneje *kirurg Baltazar Hacquet*, ki se je ukvarjal s *preiskovanjem zemeljske skorje in kamenja*. Od Hacqueta do Mezeta bi lahko navedli vrsto *znanstvenikov, ki jim je Solčava hvaleno odpirala svoje čare*. Kot pesniško navdahnjeni potopisec se je temu kraju prvi oddolžil *celjski profesor Janez Anton Zupančič*, ki ga poznamo tudi kot učitelja Antona Martina Slomška. Še bolj pa je bil prevzet od te naravne lepote *Janez Gabrijel Seidl*, tudi celjski profesor in nemški pesnik, ki je l. 1836 v obsežnim člankom »*Spodnještajerska Švica*« opozoril svet na ta težko dostopni, a občudovanja vredni kraj. Njemu je pot v Solčavo najzanimivejši izlet, ki je mogoč iz celjskega mesta. V svojem spisu nam je ohranil ta

Dunajčan spomin na nekdanjo pot iz savinjske strani. Vozna cesta je tedaj vodila samo do Luč. Od Luč dalje je peljala v Solčavo le steza, ki se je vila ob modri Savinji, pa zopet krenila po številnih, zibajočih se brveh prek vode, dokler ni zavila v breg med skalovje. Najtežavnejši in najnevarnejši del poti je bil *vzpon pri Igli*, pri tem čudovitem spomeniku, ki si ga je postavila narava sama. Samo skozi tesno špranjo med visokimi skalnatimi konicami so držale stopnice na drugo stran soteske. Tako je bila Igla pravi *naravni obrambni stolp* pred skrito trdnjavo, ki jo še danes od vseh strani zapirajo gorski vrhovi. Težko si predstavljamo, kako naporna je bila šele vožnja v ta skriti kraj. *Dvaindvajsetkrat so morali vozniki prebroditi Savinjo*, če so hoteli dospeti v solčavsko vas. Ko je l. 1861 *škof A. M. Slomšek* leto dni pred svojo smrtjo službeno obiskal to oddaljeno župnijo, je raje hodil peš, kakor da bi se dal voziti. Vendar je v spominsko knjigo ob tem svojem tretjem, a zadnjem obisku Solčave napisal spodbudno, narodno navduševalno pesem: *Slovo solčavskim planinam*. Sedanjo cesto med Lučami in Solčavo so zgradili šele l. 1895. Delali so jo 102 dni, zaposlenih je bilo 127 delavcev, delo je stalo 22500 goldinarjev.

Kaj je bolj razumljivega, kakor to, da so v tem skritem kraju iskali zavetja v prejšnjih stoletjih tudi tisti, ki so se hoteli izogniti *vojaški suknji*. Vojaščina je bila nekdanj najtežje breme preprostega ljudstva. Ta služba je trajala prvotno celo življenje. O tem pa, kdo je moral služiti, je odločala *graščinska gospoda*, ker še ni bilo splošne vojaške dolžnosti. Da bi strah pred to službo zmanjšali, so ob koncu 18. stoletja določili *rok službe* pri pehoti na 10, pri konjenici na 12, pri topništvu na 14 let. Pozneje so to službo še skrajšali na osem let. Kljub temu pa so se fantje vojaščine bali in so uhajali pred nabornimi komisijami. Odmaknjeni in težko dostopni kraji so bili za take ubežnike najprimernejše *zatočišče*, saj je »oko postave« redkokdaj pogledalo v take kraje. *Solčava, zaprta od ostalega sveta, je postala njihovo pribežališče*. Domačini so jih radi imeli, ker so bili delavni in poslušni, dela pa je bilo dovolj v gozdovih in na polju. Za njihove potrebe so skrbeli gospodarji, pri katerih so se vdinjali v službo. Neki obiskovalec Solčave piše o teh uhajajih tole: »Ko se je ubežnik javil gospodarju, ga je ta resnobno in ostro opozoril na *postave in šege*, ki vladajo med njimi glede dela, doma in cerkve. Kdor se teh navad ne drži, ta mora zapustiti ne samo njegovo hišo, temveč tudi Zocpah.« Tako je po-

štenost domačinov prešla tudi na te prihajače. Nekateri ubežniki pa so bili posebno nezaupljivi in so se nastanili po planinskih votlinah, imenovanih *zijaške*, v katerih so preživeli tudi zime. Posebno prijetno tako življenje ni bilo, a še vedno boljše, kakor pa dolga in nevarna leta vojaške službe, iz katere se mnogi sploh niso vrnili.

Ko je sredi 19. stoletja Avstrija uvedla *orožništvo*, je dobila orožniška postaja v *Doberli vasi na Koroškem nalogu, da pregleda Solčavo in polovi vojne ubežnike*. V pozni jeseni l. 1851 so prišli trije »možje postav« iz Koprivne k *Bukovcu, najvišjemu kmetu v Sloveniji*. Ta domačija samuje 1328 metrov visoko nad morjem. Ko so prišli oboroženi žandarji, je bila družina ravno zbrana pri jedi. Po kratkem zasliševanju so takoj zgrabili in vklenili ubežnika, ki je bil pri tej hiši za hlapca. Veseli te »zmage« so ga gnali vklenjenega v Solčavo, kjer so se v Smetnikovi gostilni okrepčali. Medtem pa je šel kot blisk glas na vse strani, da so prišli lovci na ubežnike, ki so jim pravili tudi »klešarji«. Bolj boječi skrivači so se porazgubili v varnejša zavetja, pogumnejše pa je zbral *Bosrohmanov Anže* od Sv. Duha in jih oborožil s koli, kosami in cepini. Sklenili so, da rešijo svojega sotrpina, ki je vzdihoval vklenjen v gostilniški kleti. Orožniki so se do noči krepčali v gostilni in so se že v temi vračali nazaj na Koroško. Ker pa niso dobro poznali pota, so pri kmetu Rogarju pre-

nočili. Tu so naleteli še na dva fanta, ki sta pribežala iz Koprivne in so jih takoj vklenili. V zgodnjem jutru so nadaljevali pot proti Šentlenartskem vrhu in gnali pred seboj tri vklenjene ujetnike. Na sedanji avstrijski strani jih je v temnem gozdu čakala *zaseda*. Fantje so jih obkolili, toda orožniki so bili hitrejši. Voditelja upornikov Anžeta so naskočili z bajoneti in ga podrli v sneg. Ko ga je na tleh ležečega orožnik začel daviti, ga je obranil neki ubežnik na ta način, da je s cepinom orožnika onеспosobil. Medtem so *puntarji* obvladali drugega orožnika s koli. Tretji orožnik je uporabil puško in zadel enega izmed fantov v veliko žepno uro, s sablo pa ranil drugega po roki. Kmalu pa so imeli fantje tudi tretjega orožnika v oblasti in boja je bilo konec. Tri vklenjene ujetnike so nato opostili njihovih vezi, v *Železno Kaplo* pa so poslali po nekem beraču obvestilo županu, naj pride po *premagane orožnike*, ki ležijo na Šentlenartskem vrhu.

Ta upor se je torej končal brez smrtnih žrtev. Vendar so *nemški listi* od Gradca do Berlina pisali o njem in mu pripisovali izreden pomen. Slikali so ga kot *ljudsko vstajo v slovenskih gorah*, kot »revolucijo podivjanih gorjancev«. Svarili so potnike, naj ne hodijo v Trst, ker je to potovanje skrajno nevarno. Solčavo, ki so jo v svojem pisanju postavljali nekam ob pot proti Trstu, so imenovali napadalno trdnjavo, »*Trutzburg*« slovenskih *puntarjev*. Po takem vznemirjenju se je zganila tudi oblast in je za božič l. 1851 poslala iz Brucka v Solčavo celo *stotnijo vojakov*, ki so jih spremljali še številni orožniki in graničarji. Miroljubne Solčavane je prevzel preplah. Nikoli niso videli toliko oboroženega vojaštva, ki so ga sedaj nastanili po njihovih hišah. Morali so jim dati hrano in pijačo ter prenašati njihove surovosti. Takoj prvi dan so vojaki segnali skupaj vse prebivalstvo in ga obkolili na sredi vasi. Stari, gostoljubni župnik *Janez Janc*, katerega so obdolžili, da drži z uporniki, je moral vpričo vseh prevesti v slovenščino *vojaški razglas o obsednem stanju nad vo Solčavo*. Ta razglas je grozil s smrtjo tistim, ki skrivajo uporne *puntarje* in ki bi ovirali vojake pri njihovem iskanju in poizvedovanju. Nato so postavili domače moške brez razlike starosti skupaj, jim zvezali roke in jih zasliševali o upornikih. Bolj sumljive so zvezane odgnali v *Železno Kaplo* pred orožnike, ki so bili napadeni, da bi ti sami prepoznali v njih svoje napadalce. Deset dni je trajalo *obsedno stanje*, vendar od upornikov in ostalih vojnih ubežnikov niso našli niti enega.

Zgornja Savinjska dolina s Solčavo

Kaj je privedlo Lučkega Jožeta, ki je bil pri spopadu na Lenartskem vrhu ranjen s sablo, da se je pol leta pozneje sam javil oblasti, ne vemo. Iz njega so izsilili imena njegovih pomagačev. Polovili so jih ter vklenjene zaprli v neko sobo v Solčavi. Več dni je trajal ta lov na upornike. Tisti, ki so bili kar od kraja na vrsti, bi ostali brez hrane, če jim ne bi domačini prinašali toplih jedi in jih pri oknu hranili naravnost v usta, ker so imeli jetniki zvezane roke. Ko so »klešarji« z lovom končali, so povezali vse polovljene skupaj z verigo in jih gnali prek vrha v *Železno Kaplo pred sodišče*. Ob pogledu na to žalostno procesijo so domačini na glas jokali. Pred sodišče je moral tudi župnik *Janez Janc*, ki se je moral zagovarjati, ker je prizadete obveščal o nevarnostih in jih opozarjal k previdnosti. Zaradi starosti so ga odpustili brez kazni. Puntarji pa so bili obsojeni na *večletno ječo*. Nekateri so v ječi pomrli, drugi so se po dolgih letih vrnili v ta tihi, prijazni gorski svet.

Vojaški begunci pa so še naprej zahajali v Solčavo in našli tu svoje zatočišče. Da so bili domačini na njihovi strani, nam kaže naslednja anekdota, na kateri je mogoče nekaj resnice. Neko nedeljo so se lovci na ubežnike ali »klešarji« pojavili med mašo pri cerkvi in hoteli ubežnike poloviti pri cerkve-

nih vratih. Ženske pa so v cerkvi slekle vrhnja oblačila, v katera so se oblekli ubežniki in se pomešali med ostali ženski svet. Ko so »ženske« odšle iz cerkve, je ostala cerkev prazna... Mnogi vojaški obvezniki so se res v Solčavi izognili avstrijski vojski in si ohranili svojo svobodo.

Ta *duh svobode* je oživel tudi med zadnjo *nemško okupacijo*. Nemci Solčavanom niso zaupali; kakor drugod, so tudi tukaj kmalu po prihodu uvedli pravo nasilje. Mnogi domačini so bili *odgnani v razna taborišča*, nekateri se niso nikoli več vrnili. Drugi so *pobegnili* in se pridružili *partizanom* ter že l. 1942 *pregnali iz kraja nemško policijo*. Ta se je seveda pomnožena vrnila in počenjala še hujše nasilje. Leta 1944 pa se je v kraju zbrala *domača partizanska straža, izvedla volitve v Narodni odbor in vojaški nabor*. V drugi polovici oktobra tega leta so *Nemci z večjim številom vojaštva ponovno zavzeli to oporišče svobode* in vas 24. oktobra *požgali*. *Zgorelo je 310 poslopij, odgnali so uso živino in 139 ljudi, med njimi 56 otrok*. Ni mnogo krajev v naši domovini, ki bi v zadnjem vojnem divjanju toliko trpeli, kakor Solčava. Ko se je pa nečloveški vojni vihar polegel, so zrastle v tem naselju *novi prijazni domovi*, ki nudijo domačinom mirno, udobno zavetje, turistom in letoviščarjem pa prijeten odih.

Nekaj o zemljepisnih imenih

Silvo Kranjec

V mohorskem Koledarju pred dobrimi tridesetimi leti je slovnicač *Anton Breznik* napisal razpravo o *primkih iz starih svetniških imen*. Pri tem, kot pravi, ni imel visokih znanstvenih namenov, hotel je le »bravcu posredovati tisti prijetni občutek, ki ga ima človek, kadar se mu nenadoma posveti novo spoznanje, nova zveza«. Podoben namen ima tudi tale sestavek o *zemljepisnih imenih*, s katerimi se posebno danes, ko je postal svet

tako majhen, vsak dan srečujemo pri branju ali poslušanju novic. Navadno si pri njih malo ali nič ne mislimo; vendar je vsako tako ime dal človek, ki je kot umno bitje hotel z njim nekaj povedati. Zato imajo tudi zemljepisna imena svoj pomen ali smisel, ki ni vselej na prvi mah viden in ga je včasih celo težko odkriti. Če si jih pa znamo razložiti, nam pripovedujejo o legi naselij, o oblikah gora, o barvi voda, o rudninah, živalih in rastlinah tistih krajev, pa tudi o njih preteklosti. Govore nam o ljudstvih, ki so tam prebivala, kot tudi o posameznih ljudeh, ki so jih odkrivali, ustanavljali tam naselja ali jim vladali. Na nekaterih izbranih primerih bomo v naslednjem to pokazali.

Imena po prirodnih lastnostih

Po oblikah zemeljskega površja so pri nas imena Ravne, Polje, Poljane in podobno, isto pomenijo Campagna v Italiji, Champagne v Franciji, Campina in Campos v Južni Ameriki. *Po gorah* se imenuje Dagestan (turško dag je gora), gorski greben v španščini

je Sierra — žaga (n. pr. Sierra Nevada je snežno pogorje). *Po legi* glede na gore se pri nas imenujejo Podgora in Podbrdo, pa Zagorje in Zabrd, v Italiji je cela dežela s takim imenom, to je Piemont pod Zahodnimi Alpami. Po svoji legi *tu ali onstran gora* sta dobili ime v starem veku Cis- in Transalpinska Galija, v novem pa Cis- in Transkavkaziya.

Nič manj pogosta niso imena krajev in dežel, ki so v zvezi s tekočimi ali stoječimi vodami. Naša Izola (latinsko insula) je bila nekoč res otok; med dvema vodama leže Medvode in isto pomeni ime mesta Koblenz ob Renu, kjer mu priteka Mozela (latinsko Confluentes, namreč fluvii). Že iz starega veka je znana Mezopotamija (je medrečje), rodovitna nižina med Evfratom in Tigrisom. *Prehodi čez reke* so dali ime mnogim krajem; prvotno je bil marsikje le brod, n. pr. Frankfurt (nemško frankovski brod), ko so kasneje gradili mostove, so naselja dobila imena kot Innsbruck (Brücke je most), Osnabrück, Saarbrücken, itd. Pri nas imamo Brod na Savi in Kolpi, pa tudi Zidani most. Zanimiv primer sta imeni obeh znanih vseučiliških mest v Angliji; prvo je Cambridge (je most čez reko Came), drugo pa Oxford (je volovski brod).

Koristne so bile človeku zlasti *razne tople in zdravilne vode ter slatine*; ob njih izvirih so nastali kraji z imeni: Toplice, Slatina, v Srbiji Banja, pri Nemcih Bad in Baden ter -brunn. Tudi Tbilisi (Tiflis) pomeni v gruzinščini toplice. *Po toplih vrelcih* imajo ime slavne grške Termopile (topliška vrata). Rimljani so toplicam rekli kar aquae (vode), kar se je ohranilo v današnjih imenih Aix (izgovori è) v francoski Provansi in Aachen v Nemčiji (latinsko Aquisgranum; granum je bil pridevek Apolona kot boga toplic).

Rastlinska odeja je tako viden in za človeka važen pojav na zemeljskem površju, da je dala velik del geografskih imen. Značilna so taka imena n. pr. za Italijo, kjer se od okoli 60.000 krajevnih imen več kot 4.000 imen nanaša na rastlinstvo. Tu je n. pr. cvetlično mesto Florentia je Firenze, po posameznih vrstah dreves so nazvani Loreto (Lauretum, lovor), Corneto (češnja), Querceto (hrast), Castagnero (kostanj), i. dr. Vrh tega je v Italiji cela vrsta imen sestavljenih z bosco (grm), selva (gozd), prato (travnik) in podobno.

Največja in najbolj vidna rastlinska združba je *gozd* (šuma, les). Z gozdom so ali so bila pokrita gorovja ali pokrajine: Trnovski gozd pri nas, Šumadija v Srbiji, Waldviertel in Wiener Wald v Avstriji, Schwarzwald ali Črni

les, pa Bavarski, Turinški in Tevtoburški les v Nemčiji, Češki les in Šumava na Češkem, Gozdni Karpati, i. dr. V slovanski pradomovini je gozdnato Polesje, dežela za gozdovi je Zalesje, isto kot latinsko Transsilvanija za današnjo Erdeljsko (erdö je gozd) ali špansko Selvas za pragozde v porečju Amazonasa. Tudi Madeira je gozdni otok, čeprav so njegove gozdove že v 15. stoletju iztrebili in požgali. Na florentinski pomorski karti iz l. 1351 stoji še Isola di Legname, današnje ime pa je nastalo iz latinskega Materia, ki pomeni v španščini in portugalsčini predvsem stavbni les, potem pa tudi les sploh.

V Sloveniji imamo več vasi z imenom Gozd in vrh Gozdnik v Zasavju. Enako imajo Nemci kraje Wald, Waldeck, Waldenberg, Angleži pa Woodland, Longwood (wood je gozd), itd. Od mnogih takih imen v Ameriki bodi omenjen le Hollywood (holly je božje drevice), znano filmsko mesto. Gozdne dobrave, s slabšimi gozdi pokrite ravnine, so dale pri nas ime mnogim Dobravam in Dobrovam, istega izvora sta tudi hrvaška Dubrava in Dubrovnik. Iz nemškega Baumgarten je nastal naš Pungrt ali Pungart.

Ker je gozd dobro viden pokrajinski element, je dobro vidna tudi večja vrzel sredi gozdne površine, bodisi iz naravnih razlogov ali pa po človeški roki nastala. Od takih *golih površinskih* delov so imena Golo, Golica, Goljaki, Goli breg, Goli vrh in Golo brdo.

Zanimivo bi bilo pregledati geografska imena glede na posamezne *vrste drevja*, kar bi dalo marsikak vpogled v rastlinsko in gospodarsko geografijo, pa tudi v zgodovino poselitve in izkoriščanja tal.

Stara slovanska lipa je dala pri nas krajevna imena: Lipa, Lipe, Lipulja vas, Lipica, Lipje in Liplje. Znana je Češka Lipa, največje mesto s tem imenom pa je Lipsko, nemško Leipzig, na nekoč slovanskih tleh.

Tudi *bukev* je dobro zastopana. Po nji se imenuje cela dežela Bukovina, pri nas pa Bukovica in Bukovje, Bukovska vas, Bukov vrh in Zabukovje. Posebno zanimiv je Bukovžlak, to je posek v bukovem gozdu — Buchenschlag. Veliko imen z Buchen- (bukev) je po Nemškem, spomnim naj le na Buchenwald žalostnega spomina.

Zelo veliko imen je dal *hrast*, n. pr. Hrastje, Hrašče in Hraše, Hrastnik, Hrastovec. Na Nemškem so to imena z Eich-, na angleškem jezikovnem svetu z Oak-, tako v ZDA kar dva Oaklanda in iz zgodovine Združenih narodov znani Dumberton Oaks. Od doba so imena Dob, Dobeno in Dobje.

Neverjetno veliko imen je na Slovenskem od *breze*. Samo Brezje zavzema v Svetličevem Kazalu krajev pol strani, ne dosti manj pa je Brezovic, potem so še Breznica, Brezova, Brezovje in podobno. Od drugih gozdnih dreves so vzeta imena: Smrečje, Smrekovec, Smrečnik, Javorje in Javornik, Jelovec in Jelovica; Jelše, Jelšane in Jelševnik, od druge oblike olša je Olševk, tudi Viševk in Uševk. Zelo številna so imena Gaber, Gabrje, Gabrsko, Gabrnik in Gabrovec. Tudi jesen ni redko zastopan: Jesenice in Jesenik, Jesenovec in Jesenovica; na Moravskem se vzdigujejo Jeseniki, na Mecklenburškem pa priča mesto Jessenitz o nekdanjih slovanskih prebivalcih. Tudi ime Leskovec ni redko.

Med *sadnim drevjem* je dal največ imen *oreh*, to so zlasti Orehek, Orehoviča, Orešje, Orehovo; v Šumadiji je Orašac, v Bolgariji Orahoviča, pri Dunaju znani Nussdorf. Manj pomembna je *jablana*, vendar imamo v Sloveniji več Jablanic, znana je Jablanica ob Neretvi. Na Češkem je mesto Jablonec, na Slovaškem Jablonica, čez Gozdne Karpate drži preval Jablonicky, v Sibiriji pa je gorovje Jablonoj. Bolje je zastopana *hruška* z imeni Hrušica, Hruševje in Hruševka. Od slive so Slivje, Slivna in Slivnica, od oljke je ime otoku Uljanik pred Puljem.

Naj navedem še nekatera »rastlinska« imena. Na Slovaškem je Veliki Žitni otok, na nasprotni — desni — obali Donave pa Mali žitni otok. Ob Gvinejskem zalivu je tudi Poprova obala, polotok Yucatan v Srednji Ameriki ima ime po grmu yuca, ki daje užitno moko. Palma, najvažnejše tropsko drevo, je dala mnogo imen, n. pr. Palmovim otokom na severovzhodu Avstralije, bolj znano je kopališče Palm Beach (Palmova obala) na Floridi. Med Kanarskimi otoki je eden Palma, na največjem od njih — Gran Canaria — pa je mesto Las Palmas. Na poseben način je Brazilija dobila ime od nekega drevesa, ki ima žareče rdeč les, zato so ga Portugalci in Španci imenovali po Žarečem oglju (brasa) in mu rekli Palo Brasil in Brasil je pri njih postalo tudi ime dežele. Ta les, Nemci mu pravijo Rotholz, daje močno rdečo barvo, ki so jo poznale tudi naše stare matere, ki so s »prežilko« barvale velikonočne pirhe.

Živali so za pokrajino dosti manj značilne kot rastline, zato so tudi imena po živalih redkejša. Začnimo kar z našo sosedo Italijo. Od davnih časov je to ime veljalo le južnemu koncu polotoka, kasneje pa se je raztegnilo na celega. Stari so ga izvajali od lepih *telet* — vituli — ki jih je imela dežela obilo, izvirali pa

so od Gerionovih krav, ki jih je bil tja prignal Herkules in od Bika, onega na nebu, v čigar znamenju je bil ustanovljen Rim (21. apr. 753 pred n. št.). Od *goved* ima ime grška Boiothia (Beotija), od *koz* otoka Capri in Caprera, toda *kanarčki* imajo ime od Kanarskih otokov in ne narobe, kajti Canariae Insulae (pasji otoki) imajo ime po tamkajšnjih velikih *psih*, kanarčkov stari vek ne omenja. Sierra Leone se imenuje po *levih* in Slonokoščena obala po *slonovih oklih*. V severni Kanadi je Medvedje jezero in v Vzhodno Sibirskem morju Medvedji otok. Na čuden način sta tudi Arktika in Antarktika v zvezi z *medvedom*, pa ne z belim severnim medvedom, ampak z onim na nebu. Ozvezdje Veliki voz je bilo namreč pri starih Medved, po grško arktos, in zato so bile severne dežele »medvedje« ali arktične. Ko pa so na jugu Zemlje odkrili arktičnemu svetu nasproti ležečo celino, je dobila ime Ant-arktika. Lepo nemško mesto Stuttgart se je v začetku imenovalo Stutengarten (je kobilji vrt) in o tem priča še danes *kobila* v mestnem grbu. Od živali v grbu ima ime tudi francoska Dauphineja, ki ima v grbu *delfina*.

Otočje Galapagos je dobilo svoje ime po velikih *želvah* (špan.), ki so že izumrle. Po kačah se imenuje reka Snake River, Kačji otok pred ustjem Donave in pri nas soteska Kačanik. Takih imen ne manjka tudi na Slovenskem, kjer dobimo Kobilje in Kobiljak, Kravarsko in Kravjek, še več pa *kozjih* imen: Kozarje, Kozjak, Kozje, Kozji vrh, Kozji breg, zelo malo pa *ovčjih*, kot Ovčjak in Ovčja vas, v Makedoniji pa je Ovče polje. *Ptiči* so še slabše zastopani, pri nas imamo Vrabče, Vranje in Vranjo peč, tudi Srbi imajo Vranje, Hrvati kar dve Vranski jezери, najbolj znano pa je Kosovo polje. *Ribe* so dale ime zelo številnim Ribnicam po vsej Jugoslaviji, pri nas imamo tudi Ribno in Ribnik.

Zakladi iz zemeljske notranjosti imajo tako velik pomen za človeka, da se močno odražajo v geografskih imenih. Pri nas in drugod v Jugoslaviji so kraji z imeni Ruda, Rudnik, Rudno in Rudnica, v Kopaoniku pa se dviga Suvo Rudište. Rudniku se pravi po turško »majdan« in teh imen ni malo na Balkanu: Majdan-planina, Majdan-pek, Stari Majdan, itd. Na Češkem imajo Rudne gore, na Gornjem Štajerskem Erzberg (Erz je ruda).

Najprej in najbolj je privlačilo človeka *zlato*. Naše Zlato polje najbrž nima imena od njega, verjetno ga pa imata Goldberg v Šleziji in na Mecklenburškem ter Goldberge v

Vzhodni Prusiji. Zlatonosna reka je na Madžarskem Aranyos (árany je zlato), od Slovanov so vzeli pa tudi Zlátatno. Zlato so šli Evropejci iskat tudi v nove dežele; vsi odkritelji s Kolumbom na čelu so hoteli od domačinov zvedeti, kje se dobiva zlato. Njih cilj je bila Zlata dežela, špansko El Dorado in to ime srečamo v Ameriki večkrat, imajo ga manjša mesta v ZDA, Mehiki in Kolumbiji, najbrž po krivici. Zlato deželo »Golden State« imenujejo Američani danes Kalifornijo, odkar so l. 1848 tam odkrili zlato. Vhod v Kalifornijski zaliv pri San Franciscu so veličastna Zlata vrata — Golden Gate. To ime zaslužijo zaradi pokrajinske lepote, podobno kot Zlati rog ob Bosporu. Od zaresnega zlata pa imata ime kolonija Rio de Oro ob zahodni obali in Zlata obala ob Gvinejski obali Afrike, iz tega zlata so v Angliji v 17. in 18. stol. kovali zlatnik, ki so mu rekli »guinea«. Tudi Costa Rica (je bogata obala) je dobila ime od nahajališč zlata.

Za zlatom tudi v imenoslovju ne zaostaja veliko srebro. Kopali so ga nekoč pri bosenski Srebrenici, na Češkem so Stribrne hory, v Šleziji Silberberg in na Saškem Silberhütte. V novem veku je Sebastian Cabot nazval po srebru (špansko la plata) lijak rek Parana in Uruguay Rio de la Plata, ker so okolini Indijanci nosili bogat srebrn nakit. Latinski prevod tega argentum pa je dal ime Argentini, ki ima res dosti srebra. Od drugih rud je dala železna pri nas krajevna imena Železniki, Železno in Železna Kapla, Železna vrata (Demir — kapija) pa so železna zaradi težke prehodnosti, tako kot preval istega imena v Romuniji. Železna gora, Eisenberg, je pogosto ime na Nemškem, tam je tudi Lutrov rojstni kraj Eisennach, na Gradiščanskem je Eisenstadt, madžarsko Vás-var (slovensko Železna županija), v Gornji Štajerski Eisen-erc, v severni Češki so Železnice in Železny brod.

Po *svincu* se imenuje Olovo v Bosni, Svinec in Svinja planina ter oba Pliberka (je Bleiberg) na Koroškem. Okoli rud bogatega Urala srečujemo imena kot Magnitogorsk, Mjedogorsk, pa tudi Zlatoust. Od davna je človek potreboval *sol* in se naseljeval v njeni bližini. Celo prazgodovinsko dobo nazivamo po mestu Hallstattu ob istoimenskem jezeru sredi Salzkammerguta, oboje je ista indogermanska beseda: hal v grščini, sal v latinščini. Zato tudi Hallein južno od Salzburga, oba sta ob reki Salzach. Na Nemškem je več krajev z imenom Salza, znano je mesto Halle ob Saali in Halič v Galiciji. Turško je sol tuz;

zato je dobil srednjeveški Soli v Bosni po prihodu Turkov ime Tuzla. Nasproti izlivu Tise leži v Sremu Slankamen, kjer je znan slani izvir. V Ameriki je Veliko Slano jezero, ob njem mesto Salt Lake City (angleško salt je po naše sol), eden Mississippijevih pritokov je Salt River, v Pandžabu v Indiji pa je gorovje Salt Range.

Po *bakru* se imenuje prva kovinska doba v prazgodovini, v starem veku so ga kopali na Cipru, ki ima ime od grškega Kypros, nemško Kupfer. Na Nemškem je Kupferberg, enako se po nemško imenuje češki Médenec v Češkem Rudogorju. V Severni Kanadi tečeta Copper River (copper je baker) in Coppermine River, v državi New York pa je mesto Coppertown.

Tudi po *manj zlahtnih rudninah* so nastala geografska imena. Pri nas so kraji Kamen, Kamenica, Kamnik in Kamnica. Več takih imen je na nekdanjih slovanskih tleh v Nemčiji, n. pr. mesto Kamenz na Saškem, znan je Kamenec Podolsk v Ukrajini, tam je tudi Kremenec, ob Dnjepru Kremenčuk in na Slovaškem Kremnica. Po otoku Marmara, kjer lomijo lep *marmor*, je dobilo ime Marmorno morje.

K prirodnim imenom spadajo končno tudi imena *po barvi zemljepisnih predmetov*. Zanimivo je, da povsod daleč prevladujejo »črna« imena, takoj za njimi pa slede »bela«. Tako imamo na Zemljevidu slovenskega ozemlja, ki ga je izdala Slovenska Matica po Svetličičevem Kazalu nad 50 »črnih« imen (od teh je ravno 17 Črnih vrhov) in skoro toliko je belih; vse druge barve zaostajajo, še največ je rdeče. Podobno razmerje bomo našli, če pregledujemo tujejezična zemljepisna imena v imenskih seznamih atlantov. Zanima nas, zakaj je dal človek nekemu zemljepisnemu predmetu ime ravno po tisti barvi. Brez dvoma je bila v mnogih primerih za to odločilna sama *barva tal*, zemlje ali kamenine, posebno pri golem površju brez vegetacije. Klasičen primer takega poimenovanja je

Sv. Magdalena

razlikovanje med apnenčasto Belo Istro, flišno Sivo Istro in z jerino pokrito Rdečo Istro. Del Rdeče Istre je bil tudi otok Mons Rubens (Rdeči hrib), na katerem je nastalo »rdeče mesto« Rubinium, današnji Rovigno ali Rovinj. Šele konec 18. stol. sta se otok in mesto na njem združila s kopnim, ko so zasuli kanal med otokom in celino. Tudi danes se mali otok pred Rovinjem imenuje Crveni otok. Marsikaterim goram so dale ime rdeče proge v apnencu, taka je n. pr. naša Škrlatica (2738 m), o kateri pravi Kugy, da ji »padajo po navpični steni in stolpičnih široka škrlatna pramena«.

Še pogosteje se zrcali v gorskih imenih *bela barva skalovja*, posebno apnenskega. Odtod pri nas imena Bela peč, Bela stena, Beli kamen in podobno, ali pa Bjelašnica v Bosni, Belava v Srbiji, Beli Karpati itd. Na Nemškem je pogosto ime Weissenstein, Bele gore (White Mountains) so tudi v ameriških Appalacih. Od bele skalne obale ima ime jonski otok Leukas (grško leukos je bel), ki ga je slavni Dörpfeld imel za Odisejevo Itako. Tudi večni sneg in led je tako rekoč kamenina; po njem imata n. pr. ime najvišji evropski vrh Mont Blanc in znani Weisskugel (3746 m) v Oetzalskih Alpah.

Tudi »črna« imena izvirajo v velikem delu od temne barve starejših kamenin, ki so posebno v nasprotju z belim apnencem dobro vidne, kot so na primer pri nas temni kristalinski skrilački okoli Črničva in v dolini Črne pod njim. Taki so mnogi Črni vrhi in Črne gore, Schwarzbergi na Nemškem, Black Hills, Black Mountains, Black Stone in podobno v Ameriki. Črn pomeni v turškem in sorodnih jezikih »kara«, zato je na Balkanu in v Prednji Aziji mnogo imen kot Kara-dag (črna gora), Kara-tepe (črni vrh) in podobno. Ime puščave Kara-kum pomeni v kirgiščini »črni pesek«, Kizil-kum pa »rdeči pesek«. Takega ima tudi Rdeča puščava (Red Desert) v Ameriški Veliki kotlini. V morje štrleči rtiči so večkrat dobili ime po beli barvi skale; tako ima Afrika kar štiri bele rtiče (C. Blanco oz. C. Blanc), po enega imata Severna in Južna Amerika (na obali Peruja oz. Oregona). Sivo skalovje je dalo pa ime Sivemu nosu (Gris Nez) ob Calaiski ožini.

Ker se vidi gozd iz daljave temen ali celo črn, so mnoga gorovja tako poimenovali. To velja za špansko Sierrro Moreno (moreno je črn) in nemški Črni les (Schwarzwald), najbrž pa tudi za SR Črno goro, Skopsko Črno goro, Crnojlevo planino in še marsikatero tako ime na Balkanu. Gosti, danes le še na zahodni

strani ohranjeni gozdovi so dali povod, da so Grki nazvali našo Korčulo »črno« (Korkyra melaine, Corcyra nigra) v razliko od Korkyre, današnjega Krfa.

Tekoče vode so praviloma *bele barve*, posebno nad belim prodom v apnenčasti strugi. Zato je zlasti v naših apnenskih Alpah pogosto ime Bela, v avstrijskih Weissbach, pa tudi v Srbiji imamo Belo reko, Belico in Beljanico, v Rusiji je Bjelaja pritok Kame. Tudi na zemljevidu ZDA srečamo več rek z imenom White River (angleško white je bel).

Posebno pri dvojnih izviriščah je razlikovanje po barvi zelo pogostno in so temnejšo navadno nazvali kar »črno«. Belo in črno izviriščico imamo pri našem Drimu in Timoku, pri Tisi, ki izvira pod Črno goro v Karpatih, pri Dunajcu v visokih Tatrah in pri Vaahu na Slovaškem. Na Erdeljskem izvirata Črni in Beli Kriš (Körös; Crisul Alb in Crisul Negru), v Šumavi pa Črni in Beli Regen. Nemški reki Main in Saar imata poleg bele še rdečo izviriščico (Weisser — Roter Main), medtem ko ima Nil modro, to je tisto z abesinskega višavja, ki prinaša največ vode in zlasti blata, tako da se njena voda še dolgo po združitvi loči od čistejše vode Belega Nila.

Druge barve so pri rečnih imenih slabše zastopane. Najbolj znana je Rumena reka (Hoang-ho), značilen primer po suspendirani hribini pobarvane reke. Ta hribina je kot znano publicca, ki jo reka zanaša še daleč v morje, tako da je tudi to dobilo ime Rumeno morje. Največ je pa Rdečih rek. Take so največja reka Male Azije Kizil Irmak, Missisipijev pritok Red River in pa številni Colorado (špansko rdeč, namreč Rio je reka) v obeh Amerikah. Zelene reke so Grünbach v Avstriji (pod Hohe Wand), Green River v ZDA (Ohio) in več rek z imenom Rio Verde v Srednji in Južni Ameriki. Razumljivo je, da so stoječe vode manj čiste, zato srečujemo pri jezerih večkrat črno ime (pri nas na Komni, pod Durmitorjem, na Treskavici in drugje), v Rusiji imajo pa tudi Belo jezero, v Avstriji Zeleno (Grünsee na Steinernes Meer), v ZDA (Minnesota) pa celo Rdeče (Red Lake).

Kjer imajo take pridevke naselja, so jih dobila *po barvi daleč vidnih značilnih zgradb*, kakršne so bile zlasti utrdbe in gradovi ter cerkve in samostani. Ta barva je navadno bela in zato imamo pri nas Beograd in Biograd, v Bolgariji imajo Belogradčik, v Rusiji Belgorod, v Albaniji Berat (albanska izgovarjava za Belgrad), na Nemškem Weissenstein in Weissenburg, na Madžarskem Fehervar (feher je bel), na Španskem je Tor-

reblanca, v Maroku Casablanca itd. V to skupino imen spadajo tudi Bela Palanka ob Nišavi, Beli Manastir in Bela Crkva v Vojvodini, Bela Cerkev na Moravskem, Weisskirchen na Štajerskem in Whitechurch v Angliji. Črni kraji so bolj redki, vendar imamo tik Ljubljane Črno vas, na Koroškem Črni grad, na Nemškem Schwarzburg, v Turčiji pa Afium-Kara-hissar (opijski črni grad).

Kulturna imena

Poleg prirodnih imen so druga velika skupina zemljepisnih imen *kulturna imena*, to je imena po ljudeh in njihovih delih. Tako so najprej imena dežel po njih prebivalcih, nekdanjih in sedanjih. Tako so dali Afriki ime Kartazaani po Afrih, ki so prebivali v okolici feniške kolonije Kartagine in to ime se je z odkrivanjem novih predelov polagoma razširilo na celo zemljino. Rimljani imajo seveda ime od Rima, po delitvi rimske države na vzhodno in zahodno so se prebivalci vzhodnega dela po grško imenovali Romaioi. Ko so ta del zasedli Turki, so iz tega napravili Rumili in tako sta ob Bosporu na evropski strani Rumili-hisar (je trdnjava), na azijski pa Anatoli-hisar. Anatolija se imenuje Mala Azija, ker tam vzhaja sonce (grško anatelein), kar so prevedli italijanski pomorci v Levanto (il sole si leva). Iz grške Jonije so Turki napravili Junani-stan (stan je dežela), podobna so imena Afganistan, Parzistan, Beludžistan. Po selitvi narodov so marsikje nastala nova imena po novih prebivalcih, tako Lombardija iz Langobardia, Andaluzija in Vandalitia (po Vandalih), Katalonija (Gotanija) po Gotih in Alanih, Francija po Frankih itd. Po Venetih je dobila ime dežela Benečija in mesto Benetke. Od romanizirane keltskega rodu Volcae, ki je bil zahodni sosed Germanov, so-ti imenovali vse Romane »valah« ali »valh«. Še v zakarpatski pradomovini so to ime prevzeli Slovani in rekli Romanom Vlahi, mi Slovenci pa pravimo Lahi. Zato je ob dolnji Donavi v Romuniji Vlaška nižina, pri nas so pa po nekdanjih romaniziranih prebivalcih nastala imena Lahovče, Laško, Laška vas. Od starih prebivalcev, ki so bili pogani ali ajdi (nemško Heiden) sta imeni Ajdovščina na Vipavskem in v Ljubljani, enako so naselja nekdanjih staroslovenskih kosezov še danes Koseze. Tudi po noši prebivalcev so dajali imena deželam. Tako sta pri nas Bela krajina in (bolj v šali) cokrarija. Zanimiv primer je stara Galija. Tista na tej strani Alp, Cisalpinska, se je rimskim osvajal-

cem že zgodaj prilagodila tudi v noši in tu so moški nosili togo, zato so ji rekli »Gallia togata«. V Galiji onstran Alp so pa še dolgo obdržali hlače (keltsko braca, odtod angleško breeches), zato je bila »Gallia bradata«, dobesedno »hlačasta Galija«.

Imena po posameznikih so predvsem imena po ustanoviteljih, ki so si jih pa včasih naknadno izmislili; tako naj bi Ninive ustanovil Ninus, Rim (Romo) Romulus itd. Velik ustanovitelj mest je bil Aleksander Veliki, od teh mest je najimenitnejša Aleksandrija v Egiptu. Makedonski kralj Filip II., oče Aleksandra Velikega, je ustanovil Filipopolis, današnji Plovdiv v Bolgariji. Aleksandrovi sestri na čast je imenoval njen mož Kasander svojo ustanovitev Thessalonike, današnji Solun. Veliko mestnih imen izvira od rimskih cesarjev, saj so samo Avgustu na čast imenovali več kot 20 mest. Njegovo ime pa ni pri vseh ostalo, ker so bila domača imena navadno močnejša kot uradni naziv. Tako so prevladala imena prebivalcev v primerih kot Augusta Taurinorum je Turin ali pa Augusta Trevirorum je Trier, cesarjevo ime sta pa ohranila Aosta (iz Augusta Praetoria) in pa Augsburg (iz Augusta Vindelicorum). Težko ga je spoznati v španski Saragossi (iz Caesarea Augusta). Posebno pomembni sta postali zaradi svoje imenitne lege dve ustanovi rimskih vladarjev na Balkanskem polotoku. Prva je ustanova cesarja Hadrijana (117—138 po n. št.) Hadrianopolis, pri Slovanih danes Odrin ali Jedrenje, pri Turkih pa Edirne. Še pomembnejši je Konstantinopolis, ki ga je l. 330 ustanovil Konstantin Veliki kot novo prestolnico cesarstva iz starega grškega Bysantiona. Ker je v njem stoloval rimski in kasneje bizantinski cesar, so ga Slovani imenovali Carigrad, medtem ko je turško ime Istanbul nastalo iz grške rečenice »eis ten polin (t.j. v mesto)«, kajti Grkom je bilo to kratko in malo mesto, kot je bil Rimljanom Rim »urbs«.

Tudi v srednjem veku so vladarji dajali svoja imena mestom; tako je Karel IV. ustanovil Karlove vane, pri nas pa Rudolf IV. Rudolfovo ali Novo mesto. Sicer so pa takrat prevladovala svetniška imena; obe naši Mitrovici (Sremska in Kosovska) n. pr. sta dobili ime po sv. Dimitriju. Tudi v novem veku je Peter Veliki imenoval novo prestolnico po svojem patronu St. Petersburg; šele precej kasneje so jo porusili v Petrograd, dokler ni v oktobrski revoluciji postala Leningrad. Nadvojvoda Karel je kot upravitelj Vojne krajine ustanovil trdnjavo

Karlovac, ob kvarnerski obali pa Karlobag. Po francoskih in angleških kraljih Karlih se imenujejo mesta Charleville, Charleroi, Charleston itd. Podobno sta na Nemškem po vladarjih nazvani mesti Ludwigsburg in Ludwigshafen. Po Ludoviku XIV. so v Severni Ameriki imenovali francosko kolonijo Louisiano, ki je sedaj ena od zveznih držav ZDA, tam spominjata nanj tudi mesti St. Louis in Louisville.

Zanimiva je tudi glede imen Rusija. Imena carskih časov, kot Petrograd, Aleksandrovsk, Jakaterinburg, so se morala po revoluciji umakniti imenom boljševiskih voditeljev, tako so nastala imena mest Uljanovsk, Kaliningrad, Vorošilovgrad itd. Marsikatëro od teh imen se je s Stalinovim padcem zopet spremenilo, tako je postal slavni Stalingrad sedaj Volgograd.

Doba odkritij je prinesla v na novo odkritih deželah veliko imen po odkriteljih ali pa takih, ki so jih ti dali v čast svojim vladarjem ali po svojih domačih krajih. V tem pogledu pa najpomembnejši odkritelj Kristof Kolumb ni imel sreče. Maščevalo se mu je, da ni o novi deželi (ki so jo on in vsi drugi še dolgo imeli za Indijo) nič napisal. Tako je dobila Amerika ime po Amerigu Vespucciju, ki jo je prvi opisal. Vendar je bil Kolumb kar dobro odškodovan; poleg republike Kolumbije v Južni Ameriki ter Bretanske Kolumbije v Kanadi se imenujejo po njem tudi reka in šestnajst krajev in mest v ZDA. Špansko obliko njegovega imena Colon pa srečamo v Srednji in Južni Ameriki še večkrat. Drugi odkritelji starejše dobe, katerih imena srečamo na zemljevidu, so n. pr. Magellan, Cook, Bering, Baffin, Davis, Hudson itd. Novejši odkritelji in potniki so pustili svoja imena zlasti v Afriki (Stanley, Livingstone) in Aziji (Richtofen, Przevalski, Sven Hedin), najbolj znan je gotovo angleški inženirski oficir Georg Everest, čigar ime nosi najvišja gora sveta. Na čast svojim vladarjem so odkritelji imenovali otočji Filipine in Karoline (po španskem kralju Filipu II. oz. Karlu II.). Po angleški kraljici Viktoriji se imenujeta veliko jezero s slapovi v Afriki in država Queensland (kraljčina dežela) v Avstraliji.

Najbolj radodarni so bili z zemljepisnimi imeni v *počastitev svojih državnikov v ZDA*. Po prvem predsedniku Washingtonu se imenuje zvezni distrikt in glavno mesto, pa še več drugih krajev, dve gori, otok in narodni park. Predsednik Johnson ima na zemljevidu 121 imen, Jefferson 71 itd., po Mac Kinleyu pa se imenuje najvišji vrh Severne Amerike.

Zelo pogosto so odkritelji ali novi naseljenci imenovali nov kraj po *podobnem kraju v stari domovini*, tako so Holandci ustanovili v Severni Ameriki Novi Amsterdam, ko je prišel pod angleško oblast, je postal pa New York. Takih »novih« dežel in krajev je zunaj Evrope veliko. V Severni Ameriki sta n. pr. Nova Fundlandija in Nova Škotska, v Avstraliji Novi južni Wales, v Oceaniji Nova Gvineja, Nova Zelandija, Nova Kaledonija in Novi Hebridi.

Najnovejše poglavje zemljepisnih imen se je pa začelo z osamosvojitvijo kolonialnih narodov, ki hočejo tudi *tuja*, od kolonizatorjev dana imena, nadomestiti z *domačimi*. To je najbolj izvedeno v Afriki, kjer imajo nove države imena kot Gana, Zambija, Ruanda-Urundi itd. Tudi v Vzhodni in Južni Aziji so se že uveljavila nova imena, zlasti Vietnam in Taivan (Formoza), pa tudi Irian za Novo Gvinejo, Kalimantan za Borneo in Sulawesi za Celebes. Od mest je stari Leopoldville (v čast belgijskemu kralju Leopoldu II.) v Kongu danes Kinšasa, stara Batavia (po antičnih prebivalcih Holandske) na Javi je pa danes Džakarta, glavno mesto Indonezije.

Volk in koza

Oddaljila se je koza od črede. Pa ji pride nasproti volk.

»Zdaj te raztrgam,« je zatulil volk.

»Me-me-mene-e?« se je ustrašila koza.

»Tebe, ja!« ji je odgovoril volk.

»Usmili se me,« je prosila koza.

»Ne poznam milosti,« je rekel volk. »Lačen sem. Kar poglej, kako se mi je trebuh povsil!«

Koza pa je rekla: »No, ker si lačen, ti pa ustrežem.«

»Ti si čudovita koza!« je rekel volk.

Koza pa mu je še rekla: »Pa še bolj ti lahko ugodim. Kaj bi se mujal? Samo zini široko, pa ti sama skočim v gobec. Naenkrat me boš vso požrl in takoj boš sit.«

Volku je bilo to govorenje všeč. Odprl je gobec in čakal. Koza je stopila za korak nazaj, potem se pa na vso moč z rogovoma zaletela v volka. Volk se je brez zavesti zgrudil.

Ko se je spet zavedel, ni bilo kože nikjer več.

Uzbeška pravljica.

Zadar nekdanj in danes

(Dalmatinska razglednica)

Stefan Barbarič

Rimska Jadera-Porfirogenetova Diadora-Zadar. Najstarejše in najmlajše mesto ob dalmatinski obali. Mesto, ki je — po sodbi zgodovinarjev — med vsemi hrvaškimi mesti v preteklosti moralo največ trpeti, se je zapisalo v zavest mojemu rodu s krivično mednarodno pogodbo v Rapallu, z ruševinami iz leta 1943 in z razmahom, ki je v zadnjem desetletju v marsičem presešel pričakovanja. *Tisočletna priča* neuničljive sile naših ljudi vse od prihoda na morje pa do današnjega dne.

Predvsem je seveda tega, da je bila zgodovina Zadra prekomerno burna, kriva odlična lega mesta. Narava je Zadar z okolico v več pogledih obilno obdarovala. Od odprtega morja ga varuje otočje v več nizih, tako da se modro nebo stika z morsko gladino le na skrajnem desnem robu, med Ugljanom in sosednimi manjšimi otoki. Obrisi kopnega onstran kanala se slikovito zarisujejo v obzorje. »Glejte, ne vem, če je še kje na svetu mesto z lepšim sončnim zahodom,« se je ob neki priložnosti izrazil komponist popularne Male Florammy Ivo Tijardović, doma iz Splita, za katerega je znano, da je pogosto pomenil tekmeča Zadru. »*Najlepša dalmatinska obala*«, se je ozrl od Filozofske fakultete moj prijatelj, ki je zrasel v vasezagledanem Dubrovniku. Kajti ne more biti dvoma, sprehod ob obali s pogledom proti Preku, Lukoranu in otočku Ošljaku na poseben način razgibava duha, zlasti še zvečer, ko se na vse strani svetlikajo venci luči v različnih sojih.

In dalje, bogastvo morja in plodovitost zemlje. *Riba*. (Mediterrancem je to kolektivni samostalnik, nikoli jih nisem slišal rabiti množine). *Trta, oljka in sočivje* («blitva»). Tako na otokih kot na celini. Zlasti še Ravni kotári, kakor se imenuje zadrsko zaledje. To je prostrana ravan, ki se razprostira rahlo vzvalovljena v smer Novigradskega morja in sega v tri smeri in to po nekaj desetih kilometrov,

do golih pobočij Velebita in do slikovitega kanjona Zrmanje. Ravni kotari so narodnostno mešani, poleg Islama Grškega (pravoslavnega) Islam Latinski. Koliko lepe rodovitne zemlje, čeprav je tudi tod marsikje burja z Velebita sproti odpihala rodovito prst in razkrila skalo, tako da poganja kvečjemu bodičasto grmičevje in osate biljke. To je domovina junaške ljudske pesmi, ki opeva domačega Stojana Jankovića in druge junake iz protiturških bojev. In misel me sama po sebi povede do velikega pisatelja, potomca Jankovića in vodilnih dalmatinskih politikov iz preteklosti, do *Vladana Desnice*, ki danes že spi večni sen v kapeli Svetega Djurdja v Islamu Grčkem. Ta pisatelj, ki je napisal strani globoke psihologije in življenjske filozofije, zlasti v Pomladih Ivana Galeba, je dal tudi nepozabne slike Zadra (bombardiranje v Zimskem letovanju) in Ravnih kotarov. Ne morem, da ne bi vsaj bežno vrgel sliko iz novele Pomlad v Badrovcu: »Če je Badrovac pozimi še tako obupen (večno piha huda burja, vse postane golo in posivi!), se na pomlad čisto spremeni: pašniki oživijo, krpe zorane zemlje, ki jo ljudje otmo srebrnkasto sivemu kraškemu svetu, se navzamejo sočne barve zmlete kave, v zraku se z zadržano plemenitostjo svetlikajo revne krošnje oljk in vzdrhtevalo rožnati oblački razcvetenih vej nekakšnega drevja s črnim lubom, ki je pozimi neopazno, golo in borno, spomladi pa nas preseneti s svojimi bujnimi cvetovi, s katerimi se odene, preden ozeleni.« (Prevod Toneta Potokarja). Seveda je to ena slik spreminjajoče se pokrajine med morjem in Velebitom, kjer so — kot malokje drugje — nenavadno ostre, naravnost diskrepantne razlike v vegetaciji tal in v razvitosti civilizacije. »Pejsaž je to, ki ni stalen in enkrat za vselej fiksiran v grobo materijo, pa je zaradi tega vedno mlad, vsakič nov, vsakokrat deviško novorojen.«

Za arheologe in umetnostne zgodovinarje je Zadar z okolico »zlata jama«. Sodobna znanost je zgrnila na dan mnogo novih dokumentov iz življenja prebivalcev pred rimsko osvojitvijo Dalmacije, dežele Dalmatov. V časih, do katerih seže naša zgodovinska predstava, je med istrsko Rašo in srednjedalmatinsko Krko živelo indoevropsko ilirsko plemo *Liburni*. Ti so se usidrali na zadrskem položju in rimska uprava, ki je tod začela veljati za časa *Julija Cezarja*, je prikrojila ime Jadera po predhodnem liburnskem nazivu.

Večstoletna rimska vladavina je vtisnila Zadru trajen urbanistični pečat. Rimski kamni so vgrajeni v poznejše zgradbe, tako v te-

melje predromanske cerkve sv. Donata (9. st.). Najočitnejše sledove rimskega gospostva hrani prostrani *trg ob Donatu*, ki so ga arheologi po vojni rekonstruirali v nekdanji Forum. Naznačili so tržiščne lope in trase sprehajališč, kar seveda ob določenih časih dneva množično izrablja predvsem doraščajoči novi rod. *Forum* zapolnjuje prostor med Donatom, romansko baziliko sv. Stošije (katedrala) na eni strani in med starodavno cerkvijo benediktink sv. Marije (1091) in njej priključene nove zgradbe Muzeja za sakralno umetnost in Arheološkega muzeja, ki je stilizacijsko zelo posrečeno vkrojena v celotni kompleks stare arhitekture.

Dediči Rimljanov so bili po pravni razlagi *Bizantinci*, vendar je zgodovina tekla po svoji logiki. Ne gre vsega naštevati, za nas je najvažnejše, da so nekje konec 6. st. prišli Slovani, ki so v naslednjih stoletjih v zaledju mesta začeli oblikovati lastno, hrvatsko državno organizacijo. V mesta bizantinske Dalmacije, tako tudi v Zadar, so med njegovo pretežno romanizirano prebivalstvo vse bolj pronicali *slavski elementi*, tako da so ti dobili ob prelomu tisočletja že dovolj moči. O slavizaciji Zadra govori podatek, da so l. 1177 sprejeli v zadrski katedrali papeža Aleksandra III. »*cantibus slavice*«.

In to so že časi, ko so se začeli večstoletni *spopadi za prevlado na Jadranskem morju*, ko je *republika sv. Marka* preraščala vse bolj v vodilno pomorsko državo in so dožili, uveljavljajoč ekspanzivno politiko, izrabljali občasne slabosti na ogrskohrvatskem prestolu. *Menjavanje gospodarja* na dalmatinskem pozorišču je trajalo polna štiri stoletja (1000—1420), ko je *Zadar z Dalmacijo dokončno pripadel Serenissimi* in ostal v njenem sestavu do propada republike v času napoleonskih vojn (Campo Formio 1797).

Mnogoštevilni *kulturni in umetnostni dokumenti* govore o Zadru v boju z Benečani in pozneje, o njegovem urbanem vzponu in hiranju. Dogodki na tem meridianu so odmevali v Evropi, nekatere teh so ovekovečili letopisci in slikarji: *francoski kronist Villehardouin* je kot udeleženec 4. križarske vojne poročal, kako je dož Enrico Dandolo izrabil stisko križarjev in jih je prepeljal pred obzidja Zadra (»*Jadres en Esclavonie*«), ki so ga vojaki zasedli in razrušili ter v času polletnega bivanja na mestu temeljito oplenili (1202); na beneške boje spominjata dve sliki v doževi palači v Benetkah, prva, *Vicentinijeva* se nanaša na obleganje leta 1202, druga *Tintorettova* pa jemlje kot snov zator upora in zmago Bene-

čanov nad Anžvincem Ludvikom I., ki ga madžarska historiografija imenuje »*Veliki*«. Vendar ta zmaga (1346) ni bila trajna, saj je isti vladar sklenil v Zadru 1358 mir v svojo korist. Ta mir ima določeno *zvezo s slovenskim ozemljem*, omenja ga Milko Kos v svoji Zgodovini. Isti ogrsko-hrvatski-poljski vladar je upodobljen na znameniti rakvi-relikviaru sv. Simeona, ki ji gre sloves najbolj znanega dela srednjeveškega slikarstva pri nas (Francesco da Milano, 1377-80). Površina sarkofaga je obdelana z reliefnimi figuralnimi kompozicijami, ki so deloma hagiografskega deloma kulturnozgodovinskega značaja. Poleg *Ludovikovega* zmagovitega vhoda v Zadar so na eni štirinajstih kompozicij prikazana njegova žena *Elizabeta Kotromanička*, naročnica te umetnine, ter obe hčeri, *Marija*, poznejša prva žena Sigmunda Luksemburškega, in *Jadviga*, ki se je poročila s poljskim kraljem Jagielom. *Krleža* se je v spisu *Zlato in srebro Zadra* na široko in z njemu lastno protirimsko tendenco razgovoril o bogomilih v Bosni in o Elizabeti, ki je — kakor je znano — končala v bližnjem Novigradu kot žrtev zarote v protidinastičnih bojih po smrti njenega moža.

Enako kot srednji vek je bogata *zadrška renesansa*, takrat je mesto štelu nekaj čez 7 tisoč prebivalcev (Ljubljana brez predmestij 4 tisoč). Mesto je dobilo nove utrdbe, monumentalna Kopnena vrata in vrsto stavb. Začelo se je razcvetati pesništvo v hrvaščini. Petar Zoranić, katerega spomenik stoji danes v vogalu pred svetim Krševanom, je dal odzvoika tedanjemu pastoralnemu romanu in je napisal »najbolj rodoljubno delo stare hrvatske književnosti« *Planine* (1536, tiskano posmrtno v Benetkah 1569). *Brne Krnarutić* nekaj desetletij po sigetski bitki — kot eden prvih, ki so se lotili te teme — opeva Nikolo Zrinjskega in njegove junake v *pesnitvi »Vazetje Sigeta grada«* (1584) in jo posvečuje junakovemu sinu Juriju, gospodarju Medžimurja itd. In župnik *glagoljaš Juraj Baraković v »Vili Slovinki«* (1618) spet daje izraza svojim ljubezenskim, religioznim in patriotskim čustvom.

Z barokom v 17. in 18. stoletju zaznavamo nekakšen upad. Avstrija, ki je nasledila beneško republiko, je iz Zadra naredila uradniško mesto. Napoleonova doba je bila kratek *intermezzo*, zanimiv po časopisu »*Kraljski Dalmatin*« (1806—10) in po nekajletni administrativni skupnosti z delom Slovencev v Iliriji.

V 19. stoletju se je dotok Italijanov še pospešil, vendar so se začeli osveščati tudi Hrvati in Srbi. V Zadru se je preobrazil v

hrvatskega pesnika *Petar Preradović*, ki je tu tiskal v 1. številki *Zore Dalmatinske* znamenito budnico »*Zora puca, biće dana*« (1844). In odslej postaja Zadar vse bolj mesto borbenih okopov, zlasti še, ker so tu delovali centralni deželni uradi in od ustavne dobe dalje pokrajinski deželni zbor (sabor).

V teh časih je začel napredovati Split. Svetovni vojni je sledila italijanska okupacija in denacionalizacija, ko je mesto živetarilo brez naravnega zaledja, in končno rešitev iz tega stanja — osvoboditev 1944.

Popotnik, ki lagodno predan valu sodobnega turističnega nomadstva ali iz želje po reklamiranih atrakcijah ali kako drugače — drvi po magistrali nekam proti jugu in se npr. pelje preko veličastno vzpete jeklene spirale Masleničkega mostu, ne bo kimalu pomislil, kako težko dostopna je bila vsa ta pokrajina do naših dni. Ker sta bili Dalmacija in Hrvatska onstran Velebita do l. 1918 politično-upravno ločeni, se nobena oblast v dualistično urejeni monarhiji ni resno potrudila, da bi obe hrvatski deželi tesneje *prometno* povezala. Šele v Jugoslaviji so zgradili progí, ki se danes

stikata pri Kninu: liško stara država kmalu po prvi in unsko nova po drugi vojni. Zadar je dobil železniško zvezo v drugi polovici 60. let, zelo pozno v primeri s Splitom in že precej potem, ko je stekla »*jadranska magistrala*«. Pred kratkim je bila vzpostavljena še *zračna zveza*.

Kljub vsemu temu, kar omogoča in pospešuje potovanja v sodobnem življenju, so bile *povezave med slovenskimi pokrajinami in Dalmacijo* že pred tem dovolj živahne. Kakorkoli namreč so bile tedanje komunikacijske razmere v primerjavi z našimi možnostmi skromne, saj so bile praktično omejene na precej počasni ladijski promet, je *slovensko zanimanje* že dovolj zgodaj seglo do Dalmacije. To poglavje kulturna zgodovina zdaleč ni obdelala tolikanj, kot po svoji pomembnosti zasluži. Začetki segajo pravzaprav že *do Trubarja*, ki je v svojem württemberskem pregnanstvu iskal *čakavskega Hrvata*, ki naj bi oskrbel prevod svetega pisma za sonarodnjake. Predolgo bi bilo naštevanje. Dovolj bo, če vsaj za drugo polovico 19. st. navedemo nekaj imen, oseb, ki jih je v Dal-

Pogled na današnji Zadar

macijo pripeljala profesorska služba. Bili so to Šenoov »prijan Lovro«, Lovro Mahnič, ki mu velika nadarjenost ni prinesla sreče in je nazadnje tragično končal v Splitu, dalje, znani šolnik in svoječasni Gregorčičev profesor v Gorici, ki je umrl v Zadru kot šolski nadzornik (o njegovem ugledu govori že podatek, da je Ljubljanski zvon 1883 objavil vse obsmrtno govore) in zaslužni zgodovinar Simon Rutar, ki je bil celo desetletje profesor v Splitu (krajši čas tudi v Kotoru).

Naš prikaz želi opozoriti predvsem na *potopisce*, ki so Slovencem pripovedovali o svojih vtisih s poti po Dalmaciji in posebej, kakšna je slika *starega Zadra*, ki so jo ohranili v svojem zapisu.

Vedno so me privlačili *potopisi*, posebej še iz časov, ki so že zdavnaj za nami. Ti stari potopisi dihajo poseben čar, prevzemajo z nezadržano odprtostjo vtisov in s svežo neposrednostjo pripovedovanja. Zdi se nam ko da se tedanjemu potovalcu nič kaj ni mudilo in se je že ob drobnih zanimivostih zaverovano predajal razmišljanju in nevezanemu opisovanju vsakršnih znamenitosti.

Žal mi je za tiste *stare potopise*, preveč so pozabljeni. Preveč pozabljeni, mislim, ko bi tudi mi današnji, ki po pesnikovih besedah »grabimo za zvezdami« v njih našli marsikaj poučnega in dragocenega. Ni časa, da bi veliko našteval, spomnim naj le na potne vtise *Paula Turnerja*, ki je že v 80. letih poveličeval Dance in Švede, ker ni našel med njimi siromaka in ker med vsemi dajejo največ državnega denarja za šole in omiko.

Med tistimi, ki so potovali po Dalmaciji, naj omenim poročnika *Iga Kaša*, poznejšega pisca *Dalmatinskih povesti* (LZ 1891/92). Kaš je bil v Zadru konec 70. let, ko se je vračal iz vzhodne Bosne, in še enkrat sredi 80. let.

Ko pridem na kopno, vabi me k vstopu otemnela »porta maritima« z benečanskim oroslanom v grbu. Benečanske palače in hiše, ozke in temne ulice, veličastni trgi! Pri »petih virih« videl sem starorimski spomenik in na južnej trdnjavi staroslovenski, ktere ga žalibog nisem znal čitati, a tudi ni bilo časa prepisati ga ... (SN 1886).

Na drugem mestu (Slovan 1887) je Kaš opisal naselbino Arbanasi pri Zadru, posebej se je ustavil pri njihovi naselitvi leta 1726, pohvalil je zvestobo arbanaskih žena in navedel nekaj besed in stavkov v njihovem jeziku.

Drugi potovalec, ki ga je zanimal Zadar, je bil pisec široko razpredenih »*Potopisnih arabeske*« v Slovenskem narodu publicist *Prosto-*

slav Kretanov (*Vatroslav Holz*). Njegov opis Zadra je topografsko precej precizen. Omenja, da je v mestu 7 trgov (nekatero z njihovimi italijanskimi nazivi), 8 cerkva (nekadaj da jih je bilo 30), načrt mesta se mu zdi podoben italijanskim, posebej beneškim, ulice so namreč ravne, tesne in temne, po njih se drenja »procesija vsakovrstnega ljudstva« (SN 2. XI. 1887).

Med vsemi najzanimivejšimi je današnjemu bralcu potopis *Lastovkam naproti Franca Ks. Meška*, objavljen v Domu in svetu 1904. Meško je v potopisu nanizal vrsto lirsko intoniranih razpoloženskih slik, nabranih na poti od Koroške do Trsta in Pulja in nato preko Lošinja, Zadra, Splita, Dubrovnika do Kotora in Cetinja. Vzklikom vzhičenosti in prevzetoosti ob pogledu na spreminjajočo se gladino morja, kakršnih v slovenski literaturi kljub pogosti očaranosti ob morju ne bomo veliko našli, se pridružujejo sentence, drobna kritična zapažanja in refleksije.

V *Zadru je Meško videl* glavne cerkve in jih je opisal obsežneje, kot kateri drugi izmed naših popotnikov. To so katedrala, cerkev sv. Šimena, kjer je vzbudila njegovo pozornost srebrna rakev in cerkev sv. Hrizogona (Krševan), ki ga omenja le na hitro. Srečal je državnega poslanca Periča, ki ga je vprašal za Einspielerja in se dalje zadržal v pogovoru z nadzornikom Zavaddalom, svojim nekdanjim profesorjem slovenščine v Celju. Dirnili so ga samo italijanski napisi v cerkvi sv. Stošije in si je privoščil Italijane, čes da prihaja v poštev samo zanje — enojezično — opozorilo o prepovedi pljuvanja po tleh.

Tudi nadaljnje potovanje je izpolnjeno z lirskimi mesti: »Boka kotorska! Če je morje pesnik vso pot po Dalmaciji, tukaj se dvigne do ekstaze.« Enako so izostrena kritična mesta, omenja »naše gimnazije, ki nas pitajo z vso šaro« in graja avstrijsko oblast, ki je zanamirila Dalmacijo! Črnogorcu polaga v usta misel, ki je gibala tudi njega: »Narod, ki nima vere, nima junakov. Pomehkuži se, oslabi, propade.« Dalmatinski potopis je po svoje dokazal Meškove literarne talente, ki le niso bili tako enostranski, kakor se nemalokrat misli in govori.

x x x

Sodobno življenje je preveč raznotero, da bi ga bilo mogoče naslikati mimogrede, z nekaj potezami. Mesto je šlo takoj po vojni 6 tisoč, danes ima o. 45 tisoč prebivalcev. *Demografska slika* izpričuje izredno visok odstotek

mladega, povojnega rodu. Iz rednih statistik v tedniku Narodni list, katerega začetki segajo v 60. leta prejšnjega stoletja, lahko izvemo, da niso redki tedni, kadar število rojenih osem in desetkratno presega število mrtvih.

Vsepovsod znaki prvobitnega vitalizma prebivalstva, ki je prišlo od vseh strani in tu začenja oblikovati specifično zavest mesta z novim prebivalstvom. Ob košarki pa tudi ob kulturnih ustanovah, ki dobivajo vse dalje močnejše korenine. *Filozofska fakulteta, študijska knjižnica, muzeji, gledališče, zgodovinski inštitut akademije itd.* Prodira urbanizacija, z njo narašča motorizacija, ki v letnih mesecih z naraščajočim turizmom naravnost preganja miru željnega prebivalca. Napeta borba za denar, za več denarja.

Janševo leto slovenskih čebelarjev

(Ob 200-letnici smrti čebelarja in slikarja Antona Janše)

I. F.

Dne 13. septembra 1973 je minilo 200 let, kar je umrl znameniti čebelar in slikar Anton Janša. V spomin nanj in na njegovo delo so slovenski čebelarji razglasili leto 1973 za »Janševo leto«, ki je z vrsto slovesnosti, proslav in raznih prireditev dobilo značaj pomembne čebelarke manifestacije. Kakor nalašč se je temu slavlju pridružil tudi mohorski koledar in se okrasil s podobami s starih panjskih končnic, pri čemer je upošteval verske motive. Anton Janša se je rodil 20. maja leta 1734 revnim staršem na Breznici na Gorenjskem. O njegovi mladosti vemo le malo. Imel je še štiri brate in prav toliko sester. Janšev rod je bil že desetletja nazaj vnet za čebelarstvo in je tako tudi mladi Anton Janša že podedoval prirojeno veselje do čebel, hkrati pa bister pogled v čebelarjenje.

Janši pa niso bili samo *pridni in bistri čebelarji*, marveč tudi za *slikarstvo nadarjeni* in so trije tudi študirali slikarstvo na Dunaju. Anton in Lovro sta bila na Dunaju že konec leta 1766, kjer sta obiskovala bakrorezno-ri-

To so *novi časi*. Prihajajo nove generacije in ob tem izrabljajmo priložnost, da obudim spomin na profesorja ruske literature *dr. Nikolaja Preobraženskega*, ki je dolga leta poučeval ruščino na ljubljanski in nazadnje na zadrski filozofski fakulteti. Kot odličnega strokovnjaka in dobrega, široko odprtega človeka so ga poznale številne generacije slavistov in drugih. Našel je svoj zadnji počitek na pravoslavnem pokopališču v Zadru. Če bi iskali literarno analogijo: kot Insarov Turgenjeva.

Res, odkar sem odšel, mi pogosto prihaja na misel Baudelaire:

L'homme libre, toujours tu chéiriras la mer!
(Svobodni človek, zmerom boš ljubil morje.)

sarsko šolo. Na razpis dunajske gospodarske družbe (Economie Gesellschaft), ki je iskala dobrega čebelarskega učitelja, se je priglasil Anton in bil sprejet. V zapisniku omenjene gospodarske družbe je zapisano: »Med pogajanj (družba se je pogajala s pastorjem Širahom iz Malega Budišina) pa se je oglašil pri ravnatelju gospodarske družbe na Dunaju nekaj dni pred 3. majem l. 1769 Kranjec po imenu Janša, ki že slovi po svoji posebno bistri glavi ali nadarjenosti za slikarstvo in je v raz-

Anton Janša

govoru pokazal, da je dober čebelar ter je imel doma, kakor pravi, po kakih 100 panjev čebel, da je živel resno ob čebelarstvu.◀

Kot čebelar si je Janša v kratkem pridobil tolikšen sloves, da je dobil nalogo, naj potuje po Avstriji, preučuje in poučuje čebelarstvo. Čebelariti je začel v Medlingu, se preselil leta 1769 v Augarten in postal naslednje leto čebelarski učitelj. Leta 1772 je imel že 300 panjev in je dosegel, da so leta 1773 čebelarili po vsej dunajski okolici po njegovem načinu. Na njegovo pobudo je Marija Terezija ustanovila čebelarske šole v Dunajskem Novem mestu, na Moravskem in Češkem, ter zaukazala leta 1775 vsem državnim čebelarskim učiteljem, da morajo čebelariti le po Janševih načelih. Janša je bil izreden čebelar. Urednik, jezikoslovec in narodopisec Ivan Navratil, ki je po težko dosegljivih virih prvi napisal kritičen življenjepis Antona Janše (objavljen v Spomeniku, Slovenska Matica 1883) in njegovih bratov slikarjev Lovra in Valentina (Letopis Slovenske Matice za leto 1884) ter popravil poprejšnje zmote o njih, je zapisal, da je bil Janša ne le prvi čebelar v vsej Evropi, marveč tudi prvi strokovnjak s področja čebelarstva; njegovo knjigo »Nauk o čebelarstvu« je imenoval »čebelarsko sveto pismo«.

Janša je prvi učil, da se čebele ne smejo moriti, učil je voziti čebele na pašo, ovrigel nauk, da so troti vodonosci. Janša je prvi strokovno opisal, da se z rojem seli stara matica, in sicer nekoliko dni prej, preden se izvali mlada, razen če je stara odmrła ali jo je mlada umorila, če zaradi slabega vremena ni mogla rojiti. Dobro je vedel, da matica zalega vse celice, ne le čebelnih, ampak tudi trotovske in je torej mati vse čebelje družine. Točno je povedal, da čebele lahko preobrazijo v matico čebelno žerko, če ni preveč stara in da je ženski spol spočet že v jajčecu, ki ga matica znese v čebelno celico. Iz izkušenj in opazovanj je dognal, da se matica spraši v zraku in je prvi popisal njeno vrnitev v panj po prahi z znamenjem opravitve v zadku. Povedal je, da je to znamenje odtrgan trotov plemenilni organ. Osirotelim čebeljim družinam je dodajal na razne načine oprasene matice v matičnicah iz žice. Skratka, *njegova odkritja in dognanja, zapisana pred 200 leti v knjigah, so še danes veljavna*. Njegova glavna spisa »Nauk o čebelarstvu« in »Razprava o rojenju čebel« sta bila večkrat ponatisnjena. Prvi spis je že dobrih 20 let po nemški izdaji prevedel v slovenščino župnik Janez Goličnik (Celje 1792), drugega pa je po lastnih skušnjah priredil Peter Pavel Glavar leta 1776.

Tako je 200 let po njegovi smrti Janševo delo še vedno živo in prisotno ter vredno, da se znamenitega čebelarja spomnimo. V *dvorcu Augarten pri Dunaju so prvemu učitelju čebelarstva odkrili spominsko ploščo že 6. maja 1973*. Tukaj je Janša delal kot prvi učitelj čebelarstva na prvi čebelarski šoli na svetu. Spominsko slavje ob odkritju plošče sta pripravili zveza dunajskih čebelarjev in zveza čebelarjev SR Slovenije.

V okviru praznovanja Janševe 200-letnice so v radovljiški graščini preuredili in povečali *čebelarski muzej*, ki je dobil ime po zabrezniskem rojaku Janši. Muzejsko zbirko, ki je bila že doslej po svojem vsebinskem bogastvu ena najpomembnejših v Evropi, so izpopolnili z novimi predmeti iz čebelarske stroke, predvsem pa jo obogatili z okoli 350 novimi panjskimi končnicami, ki jih je radovljiškemu muzeju odstopil Etnografski muzej v Ljubljani. Po sedanji preureditvi je radovljiški čebelarski muzej postal še prikupnejši in bo zlasti šolski mladini v nazoren pouk. Ena izmed sob je namenjena samemu Janši, s svojimi deli o čebelarstvu pa bosta pri njem gostovala še komendski duhovnik Peter Pavel Glavar in idrijski zdravnik Janez Anton Scopol.

Janševo leto so slovenski čebelarji proslavili še po drugih krajih. Tako so v Križevcih pri Ljutomeru 17. junija čebelarji iz vse Slovenije počastili *75-letnico delovanja slovenske čebelarske organizacije*, hkrati pa tudi 100-letnico smrti pomurskega rojaka Petra Danjka, pisca prve čebelarske knjige v vzhodnoštajerskem narečju. Slovesnost je bila v čebelarskem domu v Križevcih, ki se imenuje po Antonu Janši.

Slovenski čebelarji so praznovali v letu 1973 tudi *sto let slovenskega čebelarskega tiska*. Sredi najhujšega nemškega pritiska, narodnega zatiranja, kulturnega zapostavljanja in gospodarskega izkoriščanja slovenskega naroda prav gotovo niso bile ugodne razmere za slovensko tiskano besedo. Poleg Mohorjeve družbe in njenih knjig ter redkih glasil je slovensko narodno zavest najbolj budila in dvigala tiskana beseda. Eno takih glasil je bila »Slovenska čebela — družbeni list za prijatelje čebelarstva po Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem«, ki je začelo izhajati 1873. leta v Ljubljani. Slovenski čebelar ni prinašal samo člankov, s katerimi je budil strokovno raven slovenskih čebelarjev, ampak je prinašal preprostemu ljudstvu slovensko besedo, pospeševal slovensko kulturo in krepil narodno zavest.

Slovenska ljudska umetnost na panjskih končnicah

I. F.

Podobe iz *starih pratik* z rdečo in modro barvo črk, žive podobe na njenih platnicah, rdeče (praznične) in črne (delavniške) svetniške in druge podobe v tej priljubljeni spremljevalki nekdanjega kmetovega življenja; *domača skrinja*, poslikana z gredami cvetja, s podobami svetnikov — zavetnikov, s prizori iz svetopisemskega življenja in življenja svetnikov, skrinja s kovano ključavnico in lepo izdelanim velikim ključem, ki odklepa skrivnostni zaklad in najdražje družinske spomine v njej; *poslikane zibelke, omare in ure*; *Bogkov kot*

Sv. Frančišek Asiški

nad mizo, nekdanj središče naših domov, s križanim Bogom na sredi in z živobarvnimi slikami na steklo na obeh straneh; in nazadnje *čebelnjak* s poslikanimi panjskimi končnicami, to je tisti nekdanji umetniški svet naših domačij, poln očarljive mikavnosti, otroške zvedavosti in nepotešenih želja, svet, ki ostane človeku najdlje in najlepše v spominu in se zato tako rad vrača vanj, saj mu obuja misli na otroška leta, na dom, na prvo srečanje z živobarvno lepoto, ustvarjeno največkrat s skromnimi sredstvi, a z bogato domiselnostjo.

Uljnjak na gospodarjevem vrtu se mi je zdel kakor prelepa kapela s čudovito pisanim pro-

Sedem svetih zakramentov

čeljem, sestavljenim iz samih barvnih mozaikov, katerih vsak zase je predstavljal svoj prizor: od religioznih do pravljicnih, smešnih in grozljivih, zbadljivih in šaljevih, s prizori iz domačega delovnega in prazničnega življenja, s podobami, zajetimi iz duhovite ljudske domišljije, s prizori, ponazarjajočimi zgodovinske dogodke, vojaško življenje, s prizori iz ljudskih pripovedk, bajk in basni (živali se vedejo kot ljudje). In vsako pomlad, ko je sonce prebudilo čebele in je zacvetelo resje in druge drobne rože, se je za to čudovito kapelico z živopisanim pročeljem začela godba, kot bi nekje daleč igrale orgle. Potem je bila ta godba iz dneva v dan glasnejša skozi vso pomlad in poletne dni in se je umirila šele, ko so pridne čebele po obcvetenju ajde napolnile vse panje z medom in so jih hladni dnevi s slano prisilili k počitku in prezimovanju.

Čebelarstvo je bilo nekdanj pri nas pomembna kmetijskogospodarska dejavnost, ki se je ponekod močno ohranila še v naš čas. Nikjer drugod v Evropi 18. stoletja ni bilo čebelarstvo tako razvito kakor na Kranjskem, kjer je lahko poln uljnjak pomenil znamenje blaginje. Čebelarski pridelki — *med in vosek* — so bili zelo pomembni v času, ko ljudje še niso poznali elektrike in sladkorja. Med je še danes ne le najbolj naravno domače sladilo, marveč tudi zdravilo, v velikih količinah pa so ga tudi izvažali. Tudi voščene sveče še danes gorijo po vseh cerkvah in še danes pomenijo v nekaterih tako imenovanih zaključenih družbah najimenitnejšo razsvetljavo. S slovenskim čebe-

Sv. Jurij ubije zmaja

Izgon iz templja

larstvom pa je povezano še nekaj, kar je tudi edinstveno na svetu, to so poslikane končnice čebelnih panjev, izjemno zanimiv in prikupen likovni odraz slovenskega ljudstva. Velik čebelnjak s poslikanimi končnicami na panjih je pomenil kmetu pravo slikarsko razstavo in ker je bil na prostem, je bila ta razstava lahko na ogled vsem vaščanom. Poslikane končnice so imele svoj pomen tudi za barvno občutljivost čebel; čebelarji so dobro vedeli, da čebela loči barve in da po sliki lažje najde svoj panj. Velik čebelnjak z lepo poslikanimi sprednjimi deli panjev pa je bil ponos vsakega kmeta čebelarja.

Slikarstvo na končnicah čebelnih panjev je nastalo v sredini 18. stoletja, zamrlo pa je v začetku našega stoletja. Najprej so jih poslikovali na Gorenjskem, v 19. stoletju pa so začeli krasiti panje s slikami tudi na zahodnem Štajerskem, južnem Koroškem in deloma na Dolenjskem, Notranjskem in Primorskem. V celem obdobju poslikavanja panjskih končnic, ki pomeni odmev poznega baroka v ljudski likovni ustvarjalnosti, so po sodbi strokovnjakov okrasili s slikami več kot petindvajset tisoč panjev. Gorazd Makarovič ugotavlja, da so v slikarstvu na panjskih končnicah »delovale tri skupine slikarjev, katerih dela pa se ločijo po slogu, dognanosti oblike, slikarski disciplini in znanju. Prvo skupino, ki je delovala od druge polovice 18. stoletja do 80-ih let

Jožefovi bratje

19. stoletja, tvorijo slikarji zakasnele baročne obrtne slikarske tradicije, ki je večinoma izvirala iz Layerjeve delavnice v Kranju. Druga in tretja skupina nastopita v 30-ih letih 19. stoletja. V drugo skupino sodijo poklicni kmečki slikarji, med njimi se odlikujeta zlasti slikarska delavnica v Selcih v Selški dolini in slikarska delavnica, ki je delovala na zahodnem Štajerskem. Tretjo skupino tvorijo priložnostni slikarji in čebelarji, ki so samo za svoj čebelnjak kdaj poslikali kakšno končnico. Za dela prve skupine je značilna nemirna, večkrat prekinjena obrisna risba, dokajšnje znanje anatomije in velika spretnost. Slogovno so te slikarije ploskovite, vendar so ohranjene

Beg v Egipt

poteze slikovitega in plastičnega oblikovanja. Dela druge skupine so skrajno ploskovita, obrisna risba je sklenjena in trdna, barve so lokalne, žive in čiste. Dela tretje skupine nosijo pečat slikarskega neznanja in samouškega posnemanja drugih končnic. »

Pri poslikavi končnic je bilo treba upoštevati tudi arhitekturo čebelnjaka, celotno podobo njegove sprednje stene in likovno učinkovitost vsake posamezne poslikane deščice v tem pravokotniku raznobarnih ploskvic, ki jih je bilo mogoče gledati — zaradi vrvenja čebel — le iz prave, varne razdalje. Od tod čiste barve in trda risba na panjskih končnicah, njihova plastičnost, jasnost in preglednost in razgibana, živa figuralnost in motiva. Uporabljali so največ oljne barve, ki so bile trpežne in so zagotavljale obstojnost barvne plasti kljub vsem vremenskim vplivom. V prah zdrobljene barve so zmešali s firnežem, nato pa jih nanašali na deščice. Včasih so uporabljali tudi tako imenovane šablone, to je risbe na papirju, po črtah preluknjane z iglo. Takšen papir so položili na neposlikano panjsko končnico, potresli z barvnim prahom in nato odstranili papir. Prah je prodril skozi luknjice in po pikčasti risbi, ki je ostala na

deščici, so s čopiči izdelali sliko. Na ta način so zelo hitro poslikali mnogo končnic.

Figuralna motivika slikarstva na panjskih končnicah je motivno zelo bogata in pisana, saj šteje nad 600 različnih motivov, religioznih in posvetnih. Posvetnih motivov je nekoliko več kot religioznih, ugotavljajo strokovnjaki (G. Makarovič), vendar so končnice z religioznimi motivi številnejše. Pobudo za religiozno motiviko so dale slikarjem predvsem svetopisemske zgodbe stare in nove zaveze, cerkvena opravila, religiozni simboli, upodobitve svetnikov, svetniške legende in podobno. Religiozna motivika na slovenskih panjskih končnicah predstavlja na tem področju največjo zakladnico evropske ljudske ikonografije. Iz te zakladnice religioznih motivov smo izbrali nekaj značilnih slikarjev za letošnjo zunanjo in kalendarijsko opremo Koledarja 1974. Vendar je bilo iz dokaj bogate zbirke težko odbrati posameznim mesečnim praznikom ustrezne slike, ker je izbor terjal čiste barve, trdno obrisno risbo, jasnost in preglednost. Mnogo zelo starih slik z religiozno motiviko je namreč že močno obledelih, poslikane deščice so razjedene ali kako drugače neustrezne za občutljivo barvno reprodukcijo. Pri upodobitvah svetnikov je značilna simetrična kompozicija, s čimer je poudarjena statičnost in pomembnost motiva. Med svetni-

Marija Pomagaj

škimi upodobitvami na naših panjskih končnicah srečujemo zelo pogosto tako imenovane ljudske svetnike in priprošnjike, zlasti tiste, v katere so imeli slovenski kmetje in čebelarji posebno zaupanje: Ambrož, Bernard, Job, ki sedi na gnoju pred čebelnjakom. Pogosti svetniki so še sv. Florijan, varuh pred ognjem, Marija, zavetnica pred najrazličnejšimi nesrečami, sv. Barbara in sv. Katarina, patroni za srečno zadnjo uro. Čebelarji sami so radi dali upodobiti tudi svojega patrona, to je svetnika, ki je imel isto ime kakor lastnik čebelnjaka. Med religioznimi motivi na panjskih

Sv. Janez Nepomuk

končnicah so pogoste upodobitve Kristusovega rojstva, trpljenja, vstajenja in vnebohoda, Marijinega darovanja in vnebovzetja, Jezusovega in Marijinega srca, zadnje večerje, svatbe v Kani galilejski, sv. evharistije, sv. Trojice, Boga Očeta, iz stare zaveze zlasti upodobitve egiptovskega Jožefa, Mojzesa, Putifarke itn. Zanimiva bi bila natančnejša študija te svojevrstne ljudske ikonografije, ob kateri bi se nam odkrilo marsikaj novega tudi v zvezi s slovensko ljudsko vernostjo. Za svetopisemske motive so slikarji večkrat pozemali motive po Sandrart-Einartsovi augsburški in Webrovi nürnberški slikovni bibliji, ponekod zasledimo celo motive povzete po Biblii pauperum, tudi bogastvo naših slik na steklo, srednjeveških fresk, ilustracij v molitvenikih in podobnih je botrovalo spretnim slikarjem panjskih končnic pri njihovem delu.

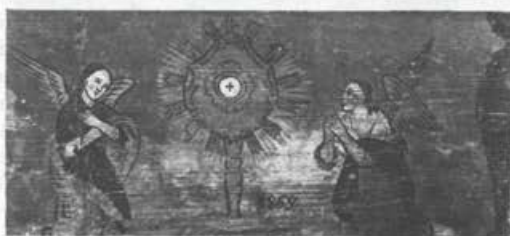
Nič manj zanimiva in prikupna od religiozne motivike je domiselna, fantastična, metaforična, pravljica in povsem realistična, iz vsakdanjega življenja vzeta *posvetna motivika*: motivi, v katerih nastopajo živali v človeških vlogah, motivi, ki smešijo posamezne poklice, največ čevljarje in krojače, motivi, ki smešijo ženske slabosti, moško kvartopirsko in pivsko strast, motivi iz vojaškega življenja, motivi s tematiko kmečkih del in opravil, lovski, zgodovinski, pravljica, eksotični in drugi. Lahko rečemo, da je »slikarstvo na panjskih

Sveti Elija na ognjenem vozu

končnicah ne samo dokument časa, ampak je s svojimi vrednotami tudi preraslo čas in sodi kot skromen delček v likovno zakladnico človeštva, (G. Makarovič), v slovenskem ljudskem slikarstvu pa vrednoto, ki jo je treba ceniti in ohranjati, saj so naša posebnost, na katero smo lahko upravičeno ponosni in na posled so del naše zgodovine, naše samobitnosti, potrdilo naše samobitne kulture.

Ob slikah na panjskih končnicah, s to izjemno obliko ljudskega slikarstva, ki je dostopna le še v muzejih in pri redkih zbiralcih starin, se danes ne vprašujemo toliko o umetniški vrednosti tega slikarstva kakor o njihovi poetičnosti, izvirnosti in bogati snovni motiviki. Vendarle moramo panjske končnice prepoznati tudi kot značilen del ljudske umetnosti, ki dokazuje, da je bila ob svojem času zelo razširjena in je imela celo svoje pomembne delavnice, hkrati pa potrjuje, da so imeli preprosti kmečki ljudje prav tako željo in zahtevo po slikarstvu kakor meščani — še več: s svojo izvirno ustvarjalnostjo, s čutom za oblikovanje in z izredno bogato izbiro motivike so ustvarili posebno obliko slikarstva na panjskih končnicah, ki je doživelo pravi razcvet v 19. stoletju, torej v času izredno razvitega čebelarstva na Kranjskem. »Slikarstvo na panjskih končnicah«, je zapisal dr. Gorazd Makarovič, »je bilo v 19. stoletju zaradi svoje javnosti neprestano pričujoče v zavesti naših preprostih ljudi.« Iz tega časa imamo tudi najlepše poslikane skrinje, zibelke, omare in ure, ponekod tudi zunanjščine kmečkih hiš in gospodarskih poslopij. Vsa ta ljudska umetnost se prepleta in dopolnjuje. Ker slikarske umetnosti na panjskih končnicah danes ni mogoče več obnoviti, so nam tem dragocenejše ohranjene poslikane končnice, ker so del naše ljudske umetnosti v preteklosti in znamenje nekdanje domačnosti, prisrčnosti, duhovitosti, šaljivosti, hudomušnosti, šegavosti in žive ljudske domišljije številnih preprostih slikarjev. Z *wedbo modernih panjev je bilo konec poslikanih končnic*, ki so tako prikupno

Sv. Rešnje telo

poživljale in krasile naše kmečke čebelnjake in dajale našemu kmečkemu podeželju svojo značilno privlačnost in mikavnost.

Z zbiranjem poslikanih končnic se je pri nas začelo razmeroma pozno, zato so naše sedanje zbirke hudo nepopolne; mnogo jih je uničila še zadnja vojna, po njej pa špekulativno prodajanje v tujino. Tudi naši muzeji v začetku 20. stoletja, torej ob koncu poldrugega stoletja slovenske kmečke kulture, niso imeli pravega razumevanja za to živo domačo umetnost in slovensko posebnost. Šele znani arheolog doktor Valter Schmid, (Šmid), ki je bil sam vnet čebelar, je začel zbirati končnice za muzej. Znana zbirateljca poslikanih panjskih končnic sta bila predsednik nekdanje Kmetijske družbe Gustav Pirc in urednik Slovenskega čebelarja August Bukovec. Večjo zbirko končnic so imeli pred zadnjo svetovno vojno Čebelarstvo društvo in nekateri posamezni zbiralci, med njimi zlasti znani starinar Sadnikar v Kamniku. Danes imata najlepšo zbirko poslikanih panjskih končnic Slovenski etnografski muzej v Ljubljani in Čebelarški muzej v Radovljici, z velikim prizadevanjem pa spopolnjujejo svoje zbirke končnic muzej v Škofji Loki, Gorenjski muzej v Kranju, Pokrajinski muzej v Mariboru in še nekateri drugi manjši muzeji, ki na svojih območjih skušajo najti in rešiti, kar se

Binkošti — prihod Sv. Duha

še da. Mnogo naših najlepših poslikanih panjskih končnic je tudi v nekaterih inozemskih muzejih, tako v Avstriji in Švici in v pariškem muzeju Človeka.

Slovenski etnografski muzej je pred leti (1967) pripravil prvo večjo razstavo poslikanih panjskih končnic. Razstava je prikazala zemljepisne in časovne meje tega slikarstva, slikarje, slikarske delavnice in skupine, razčlenila in predstavila je motiviko, predloge, odnos do predlog, razvoj, ocenila njegovo umetniško vrednost in pomen tega slikarstva za današnjega človeka, hkrati pa pojasnila vzroke in pogoje, ob katerih se je to značilno

slikarstvo razvilo samo na slovenskih tleh. Razstavo so naslednje leto prikazali v *Baslu*, kjer jo je pripravil Slovenski etnografski muzej s tamkajšnjim muzejem za ljudsko umetnost, največjim te vrste v Švici. Razstava je zbudila veliko zanimanje tamkajšnjega kulturnega občinstva in strokovnjakov, tako da so jo morali podaljšati. Razstavo so potem pokazali še v naslednjih mestih: *Neuchatelu*, *Antwerpnu*, *Hamburgu*, *Dunaju* in *Beogradu*, kjer je zbudila toliko pozornosti, da so se zanj začele zanimati številne evropske narodopisne ustanove. Drugod po svetu so se že zgodaj in z veliko skrbjo lotili zbiranja poslikanih končnic, tako v Švici in Avstriji, kjer imata na

Danijel v levnjaku

Dunaju Museum für Volkskunde, v Bernu pa švicarski čebelarški muzej lepo in obsežno zbirko. Poslikane končnice so muzeju v Bernu dobavljali švicarski trgovci z našimi čebelami, ki so kupovali pri nas kranjčiče. S panji vred so šle v tujino tudi končnice; žal, da med njimi tudi mnogo lepih, kar je že pred leti ugotovil čebelarški strokovnjak Avgust Bukovec.

O slikarstvu na panjskih končnicah se je pri nas razmeroma malo pisalo, na kar je že leta 1929 v III. zvezku »Etnologa« opozoril dr. Stanko Vurnik v prispevku »Slovenske panjske končnice«, kjer piše med drugim: »Čudno, o panjskih končnicah vse do začetka našega veka ne najdemo v naši literaturi nobene ne domače ne tuje beležke; dasi je morala galerija v čebelnjaku presenečati vse tujce pri nas in z barvno pestrostjo in snovnim bogastvom privlačiti vse ljubitelje ljudstva in njegove duše.« — »Ein krainisches Bienenhaus« je šegav in duhovit opis nekaterih slik na končnicah, ki ga je leta 1840 priobčil Mihael Heinko v »Carnioli« (št. 37 in 38). Leta 1903 je objavil dr. Valter Schmid (Šmid) v čebelarškem listu »Illustrierte Monatsblätter für Bienenzucht« kratek članek s slikami panjskih končnic, ki je zbudil mnogo zanimanja zlasti med nemškimi čebelarji. Avtor je

Jezusov slovesni vhod v Jeruzalem

pozneje ta članek izpopolnil in ga objavil leta 1905 v »Mitteilungen des Musealvereins für Krain«. O slovenskih panjskih končnicah je napisal lep članek profesor dr. Mihael Haberlandt leta 1911 v »Osterreichische Volkskunst«. Poskrbel je tudi, da so zbirko poslikanih končnic v dunajskem muzeju za ljudsko umetnost izpopolnili z nakupi v Sloveniji. Širšo pobudo za zanimanje za ljudsko umetnost na panjskih končnicah je pri Slovencih sprožil šele leta 1905 v »Slovanu« objavljeni članek Josipa Westra o »Slovenskih končnicah in folklori«. Ker je bil prispevek lepo ilustriran in napisan z ljubeznijo, je zbudil širše zanimanje in je hkrati spodbujal k zbiranju poslikanih panjskih končnic. Zanimanje za zbiranje končnic se je povečalo, ko je arheolog dr. Valter Schmid del zbirke iz ljubljanskega muzeja razstavil na Dunaju, nato še v Bernu in v Pragi. Krajši prispevki o tej veji slovenske ljudske umetnosti so potem izhajali ob raznih priložnostih tudi v našem dnevnem in revialnem tisku, tako n. pr. v »Jutru« (št. 156, 1926), v »Ilustriranem Slovcu« (1927); v »Slovenskem čebelarju« je o tem pisal Avgust Bukovec in objavil več slik iz lastne zbirke in iz zbirke čebelarškega društva (št. 5—6, 1934). Sistematično in znanstveno je to področje ljudske umetnosti prvi obdelal dr. Stanko Vurnik v »Etnologu« (III. zv. 1929), a ne samo s stališča umetnostnega zgodovinarja in etnografa, marveč tudi s stališča čebelarja. Z velikim prizadevanjem dopolnjujejo zbirko poslikanih panjskih končnic že omenjeni muzeji na Slovenskem, strokovno pa se temu področju z veliko ljubeznijo in razgledanostjo posveča dr. Gorazd Makarovič, ki je pred leti pripravil razstavo panjskih končnic in je to posebnost slovenskega ljudskega slikarstva prikazal z nekaterih povsem novih vidikov in je napisal k razstavi ustrezen katalog, leta 1970 pa tudi za knjižnico »Čebelica« napisal poljuden zapis o slovenskih panjskih končnicah, opremljen s številnimi barvnimi ilustracijami.

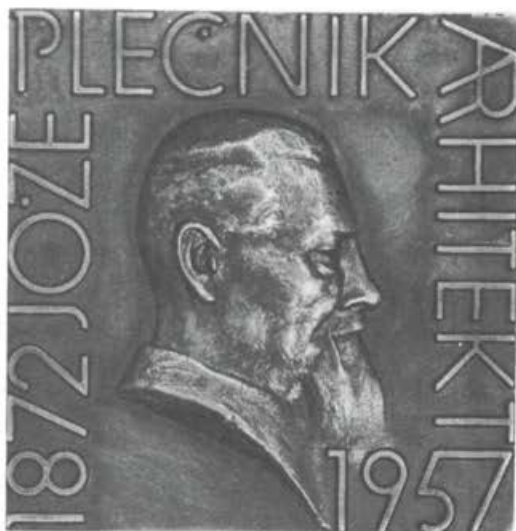
Arhitektu Antonu Bitencu je bila podeljena Plečnikova nagrada

Uredništvo

Dne 12. januarja 1972 je Ambient, podjetje za napredek stanovanjskega in javnega okolja v Ljubljani, ob 100-letnici rojstva velikega slovenskega arhitekta Jožeta Plečnika ustanovil PLEČNIKOVO NAGRADO za najvišje dosežke na področju oblikovanja našega okolja. Nagrada za leto 1972 je bila podeljena arhitektu Antonu Bitencu za »konservatorsko in kreativno kvalitetno obnovo blejskega otoka, kulturnega in nacionalnega spomenika in njegovo adekvatno vključitev v sodobno življenje«, kot je ugotovila žirija, v kateri so bili inženirji arhitekture. K tako lepemu in pomembnemu priznanju čestita arhitektu Bitencu tudi Mohorjeva družba, s katero je povezan že dolga leta in je bil njenemu uredniku večkrat ob strani pri oblikovanju zunanje in

Ing. arh. Tone Bitenc

Plečnikova medalja (oblikovalka akademska kiparka Vladimira Bratuževa)

notranje podobe predvsem kalendarskega dela vsakoletnega *Koledarja*, njegove so zunanje opreme mnogih mohorskih knjižnih izdaj, med katerimi so najvidnejše izdaje klasičkov *Finžgarja*, *Pregla in Detele*.

Arhitekt Anton Bitenc, Plečnikov učenec in dolga leta njegova desna roka, je danes predavatelj in habilitirani docent na oddelku za arhitekturo ljubljanske univerze, s svojim ustvarjalnim delom, ki ga spremljamo že četrto stoletja, pa s srcem, z izredno domiselnostjo in spoštovanjem sodeluje pri oblikovanju podobe našega slovenskega okolja, rešuje in ohranja pomembne spomenike preteklosti in ustvarja nove. Vse njegovo delo označuje občutje za čisto formo, za lepoto, polno poezije, sproščenost v oblikovanju in predvsem za živo skladnost z naravo, njenim zelenjem in celotno pokrajino. Strokovni poznavalci Bitenčevega dela poudarjajo še posebno to lastnost njegovih arhitektur, da ne dominirajo nad naravo, marveč se družijo z njo in druga drugo dopolnjujejo, pa naj gre pri tem za reševanje in ohranjanje starih spomenikov, ki jim s svojimi rešitvami daje nove vrednote, ali za povsem nove zgradbe, kot so cerkve, razni spomeniki, ureditve in preureditve estetsko zanemarjenih ali slabo izvedenih kompleksov.

Bitenčevo delo je izredno obsežno od knjižne opreme, preprosto zasnovane, a učinkovite vinjete do novih zgradb, predvsem cerkva, ki kljub naravnost asketskim linijam vendarle

Blejski otok po preureditvi

zaradi čudovite skladnosti notranjščine in zunanjščine učinkujejo monumentalno. Tu so njegove preureditve zgodovinsko pomembnih spomeniških kompleksov in stavb, ureditev muzejskih stavb v Kranju in Celju, nove stavbe, spomeniki NOB itn. Njegova je ureditev antičnega jedra mesta Ajdovščine; z modrim posegom je ob vhodu v Škofjo Loko s poljske strani ustvaril lepo urejen zelen pas in razkril tudi del mestnih zgodovinskih utrd. Tudi ureditev gotskega prezbiterijske župnijske cerkve v Škofji Loki je njegovo delo. Ureditev arkad ob ljubljanskem uršulinskem samostanu, ureditev emonskega nivoja z antičnim kipom emonskega meščana, Plečnikovega trga in Zvezde dajejo temu delu Ljubljane estetsko prepričljiv učinek; tu se častitljivo staro, zgodovinsko pomembno zidovje preliva v parkovno zelenje in prav po tej preureditvi je postal ta del Ljubljane prikupen in domač. Bitenčeva je tudi ureditev Borštnikovega trga in zaščita mozaikov pri šoli Majde Vrhovnikove. Med deli v Ljubljani bi bilo omeniti še Sočo in Festivalno dvorano, obnovo rimskega zidu na Mirju, preureditev prezbiterijske in vetrnikov v stolnici, dokončanje del pri prestavitvi Plečnikove cerkve sv. Cirila in Metoda za Bežigradom in nova sakralna oprema za potrebe preurejene pokoncilске liturgije v Šentpetru.

Že pred leti je dal arhitekt Bitenc Blejskemu gradu prikupnejšo podobo, povezano s turističnimi oziroma gostinskimi dodatki. Na Bledu pa je vsekakor najpomembnejše njegovo delo preureditev Otoka, s katero si je po

pravici zaslužil Plečnikovo nagrado. Z obnovo Otoka je Prešernovi »podobi raja« dal z veliko pieteto do zgodovinskega izročila nov podarek. Tako povsem upravičeno drži trditev strokovnjakov, da je z Gradom in Otokom Bitenc vrnil Bledu vsaj nekaj tiste tihe lepote, ki jo je mondeni del naselja že tako močno okrnil. Na Otoku so samo arheološke raziskave in priprave (sonde) trajale pet let, obnovitvena dela pa tri leta in so bila zaključena jeseni leta 1972. Blejski otok je bil, čeprav pomemben kulturni spomenik, zapuščen in zanemarjen, njegova propadajoča lepota je bila tako očitna, da je čedalje bolj izzivala javno kritiko. Arhitekt, ki se je lotil obnove, je imel težko nalogo, saj je moral vključiti v obnovo celoten otoški kompleks, mu dati muzejsko ureditev in ga hkrati prilagoditi tudi potrebam turizma in gostinstva; uredil je pristan, preuredil stare stavbe v sodobne gostinske prostore, ohranil naravno okolje in z »ogrlico luči« pričaral otoku tudi ponoči vidno »podobo raja«. Preurejanje Otoka je terjalo veliko dela že zaradi same opreme s sodobnimi komunalnimi napravami, z vodovodom, kanalizacijo, elektriko in telefonom, s centralno kurjavo in tovorno žičnico. Pridobiti je bilo treba za novo preureditev zadostne prostore, pri tem pa ni smela biti narušena podoba, ki smo je bili navajeni in jo je izoblikoval čas. Še posebno zahtevna je bila muzejska ureditev z vključitvijo bogate stavbne zgodovine in najdb, ki so bile odkrite v letih arheoloških izkopavanj.

V sklop podobnih rešitev spadajo še prejšnje ureditve gradov Strmol pri Cerkljah,

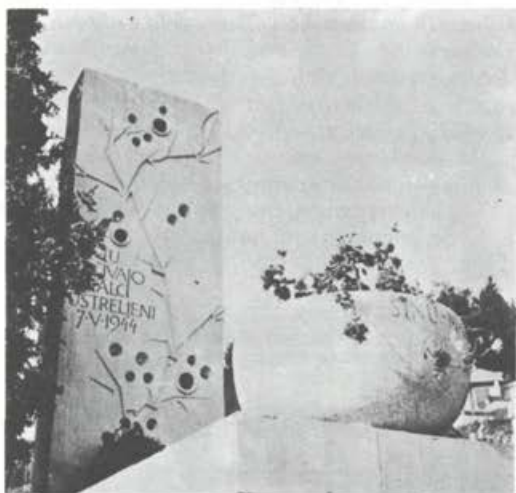

Blejski otok; ureditev platoja

Muzej na prostem v Celju

Hrib pri Preddvoru, Podvin pri Radovljici, Turn na Ravnah na Koroškem, samostana Bistra pri Vrhniki, S. Nicolo pri Ankaranu, redovne hiše v Repnjah in druge. Posebno poglavje v Bitencem delu je ureditev muzejskih stavb in prostorov tako v Gorenjskem muzeju v Kranju kakor v Celjskem muzeju,

Spomeniki NOV

kjer je zasnoval popolnoma novo postavitev muzejskega gradiva, tako da se predmeti in dobe, ki jih predmeti predstavljajo, prelivajo v časovnem zaporedju, ki nam živo predstavlja in ponazoruje davno življenje. Srečno je arhitekt Bitenc rešil nalogo živega lapidarija — del arheološkega oddelka Celjskega muzeja — pod milim nebom na vrtu med muzejem in Savinjo, kjer se antični kamni srečujejo s sedanjim utripom mestnega življenja.

S tankim posluhom za sodobne sakralne potrebe je Bitenc ustvaril nekaj *cerkva*, ki so, dopolnjene s freskami in slikanimi okni akademskega slikarja Staneta Kregarja, pravi *biseri povojne cerkvene arhitekture in umetnosti*: to so cerkve v *Dražgošah*, v *Poljanah nad Škofjo Loko*, v *Idriji*, v *Kosezah* (v gradnji); tem povsem novim delom se pridružujejo preureditve nekaterih cerkva: *sv. Neže nad*

Cerkev v Dražgošah

Tržičem, sv. Jožefa nad Tržičem, v Kokrici pri Kranju (preureditev podružnice v novo župnijsko središče) poleg že omenjene preureditve gotskega prezbiterija *škofjeloške župnijske cerkve* in novega oltarja v *šentpetrski cerkvi v Ljubljani*. Drži, da je arhitekt Bitenc prinesel v slovensko cerkveno stavbarstvo mnoge povsem nove, sedanjemu času in sakralnemu kultu ustrezne rešitve. Po njegovi zasnovi so zgrajene tudi *poslovilne veže v Tržiču* in prav tam razširitev pokopališča.

Arh. Bitenc: Vinjeta

Nova cerkev v Poljanah nad Škofjo Loko

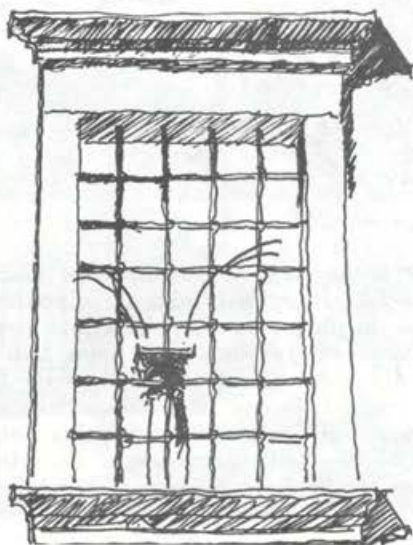
Ko že naštevamo v grobem delež Toneta Bitenca v naši povojni arhitekturi, moramo omeniti tudi njegove *spomenike narodno-osvobodilnega boja*, spominske stebre, nagrobne in druge podobne spomenike, postavljene v spomin človeku in njegovemu trpljenju in zmagi. Pri nobenem izmed teh spomenikov ni iskal ustvarjalec zunanje monumentalnosti, marveč sodobno vsebinsko in oblikovno govorico, plemenit, domač in spoštljiv spomin našemu človeku in njegovemu boju za svobodo. Take spomenike, klicarje spoštljivega spomina, je arhitekt Bitenc postavil v Radovni, na Bohinjski Beli, v Poljanah nad Škofjo Loko, v Gorenjem in Dolenjem Logatcu, v Žirornici, Vnanjih Goricah, Žabnici, Zagorju, v Kisovcu, v Cerkljah na Gorenjskem, v Mednem in v Št. Vidu. Tudi njegove *stanovanjske stavbe* npr. na Malem Lipoglavu, v predmestju Škofje Loke, *počitniške hišice* na Bledu, v Št. Vidu, gostinski objekti (Kazina na Jezerskem) in drugod so likovno polnovredni, zlit, s pokrajino, čeprav v tehnični izvedbi popolnoma moderni in funkcionalni.

V Bitenčevem *četrstoletnem ustvarjanju* se je nabralo toliko pomembnih del, da je bilo o njih vredno spregovoriti tudi mohorskim bravcem. Vsa ta dela so del naše nove arhitekture, smotrno vraščene v našo kulturno preteklost, skladno postavljene v prostor in okolje, kateremu dajejo *ново podobo*. Arhitekt Bitenc nas je obogatil z lepimi umetninami, ki zaslužijo priznanje, posvečeno spomenu velikega arhitekta Jožeta Plečnika, in hkrati priznanje slovenskega naroda, ki je upravičeno ponosen na tako kvalitetne stvaritve.

Arhitekt Tone Bitenc o svojem delu:

Dolgoletno sodelovanje s profesorjem Plečnikom in mentorstvo v studiju prof. Mušiča je vzrok, da sem se pretežno loteval nalog in problemov, ki so se pojavljali pri obnovi naših kulturnih spomenikov. Tako delo zahteva poznavanje zgodovine kakor tudi temeljit študij dokumentacije, pa naj gre pri tem za analizo, sanacijo, rekonstrukcijo ali revitalizacijo posameznega kulturnega spomenika ali okolja.

Prizadevanje, da se kulturna dediščina ohrani in da se spomeniški objekti vključijo v življenje spremenjene družbe, ki ima nove potrebe, je gotovo tudi naloga arhitekta.

Škof in dušni pastir

Ob življenjskem jubileju
dr. Maksimilijana Držečnika

Uredništvo

Dne 5. oktobra 1973 je obhajal mariborski škof dr. Maksimilijan Držečnik svoj 70. rojstni dan. Pred dvema letoma je praznoval srebrni jubilej škofovske službe, lani pa štiridesetletnico mašništva. Škof in dušni pastir — predstojnik, o kakršnem govori apostol Pavel v pismu Titu, ki kot božji oskrbnik mora biti brez graje, gostoljuben, dobrotljiv, zmeren,

Dr. Maksimilijan Držečnik

pravičen, svet, zdržen, ki se drži zanesljive besede v skladu z apostolskim naukom, da z zdravim poukom opominja in prepričuje. Vse te lastnosti združuje naš jubilar v za-vesti, da so mu dodeljene od zgoraj, da lahko s prav srčno vnemo opravlja svoje poslanstvo.

Maksimilijan Držečnik izhaja iz trdne, narodno zavedne slovenske kmečke hiše v vasi Orlica, župnija Ribnica na Pohorju. V družini je bilo devet otrok, dva sta umrla kmalu po rojstvu. Dom, ki mu je še vedno zelo pri srcu, mi je dal vse, kakor sam pravi: dobre starše, vzgojo in versko življenje, povezano s Cerkvijo. Dota, s kakršno je odhajalo od doma v svet toliko odličnih in zaslužnih mož iz vernih slovenskih kmečkih hiš. Bil je pastir, pasel je krave in ovce. Že v otroških letih je moral med prvo svetovno vojsko pomagati pri kmečkem delu, ker ni bilo ljudi. Kmečko življenje in delo ga je tako veselilo, da niti v šole ni šel rad, raje bi bil ostal pri kmetovanju. Oče, trden kmet in velik narodnjak, je bil dolga leta župan in cerkveni ključar. Tudi njegov ded je bil župan, prvi župan, ki je v tedanjem radeljskem okraju začel uradovati slovensko. Prišla je vojska, oče je moral na rusko fronto, s katere se je, čeprav hudo ranjen, srečno vrnil. Tako je bila med vojsko mati sama z majhnimi otroki na kmetiji, ki terja veliko delavnih rok. Kljub velikim težavam in vojni sta dva sinova študirala na klasični gimnaziji v Mariboru: Maksimilijan in Jožef. Pozneje je šel študirat še mlajši brat Janez, ki je sedaj zdravnik-kirurg v Mariboru. Najstarejši brat Jožef je julija 1923 s tremi duhovniki vred utonil v narasli Dravi. Ta smrt je zlasti potrla mater in prehudo žalovanje jo je spravilo v prezgodnji grob. Umrla je leta 1925, ko je bil njen drugi sin Maksimilijan prvo leto v bogoslovju. Oče je dočakal drugo vojno in umrl med okupacijo.

Našega jubilanta je že od otroških let spremljala misel, da bo nekoč duhovnik. Služba človeku, dušno pastirstvo, skrb za verno ljudstvo so bili edini miki za ta poklic. Da se mu bodo nekega dne odprla vrata na sedež lavantinske škofije, na to prav gotovo ni mislil. Pot do tega sedeža so mu utrle druge okoliščine, predvsem njegove sposobnosti. Prva dva letnika bogoslovja je naredil v Mariboru, zatem je odslužil vojaški rok v Ljubljani in Celju, po tretjem letniku pa ga je škof dr. Andrej Karlin poslal v Rim, kjer je kot gojonec Germanika študiral na papeški univerzi Gregoriana. Po zahtevnem in napornem študiju je leta 1936 napravil doktorat iz modroslovja, leta 1938 pa še iz bogoslovnih ved. Njegovi sošolci so bili med drugimi celovški

škof Köstner ter kardinala König in Höffner. Po tedanji navadi so imeli gojenci Germanika običajno latinsko in italijansko konverzациjo, enkrat na teden pa so lahko govorili tudi v materinščini. Tedaj sta s Köstnerjem govorila po slovensko, ker je takratni celovski škof zahteval, da so se njegovi bogoslovci naučili slovenščine, saj jih je čakalo dušnopastirsko delo v krajih z veliko večino slovenskega prebivalstva.

V duhovnika je bil posvečen v Rimu 30. oktobra 1932, novo mašo pa je v navzočnosti očeta, bratov in sestra imel na grobu sv. apostola Pavla v njegovi baziliki. Po končanih študijah leta 1934 je bil najprej nekaj časa kaplan v domači župniji v Ribnici na Pohorju, nato pa od avgusta 1934 do konca julija 1936 v Celju, kjer je poleg dušnega pastirstva imel še verouk v deški in okoliški osnovni šoli. Od 1. avgusta 1936 je bil kaplan na Svetinjah, hkrati prefekt v dijaškem semenišču, podravnatelj lavantinskega duhovniškega semenišča in profesor bogoslovja; predaval je najprej moralno filozofijo ali etiko, nato je za prof. Jehartom prevzel sveto pismo stare zaveze, po odhodu dr. Trstenjaka v Ljubljano pa filozofijo.

Prišla je druga svetovna vojska in nemška okupacija. Gestapovci so ga aretirali že prve dni po prihodu v Maribor, 21. aprila, na ponedeljek po beli nedelji. Ko so v bogoslovnem semenišču izropali blagajno, so ga postavili za varuha hiše in mu zagrozili, da ga bodo ustrelili, če bo kaj izginilo. Križev pot okupacije se je nadaljeval v meljski vojašnici, kjer so gestapovci, graški nacisti, nadvse kruto ravnali z našimi ljudmi. Naslednja postaja je bil trapistovski samostan v Brestanici, nato Zagreb. Na Hrvaškem je postal spet kaplan, in sicer na Visokem pri Malem Marofu. Tu je ostal štiri leta, do konca vojne. Ljudje so ga imeli zelo radi, in sam prizna, da so bila zanj to najlepša doba v njegovi duhovniški službi. Visočane je podpiral pri prenavljanju župnijske cerkve, kjer je pomagal ne le s prvimi denarnimi prihranki, marveč pomagal tudi voziti pesek iz reke in potem pri popravilih. Prenovljena cerkev je še danes Visočanom najlepši spomin na njihovega medvojnega kaplana Držečnika. Ko je novembra leta 1945 odhajal od njih na novo službeno mesto, vodje mariborskih bogoslovcev v ljubljanskem semenišču, so se visoški župljani s solznimi očmi poslavljali od njega. Ne on sam niti oni niso mislili, da bo od okupatorja izgnani kaplan že naslednje leto lavantinski škof.

Marca 1946 je bil imenovan za honorarnega predavatelja stare zaveze na bogoslovni

fakulteti v Ljubljani, 5. avgusta 1946 je postal docent za isti predmet. Prvega avgusta 1946 je bil imenovan tudi za lavantinskega knezoškofijskega duhovnega svetovalca. Dne 15. septembra 1946 je bil imenovan za naslovnega škofa dobriškega (Dobrič je bil nekdanj škofija v Bolgariji) in dodeljen za pomočnika lavantinskemu knezškofu; 15. decembra ga je mariborski škof dr. Ivan Tomažič ob asistenci beograjskega nadškofa dr. Josipa Ujčića in zagrebškega pomožnega škofa dr. Josipa Laha posvetil v škofa. Slovesnosti so se udeležili tudi ljubljanski pomožni škof mons. Anton Vovk in mnogi domači duhovniki.

Imenovanje je prišlo tako nepričakovano, da je Držečnik prosil odpravnika poslov beograjske nunciature nadškofa Hurleya, naj mu dá vsaj malo odloga za premislek. »Ni potrebno,« je odvrnil nadškof Hurley, »ker ste že imenovani.« Časi so bili takrat hudi. Bogoslovcem je ravno razlagal preroka Izaija. Kakor prerok je tudi novi škof dvomil v uspešnost svojega poslanstva. Prerok Izaija ga je tudi navdihnil za geslo, ki si ga je izbral za svoje škofovsko poslanstvo: Emanuel — z nami Bog; dodal je še: in njegova Mati. Dne 1. marca 1949 je postal apostolski administrator mariborske škofije, 15. junija leta 1960 je bil imenovan, 29. septembra istega leta pa umeščen za mariborskega škofa.

Pot novega škofa je bila skrajna trnova, a iz leta v leto plodnejša. Razumen, plemenit in blag je po najboljši volji skušal reševati vprašanja, ki jih je prinašalo življenje. Pri vsem delu se je ravnal po geslu: Bog z nami in njegova mati. S tem zaupanjem se je loteval nalog, dokler se niso leta 1957 razmere zboljšale. Razumel je znamenja časa, jih sprejemal kot delo božje previdnosti in temu ustrezno opravljal škofovsko poslanstvo v službi vernikov, duhovnikov in Cerkve. Ugled in spoštovanje, ki si ga je pridobil tako pri vernikih kakor pri oblasteh, temeljita predvsem v njegovi dobroti in modrosti, ki ju dopolnjujeta še posebej širina duha in razumevanje srca.

Dr. Maksimilijan Držečnik je po smrti škofa Tomažiča postal dejansko naslednik velikega škofa Slomška na sedežu lavantinske škofije, ki se od leta 1964 dalje imenuje mariborsko-lavantinska škofija. Tudi Slomšek je živel v revolucionarnih časih in je med revolucijo leta 1848 pisal v pastirskem pismu duhovnikom, naj ne stojijo ob strani, marveč naj sprejmejo nove razmere in nove čase tako, da ne bodo v škodo Cerkvi. V velikih težavah

se je Držečnik priporočal Slomšku, in sam prizna, da je bila njegova pomoč večkrat očitna. Saj je Slomšek zapisal v oporoki, da bi rad bil pri Bogu pomočnik svoji škofiji. Kaže, da se ta njegova želja izpolnjuje.

V letih svojega škofovanja je dr. Maksimilijan Držečnik storil toliko za mariborsko škofijo in sploh za Cerkev na Slovenskem, da vsega v kratkem ni mogoče navesti. Naj omenimo samó prenavo mariborske stolnice, ustanovitev Slomškovega dijaškega semenišča, zgraditev bogoslovnega semenišča, prizadevanje za razglasitev Slomška za svetnika ter izredno vneto za poživitev verskega in cerkvenega življenja v koncilskem duhu. Pri ustanovitvi Slomškovega dijaškega semenišča v Mariboru (leta 1961) je škof Držečnik že takrat slutil, v katero smer bo šel razvoj v Cerkvi in kaj narekujejo potrebe časa. Zato se je odločil za takšno obliko semenišča, ki bo od gojencev zahtevala, da hodijo v državno gimnazijo kot edino priznано šolo. Danes nima Cerkev nobenih pomislekov proti takšni obliki semenišča, leta 1961 pa je ta odločitev pomenila pravo tveganje, na katero so mnogi gledali s precejšnjim nezaupanjem. Drugo njegovo veliko delo je zgraditev bogoslovnega semenišča v Mariboru. Bogoslovcem mariborske škofije je tako omogočeno, da zadnja tri leta bogoslovja študirajo v Mariboru, kar je zanje velikega pomena, saj tako lahko od blizu spoznavajo potrebe, razmere in druge okoliščine v krajih svojega bodočega delovanja. Od leta 1968 dalje deluje v Mariboru oddelek ljubljanske bogoslovne fakultete in daje mariborskim bogoslovcem iste študijske možnosti, kakor če bi bili vpisani na teološki fakulteti v Ljubljani. Tudi na to odločitev škofa Držečnika so mnogi gledali sprva z nezaupanjem, čeprav zaradi dejanskega pomanjkanja prostorov v ljubljanskem semenišču ni imel nobene druge izbire. Spet se je pokazalo, da je imel daljnovidni škof povsem prav, ko se je za to odločil.

Mariborskega škofa povezuje s Slomškom ne le nasledstvo na škofijskem sedežu, marveč tudi njegova ekumenska dediščina, ki jo ohranja s čutom in ljubeznijo. Na očitno Slomškovo pomoč v mnogih zadevah se škof Držečnik pogosto sklicuje, zato je razumljivo njegovo veliko prizadevanje, da bi Slomška čimprej razglasili za svetnika. Na Držečnikovo pobudo so zgradili na Teznm pri Mariboru cerkev sv. Cirila in Metoda, ki naj bi postala središče in žarišče ekumenskega dela v njegovi škofiji in sedež obnovljene družbe sv. Cirila in Metoda, ki jo je ustanovil

Slomšek za pospeševanje edinosti med ločenimi kristjani.

Pobude, ki jih je dobil škof Držečnik na koncilu, so ga sprostile in v marsičem potrdile mnogo njegovih pogledov, do katerih se je dotlej čutil utesnjenega, in mu dale novih moči pri nadaljnjem delu. Koncilne smernice z vso vneto in treznostjo uresničuje na območju svoje škofije, podpira prizadevanja Cerkev v današnjem svetu, da bi dobila podobo, ki bo resnično mogla odgovarjati na znamenja našega časa. Že pred koncilom je dal pobudo za ustanavljanje raznih svetov, tako npr. za pastoralni sociološki svet, ki je bil ustanovljen že leta 1958 in je bil nekakšna priprava za tisto, kar je prišlo po koncilu. Pri vsem delu z duhovniki in laiki nikoli ne nastopa avtoritativno, saj se zaveda, da ima opraviti s svobodnimi in razumnimi ljudmi in zato vedno upošteva njihovo svobodo in njihovo mnenje. Seveda ne gre zmerom vse gladko, zlasti ne v današnjem vrenju, v času, ko se pojavljajo razna gibanja, ki povzročajo kdaj pa kdaj tudi zaskrbljujoč nemir. Škof Držečnik vidi tudi v tem dejavnost Svetega Duha in v sedanjih razgibanosti v celoti pozitivne stvari. Drži se načela: Storiti moramo, kar moremo, upamo v razcvet verskega življenja, vsa prihodnost pa je v božjih rokah.

Do Mohorjeve družbe je bil dr. Maksimilijan Držečnik vedno takšen, da tega ne more izraziti samo naslov 'pokrovitelj', saj ji je bil vsa leta, zlasti v njenih hudih časih, ki jih je doživljala tudi v naših povojnih letih, trdno ob strani, spremljal njeno delo, dajal pobude in razumeval njene težave. Zavedal se je, da je kljub težavam in oviram vendarle izpolnjevala svojo nalogo.

Škof Držečnik je človek duhovne širine in svežine, velik zagovornik dialoga govorce našega razgibanega časa, vesel vsake spremembe in pobude, ki je sad te govorce, zagovornik dialoga v Cerkvi sami, med različnimi krščanskimi Cerkvami in v razmerju Cerkev s sodobnim svetom. Njegova nesebično delo in njegova odkrita, tehtna beseda najdetja povsod razumevanje in spoštovanje. Za zasluge, ki jih je imel za urejanje boljših odnosov med Cerkvijo in državo, ga je odlikoval predsednik Tito. Njegova prizadevanja na tem področju so še danes živa in upoštevanja vredna.

Škofu Maksimilijanu Držečniku želimo ob sedemdesetletnici življenja trdnega zdravja, mnogo uspehov pri vsem njegovem delu, ki naj ga še nadalje spremljata božji blagoslov in Slomškova pomoč!

Naši spomini in jubileji

Uredništvo

Že tradicionalni običaj našega koledarja je, da se vsako leto spominjamo obletnic rojstva in smrti za slovenski narod pomembnih mož, pa tudi obletnic raznih dogodkov, ki bi jih lahko označili za mejnike v slovenski kulturi in so zato vredni spomina. Posebej se spominjamo tistih zaslužnih mož in žena, ki so s svojim delom pomagali Mohorjevi družbi do njenega ugleda in so s svojimi leposlovnimi, znanstvenimi, vzgojnimi, verskimi, gospodarskimi, tehničnimi ali kakršnimi koli spisi in članki v njenih publikacijah kakorkoli prispevali k našemu duhovnemu ali materialnemu napredku, k našim gospodarskim in kulturno-prosvetnim uspehom, k naši verski, narodni, politični, gospodarski in splošni vzgoji, k razširitvi in poglobitvi naših obzorij, k naši vsakdanji problematiki, k potrebam vseh slojev naše narodne skupnosti, tako kmetov, delavcev in izobražencev. V teh spominih in jubilejih se srečujemo z različnimi dobami in z različnimi ljudmi, ki so vplivali na rast slovenske kulture in slovenske zavesti.

Valentin Stanič

(Ob dvestoletnici njegovega rojstva)

Valentin Stanič se je rodil 12. februarja leta 1774 v Bodrežu, obsoški vasi, pol ure nad Kanalom, v trdni kmečki hiši pri Cerovščkovih. Brati in pisati se je učil že doma, kjer mu je oče Andrej priskrbel primernega učitelja. Potem se je šolal v Trbižu in Celovcu, kjer je dokončal gimnazijo in se nato odločil za bogoslovje. Ker je bilo za Jožefa II. goriško semenišče zaprto, bi moral v Gradec, kjer je bilo centralno bogoslovje za naše dežele, a mu je kanalski dekan Ivan Sovič, ki je sam študiral v Salzburgu, svetoval, naj se odpravi v Salzburg. Tu je končal bogoslovne študije, bil 6. januarja 1802 posvečen v mašnika in 28. fe-

bruarja istega leta v Kanalu pel novo mašo. Jeseni leta 1802 je bil nastavljen za samostojnega kaplana na Banjšicah, leta 1809 je prišel v Ročinj, kjer je ostal deset let. Leta 1819 je bil imenovan za stolnega kanonika v Gorici, kjer je ostal do svoje smrti 29. aprila 1847. Pokopali so ga 1. maja na starem pokopališču ob sedanjem Korzu. Danes je nekdanje pokopališče spominski park in nihče več ne ve za Staničev grob, iznad katerega je tudi že davno izginila plošča iz črnega marmorja z napisom:

Valentinu Staniču

iz Bodreža, med kapiteljskimi dostojanstveniki goriške nadškofijske prvostolnice skolastiku, ljudskih šol višjemu nadzorniku, 29. aprila 1847 v 73. letu umrlemu, možu v delavnosti, zmernosti, radodarnosti odličnemu, je postavila ta spomenik gluho-nemnica, žalujoča po svojem ustanovitelju in zavetniku.

Na Banjšicah in v Ročinju je ustanovil šolo in jo vodil, učil ljudi umnega poljedelstva in sadjereje, skrbel pa tudi sicer za splošno izobrazbo in razvedrilo, k čemur naj bi pripomoglo zlasti petje. Zbiral je narodne pesmi, zlagal nove sam ali jih prirejal in še tiskal v svoji tiskarni na Banjšicah in v Ročinju. V Gorici je namreč kupil tiskarske črke, jih sam v košu prinesel na Banjšice, kjer je imel svojo tiskarno. Kar je sam natisnil, je tudi vezal. Staničeve pesmi so se na Banjšicah tako udomačile, da so se nekatere ohranile še do danes, zlasti nekatere njegove cerkvene pesmi. Čudovito prisrčna je njegova pesem »Prošnja za dobro leto«, ki jo je molil v ročinjski cerkvi ob hudi lakoti leta 1817. Prav tako je zanj značilna pesem »Zdihovanje ovčic po Pastirju«, ki jo je posvetil novoimenovanemu goriškemu škofu Jožefu Wallandu. Ročinjecem je sezidal šolo, jim napravil drevesnico, skrbel za umno poljedelstvo in živinorejo, ob epidemiji črnih koz prvi na Slovenskem sam cepil ljudi, ob veliki lakoti leta 1817 pa poskrbel svojim rojakom zaslužek pri gradbi mostu čez Sočo v Kanalu. Gradbo je dosegel sam s prošnjo cesarju, ki jo je zaključil po svoje izvirno:

*Stiska nas mori,
Franc, daj kruha ti!
Če ne, ti, moj Bog,
pomremo od nadlog.*

Načrt za most je napravil sam in tudi delo sam vodil.

Ko je Jožef Walland postal goriški škof (leta 1819), je poklical Staniča za kanonika

v Gorico. Z Wallandom sta si dopisovala, ko je bil ta še profesor bogoslovja v Ljubljani. Kot »vikši ogleda šol« je Stanič skrbel za razvoj šolstva na Goriškem, *pisal in izdajal svoje knjige*, imel *prvo slovensko knjigarno v Gorici* in se sploh zelo zanimal za vsa dogajanja na Slovenskem, zlasti za slovstvena. *Slovníčarju Metelku* je pisal leta 1825: »Povedati Vam moram, da mi oblika novih črk, malo da ne vseh, ni všeč.« V Gorici ga je obiskal tudi tedanji celovski spiritual *Anton Martin Slomšek*. Stanič ga je pospremil v Oglej in mu z ondotnega visokega stolpa poleg starodavne stolnice razkazoval lepoto goriške in furlanske pokrajine. Ob spominu na svetega Mohorja in Fortunata, ki sta širila krščanstvo in omiko iz Ogleja po tedanjih slovenskih deželah, sta govorila o dobri knjigi, ki naj bi Slovence izobraževala in jih dvigala na kulturno raven drugih evropskih narodov. Ker sta bila oba goreča domoljuba, ni tako neverjetno, da se je ob tem srečanju *porodila misel za ustanovitev poznejše Družbe sv. Mohorja*.

Stanič je v Gorici izdal več knjig, izmed katerih naj navedemo dve izdaji »*Pesmi za kmete in mlade ljudi*« in »*Molitve in premišljevanja za sveto leto 1826*« s »*Pristavkom cerkvenih in drugih pesmi*«, ki so izšle potem leta 1838 pomnožene v drugi izdaji brez molitev in premišljevanj. Omenjamo še njegove »*Kratke povesti s podobami*«, ki so bile priložene »*Novicam*« leta 1845 v 1400 izvodih. Dalje ne smemo pozabiti njegovih »*Priporočanja vrednih bukvic za Slovence, ki se tudi v Gorici vdobijo*«. Knjižica je bila nekakšen katalog Staničeve knjigarne, ki je imela v zalogi *dotle vse izišle slovenske knjige*.

Kot »viški ogleda šol« je Stanič živel v stalnem stiku z mladino, jo zbiral okoli sebe, prijel zanj razne pesmarice, vodil študente na razne izlete, jih *navduševal za materin jezik in slovensko knjigo*. Iz njegove šole so izšli pomembni kulturni delavci na Goriškem sredi preteklega stoletja: *Filip Jakob Kafol, Andrej Winkler, Stefan Kocjančič, Andrej Marušič* in drugi. V Gorici je Stanič ustanovil in vodil *društvo zoper trpinčenje živali*, ki se je včlanilo pri takratnem osrednjem takem društvu v Monakovem, od koder je prišel tudi slikar Gail, ki je Staniča portretiral. Leta 1843 je ustanovil *gluhonemnico* v Gorici in sodeloval pri njeni graditvi. Tu se je tudi tako poškodoval — premaknil je težko skalo — da je moral leči in ni več vstal.

Stanič je bil tudi *prvi znameniti slovenski turist — gornik*. Tujci ga omenjajo v zgodovini turizma kot *prvega veleturista*. V študij-

skih letih v Salzburgu je preplezal vse vrhove osrednjih Alp in svoje ture tudi živahno in napeto opisal. Opisa dveh tur na Veliki Klek (Grossglockner) leta 1800 in 1802 je priobčil v salzburškem »Intelligenzblattu«, prav tam tudi opis ture na Schafberg, vzpona na Watzmann in na Visoki Göhl pa mu je objavil Časopis nemškega in avstrijskega planinskega društva. *Opisi* bi bili vredni prevoda in natisa v naši osrednji planinski reviji, saj so pisani živo in potrjujejo Staničovo bistro oko za vse naravne pojave in lepote, za sestav gorskih tal, za planinsko rastlinstvo in živalstvo. Prav tako je dobro poznal domače planine. 21. septembra leta 1808 je bil *prvič na Triglavu*; rokopis opisa te ture hrani Narodni muzej v Ljubljani. Slovenskemu gorskemu očaku je *prvi z barometrom zmeril višino*. Njemu v spomin se še danes imenuje *Staničeva kočica* pod Triglavom, Ljubljana pa je že pred leti imenovala po njem eno svojih ulic. Banjšica in Ročinj, kjer je bil več let dušni pastir, sta mu bila izhodišče za vzpona na vse goriške vrhove Julijskih in Karnijskih Alp. V Intelligenzblattu je leta 1802 objavil dopis z naslovom »Zadovoljni podeželski duhovnik«, v katerem opisuje svojo kaplanijo Sveti Duh na Banjšicah pri Kanalu: »Zdaj sem že 8 dni v svojem tako imenovanem župnišču, kajti tega imena zares ne zasluži, in vodim duhovnijo, v kateri je kakih 130 hiš. Take duhovnike imenujejo tu kaplane in so podrejeni dekanu. Moja mati in sestra sta vsa moja služinčad in majhen vrt vse moje posestvo. Moja kaplanija je v kraju, kakršnega si morem le želei. Je visoko v hribih, od koder vidim ne samo nižje doline, temveč tudi večji del beneškega, koroškega in kranjskega gorovja. Iz svojega stanovanja vidim tudi vsa polja in hiše svoje duhovnije. Dobre pol ure od njih je moja največja oddaljenost. V duhovniji sta dve cerkvi, kjer o praznikih menjavaje mašujem. Večja se imenuje pri Svetem duhu in moje stanovanje je tam zraven...«

Svojim faranom ni bil samo duhovni oče, učil jih je tudi umnega poljedelstva, sadjarstva in živinoreje. Njihove otroke je redno učil, odrasle pa zbiral ob nedeljah po večernicah, da so se učili brati in pisati, potem jim pa razdeljeval knjige, da so doma lahko sami brali.

Stanič je bil *goriškim Slovincem prvi buditelj*, jim utrjeval versko in narodno zavest in ljubezen do domovine, do materinega jezika. Tako je zrasel rod, ki je vse to znal ohraniti v poznejših hudih časih, v letih fašističnega nasilja in raznarodovanja.

Josip Podmilščak — Andrejčkov Jože

(Ob stoletnici smrti)

Urednik

Že zaradi njegove povesti »*Žalost in veselje*«, ki je izšla v mohorskih Slovenskih večernicah leta 1870, potem pa še v *dveh ponatisih*, je prav, da se spomnimo pisatelja Josipa Podmilšaka-Andrejčkovega Jožeta. Bil je med najplodovitejšimi in najpoljudnejšimi pisatelji stare dobe in je škoda njegovega daru, ki bi ga kritični vpliv lahko usmeril v dobrega pisatelja, tako pa se v splošnem njegovo delo ni dvignilo do umetniške zrelosti, čeprav je njegovo pripovedovanje celo *Levstik cenil* in ga stavil takoj za Jurčičem. Tedanji urednik Mohorjeve družbe *Anton Janežič* je znal pisatelja Podmilšaka pritegniti k sodelovanju ne le pri *Slovenskem glasniku* in *Besedniku*, ki jima je bil urednik, pač še bolj k Mohorjevi družbi, ki je bila v zadregi za dobre domače povesti. Že zgodaj je začel objavljati leposlovne prispevke, najprej *narodne pripovedke in legende, nato pesmi in črtice*. V »*Črticah iz življenja na kmetih*« se pozna vpliv Jurčičevih »*Črtic iz življenja našega naroda*«. Izmed njegovih povesti je najbolj znana »*Žalost in veselje*«, ki je dobila nagrado Mohorjeve družbe in »čeprav ni originalna, je prireditev zelo posrečena, da je dolgo veljala za eno najbolj priljubljenih ljudskih knjig.« čeprav jo je dopisnik z Gorenjskega v *Zgodnji Danici* slabo ocenil: »Povedati smemo, da povest *Žalost in veselje* nam ni prav popolnoma všeč, kajti je brez prave nraštvene, tudi narodoznanske in naravoznanske vrednosti, preenakomerna, sem ter tja premalo verjetna, vendar pisana mično...« (ZD 1870,299). Kritičnik je v povesti prezrl tisto, zaradi česar so prav to povest radi brali, namreč zgodbo, »ki vodi bravca skozi daljne dežele in ali daljne čase in mu z dogodivščinami, čeprav največkrat neverjetnimi, in preizkušnjami utrjuje versko nraštvenega duha. Obenem pa z nenavadnimi naključji v tujih deželah širi tudi obzorje. Te vrste pouk in zabava sta bila razumljiva v časih, ko povprečnemu človeku svet še ni bil tako odprt, ko mu je bila povest toliko kakor šola in spodbuda« (Fr. Koblar KMD 1953,93).

Mohorska povest pred sto leti je bila namenjena »*odraščeni mladini in kmetu v poduk*«, se pravi, da je morala upoštevat pred-

Josip Podmilščak — Andrejčkov Jože

vsem *vzgojni in nraštveni cilj*. To je bil nazor, ki je izza Krištofa Schmidta (1768—1854) v prvi polovici 19. stoletja prevladoval v mladinski in ljudski povesti. Ta vzor je očiten zlasti v *večerniških povestih tja do Kersnika* — deloma je izjema pred njim tudi Jurčič — drugih pisateljih, ki so videli vzgojni pomen povesti v ljudskem prosvetljevanju, v risanju človeške narave, njenih napak in umske zaostalosti. *Cankar, Finžgar, Meško, Detela, Šorli, Pregelj, Remec, Zorec, Bevk, Jalen, Zidar* in, če omenimo še pisatelja zadnje večerniške povesti *Alojza Rebulo*, pa so to obliko ljudske povesti vzdignili do visoke umetniške zrelosti.

Zelo stari Mohorjani se povesti »*Žalost in veselje*« še danes radi spominjajo. Mnogim je pomenila prvo doživetje neznanega sveta in so še pozneje radi segali po njej. Ljudem je ugajala, ker je polna napetega dogajanja in opisuje neznane kraje. Nesrečnega najdenčka Aleša spremljamo na njegovi življenjski poti, ko dorašča v krepkega fanta, se reši razbojnikov, mora k vojakom v Italijo, pride v ujetništvo, zbeži, pade v roke morskim roparjem, ki ga odpeljejo v Alžir, se v viharju spet reši,

pride v ječo, zbeži in se spet reši na roparsko ladjo, pot ga zanese v Indijo, potem v Ameriko in naposled ga pisatelj srečno pripelje spet v domovino. Zgodba polna čudovitih in neverjetnih dogodkov, kdove od kod spretno presajena na slovenska tla; ljudje v njej so dobri ali hudobni; dobrim Bog pomaga, hudobne pa zadene kazen. Povesti je šteti v dobro, da je ena izmed prvih in na sploh redkih slovenskih pustolovskih povesti. Pri Mohorjevi je doživela tri izdaje, v več natisih pa je izšla v znani Narodni biblioteki novomeškega tiskarja in založnika Janeza Krajca, ki mu je Levstik priporočil spise Andrejčkovega Jožeta.

Podmilšak se je rodil 25. marca leta 1845 v Krašnji pod Limbarsko goro. Bil je leto dni mlajši od Jurčiča in je imel za sabo iz zgodnje mladosti podobno »literarno šolo« kakor Jurčič, namreč pripovedke in zgodbe iz minulih dni, ki so jih tako živo znali pripovedovati kmečki očanci in stare mamice. S podporo domačega župnika so starši poslali dečka v Ljubljano, kjer je končal 4. razred normalke in s petnajstim letom šele stopil v gimnazijo. Kot četrtošolec je začel pisati za Tomšičevo Torbico, za Janežičev Slovenski glasnik, Besednik in za Mohorjevo družbo. Ko je že hotel šolo obesiti na klin zaradi slabih redov, ga je Janežič pregovoril, da je sklenil dovršiti gimnazijo. Usodno je v njegovo življenje posegla vojaščina; še kot gimnazijec je bil leta 1867 najbrž iz političnih vzrokov potrjen za šest let k vojakom. Vojaško suknjo je nosil težko, bil je slabotnega zdravja in si je pri naporni ježi nakopal jetiko. Po treh letih je bil odpuščen, bil nekaj časa v službi v Celovcu, nato pripravnik pri deželnem odboru v Ljubljani in naposled po opravljenem telegrafskem tečaju brzojavni pristav v Trstu. Septembra leta 1874 je odšel na dopust v Kamnik k sošolcu kaplanu Ivanu Kljunu; v novembru se mu je na poti skozi Ljubljano ulila kri in na sveti večer leta 1874 je izdihnil v bolnišnici. Leta 1910 so prenesli njegove kosti v pisateljsko grobnico.

Zakrament sv. zakona

Prežihovo leto

J. Dolenc

(Ob osemdesetletnici pisateljevega rojstva)

Ožji »Prežihov svet«, ki ga predstavlja občina Ravne na Koroškem, kamor spada tudi pisateljov rojstni kraj Kotlje, je dostojno proslavil osemdesetletnico rojstva pisatelja Prežihovega Voranca — Lovra Kuharja. Kulturna skupnost občine Ravne je pripravila obširen program in zaprosila predsednika Tita, da je prevzel pokroviteljstvo nad slovesnostmi v okviru »Prežihovega leta«. V okviru teh slovesnosti so se zvrstile razne prireditve, med njimi uprizoritev Prežihove igre »Samorastniki«, ki jo je pripravilo Kulturno prosvetno društvo v Črni, uprizoritev Prežihove igre »Pernjakovi« je naštudiralo kulturno umetniško društvo Prežihov Voranc. V šolah na Koroškem so imeli tekmovanja za Prežihovo bralno značko, literarne večere, prirejali so izlete po Prežihovem svetu in podobno. V načrtu sta izdaja Prežihovega albuma in literarni vodnik po Prežihovem svetu, predvsem pa izdaja zadnjih dveh knjig zbranega dela Prežihovega Voranca v zbirki slovenskih klasikov »Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev«. V študijski knjižnici na Ravnah so priredili simpozij o delu in življenju Prežihovega Voranca; simpozij je bil povezan z razstavo Prežihovih del in prevodov; v novem likovnem salonu na Ravnah pa so odprli razstavo »Prežih in njegov svet v likovnih delih«. Predvsem pa se je odbor zavzel za odkup in obnovitev Prežihovega rojstnega doma. Pri Partizanski knjigi v Ljubljani je izšla zbirka spominskih črtic na Prežiha, ki jih je napisala Kristina Brenkova, pri Državni založbi pa deveta knjiga pisateljevih zbranih spisov.

Prežihov Voranc — Lovro Kuhar

Dne 10. avgusta 1973 je minilo osemdeset let, kar se je rodil velik ljudski učitelj in pisatelj, borec za pravice delovnega ljudstva in slovenskega naroda Prežihov Voranc ali s pravim imenom Lovro Kuhar. Mohorjevo družbo, ki je vse življenje ni zatajil in jo je imel za svojo prvo slovensko učiteljico, je imel do zadnjega rad in v časti. Zato je prav, da ob osemdesetletnici njegovega rojstva obudimo nekaj spominov, ki so velikega slovenskega pripovednika vezali na Mohorjevo družbo.

Prežihov Voranc

O Kuharjih pripoveduje njihov rojak profesor Fr. Sušnik, da »so znali vse. Vorančev stric Martin je delal mline in žage, še kamna se je lotil in sklesal nagrobnik, pa s tako slanim napisom, da ga župnik ni pustil na pokopališče.

Ko so za advent prišle mohorske knjige, so presedeli zimske večere ob njih. Vsi od kraja so Kuharji radi brali. *Mohorske knjige so bile edina in velika slovenska šola Korošcem in Hotuljcem.* Navadile so nas slovenskega branja, naučile slovenskega knjižnega jezika in vzbudile v nas, ki smo tičali v kotu, zavest slovenske skupnosti preko štajerskih in kranjskih mej že s tem, ko smo prebirali v mohorskem koledarju imena slovenske narodne družine. *Brez mohorskih knjig bi bili ostali na Koroškem slovenski analfabeti. Tudi Voranc.* In Voranc je to rad poudaril. Zato je imel

Mohorjevo, svojo prvo slovensko učiteljico, do zadnjega rad in v časti.«

Ko se je mladi Voranc naučil brati in je v očetovi omari odkril skriven predal, poln raznih knjig, največ seveda Mohorjevih, jih je »začel naravnost žreti«, kakor sam pravi. Skrivaj je vdiral v to omaro, jemal knjige na pašo in tudi k vsakemu drugemu delu. Takole pripoveduje: »Skoraj k vsakemu delu sem si že vnaprej pripravil knjige in jih potem skrivaj bral. Pri sekanju stelje, pri rezanju krme, pri krmljenju živine. Toda zategadelj je z očetom kmalu nastal konflikt. Poznalo se je namreč pri delu. Bilo je premalo storjenega. Tedaj je oče grozeče zavpil: 'Ti bom že dal tiste bukve! Ali boš bukve jedel? Mi fretarji moramo delati, delati...!' — Zame je bil tisti skrivaj predal velik dogodek. Začel sem živeti na svetu, ki so mi ga odpirale knjige...«

V knjigi »*Od Kotelj do Belih vod*« pripoveduje pisatelj Voranc: »V našo družino so knjige Mohorjeve družbe zahajale že od njene ustanovitve in naš rod se je iz njih učil brati in pisati. Mohorjeve knjige so bile tudi meni prve in najboljše prijateljice na paši in ob dolgih zimskih večerih. Ravno pri branju teh knjig sem že zgodaj čutil potrebo, da bi tudi sam kaj napisal. In res sem pred dobrim časom poslal družbi kratko povest ter dolgo nestrpno čakal odgovora. Tega pa ni bilo od nikoder. Dopovedoval sem si, da sem storil nekaj, kar bi tak navaden človek, tak najemniški sin, kakor sem bil jaz, pač ne smel storiti. Pozneje, ko sem v tujini iskal sreče, sem na vse to pozabil...«

Več sreče kakor pri Mohorjevi je imel Prežih pri »*Domačem prijatelju*«, ki je izhajal v Pragi in ga je Vydrova tovarna kavinskih nadomestkov pošiljala brezplačno vsem stalnim odjemalcem njenih izdelkov. Med temi odjemalci je bila tudi Prežihova mati. Avgusta leta 1909 je »*Domači prijatelj*« prinesel njegovo črtico »*Petkov Cence*«, a s podpisom sošolca in prijatelja Anzija (Ivana) Wastla, s katerim sta že v domači enorazrednici sedela v isti klopi. Prva objava in prvi honorar! Za prvo nagrado za svojo povest, v kateri je živo popisal *Hotuljce*, je Voranc kupil materi prave kave. Tudi njej se je imel zahvaliti, saj mu je ona znala tako živo pripovedovati hotuljske zgodbe.

Tako se je Voranc zdaj opogumil in je poslal kratko povest tudi Mohorjevi družbi v Celovec. Bratu Lojzu, ki je bil študent v Celovcu, je 27. januarja leta 1911 pisal: »Kadar boš spet pisal, bi hotel omeniti, kak 'antres'

moram napraviti, da bi spravil Mohorjevi družbi dva spisa: *„Dva potepuha“* in *„Sveti večer pred sto leti“*. Vsaj eno teh dveh del je res poslal Mohorjevi družbi.

Mladega Prežiha pa je čedalje bolj gnalo v svet. »Sanjaril sem podnevi in ponoči, da mora biti sreča tam zunaj nekje v širnem svetu. Potrebno je samo napotiti se v svet, tja za gore in za obzorje, pa bom našel srečo. Doma pri nas je manjkalo marsikaj, manjkalo je predvsem denarja, čeravno smo se vsi odrasli in otroci pehali za njim. A zunaj v svetu je moralo gotovo biti tudi denarja dovolj.

Ali ni bilo to prečudno? Že od moje zgodnje mladosti me je neka sila vlekla proti jugu in proti zahodu. Južno stran sosese je zastirala visoka in široka gora. Tam za njo sem slutil neznan svet, ki me je mikal. Na zahodu, kjer je ob jasnih dnevih sonce tako čudovito zažarjalo, sem slutil srečo in boljše življenje. Moje sanje in želje me niso nikdar vleklo proti vzhodu ali proti severu, čeprav je bil svet na te dve strani široko odprt...« (Gospodstvo polje 89-90).

Prežih se je bil res namenil v Ameriko. Ker je pa vedel, da ga oče ne bo kar tako pustil od doma, si je izmislil zvijačo. »Oče je dobil pismo od Mohorjeve družbe, češ da je Voranc zelo bister in nadarjen; zato ga vzamejo takoj v službo. Pismo je seveda napisal Voranc sam. Oče, ki je spoštoval Mohorjevo družbo, je pismu seveda verjel in privolil sinu, da odide v Celovec. Menda je celo sam spremljal sina na železniško postajo. Tako se je sedemnajstletni Voranc s prihranjenimi goldinarji nekega jesenskega jutra odpeljal — a ne v Celovec, marveč proti Trstu. Z dvema kronama v žepu se je skrnil na ladjo, da bi prišel v Ameriko, a so ga odkrili. Njegov načrt je splaval po vodi. Potikal se je po Primorju, iskal priložnostnega zaslužka in pol leta spoznaval svet na proletarskem dnu v bližini Trsta. Nekaj časa je delal v tovarni v Škednju, nato v papirnici v Podgori, kjer je opravljal težaška dela pri neki betonski stavbi. Sredi zime je prišel v Celovec, kjer se je znašel z eno samo krono v žepu. Poparjen in nezadovoljen sam s seboj in s svojo zadrego se je znašel na mrzli ulici tujega, neprijaznega mesta. Spomnil se je Mohorjeve družbe. Tu se je najprej zglašil z upanjem, da morda le dobi tisti honorar za povest, ki jim jo je bil poslal (Prežihov zbornik 183/184).

»Imel sem še eno upanje,« pripoveduje v črtici *„Gospodstvo polje“* (93 do 95). »In to upanje mi je bila Mohorjeva družba...« Ko

je začutil bližino sedeža Mohorjeve družbe, mu je znova oživel spomin na povest, ki jim jo je bil poslal. Takrat mu niso odgovorili, morda so pozabili? »In če iz vsega tega nič ne bo, je ta stvar zame vendarle prilika, da tem ljudem razložim svoje stanje in da morda dobim kako podporo, ki mi bo pomagala do doma. Mohorjevo hišo sem kmalu našel in, ko sem stal pred veliko, lepo palačo, se mi je srce napelo od čudnega, notranjega ponosa. Ves otrpel sem stal pred njo kakor pred kakim svetiščem. Za trenutek sem popolnoma pozabil na svoj položaj, na svoje siromaštvo, tako sem se čutil zvezanega s to veliko hišo. Šele ko sem stopil vanjo, se mi je srce znova pričelo krčiti in z bojazljivimi koraki sem prišel do tajniških prostorov.

Sprejel me je lepo opravljeni duhovni gospod z dokaj strogim obrazom. Mnogo pozneje sem zvedel, da je bil ta gospod takratni tajnik Mohorjeve družbe, *monsignor Podgorc*. Pred njim me je spet popadel čuden strah; prepoln čustva kajžarske manjvrednosti sem mu izjecljal, po kaj sem prišel.

Ko je čul, za kaj gre, je napravil tajnik precej prijaznejši obraz, toda ostal je hladen, ko mi je dejal:

»Fant, stvar, katero si poslal, ni za nobeno rabo, zato ti tudi nisem odpisal in vrnil rokopisa.«

Moj nastop in moja zunanost sta ga seveda takoj poučila, koga ima pred seboj, zato me je tudi kar tikal. Gledal me je s čudnim smehljajem in me meril od pet do glave, ko da bi hotel reči: »Fant, ali se ti je zmešalo, da se vtikaš v stvari, ki niso zate;« nato je stopil še bliže k meni.

»Ali nisi ti iz Kuharjevega rodu? — Seveda si, saj vem za tvojega očeta in tvoje strice. To so naši trdni kmetje, naši stebri tam doli. Pozna se ti, da si zdrav kmečki fant. Kaj bi ti rekel? Ostani to, kar je tvoj oče, ostani pri zemlji in ne sanjari o stvarih, ki niso zate. To bi te lahko samo odtujilo, pokvarilo...«

In že mi je molil svojo roko za odhod. Bil sem poražen, uničen. V glavi se mi je pričelo vrteti, da sam nisem vedel, kako sem zapustil hišo, v katero sem še malo prej vstopil s tolikim zaupanjem. Razumljivo je, da sem pri tem tudi popolnoma pozabil na ono drugo reč, ki me je prignala sem, na prošnjo za kako majhno podporo...«

Če se je že to prvo Prežihovo srečanje z Mohorjevo družbo slabo končalo, je pa imel fant naslednje leto več sreče. Po vrnitvi domov so ga sprejeli na Preškem vrhu kakor

izgubljenega sina. »Malo so me skregali, pa je bilo dejano!« je rekel.

Dr. Franc Kotnik, Prežihov rojak in očetov dober znanec, takrat profesor na gimnaziji v Celovcu in trdno povezan z Mohorjevo družbo, je v poletju leta 1912 obiskal Kuharjeve. Vorančev oče mu je gotovo omenil, da sin tišči v svet in si želi nadaljnje izobrazbe, Voranc sam pa je po lanski dogodivščini in prvem, čeprav neuspelem koraku v svet, doma gotovo imel tudi toliko poguma, da je prijaznemu profesorju povedal svoje tihe želje. Dr. Kotnik ga je spravil v *Ljubljano v Krekovo združeno šolo* in mu tudi priskrbel *podporo Mohorjeve družbe*. Dr. Krek mu je pozneje, verjetno tudi na Kotnikovo posredovanje, še omogočil nadaljnji študij v združni stroki na Dunaju, kjer ga je menda podpiral Klub slovenskih poslancev z dr. Korošcem na čelu (Prežihov zbornik 185).

Prežih in dr. Kotnik sta si bila posej v rednih stikih, si dopisovala, v počitnicah se pa ob srečanjih pri Kuharjevih pogovarjala o študiju na Dunaju in o Vorančevih pisateljskih prizadevanjih, pri katerih mu je mentorsko stal ob strani. Leta 1914 je Voranc poslal dr. Kotniku rokopis povesti s spremnim pismom, kjer pravi: »Spisal sem ga (rokopis) ‚kar tako‘, imam nekoliko več veselja ž njim nego z ‚življenjem v...‘. Predvsem Vas prosim za oceno. Da ni za ‚Družbo Mohorjevo« je jasno in če Vam za ‚Koledarček‘ ne bo ugajal, ga morda dam ‚Miru‘. Ali pa se bi dal vporabiti v skupni povesti z ‚Živ. v hlevu‘... Ako ga ne daste v ‚Koleda‘, mi sporočite, da Vam pošljem kako otroško povest, dasi se bojim pisati...«

Prežih je bil za vse to hvaležen Mohorjevi družbi, dr. Kotniku in dr. Kreku in je o tem pripovedoval tudi Finžgarju, ko sta se prvič srečala.

Leta 1913/14 je Prežihov Voranc objavil prvi dve večji noveli v *»Ljubljanskem Zvonu«*. Leta 1914, ko se je začela vojska, so pobrali tudi njega, vendar so ga imeli v seznamu za politično sumljivega. Leta 1916 je dezertiral v Italijo; zato je bil v *Avstriji obsojen na smrt*. Sam je zapisal: »Odpor proti Avstriji mi je bil vcepljen od mojega očeta, ki je v nacionalnem zatiranju Slovencev na Koroškem videl tudi socialno zatiranje kot najemnik nemškega grofa — fevdalca. Tako sem bil že v rani mladosti prežet z uporniškimi socialističnim duhom.«

Leta 1919 se je vrnil iz vojne in živel v *Kotljah* najprej kot tesač in dninar, potem je vstopil v jeklaro grofa Thurna na *Ravnah*

(tedanjem Guštanju) kot pisarniški uradnik, kjer je ostal do leta 1930. Tega leta meseca maja je zbežal čez mejo, da je ušel šestletni ječi. V domovino se je vrnil *ilegalno* leta 1940, leta 1943 so ga prijeli Italijani in ga po zlomu fašizma izročili Nemcem in je do konca vojne prebil huda leta v nemških taboriščih. Tako se je *še le po petnajstih letih vrnil v domači kraj*, kjer je od sorodnikov našel le še mater, ženo in obe hčeri.

Čeprav je vihar okupacije Mohorjeva družba častno prestala, po osvoboditvi ni imela samo prijatelje in zagovornike nadaljnega obstoja, marveč tudi hude nasprotnike. Med tistimi, ki so se kmalu po osvoboditvi zavzeli za njeno obnovev, je bil Prežihov Voranc. V krakem historiatu Mohorjeve po vojni je Finžgar zapisal: »Pred koncem oktobra leta 1945 se je oglasil pri meni kot tajniku Mohorjeve Lovrenc Kuhar — pisatelj Prežihov Voranc in mi sporočil: ‚*Najstarejše naše knjižno društvo Mohorjeva mora ostati*. Govoril sem že nekajkrat s tovarišem predsednikom Kidričem in mu povedal: *Ta Družba je naučila naš narod brati. Tudi mene*. Na kravji paši sem se iz njenih knjig naučil brati. Prav gotovo, da bi ne bil nikoli pisatelj, če bi ne bilo Mohorjeve. Treba jo bo le nekoliko reorganizirati!«

Obstojta Mohorjeve družbe pa Prežih ni zagovarjal samo z znanim stavkom, da je naučila Slovence brati. Priznavajoč njene zasluge je rekel: »Ta ustanova je tako silna, da moramo pred vsem svetom priznati njene zasluge. Bila bi hudobija, če bi jo hotel kdo podcenjevati.« (KMD 1952, str. 65).

Dokler je bil zdrav, se je v povojnih letih kot odbornik Mohorjeve družbe redno udeleževal vseh njenih sej, na katerih je pogosto poudarjal potrebo po dobrih leposlovnih in strokovnih knjigah. Finžgarju je nekoč pisal: »Jaz bi rad videl, da bi mi izdajali *prvovrstno literaturo*.« Ko ga je bolezen čedalje bolj trgala od lastnega dela in od dela za Mohorjevo, mu je bilo zaradi obojega hudo. Ko je umrl 18. februarja 1950, je Mohorjeva družba izgubila z njim *velikega prijatelja, dobrega mentorja in pravičnega ter hvaležnega zagovornika*.

V *mohorskem Koledarju za leto 1946* je Prežihov priobčil črtico *Odpustki*, v Slovenskih večernicah za isto leto pa povest *Stari grad*. V združni knjižni izdaji so izšle njegove »kratke storije iz minulih dni« z naslovom *Naši mejniki*. Njegova glavna dela pa so: novelistična zbirka *Samorastniki, Požganica, vojni roman slovenskega naroda*

Doberdob, Jamnica, Od Kotelj do Belih vod, Borba na tujih tleh in Solzice. To so le naslovi del, katerih vsako ima svoje značilnosti, vsako zase je samostojna celota, čeprav so vsa med seboj tesno povezana in so stvaritve, ki se uvrščajo v zakladnico slovenske umetniške besede. V vseh Prežihovih delih odsevajo boj za resnico in pravico, v njih spoznavamo, kako je čutil s kmetom in mislil z delavcem, podobe v njih so izklesane in žive resnične in prikazane tako, kot jih je videl v svojem času. Nekaj črtic iz Prežihove knjige »Solzice« objavljamo v leposlovnem delu.

Ksaver Meško — ob stoletnici rojstva

Uredništvo

Dne 28. oktobra 1974 bo poteklo sto let, kar se je v kmečki družini Antonu Mešku in njegovi ženi Mariji rodil četrti otrok, ki so ga krstili na ime Franca Ksaverja, domači so ga

Ksaver Meško

pa klicali Franček. Ključarovci nad Ormožem, kraj, ki šteje samo šest hiš, je njegova rojstna vas. S knjigo v roki je posedal na paši in knjiga mu je postala za vse življenje najzvestejša spremljevalka. V mladih letih še zlasti *mohorska knjiga*, ki so jo vsako leto nestrpno pričakovali in še nestrpneje poslušali, ko so jo v jenskih in zimskih večerih glasno prebirali. Takole pripoveduje Meško sam: »Živo se spominjam, kar gledam nas v duhu, kako smo deževnega jesenskega nedeljskega popoldne sedeli vsi domači okrog mize in poslušali starejšega brata Toneta, izvrstnega bralca, ko nam je bral *Miklovo Zalo*; poslušali smo ga zvesteje in pozorneje kot najlepšo pridigo v cerkvi. Zelo privlačna je bila za nas tudi *Staretova Občna zgodovina*. Vsi smo jo imeli radi, najrajši stric kovač. Stric bi poslušal — in tudi jaz — menda vso noč. A je prišla iz kuhinje mati, skrbna gospodinja, in rekla: 'Za noč bodi dovolj, petrolej je drag.' — In je moral brat nehati, mi pa čakati na prihodnji večer. Na pašo sem vzel bolj zanesljivo kakor kos kruha *Mohorjev koledar* ali *večernice*. In sem se tako potopil v njih lepoto, da mi je dostikrat kaka belka ali maroga zašla v škodo; nji se je pač zelena sosedova njiva zdela tako lepa kakor meni knjige — vsaka po svojem okusu.«

Starši so za knjigo vnetega in nadarjenega sina poslali v šole. Najprej v nižjo gimnazijo v *Ptuj*, potem pa v višjo gimnazijo v *Celje*. Njegovi prvi pesniški poskusi segajo že v leta osnovne šole. Kot tretješolec je že napisal *prvo povest* »*Starši in sin*«, jo poslal Mohorjevi družbi v Celovec, a ni dobil nobenega odgovora. Ko pa je poleti leta 1908 neke sobote prebiral list »*Mir*«, je bral tam v svoje veliko začudenje: »*Starši in sin*. Spisal France Meško«. Pod črto pa: »*To povest je spisal M. kot tretješolec v Ptuj. Slučajno nam je prišla v roke in jo pribčujemo*«. (Izidor Cankar, *Obiski*, str. 116.)

V višji gimnaziji v Celju je Meško pridno prebiral *domače in tuje slovstvo*, se navduševal za *Erjavca* in *Jurčiča*, izmed pesnikov za *Prešerna* in *Aškerca*, z veseljem je prebiral v »*reklamkah*« *Schillerja*, *Walterja Scotta*, *Cervantesovega Don Kihota* in po dolgih letih pripoveduje v svojih spominih: »*Še danes bi z lahkoto pokazal mesta na raznih potih v celjski okolici, kjer sem bral Byrona, kje Sienkiewicza, Dickensa in druge... Bili so lepi časi...*«

V petem gimnazijskem razredu je že snoval *zgodovinsko povest*, ki bi naj prikazala zgodovinski Ptuj in Celje. Studentovska leta v Ptu-

Meškova rojstna hiša

ju in Celju so pustila v njem mnogo spominov in doživetja v teh mestih so mu dala pobudo in snov za marsikatero poznejšo povest.

Po maturi se je Meško odločil za *duhovniški poklic* in odšel v mariborsko bogoslovje. Tu je bil tri leta. Tedaj je premišljeval, ali bi šel k minoritom v Ptuj ali k benediktincem v Št. Pavel. Odločil se je za *bogoslovje v Celovcu*, kjer se je čutil kot pisatelj *svobodnejšega*. In še nekaj je odločevalo za to izbiro: »V dnevih nesreče in bede, v dnevih, ko mi tare dušo obup, si mi edina podpora, edina tolažba ti, ljubezen do svete naše domovine, ljubezen do rodne grude, ljubezen do krajev, kjer sem brezskrben deček igral prve igre s sodrugi svojimi, ljubezen do milega jezika slovenskega, v katerem mi je govorila v dneh mladosti, sreče in brezskrbnosti mati moja... Kako bi prenašal življenja pezo, ko me ne bi krepila misel, da človek ne živi le sebi, ne le zaradi samega sebe, ampak da živi domovini svoji, narodu svojemu.« — Zvest temu načelu je odšel v Celovec in kot duhovnik več let služboval med

Meškova spominska soba s knjižnico v Sokličevem muzeju

koroškimi Slovenci, ki so bili narodnostno najbolj izpostavljeni, obenem pa za slovensko, materino besedo tudi najbolj hvaležni. Novo mašo je pel leta 1898, nato pa nastopil službo kaplana v *Škocijanu ob Klopinskem jezeru*. Dušnopastirska služba ga je vodila potem od postaje do postaje: v *Žabnico*, kjer je oskrboval tudi *Višarje*, v *Knežo*, v *Grebinj nad Velikovcem*, v *Št. Danijel nad Prevaljami* in do *Marije na Zilji pri Beljaku*, kjer je bil župnik

Meškov pisalnik v Meškovi spominski sobi v Sokličevem muzeju v Slovenjem Gradcu

od leta 1906, vso prvo svetovno vojno, do leta 1919, ko je *moral pred Nemci pobegniti* sredi zime čez Karavanke na Gorenjsko, da si je *rešil življenje*. Nekaj časa je prebil na *Brezjah*, v tem času pa v listih bral, kako se nemški vojaki, ker je bila razpisana nagrada nanj, hvalijo, da so ga ubili, razsekali in vrgli v Ziljo. Življenje si je sicer rešil, a nazaj na Koroško ni mogel. Ostal pa je v njeni neposredni

Meškov nagrobnik na pokopališču na Selah

bližini, nekaj časa kot kaplan v Dravogradu, od leta 1921 pa župnik na Selah pri Slovenjem Gradcu, kjer je živel do smrti 11. januarja leta 1964. Vmes je bila seveda druga svetovna vojna, ko je bil Meško kakor drugi duhovniki pregnan in je nekaj časa živel na Hrvaškem, nato v Palah pri Sarajevu, v Beogradu in Zagrebu, od koder mu je uspelo priti z nekaterimi drugimi štajerskimi duhovniki v Stično na Dolenskem; od tu se je po osvoboditvi vrnil v svoje ljubljene Sele.

Ob teh postajah Meškovega dušnopastirskega dela, polnega napetih zapletov in razpletov, spremljamo tudi njegovo pisateljsko pot, ki po prvih poskusih v gimnazijskih letih zori v roman *Kam plovemo*, ki ga je pod psevdonimom Dolenc leta 1897 objavil Ljubljanski Zvon. Meško je bil takrat še bogoslovec celovškega semenišča. Svoje pesmi, črtice, povesti in druge prispevke je objavil v *Slovanu*, *Domačem prijatelju*, *Domu in svetu*, veliko njegovih del je izšlo pri Slovenski Ma-

tici, med njimi njegov drugi roman *Na Poljani* (1907). V tem romanu je pisatelj vas Poljano postavil za simbol slovenske domovine, boj za Trato pa za alegorijo za propadajočo slovensko posest, ki jo more rešiti samo ljubezen. Tik pred svetovno vojno je ponovil njen simbol v drami *Mati* (1914), kjer je domovina dobila podobo matere, h kateri se zatekajo zablodeli in od tujine ranjeni otroci. Črtice, novele in povesti, napisane po letu 1900, so zbrane v dveh, za tiste čase zelo pomembnih knjigah: *Ob tihih večerih* (1904) in *Mir božji* (1906). Leta 1898 je začel pisati za *Mohorjevo družbo* in ji je ostal zvest celih šestdeset let, torej do smrti. Mohorjani ga poznajo predvsem kot mladinskega pisatelja, saj je zanj pripravil šest knjig z naslovom *Mladim srcem*. S temi knjigami, zlasti s prvima dvema, se je uvrstil med *naše najboljše mladinske pisatelje*. S posrečenimi, živimi in nazornimi *Šantlovimi ilustracijami* sta prva zvezka *Mladim srcem* žela veliko priznanja in se še danes uvrščata med najlepše slovenske mladinske knjige po vsebini in obliki. Tu je še Meškova *dramatika in njegova religiozna literatura*. Bogata žetev njegovega pisateljskega dela je dobila v *Izbranem delu* in s kritičnimi uvodi in opombami prof. Viktorja Smoleja zaokroženo podobo. Vse njegovo delo je napisano pod geslom: »Ljubezen oživilja, ljubezen zmaguje«. Zato so v tem delu trajne vrednote, h katerim bi se morali vračati pogosteje in ne samo ob priložnostnih jubilejih. Meškova pot je bila trnova. Tega se je tudi sam zavedal, ko je zapisal: »Dal sem narodu, kar sem ob svojih močeh in razmerah, v katerih sem živel, dati mogel.« Podobe njegovega dela, ki je živo pričevanje časa, v katerem je živel in delal, trpel in ustvarjal, nam ne sme zamegliti pozaba. Njegove knjige naj bodo odprte sedanjim in prihodnjim rodovom, če hočejo razumeti pisateljeve besede, ki veljajo za vse čase in vse rodove: »Ljubezen oživilja, ljubezen zmaguje!«

Vrnitev izgubljenega sina

Janko Mlakar — ob stoletnici rojstva

J. D.

Torej še en planinski jubilej: ob Staničevi dvestoletnici rojstva stoletnica drugega pomembnega slovenskega planinca in planinskega pisatelja — Janka Mlakarja. Janko Mlakar se je rodil v Železnikih 25. junija leta 1874. Na njegovi rojstni hiši so mu ljubljanski planinci leta 1968 postavili *spominsko ploščo*. Dasi rojen v proletarskih Železnikih, mu kot kraj otroških let niso ostali dosti v spominu, saj se je družina preselila v Ljubljano, ko še niti ni shodil. Zato pravi o svojem rojstnem kraju, da je prijazen trg v Selški dolini, pristavlja pa hudomušno, da iz lastne skušnje tega ne ve, saj ga je zapustil že prvo pomlad, ki jo je »doživljal«.

Potemtakem je bil Janko Mlakar *prava ljubljanska srca*, kakor se je sam označil v svojih »Spominih«. V Ljubljani je hodil v ljudsko šolo na Grabnu, v Ljubljani je maturiral leta 1893, tu študiral bogoslovje in pel leta 1897 novo mašo. Tri leta je *kaplanoval v Postojni*, potem pa dolga leta služboval v Ljubljani kot *katehet in profesor verouka* — od leta 1910 do 1926 na ljubljanskem liceju in na ženski realni gimnaziji. Leta 1926 je šel v pokoj, vendar se od dela ni poslovil, saj je ostal do smrti živahen *prosvetni in planinski delavec, iskan predavatelj, potopisec, neugnan turist in spreten pisatelj spominov*. Leta 1931 je izdal *Katoliški verouk* za četrti razred srednjih in meščanskih šol, že veliko prej pa se je uveljavil kot potopisec in priljubljen podlistkar, poskusil se je celo kot *dramatik in režiser*, kot pisec *ljudskih povesti* pa je vztrajal vse do konca življenja. Umrli je 11. avgusta leta 1953.

V desetletju pred prvo svetovno vojno je Mlakar obral *vrsto tritisočakov* in vse te ture tudi opisal, največ v *Planinskem Vestniku*, kjer je tudi v povojnih letih priobčil večino svojih planinskih spisov. Bil je verjetno sploh med *prvimi slovenskimi turisti, ki je bil na najvišjih gorah v Tirolah in v Švici*. Od svojega prvega vzpona na Triglav v letu 1893 je potem vsako leto vsaj enkrat obiskal »snežnikov kranjskih sivega poglavarja«. Njegovi *planinski potopisi* so se prikupili bravcem prav zato, ker jih je znal zabeliti s šaljivostjo in hudomušnostjo, z veselimi in smešnimi pri-

godami. Starejšim mohorjanom so še danes v neizbrisnem spominu *Trebušnikove dogodivščine*, ki jih je opisal v Koledarjih za leta 1907, 1908 in 1911: »Kako je Trebušnik hodil na Triglav«, »Kako se je Trebušnik vozil v Trste«, »Trebušnik na dunajski lovski razstavi«. Mohorski koledar je s temi zgodbami, opremljenimi s prav tako dovtipnimi *Koželjevimi ilustracijami*, ponesel Mlakarjevo ime v vsako slovensko hišo. Stoletnica rojstva naravnost kliče *po ponatisu teh zgodb*, ki bi se jim danes še prav tako od srca nasmejali, kakor pred dobrimi šestdesetimi leti. Janko Mlakar je sodeloval tudi v *Slovenskih večernicah (Trebušnik na slovanskem jugu)* in v *Mladiki*, kjer je objavil opis vzpona na Mount Blanc in *oris planinstva*. Planinske prispevke in *dve povesti (Zadnji svojega rodu 1907, Mira 1925)* je objavljval tudi v »Domu in svetu«. V devetih letnikih dijaškega lista *Mentorja* (od leta 1930) dalje je objavljval svoje spomine, ki so pozneje izšli v posebni knjigi. Njegove *planinske spise* pa je v štirih knjigah izdalo *Slovensko planinsko društvo (1938—40)*. Napisal je *Zgodovino slovenskega planinstva* od l. 1893 do 1931. Mnogo njegovih člankov, podlistkov in drugih prispevkov je raztresenih v *raznih podlistkih* Domoljuba, Ilustriranega Slovenca in v drugih listih. O svojem prijatelju dovškem župniku Aljažu, s katerim ga je vezalo dolgoletno prijateljstvo in skupna hoja na Triglav, je napisal daljši spis »*Jakob Aljaž, triglavski župnik*«. Kako priljubljeni so Mlakarjevi planinski spisi, dokazuje že tretja izdaja izbora njegovih planinskih spisov v uredništvu Tineta Orla in pod naslovom »*Iz mojega nahrbtnika*«. V spremni besedi k izdaji iz leta 1972 (Mladinska knjiga) je zapisal urednik Tine Orel, da je Mlakarjev »*humor nepogrešljiva duhovna sestavina naše planinske pisarije*«. Mlakar je bil zaslužen za vse naše planinstvo v obdobju več kot pol stoletja. Bil je razgledan po evropski planinski literaturi, poznal pa je temeljito predvsem *slovensko planinstvo*, njegove dobre in slabe strani; s svojimi spisi je vplival na sodobne in poznejše planinske generacije. S svojimi spisi, prežetimi s šegavostjo in bistroumnostjo, pa nič manj z zdravo ljudsko modrostjo, je vplival in še danes vpliva na etiko planinstva, na njegov smisel, ki je v tem, da gore s svojo lepoto *plemenitijo človeka, ga duhovno in telesno krepijo*. Domačemu planinstvu je pomagal do veljave in razvoja, ob koncu prejšnjega in v začetku tega stoletja pa mu je pomenilo tudi *obrambo slovenstva in krepitev slovenskega narodnega*

gibanja. To in še marsikaj drugega nam narekuje, da se Janka Mlakarja spomnimo vsaj ob stoletnici njegovega rojstva in smo mu hvaležni tudi mohorjani, za katere je napisal za celo knjigo vedrih planinskih zgodb.

General in pesnik Rudolf Maister

Lojze Ude

29. marca 1974 bo 100-letnica rojstva, 26. julija pa 40-letnica njegove smrti. Spominjamo se ga predvsem kot *osvoboditelja Maribora in štajerskega Podravja*. S tem hočemo poudariti zlasti njegovo *duhovno pripravljenost*, iniciativnost, jasnovidnost, s katero je presodil zgodovinski položaj ob in po razpadu Avstro-Ogrske, dejanja, ki so na njegov ukaz tej presoji takoj sledila, avtoritetu, ki je je bil deležen. Jasno pa je, da bi Maister ne mogel uspeti, če bi se mu takoj ne pridružili in mu

GENERAL RUDOLF MAISTER

(pesnik Vojanov)

Osvoboditelj Maribora 1918/19

nato zvesto sledili še drugi slovenski častniki, vojaki, in če ne bi našel v Narodnem svetu za Štajersko vsaj za prvi čas odločno politično podporo.

Upravičeno pa imamo *Maistrovo dejanje 1. novembra 1918 za temeljno dejanje osvoboditve Maribora in Dravske doline, Pomurja*. To naj bo poglobitvena vsebina tega članka. Naj v glavnih obrisih orišem najprvo položaj tega dne na slovensko-nemškem mejnem ozemlju, posebej v Mariboru.

Manifest zadnjega avstrijskega cesarja Karla, 16. oktobra 1918, je napovedoval *preureditev Avstrije* (ne tudi Ogrske) v zvezno državo njenih narodov. 19. oktobra pa je *Narodni svet* (Narodno vijeće) Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu izjavil, da prevzame v svoje roke vodstvo narodne politike in da postavlja *temeljne zahteve za rešitev jugoslovanskega uprašanja*. 1. točka te izjave se glasi:

»*Zahtevamo zedinjenje celokupnega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov na vsem (podčrtal U.) njegovem etnografskem ozemlju*« (torej tudi na ozemlju v mejah Ogrske). Pač pa je bila ta čas še popolnoma v duhu cesarjevega manifesta sestavljena provizorična narodna skupščina za Nemško Avstrijo, ki je 21. oktobra sklenila: »Nemškoavstrijska država zahteva oblast na vsem od Nemcev naseljenem ozemlju, posebno tudi v sudetskimi deželah. Vsaki aneksiji ozemelj, na katerih prebivajo nemški kmetje, delavci in meščani, po drugih narodih, se bo nemškoavstrijska država uprla.« A Nemci (tudi socialdemokrati) so pod nemškim ozemljem razumeli vsa nemška oz. ponemčena mesta in trge s slovensko okolico, s slovenskim podeželjem vred. In Nемец jim je bil vsakdo, ki je pri uradnem ljudskem štetju navedel, da je njegov občevalni jezik nemški. Ker je treba razlikovati med materinskim in občevalnim jezikom, tudi *Maribor ni imel nemške večine*. Celo avstrijski statistik *Richard Pfaundler* je po rokopisnem gradivu štetja 1900. leta preračunal (*Statistische Monatschrift*, N. F. XII, 1907, str. 575), da je bilo od mariborskega prebivalstva rojenih na slovenskem jezikovnem ozemlju 55 odstotkov, na nemškem pa le 45 odstotkov, od doseljencev (torej brez prebivalcev, rojenih prav v mestu) pa je bilo po izračunu univerzitetnega profesorja *dr. Frana Zwittera* celo 69,47 odstotkov iz slovenskih in samo 30,55 odstotkov iz nemških krajev (Nemci na Slovenskem, *Sodobnost VI*, 1938, št. 11–12, str. 493). Po domovinski pristojnosti je bilo po izračunu zgod-

vinarja *dr. Frana Kovačiča* l. 1910 med 27.594 Mariborčani pristojnih v slovenske občine 13.241, pristojnih v mesto, a mnogo v slovenskih občinah rojenih, je bilo 7.708, ostali so imeli domovinsko pravico kje drugje. (La Styrie, Paris, 1919, str. 15). Niti do samega Maribora torej Nemci niso imeli pravice, kaj šele, če upoštevamo, da je bilo celo po uradnem avstrijskem ljudskem štetju leta 1910 v obeh mariborskih okrajih (levi in desni breg) 80,45 odstotkov prebivalcev slovenskega občevalnega jezika. Med prebivalci, ki so navedli nemški občevalni jezik, pa je bilo po rodu prav tako mnogo Slovencev. Ko avstrijski zgodovinarji in politični publicisti še danes pišejo o izgubi »nemškega« Maribora, kažejo s tem le, *kako živa je v Avstriji še vedno nemško-nacionalistična miselnost*. Nemška premoč v Mariboru in Podravju je bila do razpada Avstro-Ogrske z državnega in deželnega oblastnega vrha utemeljena po nemški birokraciji, krajevno pa po nemški gospodarski in s tem tudi občinsko upravni premoči. Zaradi razrednodavčnega občinskega volilnega reda so namreč imeli volilno pravico z malimi izjemami le davkoplačevalci in je imelo majhno število, pč veliki večini nemških višjih (1. razred) in nekoliko večje število srednjih, po večini pa zopet nemško mislečih davkoplačevalcev (2. razred), prav po toliko odbornikov, kakor razmeroma visoko število nižjih, po večini slovenskih davkoplačevalcev (3. razred). V samem Mariboru je bil občinski odbor popolnoma v meščanskih nemško-nacionalističnih rokah. Od okrog 250 občinskih uslužbenecv se ni niti eden priznaval za Slovence. Policisti so bili nemško-nacionalistično nastrojeni, velika večina žandarjev v obeh političnih okrajih (levi in desni breg) prav tako. Na Koroškem s Celovcem je bilo še slabše. V takih razmerah in ob taki miselnosti je bila torej *slovenska severna meja* od vsega začetka sporna. *Koroški deželni odbor je že 25. oktobra 1918 razglasil Koroško za nedeljivo*. Mariborski občinski odbor je razglašal Maribor za del Nemške Avstrije in se po tem tudi upravno oblastveno ravnal. Kot mesto z lastnim statutom je imel okrajno oblastvene pravice.

Tudi mednarodnopolitično in mednarodnopravno je bilo vprašanje slovenske severne meje zelo *zapleteno*, za Slovence neugodno. Najbolj jasno je to ob češkoslovaškem primeru. Češkoslovaški narodni svet v Parizu si je že pred koncem vojne priboril antantno priznanje kot začasna češkoslovaška narodna vlada. *Jugoslovanski odbor v Londonu* kot

zastopnik Jugoslovanov Avstro-Ogrske si tega priznanja ni priboril (nasprotovali sta Italija in Pašićeva Srbija). Pri določanju pogojev premirja z Avstro-Ogrsko 31. oktobra 1918 v Parizu antanta ni prav nič upoštevala Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, *razglašene 29. oktobra v Ljubljani in v Zagrebu*. Pri določanju razmejitvene črte premirja je bilo *slovensko ozemlje obravnavano še kot avstro-ogrsko ozemlje*. Zmagovite velesile so sicer glede vseh novih držav, ki so nastale na ozemlju Avstro-Ogrske, zavzele stališče, da bodo njihove meje dokončno določene na *mirovni konferenci*. Toda Češkoslovaški so bile pripravljene takoj določiti vsaj začasno demarkacijsko črto njene upravne oblasti. Za *jugoslovansko državno mejo, posebno na slovenskem odseku, niso pokazale nobene take pripravljenosti*. Razni antantni diplomatski in vojaški funkcionarji so Narodni vladi v Ljubljani celo svetovali in priporočali, da naj zaupno čaka na mejne sklepe mirovne konference (kar so ta čas svetovali, so pozneje očitali). Čakati pa bi pomenilo *odreči se dejavnemu izvajanju pravice narodne samoodločbe*, v imenu katere je bila Avstro-Ogrska razbita, in čakati na odločitev tujih sil, ki so razen tega imele za ureditev avstro-ogrškega prostora in s tem tudi mej novih držav na tem prostoru svoje posebne interese in namene. Njihov skupni načrt vzpostaviti samostojno nemško Avstrijo in preprečiti tedaj zelo močne združevalne težnje nemških Avstrijcev z Nemčijo, je sam po sebi ustrezal tudi slovenskim, jugoslovanskim koristim. Da olajšajo avstrijskim Nemcem odločitev za samostojno državnost, pa so bili zmagovalci med drugim pripravljeni prav na slovenskem odseku njihovim *mejnim zahtevam ustreči*. Posebno Italija in Amerika — to se je kmalu pokazalo — sta v tem pogledu Avstrijo kar najbolj podprli. Biti samo pasiven opazovalec tega dogajanja bi bilo *neumno in nečastno*. Omejiti se samo na razne deklaracije in note bi bilo prav tako *nespametno*. Brezuspšno bi bilo tudi — to dokazuje vse izkušnje še iz Avstro-Ogrske — položiti težišče reševanja mejnega spora na neposredna pogajanja z Avstrijo in pustiti, da ostanejo Nemci medtem na mejnem ozemlju na oblastnih položajih, ki so si jih pridobili v avstro-ogrskih razmerah. *Položaj je zahteval dejanja in sicer vojaška dejanja. Slovensko ozemlje je bilo treba zasesti z vojaštvom in vzpostaviti na tem ozemlju slovensko oblast*.

Toda — odkod vojaštvo? Srbska redna vojska z jugoslovanskimi legionarji je bila še da-

leč. V prodiranju od Soluna je šele 1. novembra dosegla Beograd. Tudi je *Srbija pod vodstvom Pašičevih radikalov mislila ta čas predvsem na velehrsbske in ne na jugoslovanske meje*. V poštev je prišel torej predvsem slovenski vojak, čeprav ta čas, ob razpadu Avstro-Ogrske, še v avstrijskih vojaških enotah. Od teh pa je bil najbližji tisti, ki je služil v vojaških enotah, ki so imele kadrski sedež v bližini slovenske meje ali nekje na slovenskem ozemlju. *Vojne še ni bilo konec* (premirje je bilo sklenjeno šele 3. novembra 1918) in velika večina slovenskih vojakov je bila še na raznih avstro-ogrskih frontah, daleč od doma. Od 27. oktobra dalje je bila sicer avstro-ogrška armada tudi na italijanski fronti že v čedalje večjem razkroju. Uporni polki, med prvimi slovenski gorski strelski polk št. 2, so hiteli domov. A slovenski polk se je ustavil v Gorici in prišel v Ljubljano, zaradi lahkomišelnih navodil slovenskega poverjeništvu za narodno obrambo v Ljubljani v že zelo skrčenem številu, šele 12. novembra. Tudi drugi slovenski frontni polki so se, kolikor niso zašli celo v ujetništvo (*»kranjski Janezi«*), razmeroma pozno vrnili. Za štajerski mejni odsek je torej v dneh razpada Avstro-Ogrske že celo prišlo v poštev predvsem *slovensko vojaštvo, ki je imelo svoj kadrski sedež v Mariboru in Celju*. Doma je bilo sicer še precej drugih slovenskih vojakov, ubežnikov, ki pa so bili povečini odločno protivvojaško razpoloženi. V Mariboru so bili kadri polkov, katerih rekrutacijski okoliši so bili v celoti ali vsaj delno na slovenskem ozemlju: v celoti 26. strelskega in 128. artilerijskega polka, delno 5. dragonskega polka. 47 pp. in 106. artilerijski p. sta bila skoro popolnoma nemška.

Dogodki zadnjih dni pred 1. novembrom v Mariboru so zelo pospešili nastop slovenskega vojaštva v sporu za mejo nasproti Nemcem na tem odseku, opozorili so na po vseh trenutnih okoliščinah ključni položaj vojaškega obvladanja Maribora, na mariborsko štacijsko poveljstvo (komando mesta).

28. oktobra so zvedeli *mariborski slovenski dijaki*, da bo 29. oktobra *razglašena v Ljubljani osvoboditev* izpod avstro-ogrške oblasti (po spominih opata dr. Petra Kovačiča). Zbrani v dijaškem semenišču nasproti gimnazije so sklenili, da proslavijo ta dogodek tudi oni. Sporočili so direktorju dr. Tomišku željo, da naj bo 29. oktober šole prost dan. Ko ni privolil, so sklenili stavkati. 29. oktobra dopoldne so se zbrali v parku. Osmošolec Kovačič jih je nagovoril in predlagal manifestacijski obhod po Gosposki ulici do škofijske palače (*»kjer ni*

bilo preveč navdušenja za novo državo«) in pred poslopje Cirilove tiskarne, kjer je bil sedež Narodnega sveta. Ker na to stavko ni bil nihče pripravljen, je potekel ta *manifestacijski obhod* brez policijske ovire. Ko se je razvedelo, da je bila v Ljubljani razglašena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, so se proti večeru zbrali tudi Nemci in nemškutarji, vojaki in civilisti (po spominih Maistra in Ivana Gračnarja). *»Okrog pol 20. ure so — tako pripoveduje Maister, ki se je ta čas nahajal v Cirilovi tiskarni — že razdivjani prihrumeli pred Cirilovo tiskarno. Med zverinskim rjoventjem so tulili svojo ‚Die Wacht am Rhein‘, (U: vele-nemška himna), streljali, butali ob zaprta vežna vrata tiskarne in lučali kamne v okna. Težek kamen je treščil tik glave drja. Verstovška na mizo. Od tiskarne so se vlekli razgrajči pred Narodni dom, a so po kratkem vpitju in psovanju odšli, ker so našli okna zastrta in vrata zaklenjena. Nekaj z lučanjem kamenja povzročeni odprtini na zidovju Narodnega doma je še dolgo potem pričalo o zadnjem divjaškem nemškem naskoku na slovensko imovino in o njenem poškodovanju.«*

Nemški demonstranti so s kamenjem obmetavali tudi gostilno Golec, s katere je visela slovenska zastava. Strgali so jo. V gostilni pa je bilo več slovenskih častnikov vojakov. Nemški napad je izzval burne protidemonstracije slovenskega vojaštva, katerim se je pridružilo tudi mnogo civilistov. To je v *zgodovini Maribora prvi primer tako viharne nastopa Slovencev*. Organiziral in vodil jih je nadporočnik Ivan Gračnar. Ko so po obhodu po nekaterih glavnih ulicah Maribora prišli v Narodni dom, jim je navdušeno govoril *kurat Krušič*. Vojaki so strgali s kap avstrijske vojaške rozete. Toda sile avstrijsko-nemške vojaške discipline so bile še vedno žive. Za vojaško disciplino in red v mestu pa je bilo zadolženo in je odgovarjalo štacijsko poveljstvo. Poveljeval mu je zvest avstrijski častnik, polkovnik Holik. Vsakovečerne patrolje štacijskega poveljstva so krožile po mestu. Ko je prišla taka patrolja po večerni deveti uri, uri tako imenovanega retréja, pred Narodni dom, je zahtevala, da ga vojaki takoj zapuste. *»Na poseben odpor Krušiča«, tako pripoveduje Maister, vojaki niso ubogali. Ko pa je šel Krušič ponoči domov, so ga napadli štirje nemški naredniki, ga pretepli in ga odvedli v vojaško stražnico na magistratu. Rešila ga je skupina slovenskih vojakov, ki je to slučajno videla. Vendar je štacijsko poveljstvo v Mariboru za nekaj dni še uveljavilo nemško-avstrijski red. Na sestanku višjih častnikov v pisarni štacij-*

skega poveljstva, 30. oktobra, Holik sicer ni ustregel zahtevi nemškega majorja, da Krušiča uklenjenega vodijo po mestu in ga vržejo v zapor, odredil pa je za Krušiča sobni zapor, kar je obveljalo. Ivan Gračnar se je moral za nekaj dni umakniti iz Maribora. Tudi mariborski občinski odbor je 30. oktobra obravnaval dogodke prejšnjega dne in pretekle noči ter sklenil: »*Svobodno izvoljeno zastavstvo mesta Maribor izjavlja, da je na podlagi pravice narodne samoodločbe, kakor jo je določil predsednik Wilson, mesto Maribor skupno z nemško in gospodarsko mu pripadajočo okolično sestavni del novoustanovljene nemško-avstrijske države.*«

Zgodilo pa se je v dneh pred 1. novembrom marsikaj, kar je moglo vplivati na nemško meščanstvo in vojaštvo zastrašujoče, moralno razkrajajoče. Avstroogrska vojska se je umikala tudi na italijanski fronti. Časniki so o tem dovolj jasno poročali. *Slovanski polki so se upirali*, med prvimi ljubljanski gorski strelski polk št. 2. Ogrska vlada je 29. oktobra zahtevala, da njeni polki zapuste italijansko fronto in se vrnejo domov. Pojavile so se prve skupine nediscipliniranega vojaštva, ki je nagnjeno k izgredom in ropanju hitelo domov. Nemško meščanstvo se je zbalo za svoje premoženje. Na nemške častnike, tudi na največje nacionaliste, kakor to pričajo razne izjave, je za nekaj dni zelo zastraševalno vplivala od slovenskega novinarja Janka Gaberca po dunajski agenciji Herzog posredovana, v raznih časnikih objavljena lažna vest, da so Angleži že v Ljubljani.

Za Slovence je bila to edinstvena, enkratno ugodna priložnost. Toda Narodni svet za Štajersko jo je bil pripravljen izkoristiti le z raznimi izjavami, z ukazi, ki jih Nemci ali avstrijsko zbirokratizirani Slovenci ponajveč niso ubogali, ali s pogajanjmi. Tako je npr. obljubil Narodni svet za Štajersko v pogajanjih s cesarskim namestništvom v Gradcu, da ostane samouprava Maribora nedotaknjena, dokler se o njegovi državni pripadnosti dokončno ne odloči. Potrebno pa je bilo takojšnje vojaško, jasno odločilno dejanje. Le kdo naj da znak za tako dejanje?

Bilo je srečno naključje, da je bil tedaj v Mariboru kot poveljnik 26. črnovojniškega okrožja in kot *edini višji slovenski častnik, major* — le višje častnike je namreč štacijski poveljnik Holik skliceval na občasne posvete — *Maister*. Naključje pravim, čeprav se je Maister tudi sam skozi vso svojo službeno dobo v Avstriji mnogo prizadeval, da služi čim bližje Sloveniji. Kako je to, da Holik prav na

posvet 1. novembra 1918 Maistra prvotno ni povabil in da je storil to šele na zahtevo stotnika Edvarda Vaupotiča, ni pojasnjeno.

Holik je torej odprl to zadnje posvetovanje avstrijskega štacijskega poveljstva šele v navzočnosti Maistra. Udeležili so se ga: pet polkovnikov (med njimi en brigadir), trije podpolkovniki in poleg Maistra in Vaupotiča še nekaj drugih, nemških višjih častnikov. »Tako po mojem vstopu«, tako pripoveduje Maister v zadnjem, še ne objavljenem opisu dogodkov 1. novembra 1918 v Mariboru (shranjenem v Pokrajinskem arhivu v Mariboru) »nam je sporočil polkovnik Holik, da prihajajo čimdalje grše vesti: *fronta se je vsa razsula, vojaštvo se vali v divjem neredu domov in že ropa skladišča ob železnici*; zlasti Mariboru se obetajo trdi časi, ker bo drl velik del vojakov s front skozenj. Zato nas je klical, da bi pripravili primerne ukrepe proti verjetnemu vojaškemu nasilju. Izjavil pa je, da se te seje sicer še udeležuje, potem pa bo zaradi bolezni takoj predal svoje službene posle. — Polkovnik Holik je že doma sestavil nekaj točk, ki naj bi bile podlaga za sestavo skup-

Ob odkritju spomenika generalu Maistru v Kamniku 25. okt. 1970. Od leve proti desni: Lojze Ude, Maistrova sinova Borut in Hrvoj.

nega načrta, po katerem bi bilo možno vzdrževati red v Mariboru in okolici. Začel je torej s temi svojimi točkami, pa že prvi stavki so pričali, da jih je napisal v trdni veri in volji, da *pripada Maribor nemški Austriji*. Moral sem za vsako ceno prepričati to nakano nemških častnikov, zato sem polkovnika Holika prekinil in na lastno pest in odgovornost izjavil: *„Ne priznavam teh točk. Maribor razglasam za jugoslovansko posest in prevzemam v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in na vsem Spodnjem Štajerskem.“* Udarec je zadel nepričakovano in globoko vse navzoče. Z neodločnih obrazov častnikov sem razbral, da sta jih popolnoma zmešala moja izjava in moj nastop. Zato sem, še preden je mogel kdo izpregovoriti, drugič usekal: *„Kdor bi se v področju moje oblasti upiral mojim poveljem, pride pred moje vojno sodišče.“* S to grožnjo sem popolnoma zmagal.◀

Ivan Gračnar, ki je organiziral slovenske vojaške demonstracije 29. oktobra 1918 in nato od začetka do konca kot poveljnik 10. čete mariborskega pešpolka na štajerskem in koroškem odseku sodeloval v bojih za severno slovensko mejo, v svojih spominih takole označuje Maistrovo dejanje 1. novembra 1918: *»Nihče ne bi smel zanikati dejstva, da je on — general Maister — dne 1. novembra 1918 na takrat še nemškem štacijskem poveljstvu razglasil Maribor za jugoslovansko posest in prevzel v imenu Jugoslavije vojaško poveljstvo nad mestom in vso spodnjo Štajersko.* Navzoči štacijski poveljnik polkovnik Holik, brigadir Schimmerer in poveljnik 26. strelskega polka polkovnik Kobalinski so podali izjave priznanja Maistrovega vrhovnega poveljstva. S tem je bil *postavljen temelj za vse nadaljnje akcije v smeri utrditve severne meje*. Priznam, Maistrovo dejanje je bilo izredno tvegano; če ne bi uspel, bi bila usoda Maribora in verjetno večine ozemlja spodnje Štajerske ravno tako odločena, toda ne v našo korist. Le pod učinkom velike depresije, v kateri se je takrat nahajal nemški del mariborskega prebivalstva zaradi izgubljene vojske, si je mogoče predstavljati, da je Maister uspel. Ta psihološki moment je trajal samo kratek čas, verjetno samo tisto dopoldne, ko se je to zgodilo. General Maister ga je izkoristil in s tem postal nesporna avtoriteta in priznan vodja! To dejanje generala Maistra je bila izključno njegova *osebna zasluga*, katere mu ni mogoče odrekati.◀

S kakšno prepričljivo avtoritativnostjo je Maister na tem posvetovanju nastopil, kažejo

nadaljnji dogodki prvih dni novembra. Naj se omejim na poglobitvo. Na koncu tega štacijskega posvetovanja je Maister naročil vsem častnikom, polkovnim poveljnikom, da objavijo svojemu moštvu nov državni položaj in naj pridejo ob 11. uri v poslopje okrajnega glavarstva na nov sestanek. Častniki so vzeli ta ukaz brez ugovora na znanje. Svoj uspeh je Maister telefonično takoj sporočil predsedniku Narodnega sveta dr. Verstovšku. Nato je odšel najprej v vojašnico po veliki večini slovenskega 26. strelskega polka in dal trobiti na zbor. *Slovenski vojaki so Maistrovo odločitev burno pozdravili, nemški vojaki so odšli*. Isto se je zgodilo na Maistrovo povelje tudi pri obeh topniških polkih. Pri 47. peš polku, po veliki večini nemškem, pa je ostalo v vojašnici še okrog 400 vojakov. V pravilni presoji, da mu je v duhu tradicionalnega spoštovanja častnikov in prebivalstva pred »generalom« potreben generalski čin, je zahteval, da ga Narodni svet imenuje za generala. Narodni svet je to razumel in ga tudi imenoval. (Narodna vlada v Ljubljani je potrdila to imenovanje šele sredi decembra.) Kako so potekali zadnji trenutki za Slovence ugodnega položaja teh dni, se vidi iz tega, da je isti dopoldan, ko se je vse to dogajalo v Mariboru, dospel v Maribor, poslan od Militärkommande v Gradcu, polkovnik Ullmann. Predstavil se je Maistru in mu povedal, da ima povelje, da s svetom in vojaštvom pomaga nemškemu Volksratu in da oskrbi nastanitev pešpolka, ki bo ponoči prišel iz Gradca v Maribor; da torej prevzame vojaško poveljstvo v Mariboru. Tudi ne gre, da ima vojaško poveljstvo v Mariboru major. *Maister je odločno odbil*. Pokazal mu je listino o imenovanju za generala. Ullmann je nato izrazil željo, da se udeleži sestanka polkovnih poveljnikov ob 11. uri na okrajnem glavarstvu. Maister mu je to dovolil. Pod vtisom poteka tega sestanka pa se je Ullmann poslovil in odpotoval nazaj v Gradec. Kakšno avtoriteto si je Maister pridobil — seveda mu je pri tem pomagal tudi celotni položaj tistih dni — pa se končno in morda najbolj prepričljivo vidi, da je nemško vojaštvo, ki ga je bilo v teh dneh v Mariboru še precej več kakor slovenskega, tretjega novembra na njegov ukaz kot mariborskega štacijskega poveljnika odšlo iz Maribora v Lipnico, Leibnitz. Morda je to v boju za našo severno mejo na štajerskem odseku najbolj usoden dogodek. Nemškonacionalistični zgodovinarji vidijo v odhodu tega vojaštva največjo napako, ki da so jo mariborski Nemci in mariborsko nemško vojaštvo tiste dni storili.

Ko so se Nemci otresli prve potrnosti in zastrašenosti zaradi vojnega poraza, meščanstvo pa še posebej občutka premoženjske ogroženosti po vojaštvu, ki je s fronte hitelo domov, so začeli položaj, ki ga je ustvaril Maister s svojim vojaštvom v Mariboru prve dni novembra, ogrožati. A zopet je bil predvsem Maister s svojim vojaštvom tisti, ki je nemške namene vselej prekrizal. Mobilizacija 9. novembra 1918, ki jo je izvedel Maister s pomočjo denarja, ki mu ga je dal dr. Rosina na razpolago iz Mariborske posojilnice in kljub odporu Narodne vlade v Ljubljani; razorožitev Schutzwerh 23. novembra 1918 in mariborska pogodba 13. februarja 1919, za katero je Maister zbudil zanimanje tudi pri francoski vojaški misiji v Zagrebu in ki je zaradi tega vzdržala nevarnost, ki je v začetku maja 1919 iz Koroške segala tudi po štajerskem Podravju, so *glavni mejniki Maistrove dejavnosti v boju za severno mejo na štajerskem odseku*.

Tako dejavnost je mogel razviti le mož, ki bil *čustveno s slovenstvom globoko povezan* in ki je bil na položaj ob in po razpadu Avstro-Ogrske duhovno pripravljen.

Že Janko Glazer je napisal: »Slika generala Maistra bi bila pomanjkljiva in nepravilna, če bi videli v njem samo moža dejanja, ne pa obenem tudi moža besede in duha, če bi ob njem kot vojaku in organizatorju pozabili na ljubitelja duhovnih vrednot in iskatelja lepote, na zbiratelja knjig in pesnika« (Rudolf Maister-Vojanov kot pesnik, Kronika slovenskih mest I, 1934, str. 264).

Že kot četrtošolec v Kranju (bi ustrezalo našemu osmemu razredu osnovne šole) je ustanovil in izdajal pisan dijaški list Inter nos (Med nami). Ko je bil star 16 let, mu je uredništvo Vrta leta 1890 objavilo spominski spis o babici »Pokopali smo jo«. To je njegov prvi tiskani spis. Peti in šesti gimnazijski razred je dovršil v Ljubljani. Postal je član leta 1890 ustanovljenega tajnega dijaškega in literarnega društva Zadruga, ki ji je ostal zvest tudi kot kadet dunajske kadetnice (1891—1894), kamor je po dovršenem šestem gimnazijskem razredu odšel. Kot pisatelj, pesnik, izredno vnet ljubitelj slovenske knjige in po svojih poznanstvih je ostal v trajni vezi s slovenskim kulturnim ustvarjanjem in s slovenskimi političnimi težnjami. To mu je bilo tem laže, ker je služboval pretežno na Slovenskem: v Ljubljani skoro 15 let, kratek čas tudi v Celovcu, v Mariboru in Celju pa od leta 1913 do razpada Avstro-Ogrske. Tudi poroka z Marico

*Stergarjevo iz Logatca leta 1905 ga je še tesneje povezala s slovensko zemljo. V letih 1909—1912 je služboval daleč od Slovenije, v Galiciji, kjer pa je zbolel za tuberkulozo ter se nato do leta 1913 zdravil v Egiptu. Za frontno službo ni bil več sposoben in prav to ga je pripeljalo k črnovojnikom in v Maribor k poveljstvu 26. črnovojniškega okrožja. Maistrovo desetmesečno celjsko dobo opisuje *Fran Roš* v člankih (Večer) in razpravah (Celjski zborniki). Družil se je z dijaki literarnega krožka Kondor. Bil jim je mentor in sourednik (glavni urednik je bil Srečko Puncer) njihovega lista Savinja. Dijaki so ga spoštovali, poznali so ga po njegovi pesniški zbirki *Poezije*, ki je izšla leta 1904 v Ljubljani.*

Njegovi dobri znanci, največ iz Zadruge, so bili Cankar, Murn, Kette, Zupančič, Aškerc, Govekar, Milčinski, Maselj, Sket. Posebno dobra sta si bila s Kettejem (+ 1899), katerega je Maister v boleznih tudi denarno podpiral. Tudi z Gregorčičem sta si bila dobra prijatelja.

Leta 1917 je Maistru grozilo, da bo moral zapustiti Maribor. Nemci so ga ovajali, v graškem kornem poveljniku generalu Martinyju je imel hudega sovražnika. Postavljen je bil pred divizijsko sodišče. O tem pripoveduje v svojih spominih po osebnih razgovorih z Maistrom podpolkovnik Franc Cvirn, ki je Maistra, kakor to potrjuje v spominih Borut Maister, mnogo obiskoval in se z njim pogovarjal. »Obdolžen je bil,« tako pripoveduje, »protektionistične zlorabe zapovedniške oblasti, samovoljnega tolmačenja in zlonamerne uporabe predpisov v pogledu ocene frontne sposobnosti vojaških obvezancev.« Zaradi pomanjkanja dokazov je bil oproščen. Zaradi zahajanja v Narodni dom, družjenja »s srbo-filskimi elementi« je Martiny odredil nato še preiskavo pred oficirskim častnim sodiščem. Ko je bil oproščen tudi tu, ga Martiny še vedno ni pustil nazaj v Maribor. Odšel naj bi službovat na Dunaj. Šele po posredovanjih predsednika Jugoslovanskega kluba dr. Korošca na najvišjih mestih, končno menda tudi pri cesarju, se je smel vrniti Maister zopet v Maribor.

Morda je bil Janko Glazer zadnji strokovnjak, ki je pred nacističnim napadom na Jugoslavijo in preden je bila knjižnica v dneh mobilizacije prepeljana od Maistrovih sinov v Zagreb, Maistrovo knjižnico še pregledal. Takole piše: »Za Maistra kot zbiratelja knjig je značilno, da ni bil bibliofil tiste vrste, ki mu je knjiga samo mrtev predmet zbiranja; bil je bibliofil v najboljšem pomenu besede, *zvezan*

s slovensko knjigo — katero edino je zbiral — z globoko in živo ljubeznijo tudi notranje, kajti bila mu je izraz naših kulturnih stremeljenj in videl je v njej eno najvažnejših in najzgovornejših prič tega, kar smo kot narod ustvarili. S tega vidika je izpopolnjeval svojo zbirko in jo izpopolnil v teku desetletij v eno največjih in najlepših zasebnih knjižnic na Slovenskem. Naševa razne redkosti v tej knjižnici. Danes je knjižnica shranjena zopet v Pokrajinskem muzeju v Mariboru, spravljena v 64 manjših zabojih. Da bi vedeli, ali in kaj je iz knjižnice zginilo, bi jo morali tisti, ki jo poznajo iz časa pred prevozom v Zagreb, na novo pregledati.

Razen že omenjene zbirke *POEZIJE* (Ljubljana, 1904) je leta 1929 izšla v Mariboru še ena pesniška zbirka — *KITICA MOJIH*. Ne v prvi ne v drugi zbirki niso zajete pesmi, ki jih je Maister do leta izida napisal, objavljal pod psevdonimom Vojanov. Maister pa je pisal tudi *podlistke* in sicer največ v *Slovenskem narodu*. Od pesmi, ki jih Maister v *Kitico* svojih ni sprejel, je treba omeniti vsaj dve, značilni po odmevnosti na prvo balkansko vojno, zmagovito vojno Srbije, Črne gore in Bolgarije proti Turčiji. To je *Matjažev sonet* (Ljubljanski zvon, 1912, str. 513—514) in *sonet MI* (LZ, 1913, str. 191). Le nekaj najbolj značilnih verzov iz teh sonetov:

Iz Matjaževega soneta:

»Iz spanja kralj, če res si nam vladar! — mi bdeči sokoli že čakamo, — da v boj za pravdo odkorakemo. — ... Zdaj tvoj je dan, zavihti meč jaklen, — da se zarije v kri in dob zelen!«

Iz soneta MI:

»April že poje v brezah aleluja, — škrjanček svatne kroži melodije... in vse življenje k delu se prebuja, — Slovenec samo čaka še Mesije, ... Pokonci glavo! Kaj te litanije! — S pestjo in bičem red doma postavi — in vsiljenca naženi z domačije!«

Deklaracijsko gibanje v svojem najbolj vihnem obdobju spomladi 1918 pa je v pesniku Maistru odmevalo takole: »Naprej. — Bratje! Naša pomlad gre iz tal, — bistra ko burja, močna ko val: — v naša domovja se je zagnala, — tmô razklala, solnce skovala, — solnce — kralja Matjaža dan. — Bratje, v sedlo, vajeti v dlan: — Drava nas zove, Jadran rjove, — vranci naj skrešejo trde podkove, — bratje — naprej!« (objavljeno v mariborski Straži, 8. aprila 1918; v *Kitici* svojih na str. 25).

Cvirn in Borut Maister pišeta v svojih spominih, da je imel Maister že spomladi 1918 začrtano v zemljevidu severno slovensko mejo.

Maister je bil na položaj ob razpadu Avstro-Ogrske duhovno res dobro pripravljen.

Oton Župančič je v izvodu svoje pesniške zbirke »V zarje vidove«, ki ga je podaril Maistru, napisal tele verze: (Faksimile v reviji *Obzorja*, 1938, št. 1—2, str. 5): »Na, Mojster, ki od misli ti in sanj bilo je dano priti do dejanj... Kaj hočem jaz, ki v tega časa zmede — metati morem prazne le besede! — V prijazen spomin dragemu generalu Maistru — Oton Župančič — Ljubljana dne 14/III, 1920 —«

Profesor Silvo Kranjec — osemdesetletnik

Valter Bohinec

Natančno vzeto bi bil moral ta članek, ki naj bi bil obenem počastitev in čestitka, iziti že v lanskem Koledarju, saj je bil naš slavljenec rojen 31. decembra 1892 — a kdo bi bil pomislil in tudi verjel, da je živahni, neprestano delavni profesor Silvo Kranjec že dosegel tako visoka leta! Datum je pač datum, vendar ni pregraja: črnilo njegovega peresnika se še ni posušilo, saj je še nedavno objavil v *Krajevnem leksikonu Slovenije* obširen in temeljit opis *Ljubljane*, najboljši te vrste doslej. Ni čuda, da ga štejemo med najodličnejše poznavalce slovenske metropole, saj mu je tekla zibelka pod trnovskim zvonom in je z izjemo svoje študijske dobe na Dunaju 1912 do 1916 in nato sledečih dveh vojnih let skoraj ves čas živel v Ljubljani. Od l. 1909 naprej je služboval kot profesor na raznih srednjih šolah, med 1938 in 1945 pa je bil tudi prosvetni inšpektor. V pokoj je stopil leta 1959.

Kot Trnovčan je po prvi svetovni vojni prišel v bližnji stik s F. S. Finžgarjem, ki ga je pridobil za *sodelovanje pri Mohorjevi družbi*. Tako srečamo Kranjčevo ime skozi dolgo vrsto let v njenih publikacijah, med njimi zlasti v dveh, treh zgodovinskih knjigah, ki so ob veliki nakladi našle pot skoraj v vsako slovensko hišo. To so bile *Zgodovina Srbov* (Prevalje 1927, 254 str.), nato 25. zvezek *Mohorjeve knjižnice z naslovom: Kako smo se zedinili* (Celje 1928, 142 str.) in knjiga *Naše morje*, prvo slovensko obširnejše delo o Jadranu, za katerega je prispeval pregledno zgodovino bojev za Jadransko morje (Celje

1933, 55-104). Kot dodatek k Mohorjevi izdaji Jurčičevega Jurija Kozjaka ob stoletnici izida je priobčil zanimivo študijo: *Janičarji, njih moč in propast* (Celje 1963 — 125-143). — V *Mladiki* je objavljal zanimive, poljudno pisane članke ob raznih zgodovinskih obletnicah, pa tudi zemljepisne in etnološke črtice. Posebno zanimanje je zbudila njegova objava *potopisa Benedikta Kuripečiča* pred 400 leti v Carigrad (1931), sam pa je opisal tudi svoje potovanje po Bolgariji (1938). Še bolj pogosto kot v *Mladiki* se je oglašal v *Koledarju z raznovrstnimi zgodovinskimi in zemljepisnimi sestavki*. Naj omenim iz koledarjev zadnjih let nekaj tehničnih člankov, ki osvetljujejo širokemu krogu bralcev pomembne dogodke iz domače zgodovine: *Zgodbe našega rodu* (1948), *Naša zgodovina v luči meja* (1960), *Ob stoletnici taborov* (1968), *Hudi časi pred 150 leti* (1972). Prav v svojem osemdesetem letu je v *Koledarju* za leto 1973 objavil zgoščeno poročilo o *Zgodovini in zemljepisu pri Mohorjevi v 120 letih*, *Koledar za leto 1974 pa prinaša zanimiv prispevek o zemljepisnih imenih*.

Že iz doslej povedanega je razvidno, da se je Kranjec udeleževal predvsem kot zgodovinar pri čemer se je s posebno vnemo poglobljajal v *preučevanje domače zgodovine*. To je

Prof. Silvo Kranjec

razvidno tudi iz njegovih del, ki so izšla pri drugih založbah. Že l. 1925 je priobčil *Pregled zgodovine Srbov, Hrvatov in Slovencev* (v drugi izdaji 1932: *Pregled zgodovine Jugoslovanov*, 132 str.), v *Spominskem zborniku Slovenije* pa sta 1939 izšla članka: *Slovenci na poti v Jugoslavijo in Slovenci v Jugoslaviji*. Zgodovino Evrope 19. in na prehodu v 20. stoletje obravnava njegova zajetna knjiga *Med Napoleonom in Leninom*, Ljubljana 1937 (394 str.). Pomembno je tudi njegovo sodelovanje pri *Slovenskem biografskem leksikonu* za katerega je napisal blizu 40 člankov in pri zagrebški *Enciklopediji Jugoslavije*, v kateri je tudi okoli 20 člankov.

Silvo Kranjec je bil med *ustanovitelji Geografskega društva* pred petdesetimi leti in se je marljivo udeleževal tudi kot pisec zemljepisnih člankov in razprav. Njegov *Geopolitični oris Jugoslavije* (Geografski vestnik 1926) je požel upravičeno zanimanje ne le geografov, temveč tudi politikov. Prav obsežno je tudi njegovo *pedagoško-geografsko delo*, saj je — večinoma kot sodelavec — udeležen kar pri 14 *zemljepisnih učbenikih* za osnovne in srednje šole, ki so izšli deloma tudi v več izdajah, pisal pa je tudi navodila za pouk geografije, razmišljal o učnih načrtih, *ocenjeval* zemljepisne učbenike in podobno. Geografi smo ga tudi redno srečevali na *kongresih jugoslovanskih in slovenskih geografov*, kjer je ponovno aktivno sodeloval. Zabeleženo naj bo še, da je v zborniku, ki ga je Slovenska Matica izdala ob svoji stoletnici, izčrpno poročal o *geografiji v publikacijah Matice 1864—1964* (Ljubljana 1964, 195-219).

S posebno ljubeznijo je pisal za *mladino*. V *vtcu* je 1933/1934 izšla serija člankov o zgodovini našega Jadrana, z zgodovinopisnimi sestavki pa se je oglašal tudi v *Mentorju*.

Ta naš pregled nikakor ni popoln, opozoriti hoče le na obsežno pisateljsko delo profesorja Kranjca, ki zbuja občudovanje, saj ga je opravljal poleg svojih napornih službenih dolžnosti. Le-te je izpolnjeval zgledno, tako da uživa sloves enega naših *najboljših srednješolskih vzgojiteljev*. To potrjuje tudi množica hvaležnih učencev.

Ob visokem življenjskem jubileju mu gre tudi priznanje in zahvala vseh drugih častilcev, med njimi zlasti še *Mohorjeve družbe*. Združujemo jo z iskreno željo, da bi mu zdravje dovoljevalo do skrajnih mej življenja sukati izkušeno zgodovinopisno in zemljepisno pero!

Profesor dr. inž. Anton Kuhelj

(Ob sedemdesetletnici)

J. D.

Mohorjani prihajamo z majhno zamudo z iskrenimi voščili zvestemu prijatelju in sodelavcu za sedemdesetletnico njegovega življenja. Pa še ob tej zamudi smo v zadregi, v kakršni ne bi smeli biti. Pregovorili smo ga, da se je kljub zaposlenosti na več strani lotil dveh nalog: *Tehnika v vsakdanjem življenju* in *Zgodovina tehnike*. Dvoje zahtevnih in zelo potrebnih del. Dve knjigi Tehnika v vsakdanjem življenju sta izšli, čeprav druga že zelo okrnjena, tretja je obtičala v rokopisu. Založnica se ob tem ne bi smela izgovarjati na predloge nekaterih poverjenikov, češ da pri ljudeh ni zanimanja za knjige s tehničnega področja. Tako je prvo delo nedokončano in tako, žal in prežal tudi, še vedno nimamo od domačega strokovnjaka napisanega dela, ki bi nam prikazalo z bogatim slikovnim gradivom dopolnjen zgodovinski pregled tehnike, torej tistega področja, ki je danes najbolj pomembno in najbolj posega v naše vsakdanje življenje. Takih priložnosti ne bi smeli zamujati in takih obveznosti ne zanemarjati, pa naj se ljudje, ki odločajo o knjižnih načrtih Mohorjeve, še tako menjajo. Da nam te nerodnosti ni zameril, potrjuje knjiga *Leto 2000*, ki jo je napisal za Mohorjevo družbo.

Akademiku profesorju dr. Antonu Kuhlju se imamo Slovenci in Jugoslovani za marsikaj zahvaliti. Skoro štirideset let izobražuje kot univerzitetni profesor slovensko in jugoslovansko tehniško inteligenco, veliko družino svojih učencev spremlja pri njihovem nadaljnjem delu, v rednem ali podiplomskem in doktorskem študiju tako na ljubljanski kakor na drugih jugoslovanskih univerzah. S širino in globino svojega znanja in z načinom, kako ga je znal posredovati znanstvenim krogom, učeči se mladini in laikom, si je profesor dr. Kuhelj pridobil v dolgih letih nepretrganega pedagoškega in znanstveno-raziskovalnega dela *vesplošno priznanje in prav izjemen ugled po vsej Sloveniji*, pa tudi v *vseh jugoslovanskih univerzitetnih središčih in zunaj meja naše domovine*. Neverjetno velik je *razpon tehniških in mehanskih ved*, ki jih temeljito obvlada od temeljne teoretične mehanike do teorije elastičnosti in plastičnosti, aeromehanike in hidromehanike.

Dr. ing. Anton Kuhelj

Pridobil si je ime kot *pionir-konstruktor naših prvih šolskih, športnih in turističnih letal*, kot *vodilni strokovnjak za turbinske stroje*, kot *projektant mnogih drugih zahtevnih zlasti rudarskih in gradbenih strojev in naprav*. Sadovi njegovega znanstvenega in raziskovalnega dela so bili objavljeni v mnogih domačih in inozemskih *znanstvenih in strokovnih revijah*. Profesorja dr. Kuhlja srečavamo na vseh pomembnih tehniških zborovanjih, srečanjih, sestankih kot *predavatelja in diskutanta*. Zraven čisto znanstvene obdelave vprašanj s področja elastomehanike, plastomehanike, hidromehanike, aeromehanike itn. je napisal *več poljudnoznanstvenih knjig*, s katerimi je približal tehniko tudi najbolj preprostem človeku. S tega področja sta predvsem pomembni dve knjigi *»Tehnika v vsakdanjem življenju«*, ki ju je izdala Mohorjeva družba leta 1960 in 1962. Ne zamudimo priložnosti, da nam bo napisal še tretji del in že zbrano gradivo strnil v zgodovinski pregled razvoja tehnike.

Za svoja znanstvena in strokovna prizadevanja je dobil mnoga priznanja. Leta 1949 je postal *redni član naše najvišje znanstvene ustanove* — Akademije znanosti in umetnosti, ki ji je več let tudi *podpredsednik*. Predsednik Tito ga je odlikoval z *redom dela z rdečo zastavo in z redom zasluge za narod z zlatim vencem*, zveza strojnih in elektrotehniških inženirjev Jugoslavije in številna slovenska in jugoslovanska strokovna društva so ga izvo-

lila za častnega člana. Leta 1972 je prejel *Ki-dričevo nagrado* za življenjsko delo na področju mehanike. Poleg pedagoškega, čisto znanstvenega in strokovnega dela je profesor Kuhelj z enako mero odgovornosti opravljal še mnoge druge naloge. Bil je v hudih letih obnove 1947—48 *dekan tehnične fakultete*, od 1952 do 1954 *rektor tehnične visoke šole*, od leta 1954 do 1956 pa *prvi rektor spet združene univerze*. Nekaj časa je bil *znanstveni vodja Zrakoplovno tehničnega inštituta v Beogradu* in potem *Inštituta za turbostroje*, kjer je še vedno znanstveni svetovalec; že vrsto let sodeluje v *raznih komisijah* za raziskovalno delo pri zveznem in republiškem izvršnem svetu itn.

Na kratko orišimo še *življenjsko pot* našega jubilaranta. Rodil se je 11. novembra leta 1902 na Opčinah pri Trstu. Klasično gimnazijo je obiskoval najprej v Trstu, nato v Kranju, kjer je leta 1922 maturiral in se istega leta vpisal na ljubljanski tehnični fakulteti na njen oddelek za elektrotehniko. Po diplomu leta 1927 in po odsluženem vojaškem roku je nekaj let poučeval na tehnični srednji šoli v Ljubljani splošno elektrotehniko in mehaniko, hkrati pa delal nekaj časa tudi v konstrukcijskem oddelku takratnih Strojnih tovarn in livarn v Ljubljani. Jeseni leta 1933 je nastopil službo docenta na tehnični fakulteti ljubljanske univerze, bil leta 1936 promoviran za doktorja tehničnih znanosti, postal 1938 izredni in 1946 redni profesor. Ta poklic opravlja še danes na matematično-fizikalnem oddelku ljubljanske fakultete za naravoslovje in tehnologijo.

Velikemu znanstveniku, učitelju in človeku želimo trdnega zdravja in moči, da bi še dolgo živel, učil in ustvarjal.

Zdaj

Edvard Kocbek

*Kadar sem govoril,
so rekli, da sem nem,
kadar sem pisal,
so rekli, da sem slep,
ko pa sem odšel od njih,
so rekli, da sem hrom.
In ko so me klicali nazaj,
so ugotovili, da sem gluh.
Vse čute so mi zmešali
in presodili, da sem blazen.
Zdaj sem srečen.*

Edvard Kocbek

(Ob sedemdesetletnici)

Uredništvo

Edvard Kocbek je doma iz tistega dela Slovenskih goric, ki mu pravimo *Prlekija*. Njegov rojstni kraj *Sv. Jurij ob Ščavnici*, današnji *Videm*, je prav središče prleškega trikota Radgona—Ljutomer—Ptuj; obdan je z *vencem baročnih cerkva*: Sv. Duh, Sv. Andraž, Sv. Anton, Negova, Kapela, Sv. Križ, Mala Nedelja. Vasi imajo *lepa imena* Videm, Jamna, Biserjani, Dragotinci, Rožički vrh, Kraljevci, Sovjak, Stara gora. Tod je vodila iz Ptuja *rimska cesta* proti Blatnemu jezeru, po njej sta hodila sveta brata Ciril in Metod v Rim in nazaj. *Pokrajina* je zaključena in mehkega obzorja, skoraj zasanjana, ljudje pa družabni in šaljivi, daleč od večjih mest, zato pa blizu Nemcev, Madžarov in Hrvatov. *Iz jurjevškega okoliša* se je *zadnje stoletje izšolalo v Varaždinu in Mariboru nad sto duhovnikov in razumnikov*, tu so doma *Davorin Trstenjak in dr. Anton Trstenjak, Koloman Kvas, Fran Ilešič, dr. Anton Korošec in Bratko Kreft*. Širša okolica je dala *Danjka in Krempla, Stanka Vraza, Frana Miklošiča, Ksaverja Meška, Janka Šlebingerja in Antona Kovačiča, slikarja Trstenjaka in Košarja*, literarnega zgodovinarja *Antona Slodnjaka* in pisatelja *Stanka Cajnkarja*.

Oče je bil organist, z materjo sta obdelovala nekaj zemlje, živeli so v tuji hiši in tolkli revščino. O svojih otroških letih sam pravi: »Živel sem lepo otroštvo sredi darežljive in vzpodbudne pokrajine, pol vinorodne, pol zemljedelske, pastiroval, pomagal pri delu, rastle z odraslimi skozi ponavljajoče se letne čase, doživljal poslednje folklorne šege in elementarne dogodke, od porodov do smrti, od požarov do povodnji in prve svetovne vojne z begunci iz Galicije in s Krasa. Moja sublimacija se je začela s šolo, postal sem ministrant, zvonar in deklamator, očetu sem bil v pomoč pri cerkvenih opravilih, cerkev mi je bila domača kot rojstna hiša ali hiše sosedov.«

Na *mariborsko klasično gimnazijo* je odšel prav takrat, ko je moral oče k vojakom in na fronto. To je bil njegov *prvi usodni pretres*, prelom z otroštvom in domačijo, srečanje s tujstvom, ki ga danes imenujemo »alienacija«; tega tujstva vse življenje ni mogel premagati. »Poslej sem živel po tujih kuhinjah, prepuščen sam sebi, lačen in preplašen, na-

silno sem dozorel in prisiljen v nezaupljivo razmerje do mesta, učenosti in nemštva, poln domotožja in nevarnih slutenj o Bogu in človeku. Prvo ravnotežje mi je dala majniška deklaracija, osvoboditev Maribora, nastajanje nove države, ki je v njej zamigljalo od organizacij in dijaškega vrvenja. Oprijel sem se Dijaške zveze, dijaškega orlovstva, počitniškega vagabundstva. Za štiri leta sem moral na novo gimnazijo v Ptuj, ker je očetovim skromnim sredstvom to bolj odgovarjalo, kot petošolec

Edvard Kocbek

sem že vodil organizacijo in urejeval list, takrat sem naenkrat začutil čar prave pesmi in doživel nedopovedljivo strast ustvarjanja. Začel sem se razvijati navznoter v posebno samostojnost in slovesnost. Sedmi in osmi razred sem končal znova v Mariboru, postal sem

urednik »Stražnih ognjev«, ki so dve leti zatem postali tiskana priloga »Križa na gori«. Tik pred maturo mi je »Socialna misel« tiskala prvo izpoved.»

Po maturi se je Kocbek odločil za študij bogoslovja v mariborskem semenišču, a je tik pred koncem drugega letnika nenadoma izstopil iz protesta proti krivici, ki se je dogodila v hiši in je niso hoteli popraviti. Ta nenaden prelom na življenjski poti je bil zanj drugi usodni pretres. Spoznal pa je ob tem, da bo svoje krščanstvo doživljal močnejše, resničnejše in pristnejše kot ustvarjajoč, delaven laik kakor hierarhiziran duhovnik. Nakopal si je neprijaznost domače duhovščine in težave v družini. Prav tedaj je dobil tudi poziv k vojakom, a ga je vojaščine rešila srčna napaka. V tistem poletju je s prijatelji organiziral dijaško zborovanje pri Veliki nedelji, ki je imelo vrsto posledic v javnem življenju, potem pa brez denarja in štipendije odšel v Ljubljano, se vpisal na romanistiko, prevzel uredništvo »Križa na gori«, ki se je zaradi spora s škofom Jegličem moral preoblikovati v »Križ«, začel sodelovati pri »Ognju«, pri »Krekovi mladini« in v krščansko socialnem gibanju, ki ga je vodila Jugoslovanska strokovna zveza. Naslednje leto je odšel s Pinotom Mlakarjem v Berlin, kjer sta preživela akademsko šolsko leto, začel je sodelovati pri »Domu in svetu«, leta 1930 je opravil diplomu in dobil službo šele naslednjega leta, in to na Hrvaškem, v Bjelovaru, ker je bil v Sloveniji nezaželen. To je bil v njegovem življenju tretji usodni pretres. Nenadoma se je znašel v neznanem in tujem okolju, ni znal hrvaščine, ni poznal razmer, odtrgati se je moral od prijateljev, od mladih gibanj, se iztrgati iz intimne kulturne srenje, iz rastočega in vedno bolj perečega obsega slovenskih vprašanj. Vendar se je polagoma vživel v nove razmere, se začel udeleževati javnega življenja, se seznanil z rusko in francosko književnostjo, bil za leto dni štipendist francoske vlade v Lyonu in Parizu, kljub prošnji za premestitev v Slovenijo dosegel premestitev v Varaždin, izdal pesniško zbirko »Zemlja« (1934), napisal vrsto esejev, med njimi o Kierkegaardu, Péguyju in Bloyju, spoznal svojo ženo, se poročil in šele leta 1936 dosegel preselitev v Ljubljano, kjer je do odhoda v ilegalo poučeval na bežigradski gimnaziji.

V Ljubljani je našel zaostrene razmere, se vključil v poglobljeno diferenciacijo in napisal leta 1937 v »Domu in Svetu« znameniti esej »Premišljevanje o Španiji«, ki je povzročil četrty usodni pretres v njegovem osebnem živ-

ljenju. Esej je panično razburil konservativno klerikalno vzdušje in cerkvene kroge, »Slovenec« je dan za dnevno objavljale članke zoper esej in avtorja, hujskal in izzival sankcije, škof dr. Rožman pa je iz razprave iztrgani stavek razglasil za heretičen in ga v »Škofijskem listu« obsodil. Vse to je le še pospešilo *hitro ločevanje kulturnih duhov* in ker so bili uredniki in sodružniki »Doma in sveta« na Kocbekovi strani, je lastnik petdeset let staro revijo samovoljno ustavil. V počitnicah tistega leta je v Parizu spoznal Prežih in Kardelja, se osebno tesno povezal s francoskimi *personalisti* in *španskimi republikanci*, po vrnitvi pa se odločil za izdajanje samostojne revije. Z letom 1938 je tako začelo izhajati »Dejanje«, ob katerem je Kocbek zbral le najmlajše dominisvetovske sodružnike in nekaj starejših (Koblar, Šolar, Gosar), večina starejših sodružnikov pa je na pritisk režima sodelovala pri *obnovljenem »Domu in svetu«*. Revija »Dejanje« je v letih pred vojno opravila velikansko delo, saj je s svojimi članki *oznanjala nujnost strnitve vseh slovenskih vrst, oznanjala je zavezo človeškosti, stvariteljsko zavzetost in dekerikalizirano krščanstvo, opozarjala na bližajočo se fašistično pošast*. Hkrati sta se postavila »Dejanju« ob stran delavski sindikat *Jugoslovanske strokovne zveze* in obnovljena »Zarja«, trikrat zapored pa so opravili veliko delo »*Bohinjski tedni*«. »Dejanje« se je kljub cenzuri krepilo in širilo, pomagalo je ustvarjati *mobilizacijo slovenske zavesti*.

»V takšnem delu,« pripoveduje Kocbek sam, »smo doživeli hitlerjevski napad na Jugoslavijo, njen nagli razpad in nastanek *osvobodilnega gibanja*. Osvobodilna fronta je nastala kot neizbežna koalicijska komunistov in mladih katoličanov, pridružili so se ji še napredni Sokoli. Niti malo nisem omahoval, da se ne bi pridružil ljudem, ki so razmišljali o vsenarodnem osvobodilnem gibanju. Slovenci smo bili po zasedbi sovražnih sil v nekaj dnevih *razkosani med tri države*, Madžarsko, Nemčijo in Italijo. *Soustvarjanje Osvobodilne fronte sem doživel kot peti in nemara svoj najsilnejši usodni šok*. Dimenzija in kvaliteta tega šoka je dovolj znana iz mojih objavljenih dnevnikov, novel in pesmi, moj življenjski angažma je dosegel svoj višek, totalni *prelom s preteklim življenjem* je bil pri meni nemara drznejši in globlji kot pri drugih kristjanih ali komunistih, moja odločitev je bila temeljiteje zavezana, *pričeval sem za slovenstvo, človeškost in krščanstvo hkrati*, moje pojmovanje revolucije je bilo kompleksnejše in napornejše. Vse to je bilo povezano z *iskanjem izvirnih*

prijemov in formul, s prevzemanjem odgovornih funkcij, usodnih nastopov in z nenehim srečevanjem s smrtjo. Vrstile so se postaje, *Dolenjska, Rog, Dolomiti, Jajce, dve ofenzivi v Bosni, nemški desant na Drvar, rešitev v Bari, poslanstvo v Vatikanu, vrnitev na Vis in odhod v osvobodjeni Beograd*, zaporedni prevzem ministrstva za prosveto in za Slovenijo, zatem *povratek v Slovenijo*, prevzem dela v prezidiju slovenske republike, povzetek partizanstva v objavljanju »*Tovarišije*« in vedno težje soočevanje z novo družbeno prakso...«

Kocbekova osebnost je tako razgibana, njegova človeška podoba tako raznolika in v bistvu enotna, da jo v kratkem jubilejnim zapisu ni mogoče dovolj stvarno in pravično osvetliti. Evropsko razgledan, s posebnim poudarkom vpliva francoske kulture, je bil že v predvojni Sloveniji žarišče zbiranja mladih slovenskih katoličanov laikov, odprtih za nova spoznanja in nova gledanja. Njegov vpliv zlasti na katoliško usmerjeno akademsko mladino je bil izrednega pomena že pred vojno in mnogi so se odločili za Osvobodilno fronto prav pod njegovim vplivom. *Kocbekov duhovni vpliv* je posebno poglavje, ki terja čedalje bolj novih osvetlitev, saj je zgodovinskega pomena.

Poleg *lirike* in *čiste proze* so v Kocbekovem književnem opusu najvažnejša sestavina *dnevniki* in *potopisi*. Prav dnevniki in potopisi so zanj posebno živa vrst *umetniškega pričevanja*, ki se v njej mnogo svobodneje kot kjerkoli drugje spajata racionalna in iracionalna komponenta, dokument in vizija, življenjski angažma in intuitivno preraščanje zgodovinskega ter zemljepisnega položaja. Doslej je objavil *tri pesniške zbirke: »Zemlja«* (1934), »*Groza*« (1963), za katero je dobil Prešernovo nagrado, in »*Poročilo*« (1970). Leta 1951 izdana zbirka štirih novel z naslovom »*Strah in pogum*« je sprožila ob izidu krivične očitke, knjigo so obsodili in zavrgli. Še prej (leta 1949) je izdal »dnevniške zapiske od 17. maja 1942 do 1. maja 1943« in jih naslovil »*Tovarišija*«. S to besedo je hotel označiti in poudariti zvestobo in odkritost, ki ju je čutil do svojih bojnih tovarišev in zaveznikov. Knjiga je pretresljiv *dokument našega narodnoosvobodilnega boja*, dasi je v njej poudarjena *pisateljeva osebna drama* in je sam središče zgodovinskega dogajanja. V letih prisilnega molka je Kocbek pisal, snoval, se pogovarjal in čakal. Šele petnajst let po »*Tovarišiji*« je izšel njegov »*Dnevnik s poti v Jajce*« pod naslovom »*Slovensko poslanstvo*«. Delo je izšlo leta 1964 z Jakčevimi ilustracijami pri Mohorjevi

družbi. Leta 1967 je izšlo pri Slovenski matici nadaljevanje partizanskega dnevnika pod naslovom »Listina«. Objavil je »Pariški dnevnik«, medtem ko čakata na objavo »Druhi pariški dnevnik« in nemški dnevnik pod naslovom »Soočjenje«. Vsi trije so hkrati seveda tudi potopisi. Kocbek piše dnevnik skoro nepretrgoma *trideset let*. Sam ga imenuje »dražljivo spremljanje in komentiranje časa in ljudi«. Navidezno Kocbekov umetniški opus ni obsežen, če bi pa vanj vključili njegove dnevniške zapiske, bi dobili obsežno delo najmanj tridesetih knjig. O svojem delu pravi: »Trudim se za stik s človekom, rad bi mu govoril z razumljivo govorico, ki pretresa, vznemirja, prebujata in naravnava v svobodo. Rad bi, da bi čim več ljudi odkrilo nedopolnjenost sveta in njegovo nenehno nečlovečnost, hkrati pa njegovo odprtost in naravnost v prihodnost. Dobro vem, da književnost sama ne more spremeniti sveta, pač pa lahko človeka usmerja v preobrazbe, ki so njegov porok. Če pozamem, lahko rečem: ustvarjam zato, da služim slovenski človeškosti v njenem trpljenju, tavanju, odkrivanju, razodevanju, napredovanju, počlovečevanju in osvobajanju.«

Kdorkoli je kdaj prišel v stik s Kocbekom kot človekom, je odhajal od njega obogaten, ob srečanju z njim se je prepričal o neugonoljivosti njegovih spoznanj in nezadržanosti njegovih teženj, o njegovih nepreklicni zvestobi ciljem, do katerih se je dokopal iz zgodovinskih izkušenj in medčloveških vezi, iz spoznanj vrednot, za katere se je vredno boriti in, če je potrebno, zanje tudi umreti. Že samo književno delo, o katerem bi lahko rekli, da je že v glavnem in pošteno ocenjeno, uvršča Kocbeka po sodbi literarnega zgodovinarja Antona Slodnjaka »med naše največje živeče pesnike in pisatelje. Njegov opus sicer ni obsežen, a navzlic temu jasno, resnično in lepo priča o celotnem slovenskem duhovnem in družbenem življenju zadnjih trideset let. Avtor Groze je namreč sprejemal poglobljene kulturne in družbenopolitične impulze Evrope in drugega sveta medvojnega in povojnega časa z otroško odprtostjo in moško odločnostjo ter je nanje odgovarjal s pripravlenostjo človekoljuba in svetovljana. Ko se je odločil za personalizem, ni obtičal v precepu med pesniško teorijo in prakso, temveč je nove poglede na življenje in poezijo izražal na živ in lep način. Zato mu mora slovstvena zgodovina priznati, da je *začetnik in mojster nove faze našega slovstva, eksistencialne ali bivajnske poezije*. Sreča in nesreča sta se ga dotikali le od zunaj, v notranjosti je ostajal

vedno zamišljen in zbran, kakor bi bil posvečen v vprašanja vere, lepote, pravice in svobode.« (Slovensko slovstvo 515). Kocbek je tudi veliko prevajal, zlasti iz francoščine in nemščine; samo knjižnih prevodov je 15. Pripravlja novo pesniško zbirko, že nekaj let pa ga miče, da bi se mogel v miru posvetiti tudi čisti prozi. Njegov zgodovinski delež v letih narodnoosvobodilnega boja pa bo mogla pravično oceniti prihodnost, ki bo to obdobje zgodovine slovenskega naroda lahko ocenjevala kritično in iz objektivnih vidikov.

Kdo sem?

Edvard Kocbek

*Nikoli nisem to,
kar mislijo, da sem,
in nikoli nisem tam,
kjer me vidijo oči.*

*Sovražniki me imajo
za naslednika prestola,
prijatelji so prepričani,
da sem skrivni diakon,
in šaljivci mislijo,
da trohnim v dnevniku
potopljenega brodovja,
ki je iskalo novo zemljo.*

*Jaz pa klečim opoldne
sredi puščave in pišem
v pesek narek tišine,
proti večeru zaškrtam
v nevarni razpoklini
babilonskega stolpa,
opolnoči pa vdano ležem
med zlate meče
na Hamletovi terasi.*

*In šele proti jutru
se zavihtim na sedlo daljav
izza sedem krat sedem mesečin
in pojezdim nasproti
darežljivi vrtnici,
pripravljene na izbruh,
nekoč bo pogledala
ošabnemu stoletju v obraz
in stoletje bo zardelo.*

Luka Kramolc — osemdesetletnik

P. K.

Kdor ga pogosto srečuje, mu jih osemdeset ne bi prisodil, tako zravnčan, čil in zdrav prihaja vsak dan s »periferije« Ljubljane v »mesto«, kakor sam označuje razdaljo od ulice Martina Krpana do Univerzitetne knjižnice ali do Narodopisnega inštituta pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, kjer ga je mogoče največkrat srečati. Še vedno je ves v delu in zbiranju starih slovenskih ljudskih pesmi, s posebno vnemo pa raziskuje zadnja leta koroške bukovnike, vižarje in pesnike. Če se slovensko ljudstvo na Koroškem danes s posebno ljubeznijo vrača k svoji narodni pesmi, jo poje v veselju in žalosti, na delovni dan nič manj kakor ob praznikih, je to v precejšnji meri tudi zasluga Luka Kramolca. V boju proti ponemčevanju je imela in ima slovenska pesem še poseben pomen — spodbuja in vliva pogum. Domači pesmi, njenim napevom, njenemu širjenju je profesor Luka Kramolc posvetil dovršen del svojega življenja.

Rodil se je 14. oktobra leta 1892 v gorski vasi Šentanel nad Prevaljami, ki je ob svojem času pripadala velikovškemu okraju. Njegovemu očetu Boštjanu, izobraženemu kmetu, cerkovniku in organistu je Ksaver Meško v črtici »Tiste stezice« postavil spomenik. Sin Luka je že ob očetu v domači hiši, kjer so

imeli celo klavir in družinski pevski zbor, vzljubil glasbo, po zgodnji očetovi smrti pa sta ga šolala še stric Štefan Kramolc, organist na Fari pri Prevaljah, in organist Rascher v Wolfsbergu. Na Meškovo pobudo je šel še v zasebno orglarsko šolo v Celje, tri leta zatem pa se je odpravil na Dunaj, kjer se je šolal na akademiji za glasbo in likovno umetnost.

Po plebiscitnem vrvežu je bil nekaj časa občinski tajnik v Mežici, nato pa ga je Matej Hubad zvabil v Ljubljano za tajnika in učitelja mladinskega petja na konservatoriju Glasbene Maticice; v Ljubljani je hkrati študiral na konservatoriju in diplomiral leta 1924. Poslej je do upokojitve deloval kot glasbeni pedagog na ljubljanskih srednjih šolah, ustanavljal in vodil pevske zборе, v prostem času pa zbiral stare slovenske ljudske pesmi, jim zapisoval melodijo in jih tako ohranil. Več let je vodil pevski zbor Kluba koroških Slovencev in Koroški akademski oktet, vodil zborovodske in pevske tečaje, predaval v celovškem in ljubljanskem radiu, prirejal strokovne pogovore, pisal, harmoniziral, skladal, zbiral in izdajal koroške in druge slovenske ljudske pesmi. Posebej omenjamo deset zbirk koroških ljudskih pesmi za mladinske, mešane in moške zборе in dva zvezka Pesmarice za koroško mladino: Mladina poje. V celem je pripravil okoli trideset zbirk, v katerih je poskrbel, da je častno zastopana koroška ljudska pesem. Pri Mohorjevi družbi je izdal izbor in priredbo najbolj priljubljenih pesmi podjunskega ljudskega pevca in vižarja Lesičjaka (1954); v isti založbi je izšla v Kramolčevi in Tomčevi izdaji Slovenska pesmarica v treh zvezkih, doslej gotovo najbolj prikupna in obširna izdaja slovenskih narodnih pesmi, ki jih še danes največ pojo. Kramolčevo zadnje obsežno delo na tem področju je pesmarica z naslovom »Koroške viže za mlade pevce«; v njej je zajel pozabljene koroške vižarje, pevce, zapisovavce in zbiratelje iz vseh štirih koroških dolin.

Sodeloval je pri sestavljanju raznih šolskih pesmaric, sam je priredil več priročnikov za šolske proslave itn. S Slovensko akademijo znanosti in umetnosti je organiziral leta 1955 snemanje koroške ovseti (svatbe) v Šentanelu, tri leta pozneje pa snemanje božične pastirske igre in kolednikov; v sodelovanju z glasbeno narodopisnim inštitutom je leta 1965 organiziral snemanje steleraje (napravljanje stelje) ter fantovsko peteroglasno petje »na tretko«.

Živahnemu in neutrudnemu kulturno-prosvetnemu delavcu in glasbeniku Luku Kramolcu želimo še mnogo lepih uspehov!

Luka Kramolc

Vinko Beličič — 60 let življenja

Pesnik in pisatelj Vinko Beličič je zadnja leta pogost in prijeten gost mohorskega Koledarja. Zanj je prispeval več črtic in pesmi, zato je prav, da se ga spomnimo ob njegovi šestdesetletnici in mu zaželimo po stari navadi še mnogo let trdnega zdravja da bo tako mogel svojo dosedanjo pesniško in pisateljsko njivo še dolgo obdelovati in sadove svojega dela požeti v novih zbirkah pesmi, črtic, povesti in razprav.

Rodil se je 19. avgusta leta 1913 v Črnomlju, od koder se je štirileten z ovdovelo materjo preselil na dom njenih staršev uro daleč v Rodine št. 2. V osnovno šolo je hodil na Talčji vrh in v Črnomelj. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu in jo 1934 končal z maturo. Zatem je na univerzi v Ljubljani študiral slavistiko in diplomiral februarja, leta 1940. V letih od 1942 do 1945 je bil profesor v Ljubljani, od oktobra 1945 dalje poučuje slovenščino na Višji slovenski gimnaziji

Vinko Beličič

(»Licej France Prešeren«) v Trstu. V novembru leta 1962 je dosegel priznanje veljavnosti slavistične diplome na Katoliški univerzi v Milanu in bil promoviran z disertacijo o pesniku Antonu Medvedu.

Pisati je začel kot gimnazijec v »Mentorju« in »Žaru« pod različnimi psevdonimi; kasneje je objavljial pesmi in prozo v mohorski »Mladiki«, »Domu in svetu«, »Slovcu« in drugod. Po letu 1945 je sodelavec slovenskega zamejskega in zdomskega tiska, zadnja leta pa se je večkrat oglasil s pesmimi in črticami v mohorskem Koledarju.

Izdal je osem leposlovnih knjig: *povest Molitev na gori* (Ljubljana 1943), *pesniške zbirke Češminov grm* (Ljubljana 1944), *Pot iz doline* (Trst 1954) in *Gmajna* (Trst 1967), *zbirke črtic Kačurjev rod* (Gorica 1952), *Dokler je dan* (Buenos Aires/Trst 1958), *Nova pesem* (Buenos Aires 1961) in *Med mejniki* (Gorica 1971). Za pisateljevo šestdesetletnico je izšla v Trstu antologija njegovih pesmi z naslovom *Bližine in daljave* (1973). Zbirka je razdeljena v štiri poglavja, ki vsebujejo najprej motive iz pesnikove rodne Bele krajine, mladostne lirične utrinke, zatem motiviko s kraškega sveta in miselne ter verskočustvene pesmi. Pesniku se pozna šolanje pri ekspresionistih, pri zastopnikih nove stvarnosti in tudi pri Župančiču; znal pa je ubirati tudi svoja pota.

Iz italijanščine je prevedel *Papinijeve Priče trpljenja Gospodovega* (Ljubljana 1940), sestavil antologijo (z uvodom in razlago) *Slovenska lirski pesem* (Trst 1950) in pomagal pri nastanku *dveh učbenikov slovenščine* za višje srednje šole v Trstu. Ves povojni čas je tudi priložnostni zunanji sodelavec radijske postaje Trst A.

Boris Pahor

(Ob šestdesetletnici)

Uredništvo

Boris Pahor je izšel iz tistega rodu, ki je pretrpel svojo mladost med dvema vojnama, doživel strahote fašističnega nasilja, iz rodu, ki je krvavel v vojni vihrin in šel skozi peklen-

sko grozo nacističnih taborišč. Zato ni prav nič čudno, če se iz vseh njegovih del oglašajo ljubezen do svojega rodu in zemlje, ljubezen do slovenske besede, ki je bila obsojena v molk, ob tej ljubezni pa neomajna vera v resnico in pravico, ostra, jasna in kritična misel in obsodba vsega tistega, karkoli hromi našo narodno zavest, kar siromaši temelje naše domačije in spodkopava upanja v našo prihodnost, dvomi v našo duhovno moč, v bogastvo lastnega duhovnega sveta, ustvarjalnost in narodni ponos. V Pahorju je v povojnih letih zrasel eden naših najmodernejših in najboljših pisateljev.

Ko je fašizem skoraj do kraja zatrl naš tisk na Primorskem, skrb za našo besedo ni izumrla. Zavedni mladi ljudje, med njimi Boris Pahor, so jo gojili po prikritih in skritih krožkih, na izletih, ob vsakem srečanju s slovenskimi ljudmi in jo objavljali v raznih ilegalnih glasilih. Kot vojak je bil poslan v daljno Afriko, kjer je celo opravil maturo. Po zlomu Italije se je vrnil domov, a so ga v Trstu prijeli in odpeljali v nemška taborišča: Natzweiler v Alzaciji, Dachau in Dora se imenujejo strašne postaje, kjer so vladali strahotna človeška revščina, stradež, bolezn, kupi mrličev. Ob razsulu Nemčije se je rešil v Pariz, se vrnil v Trst, dokončal univerzo v Padovi, postal doktor s tezo o Kocbekovi pesniški zbirki *Zemlja*, živel kot pisatelj, pozneje pa je dobil tudi profesuro na srednji šoli. Tako v svojem zagnanem delu in ustvarjanju združuje še danes pisateljski in profsorski poklic. Svoje prve leposlovne prispevke je objavil že pred vojno v mohorski *Mladiki* in v reviji *Dejanje*. Po vojni so njegove krajše črtice in daljše zgodbe izhajale največ v tržaških *Razgledih*. Iz njih je nastala njegova prva knjiga *»Moj tržaški naslov«*, ki jo je leta 1948 izdala Gregorčičeva založba v Trstu. Druga njegova knjiga *»Vila ob jezeru«* je izšla sedem let pozneje pri mariborski založbi Obzorja (1955). Istega leta je izšel pri primorski založbi Lipi roman z naslovom *»Mesto v zalivu«*. V delu je pisatelj pokazal tržaške ljudi in pokrajino tako živo in sočno, kot pred njim še nobeden drug. Naslednje delo se imenuje *»Nomadi brez oaze«* s podnaslovom *Kronika* (1956); sledi roman *»Onkraj pekla so ljudje«* (1958), zbirka novel z naslovom *»Kres v pristanu«* (1959), zatem nova zbirka novel *»Na sipini«* (1960), roman *»Parnik trobi nje«* (1964). V večini svojih del Boris Pahor obravnava tematiko protifašističnega odpora in vojnega časa. Knjiga *»Odisej ob jamboru«* (Trst 1969 in razširjeni ponatis 1971) obsega

pisateljeve glose in polemične zapiske, ki so izšli v Zalivih, Dialogih, Kapljah ter Prostoru in času. Leta 1970 je izšel njegov potopis po Sredozemlju z naslovom *»Skarabej v srcu«*; za delo je dobil nagrado *»Vstajenje«*, edino literarno nagrado zunaj Slovenije. *»Grmada v pristanu«* se imenuje zadnja Pahorjeva zbirka novel, ki jo je leta 1972 izdala Državna založba Slovenije. V knjigi opisuje pisatelj življenje tržaških Slovencev pod fašizmom. Za Pahorjevih šestdeset let življenja, izmed katerih jih je dobro polovico posvetil literarnemu ustvarjanju, je to bogata žetev. S svojimi deli je zlasti tržaškimi in vsem primorskimi Slovincem, ki živijo na prepihu, na križišču svetovnih cest, krepil zavest, da mora slovenska beseda pogumno rasti, jih bodril k edinosti v obrambi slovenske kulture in utrjeval v njih narodni ponos. Opravil je že doslej veliko delo, ki terja hvaležnosti in predvsem priznanja. Ob jubileju mu želimo moči in zdravja, da bo na tej poti vztrajal in napisal še več knjig, s katerimi bo obogatil slovensko slovstvo, svojim tržaškim rojakom pa utrjeval tudi samozavest, zaupanje in vero v slovenstvo in slovensko kulturo.

Boris Pahor

In memoriam

Uredništvo

Mohorjev koledar se mora vsako leto posloviti od nekaterih izjemnih prijateljev in sodelavcev, ki so s svojim tihim ali javnim delom prispevali bolj ali manj pomemben delež pri Družbinih rednih ali izrednih publikacijah ali kot dolgoletni poverjeniki vsakoletnega nje-nega knjižnega daru. Tudi njihovo delo je bilo večji ali manjši kamen pri zidanju naše duhovne kulture. Zato je prav, da jih ohranimo v svetlem spominu in se jim vsaj s skromnim orisom njihovega dela in življenja oddolžimo za vso pozornost in ljubezen, ki so jo Mohorjevi družbi izkazali s svojo zvestobo in naklonjenostjo.

Dr. Jože Pokorn

Dne 16. decembra 1972 je v Ljubljani umrl univerzitetni profesor dr. Jože Pokorn. Kakor je bil vse življenje skromen, je bilo skromno in tiho tudi njegovo slovo od tega sveta; po njegovi želji so ga dne 18. decembra pokopali v družinskem krogu. Če za mrtve velja, naj o njih govorimo samo dobro, bi o pokojnem Jožetu Pokornu ta stari izrek ne veljal, ne veljal v toliko, ker o njem tudi za življenja ne bi mogli govoriti nič slabega, bil je namreč posebej dobra. Bil je človek, ki je vse življenje ohranil dostojanstvo in vrednost trdnega značaja in prepričanja, premočrtnosti in resnicoljubnosti, človek, ki se je raje umaknil, kot da bi z lažno govorniško spret-nostjo zagovarjal nekaj, kar je bilo v nasprotju z njegovim prepričanjem in pojmovanjem resnice. S svojo pridnostjo, resnicoljubnostjo in zvestobo je služil slovenskemu narodu tam, kjer je vedel, da mu more najboljše služiti. Bil je preveč zakoreninjen v času, iz katerega je zrasel, in v razmerah socialne bede in krivic, proti katerim se je boril, da bi mogel zatajiti v tem boju pridobljeno tovarišstvo, da bi zamenjal trenutni uspeh s solidnostjo, se pravi s poštenostjo in vestnostjo, zanesljivost z advokatsko eleganco, preskušene

vrednote z modnimi gesli, življenjsko modrost z zvijačno igro in goljufivo uglajenostjo. Vzlic temu pokojni Jože Pokorn ni bil mož od včeraj za včeraj, mož, ki bi trmasto vztrajal na togih stališčih, marveč je živel iz tega, kar je zmerom veljalo in kar je dobivalo novo veljavo. Kot odvetnik, kot minister za pravosodje v prvi slovenski vladi, kot vseučiliški profesor, kot prijatelj ali slučajni znanec, je zmerom bolj služil, kot ukazoval, zmerom ostro razločeval resnico od neresnice, nikoli odrekel pomoči, čeprav je šlo pri tej morebiti le za nasvet ali pobudo. S tem si je pridobil zaupanje in iskreno prijateljstvo.

Zadnje čase je bil osamljen; tudi prijatelji so ga le poredkoma obiskovali, da se mu ne bi bolezen poslabšala. Tako je živel daleč od vsega tistega, kar razburja naše vsakdanje življenje, vnaša vanj nemir in skrb, tudi upanje. Tisti, ki smo ga preživeli, vemo da je po njem ostalo tisto, kar je bil, kar je hotel, za kar se je prizadeval. Ostal nam bo v spominu kot pošten in skromen, dober in pravičen, vdan in veren človek, zvest in plemenit prijatelj. V tem nam je zapustil velik zgled.

Življenjska pot prof. dr. Jožeta Pokorna se je začela v Ljubljani, kjer se je rodil 17. marca leta 1904 in se je v njegovem rojstnem mestu tudi končala 16. decembra 1972. Izšel je iz skromnih razmer številne družine ljubljanskega predmestja, ki jo je oče preživljal s trdim čevljarским delom. Zgodaj je spoznal

Dr. Jože Pokorn

revščino in krivico, življenje predmestnega proletariata, njegov boj za vsakdanji kruh, ob tem boju pa tudi upravičene zahteve delovnega človeka po trajni in pravični rešitvi njegovega položaja. Razmišljajoč o vsem tem je rasel iz dijaka in študenta in zorel v človeka, ki je čedalje bolj vedel, kakšno delo ga v življenju čaka. Leta 1925 je diplomiral na visoki šoli za svetovno trgovino na Dunaju, se zatem posvetil še študiju prava in bil leta 1931 promoviran za doktorja prava na ljubljanski pravni fakulteti. Najprej je bil v službi krajši čas v Beogradu, potem v Ljubljani, nato je odprl v Škofji Loki odvetniško pisarno, ob nemški okupaciji pa se je preselil v Ljubljano. Že v tem obdobju se je živo zanimal za gospodarska, finančna in socialna vprašanja ter o njih pisal v revijah »Beseda« in »Dejanje«. Dr. Pokorn se je zgodaj pridružil gibanju krščanskih socialistov, ki se je prav tista leta čedalje trdovratneje spopadalo z izkoriščevalskimi podjetniki, organizatorji stavke in se povezalo tudi z drugimi sorodnimi gibanji, ki so se borila za pravice delavcev in nameščencev. To je bilo hkrati obdobje najbolj razgibanega dela krščanskih socialistov, ki odseva tudi v tedanjem tisku, zlasti v njihovem glasilu »Delavski pravici«, ki ji je cenzura čedalje pogosteje »belila« strani. Krščansko socialno gibanje je imelo tedaj močno oporo ne le v delavstvu in v notranje trdni organizaciji Jugoslovanske strokovne zveze, marveč tudi v odličnih predstavnikih inteligence, če navedemo samo nekaj imen: Aleš Stanovnik, na katerega je pokojnega Pokorna vezalo še posebno prijateljstvo, dr. Tomaž Furlan, Žumri, Miro Jeršič in domala celoten krog sodelavcev poznejše revije »Dejanje« s Kocbekom na čelu ter akademskega društva »Zarje«. Ta krog je bil med soustanovitelji Osvobodilne fronte in sestavni del njenega jedra tako v ilegali kakor v partizanih. Za Pokornov odnos do delavskega gibanja v desetletju pred drugo svetovno vojno, je značilno, kar je v spominskem članku zapisal dr. Joža Vilfan, dasi smo njegovi prijatelji te stvari sami dobro poznali: »Po svoji nagoni naravnosti na preobrazbo družbe, po svoji miselni opredelitvi v družbenih, zlasti ekonomskih vprašanjih, po svojem pojmovanju krščanskega socializma na Slovenskem je imel svoje prijatelje tudi med komunisti. Sam vem, kako je bil v tem svojem prijateljstvu širok, kako je znal denarno pomagati in s tveganjem za lastne poklicne interese tudi drugače v sili priskočiti na pomoč. Posebej pa je v tem oziru znamenita njegova udeležba v obrambi pravic delavskih zaupnikov, mnogih med

njimi članov KPS, ki so bili protizakonito odpuščeni iz kranjskih tovarn ob veliki tekstilni stavki leta 1936. Tudi potem, ko so ti tovariši ostali izprti iz vseh slovenskih tekstilnih tovarn — podjetniki so jih dali na črno listo — in si pomagali na ta način, da so ustanovili Tekstilno zadrugo v Podnartu, se je skupaj z dr. Alešem Stanovnikom hotel javno z njimi sodalizirati in je demonstrativno postal njen član« (Delo 27. dec. 1972).

Med okupacijo je bil dr. Jože Pokorn v odboru poverjeništvu skupine krščanskih socialistov, ki je bilo v Ljubljani povezano z vodstvom OF. Pri vsem tem delu je bil trezen presojevalec v najbolj kritičnih okoliščinah ilegalnega dela, se redno udeleževal pogovorov, svetoval in pomagal, kjerkoli je bilo treba. Njegov brat zdravnik Mirko je padel v roški ofenzivi. Po razsulu Italije je šel v partizane, kjer je na osvobojenem ozemlju delal v Znanstvenem inštitutu, bil član študijske komisije SNOS v Beli Krajini, kjer je sodeloval pri reševanju mnogih strokovnih zadev nastajajoče ljudske oblasti, zlasti financ in denarništva. Po zmagi se je vrnil v Ljubljano kot član prve slovenske vlade, v kateri je bil minister za pravosodje. Ko je leta 1951 prenehal z delom v politično-izvršilnih ustanovah, je postal redni profesor ekonomske fakultete. Zdjaj se je šele lahko popolnoma posvetil študiju ekonomskih in posebej finančnih, to je denarnih vprašanj. Kmalu po izvolitvi za rednega profesorja je izdal knjigo Uvod v finance (1953), ki je izšla tudi v srbohrvatskem prevodu. S tem delom se je prof. Pokorn uveljavil v jugoslovanski ekonomski strokovni javnosti. Vzporedno s tem je objavljial razprave v slovenskih in drugih revijah, pripravljial skripta za študente in se posvečal drugim raziskovalnim nalogam. Njegovo najpomembnejše delo, ki je plod mnogoletnega raziskovalnega dela, je knjiga Denar in kredit v narodnem gospodarstvu (1967); kot priznanje za to delo je dobil Kidričevo nagrado. Svojim študentom pa ni bil samo odličen predavatelj, strokovno razgledan profesor, marveč tudi dober pedagog in skrben mentor. S svojim pedagoškim in strokovnim delom je odločilno vplival na izobrazbo ekonomistov, ki so študirali na fakulteti v letih 1951 do 1967, ko je šel v pokoj.

Uredniku Mohorjeve družbe je rad ustregel, kadar ga je naprosil za kakšen prispevek.

Pokojni profesor dr. Jože Pokorn je opravil veliko delo in zapustil dragoceno dediščino. Njegov človeški lik pa nam bo ostal v lepem spominu.

Jakob Soklič

Dne 23. decembra 1972 je mariborski škof Maksimilijan Držečnik v spremstvu mnogih duhovnikov in velike množice vernikov pokopal Jakoba Sokliča, dolgoletnega župnika v Slovenjem Gradcu, častnega dekana in častnega kanonika mariborskega stolnega kapitlja ter znanega prosvetnega, kulturnega delavca in zgodovinarja. Njegovo ime in delo je tesno povezano ne le z dušnopastirsko službo, marveč tudi s splošnim kulturnim razvojem mesta Slovenj Gradec, kar med drugim zlasti priča njegov muzej, ki ga sploh imenujejo »Sokličev muzej«. Pokojni Jakob Soklič je bil dolgoletni sodelavec in prijatelj pisatelja Ksaverja Meška in njemu se imamo zahvaliti, da je v sestavi imenovanega muzeja tudi Meškova soba, ki jo je po pisateljevi smrti uredil Soklič sam in v njej zbral dragoceno Meškovo zupščino. Mešku posvečena spominska soba je bila odprta 31. oktobra leta 1965. V Književnem glasniku nam je leta 1964 Jakob Soklič opisal zadnje dneve Ksaverja Meška in nam tako ohranil dragocen spomin na pisateljevo slovo od zemskega življenja, slovo od Slovenjega Gradca.

Jakob Soklič je bil po rodu Gorenjec, doma na Bledu, kjer se je rodil 7. maja leta 1893. Po gimnazijski maturi v škofovih zavodih v Št. Vidu nad Ljubljano je v letih 1914 do 1918 študiral bogoslovje v Gorici in Ljubljani, kjer je bil leta 1917 posvečen v mašnika. Po končani prvi svetovni vojni je več let služboval v tržaški škofiji kot kaplan, tako najprej v Hrušici pri Podgradu, kjer je ostal do marca leta 1922, nato je bil dve leti kaplan v Škednju, od leta 1924 je bil župnik v Klanecu, od koder so ga marca leta 1928 izgnale fašistične oblasti. V Jugoslaviji je bilo njegovo prvo službeno mesto v Št. Vidu pri Ptujju, kjer je bil župnik do leta 1933, ko je bil premeščen za mestnega župnika in dekana v Slovenj Gradcu. Tu je delal in živel do svoje smrti razen štirih let izgnanstva, ki jih je prebil na Hrvaškem in v Stični na Dolenjskem. Za časa triletnega bivanja v stiškem samostanu (1941—1943) je na ljubljanski univerzi študiral umetnostno zgodovino.

Pokojni je povsod pustil trdne spomenike svojega prizadevnega dela. Svojim faranom v tržaški škofiji je utrjeval ne le versko prepričanje, marveč tudi narodno zavednost in ljubezen do materinega jezika. Ko so ga fašisti izgnali leta 1928 iz Klanca, so ga domačini kljub prepovedi spremljali do zadnjih vaških

hiš, tako je bil priljubljen. O tem slovesu iz Klanca je zapisal — 20. marca 1928 je zadnjičkrat maševal —: »Ob petih sem maševal pri zaprtih vratih, a ljudstvo je vdrlo v cerkev in bilo pri moji zadnji maši v Klanecu. Po sv. maši sem obhajal več kot sto vernikov in se poslovil od njih...« Spomine na bivanje med primorskimi Slovenci je popisal v knjižici »Istra kliče«, ki jo je v letu njegovega izгона iz Klanca pri Kozini izdala tedanja Jugoslovanska Matica v Ljubljani. Knjižica potrjuje, kako je Soklič tudi po izgnanstvu ostal povezan s primorskimi rojaki. Pridno je sodeloval v glasilu emigrantskega gibanja »Istra«.

Kot župnik v Št. Vidu pri Ptujju je veliko pomagal preprostemu ljudstvu, ki so ga gospodarsko izkoriščali in narodnostno ogrožali nemški meščani iz Ptujja. Po njegovih prizadevanjih so v tem kraju zgradili prosvetni dom in ustanovili slovensko kmečko hranilnico in posojilnico. Ko je prišel za župnika v Slovenj Gradec, se mu je poleg dušnopastirskega dela odprlo novo delovno področje: odkrivanje zgodovinskih in umetnostnih spomenikov. Odkril in opisal je Straussovo slikarsko šolo, Scoblovo slikarsko in kiparsko delavnico v tem mestecu v Mislinjski dolini, kovnico denarja oglejskih patriarhov in o vsem tem pisal v Časopisu za zgodovino in narodopisje, v Slovenskem zborniku (1955) ter v drugih publikacijah. Kot vnet zbiratelj zgodovinskega, arheološkega, kulturno-zgodovinskega in umetniškega ter drugega pomembnega gradiva je sčasoma spremenil slovenjegraško župnišče in pravi muzej, ki je postal zanimiva privlačnost celo za inozemce; leta 1969 si ga je ogledal tudi maršal Tito. Vzporedno s tem je Soklič skrbel tudi za dostojno ohranitev kulturnih spomenikov, njegova skrb in ljubezen je še posebno veljala razkošni baročni župnijski cerkvi, gotski cerkvi sv. Roka in srednjeveškimi freskami. To razgibano področje njegovega delovanja je dalo slovenjegraški javnosti pobudo, da so svoje mestece razvili v pomembno kulturno središče, ki je zaslovelo z znamenito mednarodno razstavo pod pokroviteljstvom UNESCO. Slovenj Gradec je še danes mesto, ki privablja umetnike, da v njem razstavljajo svoja dela. Zaradi izredne delavnosti, zaradi velikih zaslug na versko-vzgojnem, kulturnem in prosvetnem področju bo ostal zlasti v zgodovini Slovenj Gradca zapisan na vidnem mestu. Številni prijatelji širom po Sloveniji, zlasti še na Primorskem, pa ga bodo zaradi njegovega prikupnega značaja, iskrenosti in požrtvovalnosti ohranili v lepem spominu.

Profesor Jože Košir

Na nedeljo dne 18. februarja 1973 je po dolgi bolezni v 66. letu starosti zaključil svoje zemeljsko popotovanje profesor Jože Košir. Z njim je legel v grob eden zvestih dolgoletnih mohorskih sodelavcev. Skoro vsa povojna leta je z veliko natančnostjo pripravljaj vsakoletni koledar svetnikov in praznikov, torej dokaj zapleteno delo, če naj je obsegalo vse tisto, kar so mohorjani želeli imeti v njem. Še ob zadnjem srečanju, preden je šel ponovno v bolnišnico, iz katere se ni več vrnil, je spet obljubil, da bo za letošnji koledar napisal prispevek o mnogih izkušnjah in težavah pri pripravljanju svojega kalendarskega dela, če bo le dovolj pri moči in zdravju. Bolezen in trpljenje sta ga strla prej, preden je mogel izpolniti urednikovo željo.

Rodil se je 30. avgusta leta 1907 v Ljubljani; tu je tudi končal gimnazijo in bogoslovne študije ter pel novo mašo na god svetih apostolov Petra in Pavla 29. junija leta 1930. V duhovniški službi je bil na mnogih krajih; najprej je bil kaplan v Kranju, potem prefekt pri dijakih v Marijanišču v Ljubljani, nato pa dolga leta gimnazijski katehet na raznih ljubljanskih gimnazijah, med drugim za Bežigradom. Leta 1936 je postal suplent, leta 1940 pa profesor verouka. Ko ni bilo več rednega verskega pouka, je kot dušni pastir pomagal povsod, kjer je bila pomoč najbolj potrebna. Tako je hodil spovedovat, pridigovat in maševat v Tržič, na Jesenice, v Železnike, v Zali log, v Dražgoše, na Javor nad Sostrim, na Sv. Katarino in še kam drugam. To so bili skozi več let njegovi sobotni in nedeljski »izleti«, med tednom pa je bil tih uredniški svetovalec, sodelavec in knjižničar pri verskem listu Oznanilo, po njegovi ukinitvi pa najprej knjižničar škofijske knjižnice, nato pa knjižnice teološke fakultete. Obe knjižnici je temeljito poznal in je tako lahko takoj vsakemu prijazno ustregel s knjigo, ki jo je želel imeti. Škoda, da se je temu delu tako zgodaj, čeprav nerad, odpovedal. Ne ena ne druga knjižnica ni dobila tako razgledanega naslednika. Poslej se je s tem večjo vnemo posvetil svoji župniji pri Sv. Trojici, ki je bila ustanovljena leta 1966, in sestram uršulinkam. Kot prvi župnik te mlade župnije je vzorno skrbel zanjo, za njen duhovni razvoj in sploh za delovanje novega župnijskega občestva, pri čemer so mu bile v veliko pomoč sestre uršulinke. V zasilni župnijski pisarni kar v zakristiji in veroučni učilnici, je bil na razpolago ne le svojim faranom, marveč tudi drugim neštetim Ljubljan-

Profesor Jože Košir

čanom, ki so ga radi poiskali za razgovor, za nasvet ali za kakšno drugo duhovno oporo. Koliko tihih obiskov k bolnim in umirajočim je opravil in jim prinesel poslednje tolažbe! V razmeroma kratkem času je marsikaj tudi posrečeno preuredil v cerkvi: oskrbel ji je centralno kurjavo, temna okna je zamenjal s svetlimi, postavil začasni daritveni oltar, na novo je razporedil spovednice, za mlajše udeležence bogoslužja je oskrbel primerne stole v bližini oltarja itn. Kot študent in duhovnik, dokler je še mogel, je pogosto zahajal v planine, najraje v svoj skriti in priljubljeni Martuljek, kjer so mnogi ob njem našli utehe in morda tudi Boga. Kot profesor verouka je bil z dijaki in stikih tudi v poletnih mesecih, jih vodil na planino Žingarico ali k Finžgarjevi Murki, kjer jim je ta zmerom rad govoril o delu za narod, o slovenski zgodovini, o pomenu narodne in verske vzgoje in še o čem drugem, saj je Finžgar znal s svojo živo in nazorno govorico pritegniti mlade poslušavce in jih navdušiti za lepe vzore.

Za veliko delo, ki ga je opravil v šoli, na prižnici, v uredništvu Oznanila in na številnih farah kot »leteči« dušni pastir, ni nikoli iskal priznanja. Dasi je kot Ljubljančan imel izredno veliko znanecv in prijateljev, ki so ga radi imeli in spoštovali, je ostal do zadnjega tih in skromen. Bolezen srca, ki ga je mučila

zadnja leta, mu je prinesla veliko trpljenja, ki se je zadnje čase še povečalo, da se je moral čedalje pogosteje umikati v tišino doma, naposled ga je prisilila, da je iskal zadnje pomoči v bolnišnici, kjer je vdan v božjo voljo v Gospodu zaspal z zadnjo prošnjo: Naj me Bog vzame k sebi.

Kakor si je v oporoki želel čim skromneje iti s tega sveta, mu ljubljanski nadškof dr. Jožef Pogačnik te želje ni mogel izpolniti. Preveč dobro je poznal njegovo delo, da ga ne bi pospremil na njegovi zadnji poti dne 20. februarja 1973. Že maša zadušnica na dan pogreba je privabila množico vernikov njegovega župniškega občestva, da je bila uršulinska cerkev kljub delavniki polna. K pogrebu v zgodnjih popoldanskih urah pa je prišlo toliko ljudi, da je bil sprevod kakor mogočna manifestacija vernih in nevernih dobrih ljudi, ki so se tako z ljubeznijo in hvaležnostjo oddolžili pokojnemu za vse lepo in dobro, za prijateljska in duhovna srečanja ter tako počastili njegov spomin.

Kadar bomo listali po mohorskih koledarjih zadnjih dvajset let, se bomo spominjali tudi deleža pokojnega prof. Koširja, ki ga jim je prispeval, čeprav njegovo ime ni bilo posebej omenjeno. Bog mu bodi plačnik za vse!

Primarij dr. Jože Žitnik

Na svoj godovni dan je umrl primarij dr. Jože Žitnik, na prvi letošnji pomladanski dan pa so ga pokopali na Žalah v Ljubljani. Zgrizel ga je rak, »bolezen naših dni«, kot jo je sam imenoval in jo je več kot trideset let s pravo zagnanostjo raziskoval, zdravil in jo pri skoraj nešteti bolnikih preprečeval ali vsaj skušal z operacijo zaustaviti njeno pošastno razraščanje v različnih tkivih ali organih človeškega telesa. Do zadnjega je bil v službi bližnjega, mu pomagal, ga reševal, spremljal usode bolnikov, ki posledicam te bolezni niso mogli ubežati in bil srečen ob srečanju s hvaležnimi ozdravljenici.

Primarij dr. Jože Žitnik se je rodil 14. novembra leta 1906 v Šmarju pri Ljubljani kot osmi otrok v družini, ki se je trdo prebijala na prgišču zemlje, in nam je dala tudi duhovnika, rajnega stopiškega župnika Franca Žitnika. Klasično gimnazijo je dokončal v zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu in je bil vse življenje ponosen na to, da je bil zavodar. Medicino je študiral najprej v Ljubljani, kjer je napravil tudi prvi rigoroz, nadaljeval in končal pa v

Gradcu, kjer je bil v marcu leta 1932 promoviran. Od začetka leta 1933 do konca leta 1935 je deloval v bolnišnici za ženske bolezni in porodništvo in na I. kirurškem oddelku splošne bolnišnice v Ljubljani, nato pa do marca 1941 na kirurškem oddelku splošne bolnice v Mariboru. Po vrnitvi iz vojnega ujetništva v septembru leta 1941 je bil sprejet v Zavod za raziskovanje in zdravljenje novotvorb v Ljubljani, naslednje leto pa napravil specialistični izpit iz kirurgije. Zdaj se je ves posvetil onkologiji, raziskovanju in zdravljenju raka, in poleg dr. Cholewe, prvega ravnatelja tega zavoda, postal drugi kirurg-onkolog v Sloveniji. Po zgodnji smrti dr. Cholewe je ostal edini in polnih petnajst let ni imel vrstnika na področju svoje dejavnosti, ki bi mu bil v pomoč. Njegovi stanovski tovariši so v poslovnih besedah od pokojnika javno priznali, da je bil najboljši kirurg-onkolog v Sloveniji. Leta in leta je operiral skoro vsak dan, spremljal potek zdravljenja ob bolniški postelji, delal v ambulanti, se posvetoval z zdravniki diagnostiki in terapevti drugih strok, zraven pa spremljal najnovejša dognanja na področju onkologije, jih preverjal in skušal prenesti v svoje delo. Ob vsakdanjem sprotnem strokovnem delu, ob študiju najnovejših izsledkov, ob lastnih izkušnjah in ob kritičnem mnenju sodelavcev se je dr. Žitnik izoblikoval v kirurga z jasnimi pregledom o osnovnih načelih in posebnostih onkološke kirurgije. Leta 1958 je postal primarij na Onkološkem inštitutu v Ljubljani, leta 1964 pa se je nekaj časa izpopolnjeval na medicinsko-radiološko-kirurški kliniki v Hamburgu, od koder je prinesel nove izkušnje v svojo pionirsko kirurško dejavnost na Onkološkem inštitutu.

Kljub vsakdanjemu tekočemu strokovnemu delu tako v operacijski sobi kakor ob bolniški postelji je primarij Žitnik še našel časa, ki ga je posvetil zdravstveni prosveti. Napisal je več člankov s področja onkologije, jih objavljaval v raznih zdravstvenih publikacijah in zbornikih, se udeleževal kongresov onkologov, na njih predaval (n.pr. v Skopju in Sofiji), pisal ocene, referate, poročila in izdal več samostojnih publikacij, med katerimi je vsekar najpomembnejša »Rak — bolezen naših dni«, ki jo je izdala Mohorjeva družba kot redno knjigo leta 1966. Ko sem mu prigovarjal, naj se loti tega dela, je skrajja zmajeval z glavo, naposled se pa odločil in čez malo časa že prinesel zasutek poglavij. Knjiga je napisana s tisto razgledanostjo in jasnostjo, ki sta izvirali iz njegovih dolgoletnih spoznanj in izkušenj. V njej je med drugim prikazal svoje

Primarij dr. Jože Žitnik

široko gledanje na zdravljenje raka in poudaril, da je treba začeti boj proti tej bolezni že pri zdravem človeku. Knjiga je plod njegovega večletnega dela, bogatih izkušenj in strokovnega študija in je sploh prvo delo te vrste ne le v Sloveniji, marveč v Jugoslaviji. Bila je in je še dragocen spis in pomemben prispevek k naši zdravstveni literaturi, »razumljiva vsakemu laiku, poučna za dijake in študente medicinskih šol, zanimiva in uporabna za vse tiste, ki bi želeli iz nje črpati snov za prosvetljevanje ljudstva o raku. Želeti je res, da bi ta knjiga prišla v roke vsakomur, saj je pravilna poučenost ljudi o raku eden najpomembnejših dejavnikov za uspešno zatiranje te bolezni...« (Iz ocene prof. dr. Božene Ravnikarjeve).

Pokojni primarij Jože Žitnik pa nam bo ostal v spominu predvsem kot dober in žlahaten človek, preprost in skromen. Hudi udarci, ki so ga zadeli v življenju, ga niso strli, marveč okrepili in požlahtnili. V delu za bližnjega je našel vso uteho. Do vsakega bolnika je bil prijazen in ga s to prijaznostjo, ki je izhajala iz toplega čustva, spremljal vso pot zdravljenja, od diagnoze do operacije in nadaljnega poteka zdravljenja. Koliko hvaležnih ozdravlencev in ozdravljenk, ki jim je z zdravlje-

njem ali s spretnim kirurškim posegom rešil življenje, ga je spremljalo na njegovi zadnji poti! Od njegovih najožjih sodelavcev smo slišali v spominskem govoru, da je šlo skozi njegove roke na stotine primerov raka na dojki in na stotine žensk, ki so obolele za to boleznijo, mu dolguje zahvalo za ozdravljenje.

V boju proti raku je vztrajal do zadnjega. Ko je bil mesece pred smrtjo že sam hudo bolan, je vztrajno, občudovanja vredno opravljal svoje zdravniško delo in dejansko omahnil v njem.

Pokojni je bil vse življenje prepričan kristjan. Mimo zdravniške etike mu je bilo krščanstvo tudi ena izmed prvin, iz katere je hranil svojo ljubezen do bližnjega. Za to se mi zdi pomenljivo posvetilo njegove knjige »Rak — bolezen naših dni« svojima: materi in očetu, ki sta mu dala, da je prav gledal svet in tako spoznal večnostne zakone, kako vodijo in uravnavajo življenje. Vdan temu spoznanju je živel in delal.

V spomin Juriju M. Trunku

Pred štirimi leti smo se ga spomnili v mohorskem koledarju ob njegovi devetindesetletnici, želeč mu, naj bi zdrav in čil dočakal stoletnico svojega življenja. Ugledni koroški Slovenec in duhovnik je 1. septembra 1970 dopolnil 100 let. Dne 12. marca letos pa je prišlo iz San Francisca v Kaliforniji brzobjavno sporočilo, da je tam umrl najstarejši slovenski duhovnik Jurij Trunk, star 103 leta. Z njim je legel v grob mož, ki se je veliko prizadeval za pravičen izid koroškega plebiscita, po njegovem nesrečnem in krivičnem izidu pa vztrajno deloval med koroškimi Slovenci, dokler se ni moral umakniti, a je tudi v tujini ostal tesno povezan s svojo domovino do smrti.

Pri Zavrniku se je reklo hiši v Bačah, v kateri se je Trunk rodil 1. septembra 1870 kot peti otrok v zavedni slovenski družini. Krščen je bil na Zilji, v šolo je hodil v Loče, četrtri razred je končal v Beljaku, prav tam tudi tri gimn. razrede, od 4. razreda dalje je bil gojenec malega semenišča v Celovcu. Kot sedmošolec se je leta 1890 udeležil prvega shoda slovenskih abiturientov v Ljubljani, na kateri so bili povabljeni tudi hrvaški abiturienti. Po maturi je šel v celovško bogoslovje in 28. julija 1895 pel novo mašo v Bačah. »Svečenik sem postal in svečenik bom ostal,« je pozneje večkrat izjavil in zapisal tudi v svojih

spominih. Sredi avgusta istega leta je nastopil duhovniško službo v Vetrinju pri Celovcu, kjer je imel že prvi teden politični spopad, ki so se potem vrstili vsa leta njegovega delovanja na Koroškem. Zaradi narodne zavednosti je bil zmerom tarča prenapetežev, ki so znali doseči, da ga je krški (celovski) ordinariat premeščal iz enega kraja v drugega: iz Vetrinja v Šmohor, zatem nazaj v Vetrinje, nato v Spodnji Dravograd. Ker je bil že od bogoslovskih let bolj rahlega zdravja, je odšel za nekaj časa v zdravilišče v Brixen na Tirolskem. Dne 1. nov. 1896 je bil nastavljen za upravitelja v Kazazah, majhni samotni župniji v Podjuni dolini. V Kazazah je ustanovil posojilnico in žitno zadrugo, zraven pa še pomagal pri posojilnici v Sinči vasi. Naslednje leto je kot dušni pastir pomagal nekaj časa na božjepotnih Višarjah in se nato vrnil za kaplana v Šmihel pri Pliberku. Avgusta leta 1898 je prišel zopet v Kazaze, kjer je postal župnik; tu je dve leti poučeval tudi v šoli. Septembra leta 1904 je bil imenovan za mestnega župnika pri Sv. Križu v predmestju Beljaka. Ko je Trunk prišel v Beljak, je mesto štelo okoli 18.000 prebivalcev. Narodnostne razmere v mestu opisuje Trunk v Spominih takole: »Slovensko mesto (Beljak) nikakor ni bilo, niti ne čisto nemško, ampak na zunaj vse le nemško. Po narodnosti bi bilo pet do šest tisoč Slovencev v mestu. Pri ljudskem štetju leta 1910 nas je bilo Slovencev le nekaj nad — trideset, pa so vsakega posebej tirali pred komisijo in nam zapretili z ričetom, ker smo goljufivo navedli! Rubrika 'občevalni jezik' je satanska poteza!« V slovenski fari v predmestju Beljaka je Trunku uspelo, da je razgibal prosvetno in politično življenje Slovencev v tem mestu. Nemškim nacionalistom je bil zato trn v peti in so ga skušali odstraniti že pred prvo svetovno vojno kot »Hauptmacherja« — tako so ga sami imenovali — vseh Slovencev na območju njegovega službenega delovanja.

V teh letih je Trunk veliko potoval; leta 1906 je obiskal Egipt in Sveto deželo, spomladi leta 1909 pa se je prvič odpravil tudi v Ameriko, ki je nanj napravila tak vtis, da se je po vrnitvi v Beljak že v oktobru istega leta drugič napotil tja in se vrnil konec aprila 1910. V maju naslednjega leta se je že tretjič odpravil v Ameriko; tokrat je videl dober del Kanade. Na teh potovanjih se mu je nabralo toliko gradiva, da je že imel v načrtu napisati knjigo. Ker je hotel v delo vključiti čim več podatkov o življenju Slovencev v Ameriki, je odšel septembra leta 1911 četrtič v Ameriko in ostal tam dober mesec.

Med prvo svetovno vojno, ki jo je prebil kot župnik romarske cerkve Sv. Križa v Beljaku, so Trunka nepretrgoma preganjali, ga obtožili celo sovražnih protidržavnih dejanj in ga zaprli skupaj s slovenskim poslancem Francetom Grafenauerjem, pisateljem in duhovnikom Fr. Ksaverjem Meškom in drugimi Slovenci. To je bil čas, o katerem piše v Spominih, ko je »ovaduhov v hlačah in krilih mrgolelo okrog nas kakor čebel okrog matice, kadar je roj« (str. 71). Obdolžili so ga, da ima v grobnici pod cerkvijo speljan »telefon, ki deluje noč in dan... in menda tudi podzemeljski rov tja do Zilje k svojemu vrednemu izdajalcu Mešku, ki ga je podaljšal tja do laške meje.« Vojska je z dvojnimi kordonom obdala cerkev, župnika Trunka so stražili štirje orožniki in naredili preiskavo. V grobnici pod cerkvijo niso našli drugega kakor mrtvaške lobanje in kosti. Ker tu niso našli telefona, so ga iskali v tabernaklju in med orglami, a ga tudi tam niso našli. Vohljači vseh časov imajo povsod enako velike oči — za denar seveda. Sredi marca leta 1916 so ga zaprli v isto ječo kakor Meška, ne da bi vedela drug za drugega. Naslednji mesec so ga poslali v »konfinacijo« na Jezersko, kjer naj bi opravljal službo duhovnega pomočnika. S tem je bilo Trunkovega »dvanajstletnega župnikovanja pri Sv. Križu konec, bržkone tudi konec župnikovanja zadnjega slovenskega župnika na tej božji poti, kamor je prihajalo in morda še prihaja 90 odstotkov Slovencev« (str. 106).

Na Jezerskem je ostal od 12. aprila 1916 do 1. januarja 1917, ko je bil imenovan za žup-

Jurij Trunk

nika v Borovljah. Dobil je namreč namig, naj se pri razpisu poteguje za to faro. V Borovljah, kjer ni bil nikoli z dušo, kakor je sam zapisal, je bil spet v veliko spotiko nemškutarjem. Tu je dočakal konec vojne in vse burne dogodke po njej, vse boje za Koroško in nesrečni plebiscit. Ko so Slovenci 26. oktobra 1918 v Borovljah ustanovili Narodni svet, je postal ne le njegov član, marveč tudi občinski načelnik. Kot izvedenec se je naslednje leto udeleževal na jugoslovanski strani mirovne konference v Parizu. Žal je bilo o usodi Koroške tedaj že vse naprej določeno. Po vrnitvi ga je jugoslovanska vlada imenovala za člana plebiscitne komisije v Celovcu in tako je lahko od blizu opazoval delo komisije. Odmeve na te dogodke — najbolj žalostne v njegovem življenju — je opisal v svojih Spominih, kjer je med drugim zapisal, da so bili dnevi po plebiscitu 10. okt. 1920 »dnevi obupnega joka in ihtenja, da je segalo do neba, dnevi tarnanja, bridkosti in strahu, kakor ga zgodovina evropskih narodov od turških vpadov sem še ni zabeležila...« Žalostna obletnica tega plebiscita leta 1970 je bridko sopadla s Trunkovo stoletnico.

Nemški šovinisti so se po plebiscitu le še bolj razbesneli in so preganjali ter tudi fizično napadali vse, kar je bilo slovenskega. Žrtev njihove surove podivjanosti je bil tudi Trunk, ki se je moral umakniti iz Beljaka in se zateči na svoj dom v rodne Bače. O tem je zapisal takole: »Vsak dan je prinesel kako klobuto. Požiral sem in trpel. Držal sem se doma, niti najozjih sorodnikov v vasi nisem obiskoval...« Pritisk se je večal s preiskavami in zasliševanji. »Domovinska sveta«, organa osrednje deželne protislovenske organizacije Kärntnerheimatdiensta v Ločah ob Baškem jezeru in v Borovljah sta celo zahtevala, da se mora Trunk umakniti s Koroške in je naposled na zahtevo »sveta« v Ločah Trunk po 10. decembru 1920 v treh dneh moral zapustiti domačo občino. Umaknil se je v Celovec, kjer ga je krški ordinariat prisilil, da je 51 let star zaprosil za upokožitev. S Koroške se pa ni hotel umakniti. Bil je med prvimi, ki se je lotil obnove slovenskega kulturnega in političnega življenja na Koroškem. Sad teh prizadevanj je izdajanje novega lista »Glas pravice«, ki ga je kmalu zamenjal časnik »Koroški Slovenec«; ta je izhajal do napada nacistov na Jugoslavijo leta 1941. Vendar Trunk tudi v Celovcu ni imel miru pred nasprotniki, ki so mu naposled onemogočili bivanje v ljubljeni Koroški. Tako se je 20. julija 1921 odpravil v tujino, v Ameriko, v upanju, da »le za nekaj let mor-

da«. To upanje se mu tudi po drugi svetovni vojski ni izpolnilo. Tako je ostal polovico svojega dolgega življenja v Združenih državah Amerike, mislil na rodno Koroško in čakal ure njene boljše usode. V Spominih je zapisal: »V Ameriko sem prišel kot naseljenec, vendar z mislijo, da se utegnejo razmere spremeniti, pa se vrnem. Kmalu vidim, da bo na Koroškem ostalo, kakor je nastalo, in je...« Z domovino je ostal Trunk v rednih stikih. Koroške Slovence je prepričeval, kakšna škoda bi bila, če bi se vključili v nemško krščansko socialno stranko, kot so to hoteli njegovi predstojniki. Zagovarjal je načelo, da se morajo Slovenci samostojno politično organizirati, sami zastopati svoje koristi, sami zahtevati svoje pravice ter se temeljito spoprijeti s političnim delom. Celovec naj tudi v prihodnje ostane središče. Poživiti je treba delovanje slovenskih prosvetnih organizacij, kjer jih ni, jih je treba ustanoviti, zajeti je treba vse slovenske zadrage in ustanoviti gospodarsko centralo v Celovcu. To je bil Trunkov program.

Ko je prišel v Ameriko, ga je bolela misel, da je brez domovine. V Spominih piše: »Zdaj sem čisto sam na nepregledni severodakotski preriji. Le cerkvica in Bog v njej sta mi sosed. Srečen in zadovoljen sem, a vendar — brez domovine.« Tri leta je prebil v Fuldi blizu Bervicka v North Dakoti, nato se je preselil na slovensko župnijo v Leadville, Colorado, kjer je ostal 22 let, do 1. septembra 1946, ko se je preselil v mesto San Francisco v sončni Kaliforniji. Ob najljubši pesmi »N'mav čriez izaro, n'mav čriez gmajnico«, ki jo je zložil in uglasbil njegov rojak župnik Franc Treiber, pela pa kot mlada deklica prva njegova mati, je do smrti premišljeval žalostno usodo svoje domovine Koroške.

Jurij Trunk se je zgodaj lotil pisanja. Za koroški list »Mir« je pisal podlistke. Za Mohorjevo družbo je napisal zbirko koristnih naukov za vsakdanje življenje, ki je izšla z naslovom »Bodi svoje sreče kovač« (Celovec 1904), molitvenik »Premišljevanje ob Rešnjem Telesu«, potopisne črtice s potovanja po Sveti deželi, ki so izšle leta 1911 pod naslovom »Na Jutrovem«. Nekaj prispevkov je objavil tudi v mohorskem koledarju, v večernicah in v Mladiki. O vtisih s svojega prvega potovanja po Ameriki je spisal v nemščini knjigo »Quer durch Amerika«. Leta 1912 je začelo izhajati v mesečnih zvezkih delo »Amerika in Amerikanci«, najbolj znano Trunkovo delo, ki so mu dale še posebno vrednost odlične Vavpotičeve ilustracije. Za slovenske časopise v Ameriki je pisal članke, razprave, opise, poto-

pise, dogodke itn. Za list »Amerikanski Slovenec« je do 1. septembra 1946 urejeval prispevke pod vzglavjem »Pisano polje«, dokler list v dotedanji obliki ni nehal izhajati. V okviru »Amerikanskega Slovenca« je izhajal tudi mesečnik »Novi svet«, pri katerem je Trunk sodeloval z uvodnimi članki. Bil je tudi sodelavec slovenskega dnevnika »Ameriška domovina«. Pri Mohorjevi družbi so izšli leta 1950 njegovi »Spomini«, spomini na lastno življenje in koroški plebiscit, v splošnem dragocen prispevek k podobi življenja in boja Slovencev na Koroškem v prvi četrtini 20. stoletja. Prof. Bogo Grafenauer jih je z obširnimi uvodom zgodovinsko dopolnil.

Dasi je bil Trunk odtrgan od domovine in je dobil ameriško državljanstvo, je tudi v Ameriki poudarjal: »Moja narodna zavest more biti le slovenska... Slovenec sem, Slovenec ostanem. Svečenik sem postal in svečenik ostal.« Tako je ta zavedni in prizadevni koroški Slovenec našel svoj zadnji dom daleč od rodne zemlje.

Dr. Josip Meško se je poslovil

Stanko Cajncar

V knjigi »Cerkev na Slovenskem«, ki je slovenskim ljudem bolj malo znana, čeprav je v nji mnogo zanimivosti, je ob imenu dr. Josipa Meška zapisano tole:

Rojen 14. 3. 1899 Sv. Tomaž pri Ormožu, posvečen v mašnika 28. 6. 1925, doktor bogoslovja (1931), stolni kanonik (1951), konzistorialni svetovalec (1951), ravnatelj škofijske pisarne (1961), generalni vikar (1962), papežev hišni prelat (1964), apostolski protonotar (1964), stolni prošt (1964).

Takega seznama visokih cerkvenih služb in časti ne premore noben tomaževski rojak; tudi njegov stric pisatelj Ksaver Meško se ni povzdignil tako visoko, čeprav bo najbrž tudi v prihodnje Sv. Tomaž znan v slovenskem svetu predvsem kot rojstni kraj znanega pisatelja in ne kot domovina rimskega protonotarja in mariborskega generalnega vikarja.

Navedeni seznam služb in časti je seveda pomanjkljiv. Kaplanska mesta (Šmarje pri Jelšah, Črenšovci in Sv. Magdalena v Mariboru) sploh niso navedena. Prav tako ni povedano, da je bil dr. Meško nekaj časa profesor pastoralne teologije na mariborski Teološki visoki šoli. Manjka tudi podatek o njegovem službovanju v Sarajevu v času okupacije. Če

se prav spominjam je bil pokojni kanonik dalj časa urednik duhovniškega lista »Vzajemnost« in vodja posebne dijaške skupine, ki je bila znana po svojem nemiru (kljub mirnosti voditelja). V kronikah mnogih župnij pa bo zapisano tudi to, da je ta in ta dan maševal, pridigal in spovedoval (dokler je bilo kaj dela) skromni visoki gospod dr. Meško iz Maribora. Saj so vsi dušni pastirji vse škofije vedeli za njegovo »obljubo«, da bo vsakomur, ki ga bo prosil za pomoč, ustregel, če bo le mogel. Mogel pa ni samo takrat, ko je obljubil že komu drugemu.

Midva sva bila rojaka, celo daljna sorodnika. Sošolca sva bila samo v mariborskem bogoslovju. Iz Lahonec (tako se pravi rojstni vasi dr. Meška) navadno niso pošiljali otrok v šolo k Sv. Tomažu, ampak k Svetinjam ali pa celo na Runeč (to je hrib v spodnjem delu Slovenskih goric, v župniji Velike nedelje). Iz te majhne šole smo se radi norčevali. Ker je stala na hribu, smo ji rekli »visoka šola na Runču«. Naš profesor verouka dr. Kociper je bil ponosen na to, da je bil že pred vstopom na gimnazijo »absolvent visoke šole na Runču«, za dr. Meška pa tega ne upam trditi, ker trenutno res ne vem, ali je hodil v šolo pri Svetinjah ali na Runču. Vem samo to, da v šolo pri Sv. Tomažu ni zahajal. Zato sva se v tem času komaj kdaj videla. Kot študent pa je prihajal k Sv. Tomažu, v cerkev in v društveno sobo (dvorane takrat nismo premgli). V gimnaziji je bil dve leti pred mano, ker je bil za leto starejši in ker so se njegovi starši prej odločili za vpis na srednjo šolo kakor moji. Ko sva bila študenta, sva se poznala bolj kot prosvetna delavca na kmetih kakor pa kot gosta iste mariborske gimnazije. V času vojne je bilo stikov manj, ker so tudi društva pešala in umirala. Bila sva še skupaj na primiciji rojaka Vinka Munda, potem pa je Jože Meško odšel k vojakom. Vojaščina mu je pobrala dve leti, ki ju ni mogel nadomestiti. Ker je naredil maturo isto leto kakor jaz, sva se oba precej istočasno odločala za pot v življenje. Kako sva končno pristala v istem mariborskem bogoslovju, to je popisano v »kroniki preproste slovenske družine«, ki sem ji dal naslov »Križnarjevi«. Tako sem prijatelj Pepku (tako smo mu pri nas doma rekli, čeprav je bil že velik gospod) postavil skromen spomenik že v kaplanski sobi v Košani, ko sem to svojo knjigo pisal. Ker le redkokdove, kdo je ta Jože Kralj, ki ga poskušava z Lojzetož Zalarjem pridobiti za vstop v mariborsko bogoslovje, bo kar prav, če bom v to osmrtnico tiste strani prepisal.

Popisovanje, kaj se je zgodilo v bogoslovju s prijateljstvi in poznanstvi iz časov srednješolskih let, ni moglo najti mesta v knjigi, ki je predvsem kronika kmečke družine. To nekako ni sodilo v zamisel o povesti kot celoti. Zato v Križnarjevih ni mogoče najti nadaljevanja našega izleta v Meškove gorice v Litmerku. Prav tako ni ničesar o Lojzetu (Žalarju) in Ivanu Kovaču (Janžekoviču), čeprav smo ostali dobri prijatelji in smo v hiši na Glavnem trgu marsikaj doživeli. Tudi o tem, kako smo obhajali Jožetovo in Lojzetovo primicijo, avtor Križnarjevih molči. Zaradi tega najbrž ni nastala znatna literarna škoda. O razlikah v mišljenju in čustvovanju, ki jih življenje z nujnostjo prinese, je težko govoriti, dokler so ljudje živi in še niso povedali vsega, kar jim je težilo srce.

O duhovnem razvoju dr. Meška bo le težko kdo napisal končno veljavno besedo. Bil je duhovno tako preprost, da se je dozdevalo, kakor da zanj problemov sploh ni. Bili so, najbrž prav tako težki in zamotani, kakor so jih občutili drugi, le da so se razreševali povsem mirno v globinah duha, ki je bil od otroštva sem nerazdružno povezan z vero v Boga, brez sleherne misli na odpoved zvestobe. V teh življenjskih temeljih je bilo vse trdno in močno. Tu ni bilo omahovanja in iskanj, dvomov in malovernih vprašanj. »Naj bi kdo povedal vso modrost v enem samem stavku,« tako je imel navado reči, ko smo se drugi igrali učene filozofije in teologije. S svojim duhovniškim življenjem je dokazal, da je bil v posesti neke take

temeljne modrosti, čeprav je najbrž le ni bilo mogoče označiti z enim samim stavkom. Saj taka velika dobrohotnost in požrtvovalnost ne more obstati brez velike modrosti.

Ne vem, kdaj je umrla njegova vnema za poklic detektiva, s katero se je prav medlo branil pred mislijo na bogoslovje. V spovednici za take sposobnosti ni pravega mesta. Morda so bile zmede pisarniške službe bolj potrebne detektivskih metod. Pravi »cerkveni detektiv« pa bi dr. Meško zaradi svoje srčne dobrote nikoli ne mogel postati. Bil je le resnično dober človek in Bogu do konca zvest duhovnik.

Nekega dne se je prismejal na obisk Lojze Poljanec. Vladko je sedel pri mizi pod veliko jablano in nekaj bral. Domači so bili raztreseni po hiši in okrog nje.

»Bog te živi, fant!« je pozdravljal veseli gost svojega šolskega tovariša že od daleč.

»Pozdravljen! Prav je, da si prišel,« je odgovoril Vladko. »Mati, denite kaj več v lonec, da ne bo lačen.«

»Kaj delaš?« je hotel vedeti Lojze.

»Berem, kakor po navadi. In ti? Zadnjič si mi rekel, da boš študiral gozdarstvo. Kako je s tem?«

»Ah, kaj boš! To ni nikakršen pravi poklic. Naš oče so rekli: Paj Lojz, zajčji pastir pa ne boš!« Pomisli, sin velikega kmeta z Murskega polja pa bo nekakšen lovski čuvaj, je na pol v šali na pol resno razlagal Lojze očetovo in svojo modrost.

»In kaj sedaj?« je hotel vedeti Vladko.

»Je že vse v redu. Ravno včeraj sem naredil prošnjo za mariborsko bogoslovje. In ti?«

Vladko je povedal, kako je z njim.

»Škoda, da se siliš v tisto blatno Ljubljano. V Mariboru bo bolj prijetno,« je menil Lojze.

»Saj me v Ljubljani najbrž ne bodo sprejeli. Tako bova končno zopet tovariša!«

Med pogovorom in šalo so ure naglo potekale.

»Kaj pa Kraljev Jože?« je vprašal Lojze.

Jože je bil Vladkov rojak, doma na nasprotnem koncu župnije, Križnarjev daljni sorodnik in sedaj prav tako na razpotju kakor Lojze in Vladko. Študirati je začel sicer dve leti poprej, pa je potem z vojaščino prav ti dve leti zamudil, tako da sta ga Vladko in Lojze došla. Prejšnja leta so se dobro poznali, vojna pa jih je nekoliko razdružila. Vladko in Jože sta se večkrat videla, ker sta zahajala oba v šentpavelsko cerkev k maši in v društveno sobo k sestankom in predavanjem.

Dr. Josip Meško

»Siromak ne ve, za kaj naj se odloči,« je dejal Vladko. »Midva bi mu lahko povedala svoje zgodbe in mu tako delo olajšala.«

»Imenitno,« je zadovoljno pritrdil Lojze. »Nič pametnejšega kot to!«

Jože je bil nenadnega obiska zelo vesel. Njegovi domači so pri ljubeznivem sprejemu uneto sodelovali. Kuhinja je dala vse, kar je imela najboljšega, klet se prav tako ni dala osramotiti, dobrih besed, pesmi in šale pa tudi ni manjkalo.

»Vesta kaj,« se je spomnil Jože, »pojdim v vinograd. Grozdje zori, klopotci pojo in sonca ne manjka. Pijače je v kleti še dovolj, mesa in kruha bo Marica prinesla za nami. In mi se bomo pomenili o vsem kot možje.«

Pot ni bila dolga. Svet je dobival že nekoliko melanholično jesensko barvo, zemlja je ponujala zadnje sadove, hiše in zidanice so tiho pozdravljale, v daljavi se je kopala v jesenski svetlobi cerkva Vseh svetnikov, na severni strani ji je delala družčino kapela v Jeruzalemu in v ozadju je sameval Sv. Bolfenk.

»Poglejta, kako lepa je naša zemlja,« se je navduševal Jože, ki je zelo rad govoril o lepoti svoje ožje domovine.

»Ko bomo kaplani, bomo to lepoto dan na dan uživali,« je menil Vladko.

»Kdo pravi, da bomo kaplani?« je ugovarjal Jože.

»Midva bova skoraj gotovo. Ko narediš prošnjo za sprejem v bogoslovje, si že takorekoč nastavljen za dušnega pastirja,« se je smejal Vladko.

»Kaj, vidva sta že naredila prošnjo?« se je čudil Jože.

»Ti pa jo boš še ta teden,« je hotel vedeti Lojze.

»Jaz? Kaj pa se ti sanja? Kdo pravi, da pojdem v bogoslovje?«

»Midva. Zato sva prišla, da ti pomagava razmisliti,« je razlagal Lojze. »Povej najprej, kaj bi hotel biti.«

»Ne vem,« je dejal Jože. »To in ono bi me veselilo. Mislim sem, da bi šel za detektiva.«

»Vidiš ga!« se je zasmejal Lojze. »Jaz za gozdarja, ti za policaja, ta suha trešlika pa za proforsko puščobo. Kakor da bi bili to kaki pametni poklici. Še sreča, da se nisi odločil za konjederca.«

»Detektiv, to je vendar nekaj imenitnega. Izslediti zločince, reševati svet razbojnikov in tatov,« se je branil Jože Kralj.

»Pa imaš sposobnosti za detektiva?« je bil Lojze radoveden. »Pa ne da bi bral prav zadnji čas Sherlocka Holmesa?«

»Ravno ta me je navdušil in spodbodel.«

»No, potem si že na pravi poti. Škoda, da ti ni padel v roke Domači živinozdravnik. Potem bi danes trdil, da si kar rojen za kravjo babico, kar bi imelo vsaj malo smisla. Toda ti boš toliko detektiv kakor jaz zajčji pastir.«

Razgovor je prehajal v šalo in norčevanje. Za začetek je bilo to čisto dobro. Ko so se nazobali grozdja in se okrepčali v kleti, so se preselili v okusno opremljeno sobo, kjer je sestra Marica poskrbela, da ni ničesar manjkalo.

Marica je spoznala, da sta prišla Lojze in Vladko Jožeta snubit za bogoslovje, in je bila močno vesela. Doma so zelo redko govorili o izbiri poklica, vendar so vsi težko čakali, da njihov študent spregovori. Vsi so želeli, naj gre v bogoslovje, silili pa so še manj kakor Križnarjevi.

»Poglej, zakaj bi še ti ne naredil prošnje,« je začel Lojze znova. »Kaj imaš proti temu poklicu?«

»Nič,« je povedal Jože vedro.

»Si zaljubljen?«

»Ne, za zdaj sem prost kakor ptica pod nebom.«

»Tudi če bi bil, bi se dalo urediti. Kaj pa potem?«

»Nič nisem mislil na to.«

»Dovolj je, da misliš sedaj.«

Za vse, kar je kdo povedal, je bil dobljen takoj nasproten dokaz, ki so ga novi ugovori prav tako znova ovrgli.

»Jože, mi trije bomo šli skupaj v mariborsko bogoslovje. Potem bomo nekoč po teh lepih hribih duše pasli in ljudem pomagali. Če imaš kaj sposobnosti za detektiva, ti bo prišlo čisto prav pri odkrivanju in zasledovanju grešnikov. Za pravega policaja pa prav gotovo nisi rojen.«

Ko so se vračali, so bili vsi trije dobre volje.

»Do nedelje si premisli,« je nasvetoval Lojze ob slovesu. »Potem pa pojdi z Vladkom h gospodu župniku. In jeseni na svidenje v Mariboru.«

Naslednjo nedeljo je Jože Kralj vložil prošnjo za sprejem v mariborsko bogoslovje. Vladko je nekaj dni kasneje dobil sporočilo, da je sprejet v Ljubljani, če bodo v Mariboru dali potrebna dovoljenja. In ko so pristojni gospodje na škofiji rekli, da je Vladimir Križnar dolžan misliti na svoje ožje rojake in stopiti v mariborsko bogoslovje, je brez obotavljanja napisal še eno prošnjo. Prvega oktobra pa so bili vsi trije že gostje svojega novega doma.

Spominu velikega učitelja

Marijan Zadnikar

Danes, 12. avgusta 1972, smo ga pokopali. Za krsto ni bilo majhnih, nepreskrbljenih otrok. Njegova žena, ki so jo leta priklenila na bolniški voziček, je svojega dobrega moža popremila na poslednji poti dostojanstveno in v trdni veri, da se je njegov duh umiril in dopolnil nekje onkraj groba in teme. Šli so z njim sorodniki in prijatelji in domačini so mu lepo zapeli, da bo lipa spet ozeleneja, ko pride pomlad. Potem so po tri kepe prsti začele padati na njegovo krsto.

Prišli smo, da bi mu rekli poslednji zbogom, tudi njegovi učenci, ki nas je ob tej zadnji, neizprosni resnici, v katero nismo nikoli prav verjeli, prešinila ena sama misel: zdaj smo sami. Kljub naši življenjski in poklicni samostojnosti smo se doslej v strokovnih in znanstvenih dvomih še vedno radi zatekali k svojemu učitelju, češ kaj bo k novem odkritju ali ugotovitvi porekel »ata«, ali je bo vesel in mu bodo oči zažarele, ko bo povedal tisti svoj preudarni »harašo«, ali pa se bo samo pomenljivo odkašljajal in si mislil svoje.

Ko je gora cvetja ob odprtem grobu žarela v poletnem soncu in so se kamniške planine skrivale v poletnih meglicah, so neurejene misli begale po tako živih spominih na mrtvega učitelja in prijatelja, ki ga ne bo nikoli več. Kakšna beseda ta — nikoli več...

Ko sem ga pred 33 leti kot zeleni bruc osebno spoznal, je bil v najlepših moških letih. Kot profesor nam je govoril o umetnosti, domači in tuji, o njenih velikih dosežkih v velikem svetu, pa o skromnih odmevih nanjo pri nas doma. Odkrival nam je svet spomenikov in opozarjal na njih nesporne vrednote, ki so preživele stoletja, čeprav jim vsakokratni čas s svojimi vsakterimi muhami ni bil vedno naklonjen. Nikdar utrujen je naš učitelj stal, ko smo ob obiskih spomenikov mi mladi posedli po klopeh vaških podružnic. Sledili smo mu kot nedosegljivemu vzoru in radi bi imeli vsaj košček njegovega znanja, izkušenj in modrosti. Kako prav se je v poslovnem nagovoru danes popoldne vprašal prijatelj, na katerega sem, zdaj najstarejši med slovenskimi konservatorji, boječ se premočnih solza, ko ne iztisneš iz grla besed, preložil breme zadnjega slovesa: kaj je bilo v tem dobrem človeku, da smo šli za njim, tedaj še vsi mladi in po naravi uporni, bolj

zazrti v prihodnost kot jokajoči za preteklostjo, da smo mu sledili, kot bi nas začaral?

Nekateri od njegovih učencev smo si po zgledu velikega učitelja izbrali poklic spomeniškega konservatorja. Nič kaj mikaven ni bil v tistih norih povojnih letih in še danes nima posebnega ugleda v naši družbi. Stele se je bil odločil zanj, ko mu je bilo 27 let. Imel je na skrbi usodo spomenikov na tedanjem Kranjskem in sprva celo na Koroškem. Ko je minila prva vojna vihra in se je po dolgih letih vrnil iz Sibirije, je postal konservator za Slovenijo. Kolikokrat jo je preromal v vseh smereh in po najbolj skritih poteh in kako se mu je razkrivala v svojih spomenikih, ki jih pred njim ni še nihče tako v celoti spoznal in dojel kakor on. Vse njeno preteklo umetnostno bogastvo se mu je razodelo, vsrkaval ga je in prvi ga je tudi pravično ovrednotil ter mu nakazal mesto v družbi velikih spomenikov zgodovinsko srečnejših narodov. V spominih na te čase se mu je nekoč izvila izpoved, da bi bilo v življenju najlepše neprestano potovati in hiteti za tistim, kar se ti neprestano izmika. Mnogo je potoval in hodil po svetu z odprtimi očmi za vse, kar se je dvigalo nad plehko vsakdanjost. Koliko tega je ujel in v naši zavesti zakoval za vedno, dokazujejo njegova dela, v katerih je povedal, da ima tudi narod nekdanjih hlapcev in siromakov svojo umetnost, ki jo je po svoje doživljal in se v njej izpovedoval. Ko smo mi mladi postopoma prevzemali njegovo delo, ga je še vedno živo spremljal do zadnjega, ko je vzravnal omahnil kakor hrast, ki so mu spodsekali korenine.

Dr. France Stele

Proslavljali smo njegove visoke obletnice. Za šestdeseto smo mu zapeli njegovo najljubšo: »Kolj slaven naš Gospod s Sione« in deset let kasneje nas je, učene govornike in pisane, povsem razorožil in prevzel s svojo preprosto osebno izpovedjo: »Sedemdeset let je vsekakor lepa doba. Če pa pogledam nazaj, se mi zazdi, kakor da je sinoči bilo tisto iz najzgodnejše mladosti... V teh 50 letih zavestnega sodelovanja v slovenskem življenju se je ob meni, z menoj in na mojih ramesnih toliko zgodilo, da današnja mladina nas, ki smo sedemdesetletniki, sploh več ne razume. Če pa pogledam v luči svojega življenja in svojega naroda nazaj na teh 50 let, potem vam pa moram jasno povedati, da je bilo teh 50 let tako važnih v življenju slovenskega naroda, kakor dvomim, da so kedaj poprej bili. Saj smo nazadnje mi, narod bakov, ljubitelji miru in vsega tega postali celo narod junakov...« Svoj prvi stik z umetnostjo je takrat takole označil: »Umetnost v mojih mladostnih letih, to so bile panjske končnice pa ilustracije v mohorjevih knjigah, katere sem prisaval. Umetnost je bil kip v cerkvi, pa slika, pa kip v znamenju — potem pa se je umetnost za nas v tistem času končala.« Vprav zgodovinskega pomena so bile besede, s katerimi je takrat menda prvič zavestno opredelil svoje profesorjevanje: »Naša šola temelji na dobri tradiciji dunajske šole Wickhoffa, ki sem ga še sam eno leto lahko poslušal, predvsem pa Dvoraka in sadu, ki ga je ta šola dala po mojem predniku dr. Cankarju. Tu so korenine šole. Mi smo jih spopolnjevali naprej, po svoji vesti in po svojih močeh, tako da mislim, da danes lahko upravičeno govorimo o ljubljanski šoli umetnostne zgodovine. In ko o tej šoli govorimo, me veseli, da je tako številna sad rodila... Od danes do jutri ni samo 70-letnik, ampak vsak človek, tembolj pa človek, ki je na pragu groba... Zavest, da vas je toliko, ki ste sprejeli od mene pobude in nauke, ta zavest me prepričuje, da ne bom mrtev, ko me gruda zakrije.«

Posebno slovesna je bila njegova osemdesetletnica. To pot ne več samo v ožjem krogu prijateljev in učencev, temveč tako, kakor se za enega najvidnejših Slovencev spodobi: javno in z visokimi priznanji.

Čeprav se je zdelo, da je smrti trmasto in za vedno obrnil hrbet in da ga nikoli ne bo našla doma, saj je bil vedno nekje med Ljubljano, Beogradom, Varšavo, Parizom in Rimom in še mnogokje, je svoja častitljiva leta menda prvič realno in glasno ocenil, ko sva na mednarodnem umetnostnozgodovinskem kon-

gresu v Budimpešti leta 1969 govorila o prihodnjem, ki naj bi bil čez štiri leta v Moskvi: »Tja pa jaz ne bom več šel,« je s trpkim nasmehom ugotovil prav tako, kakor je z vedrim ugotavljal umetnostnozgodovinska dejstva.

In res ne bo več šel. Pa tudi ne v Prekmurje, za katero je nekoč zapisal, da sodijo zgodnji obiski tega dela Slovenije med njegove najlepše konservatorske spomine, ne več na Ptujsko goro ali v Hrastovlje s tisto svojo nepogrešljivo palico in črno pelerino, ne bo ga več strašilo na samotni poti od Dravograda v Libeliče, tudi v Spitalič in v Žičko kartuzijo ne bova šla skupaj nikoli več, pri omizju, ko so mu lica zažarela in so mu oči prepredle drobne rdeče žilice, ne bo več pravil svojih hudomušnih latinskih prevodov slovenskih rekov in vinske zgodbe s poljskega dvora, pa tudi v svoje rodne Tunjice, ki so nam ga dale pred dobrimi 86 leti, ga ne bo nikoli več.

Danes smo ga pokopali. Poletno sonce je žgalo na rože ob odprtem grobu in kamniške planine so zastirale meglice. Pokopavali smo tako velikega človeka, dobrega človeka, da se bomo tega šele dosti kasneje v vsej polnosti zavedli. Z njim ni odšel le prvi slovenski šolani konservator in oče tolikih pomembnih spoznanj, ne le znanstvenik svetovnega imena, z njim je odšla generacija domačih velikanov duha, še več, odšlo je obdobje slovenske kulturne zgodovine, ki je na mnogih področjih postavljalo temelje slovenskim humanističnim vedam. Žal pa so z njim odšli tudi bogati nezapisani spomini na to, kako je veliki pokojnik več kot pol stoletja živo spremljal in sodoživljal slovenske usode v prelomnem obdobju zadnjih desetletij. Z njim je odšlo nenavadno polno in nedvomno srečno človeško življenje, ki ga je po pameti in z modrostjo zajemal z veliko žlico. Ostali pa so za njim bogati sadovi njegovega raziskovalnega duha in neutrudne, zavidljive delavnosti ter lju-bezni do preproste zemlje in njenih spomenikov, saj tudi zanj velja izrek, ki si ga je dal njegov prijatelj, mojster arhitekture Jože Plečnik, zapisati na eno svojih zadnjih stvari-tev: »Minljivi si, le tvoja dela so tvoj spomin.«

Ko je po prvi veliki vojni umrl njegov učitelj Maks Dvorak, ki ga je pokojnik pogosto imenoval nepozabnega, je nekdo v njegov spomin zapisal: »Kogar sta doletela čast in sreča, da se je smel imenovati prijatelja tega dragocenega človeka, ga ne bo nikoli pozabil.«

Tudi zate, dragi ata, velja isto.

Slovo od velikega umetnika

STANETU KREGARJU V SPOMIN

Jože Dolenc

»... tedaj se sunkoma razmakne silni zastor, bliskoma plane luč iz višin, v trpljenju in zmotah zaželeno luč, sijajna dopolnitev človekovih slutenj; in vse je jasno; ustnice se odpro, da bi naglas povedale vsem živim ljudem, kar edino je vredno in potrebno povedati; odpro se in utihnejo.« Te Cankarjeve besede so mi prišle v spomin, ko smo se 3. avgusta na šentviškem pokopališču poslavljali od Staneta Kregarja. Iz oblačnega neba je rosilo, nekje je nastala razpoka v oblakih, da je za trenutek posijalo sonce in tisti hip se je razpela mavrica čez nebo in se razlila v vseh barvah. Rekel bi, da je bilo nekaj simboličnega v tej mavrici, kot da bi nam hotel pokojni Stane že od zgoraj, od onkraj pokazati paletno mavričnih barv, s katerimi je poslikal nešteto platen, jih nanesel na sto in sto osnutkov za barvna okna, freske, oltarne

Prof. Stane Kregar

slike, mozaike. Njegova dela, polna mavričnih barv, in v njih žlahtni umetnik, bodo živela dalje in preživela čas in prostor. V njih je toliko trajne lepote, da jih ne bomo nehali občudovati in se ob njih spominjati skromnega, silno prijaznega človeka in velikega umetnika.

Štirideset let je tega, ko se je kot študent praške Akademije likovne umetnosti prvič pojavil v javnosti in presenetil s svojimi surrealističnimi podobami. Kakor pred njim samo še ekspresionisti, je prinesel prevrat v slovensko umetnost kot slikar surrealistične smeri, ki ji je postal utemeljitelj pri nas. Svet te umetnosti ni zasidran v zakonitosti vidne narave, marveč mu je najvišje vodilo emocionalna zakonitost sanjskih prividov. Kot zastopnika te slikarske smeri smo ga srečavali na mnogih razstavah, največ v skupini Neodvisnih in Mladih. Leta 1950 pa se nam je prvič predstavil s samostojno razstavo, ki nam je široko odprla pogled v njegov umetniški svet in v razvoj njegove umetniške poti prvih petnajst let napornega dela po končani akademiji. Svetloba, barva, ritem in njihova razpetost v vseh možnih registrih so značilni za njegovo umetniško ustvarjanje. Iz tega obdobja je na stotine slik od surrealističnih figuralnih kompozicij do žlahtnih tihožitij, pokrajin in figur ter figuralnih skupin.

Pomemben mejnik v Kregarjevem umetniškem delu je leto 1951 oziroma 1953. Tedaj se je predstavil s prvimi abstraktnimi deli. Ta premik k abstraktni umetnosti je bil zavesten, tvegan in vendar logičen. Strokovna kritika mu je tudi na področju abstraktne umetnosti priznala nesporno mesto utemeljitelja. Tako Staneta Kregarja upravičeno uvrščamo med najvidnejše predstavnike tiste likovne generacije, ki je prispevala največji delež k razcvitu naše sodobne likovne kulture. Kritika ga je označila za največjega slovenskega kolorista za Jakopičem, za umetnika avantgardista, ki se je marsikdaj povsem sam zoperstavil ostarelim nazorom in togim pojmovanjem v umetnosti, nastopal na najbolj izpostavljenih položajih in utiral pot novim, prihajajočim močem v likovnem ustvarjanju. Za nobenim slovenskim umetnikom ni ostal tako obsežen opus kakor za Stanetom Kregarjem. To je potrdila že razstava njegovih del v moderni galeriji v Ljubljani (od 16. dec. 1971 do konca januarja 1972). Na njej se nam je predstavil kot naš največji barvni simfonik. Vse njegovo slikarsko delo dokazuje, kako je s svojim ustvarjanjem ostal v nenehnem stiku z naj-

pomembnejšim sodobnim likovnim dogajanjem v svetu, obdobje zadnjih desetih let pa še posebno živo potrjuje umetnikovo notranje občutje do sodobnih zablod in grozot; v njegovem slikarskem delu se srečujemo z novimi ekspresivno poudarjenimi oblikami, z novimi simboli smrti, zatiranja, mučenja in uničevanja. Iz tega slikarjevega občutja so nastajala velika platna z oblikami bombnikov, tankov, vešal, ruševin, simboli sodobne groze, ki nas pretresa tembolj, ker nas spominja resničnega zla v svetu. Prihodnost nam bo Kregarjevo umetnost vedno znova odkrivala, razlagala in odpirala pogled v njeno simboliko in vizionarost.

Pokojni Stane Kregar se je rodil 10. novembra leta 1905 v Zapužah pri Št. Vidu nad Ljubljano. Po očetu, mizarju in dobrem risarju, je imel veselje do risanja, mati pa ga je s svojim živim pripovedovanjem rada vodila v pravljčni svet. Klasično gimnazijo je študiral v Št. Vidu nad Ljubljano, kjer je maturiral leta 1925. Po končanem študiju v ljubljanskem bogoslovju se je odpravil v Prago, kjer je študiral slikarstvo pri znanem profesorju Maksu Švabinskem od leta 1930 do 1935. Potem je bil do vojne profesor risanja na škofijski gimnaziji v Št. Vidu, kjer je imel tudi svoj atelje. V letih do vojne ga srečujemo na vseh pomembnih razstavah kluba Neodvisnih in Mladih. Po vojni se je posvetil izključno slikarstvu kot svobodnemu poklicu. Iz tesnega mansardnega ateljeja v Dvorčakovi ulici se je preselil v prostornejši nov atelje pod Rožnikom, kjer je ustvarjal do zadnjega. Njegove slike krasijo mnoge galerije doma in po svetu. Izreden je njegov pomen za obnovo cerkvenega slikarstva na Slovenskem. Napravil je mnogo oltarnih slik, fresk in mozaikov po naših cerkvah od Prekmurja do Kopra, številne cerkve na Slovenskem krasijo njegova barvna okna. Še nekaj tednov pred smrtjo je hitel dokončavati osnutek za pročelje nove cerkve v Kosezah — njegovo zadnje delo. Preden se je odpravil na operacijo, je še naslikal svetniške podobe za ščitni ovitek k zadnji knjigi Leta svetnikov. Koliko mohorskim koledarjem je narisal zaglavja k mesecem, koliko knjig opremil in koledarskih povesti ilustriral! Koledar za leto 1973 kar žari v njegovih barvah. Tudi koledarska — barvna oprema za leto 1975 bo njegova. Tedaj bo v Koledarju daljši zapis o delu velikega umetnika Staneta Kregarja, ki se je prezgodaj moral posloviti od svojih načrtov in nam bo ostal kot človek in umetnik v najlepšem spominu.

Zame je pomenilo biti mlad, biti vesel, imeti v sebi hrepenenje, da bi ustvaril nekaj lepega, velikega, čudovitega. Nekaj, kar bodo ljudje občudovali. Ko sem kot osmošolec tudi kiparil, sem včasih gnetel glino pozno v noč. Roke so mi drhtele od navdušenja nad ustvarjanjem... Veselilo me je ustvarjanje, ne slava... Ustvarjanje je plod vztrajnega dela. Veliko časa je treba preživeti v samoti, če hočeš, da se bo rodila umetnina. Iz dela v samoti, iz vztrajnega iskanja, iz tistega, kar te v notranjosti žene k novim potem, nastaja tista revolucionarnost umetnosti, ki razburja ljudi. In to je obenem zvestoba sebi, zvestoba resnici, za katero se bojuje umetnik... Človek mora živeti v samoti in delati od jutra do večera. Brez zbranosti duha, če živiš samo zunaj, med ljudmi, ne moreš nič napraviti. Moraš biti sam...

Delo mora stalno spremljati navdih. Velikokrat pride navdih šele z delom. Včasih pride tudi sam od sebe. Vedno pa ga mora spremljati delo. Sam po sebi navdih nič ne pomeni. (Iz umetnikovih izpovedi)

Stane Kregar pri delu

Starostno zavarovanje kmetov

Viljem Zupanc

V skladu s prizadevanji naše družbe za uresničitev socialne varnosti vseh ljudi, je bilo v Sloveniji, kot prvi republiki v državi, uvedeno s 1. januarjem 1972 *obvezno starostno zavarovanje kmetov*. Predpise o tem vsebuje zakon o starostnem zavarovanju kmetov, ki ga je sprejela skupščina SR Slovenije 16. marca 1972 in je bil objavljen v 13. številki uradnega lista SR Slovenije iz istega leta. *Prve pokojnine* so dobili kmetje s 1. januarjem 1973. Pokojnine, priznane po navedenem zakonu, res niso visoke, kajti višina dajatev mora biti usklajena z zmogljivostjo plačevanja prispevkov zavarovancev, katerih pa ne moremo obremenjevati, ker je treba upoštevati, da plačujejo tudi še prispevke za zdravstveno zavarovanje. Že pri sedanji višini pokojnine nosijo velik delež bremen za kritje stroškov republika in občine.

Vendar, začetek je tu in pričakovati smemo, da se bo v prihodnje to zavarovanje razširjalo tako glede na višino dajatev, kakor glede na obseg kroga upravičencev. Zakon namreč predvideva *poleg obveznega starostnega zavarovanja kmetov*, s katerim zagotavlja minimalno pokojnino za starost, tudi *še razširjeno zavarovanje*. Z razširjenim zavarovanjem se bo lahko določil širši obseg pravic, kot jih zagotavlja obvezno zavarovanje, lahko bo določena pravica do pokojnine za primer invalidnosti, lahko pa se vanj vključijo tudi osebe, ki niso zajete z obveznim starostnim zavarovanjem kmetov.

V tem sestavku podajamo *usebino važnejših določb* predpisov o starostnem zavarovanju kmetov z namenom, da bi seznanili kmete z njihovimi pravicami in dolžnostmi, ki jih daje oziroma nalaga zakon.

1. Krog oseb, ki so obvezno zavarovane za starostno zavarovanje kmetov

Zakon o starostnem zavarovanju kmetov določa, da so za starostno pokojnino zavarovani kmetje, ki imajo lastnost zavarovanca-

kmeta po prvem odstavku 16. člena zakona o zdravstvenem zavarovanju in o obveznih oblikah zdravstvenega varstva. Po tej določbi se štejejo za zavarovance — kmete osebe, ki opravljajo *kmetijsko dejavnost* kot edini ali glavni poklic. Šteje pa se, da opravlja kmetijsko dejavnost kot svoj edini ali glavni poklic oseba:

- ki se kot lastnik, solastnik, zakupnik ali uživalec kmetijskega zemljišča ukvarja s kakršnokoli kmetijsko dejavnostjo in je zavezanec prispevka iz osebne dohodka od kmetijske dejavnosti, in sicer ne glede na to, ali je oproščena tega prispevka, in ne glede na to, ali ima še kakšne druge dohodke;
- ki je na podlagi proizvodnega sodelovanja deloma ali v celoti svoje kmetijsko zemljišče združila z obdelovalnim zemljiščem kmetijske gospodarske organizacije in je po uspehih svojega dela in za oddano zemljišče udeležena v dohodku kmetijske gospodarske organizacije, pa ni z njo v delovnem razmerju (gre za kmeta kooperanta, ki ni zavarovan po predpisih o pokojninskem zavarovanju oseb v delovnem razmerju);
- ki se v pridobitne namene kot posameznik poklicno ukvarja z lovom, ribolovom ali kakšno drugo kmetijsko dejavnostjo in je zavezanec prispevka iz kmetijske dejavnosti.

Za starostno pokojnino *niso zavarovani člani gospodinjstva* zgoraj navedenih oseb, čeprav so zavarovani kot družinski člani nosilca zavarovanja.

Z zavarovanci — kmeti so izenačeni tudi *preužitkarji*, ki so bili pred uvedbo obveznega starostnega zavarovanja kmetov zdravstveno zavarovani po prvem odstavku 16. člena zakona o zdravstvenem zavarovanju. Postavlja pa se pogoj, da so izročili kmetijo osebi, ki ima lastnost zavarovanca po tej določbi. Za preužitkarja, ki je ali bo izročil kmetijo v letu 1972, 1973 ali 1974, se zahteva pogoj, da jo izroči osebi, ki pridobi s prevzemom kmetije lastnost zavarovanca. Če pa je prevzemnik takšno lastnost imel že prej, pa izročitelj — preužitkar nima lastnosti zavarovanca in tako ne more pridobiti pravic iz naslova starostnega zavarovanja kmetov. Za preužitkarja, ki je izročil posestvo pred 1. januarjem 1972, se ne zahteva, da je prevzemnik postal zavarovanec šele s prevzemom kmetije, ampak zadostuje, da je to lastnost imel na dan uveljavitve zakona. Seveda bo preužitkar lahko uveljavil *pravico do pokojnine*, le v pri-

meru, če bo izpolnjeval za to tudi vse ostale pogoje. Zaradi tega, kot bomo kasneje videli, ne bo mogel uveljaviti pravice do pokojnine tisti preužitkar, ki je izročil svoje posestvo prevzemniku pred 1. aprilom 1965, kajti v tem primeru ne bo izpolnjeval pogoja, da je bil 5 let zavarovan, ker je bilo zdravstveno zavarovanje kmetov vpeljano šele 1. aprila 1960.

Za *družinsko pokojnino* je zavarovan tako zakonec zavarovanca kmeta, kot zakonec preužitkarja, izenačenega s kmetom — zavarovancem.

Pri kmetih, ki hkrati opravljajo *obrotno dejavnost* in so kot taki registrirani, je merilo o tem, ali so zavezani kmečkemu ali delavskemu zavarovanju, pretežnost osebnega dohodka iz ene ali druge dejavnosti. Kmetje, ki so bili doslej pokojninsko zavarovani kot obrtniki, ne morejo zahtevati prekvalifikacije iz obrtniškega zavarovanja v starostno zavarovanje kmetov.

Kmetje kooperanti, ki izpolnjujejo pogoje, da se zavarujejo kot osebe iz delavskega razmerja, imajo pravico izbire, da se odločijo za delavsko ali kmečko zavarovanje.

2. Zavezanci za prispevek

Pojem zavezanca za prispevek, to je osebe, ki je dolžna plačevati prispevek za starostno zavarovanje kmetov, se ne ujema s pojmom zavarovanca — kmeta, in je širši. *Zakon loči* zavezance prispevka — zavarovance in zavezance prispevka — nezavarovance.

Zavezanec prispevka — zavarovanec je

- zavarovanec — kmet iz prvega odstavka 16. člena zakona o zdravstvenem zavarovanju in obveznih oblikah zdravstvenega varstva, ki je hkrati obvezno zdravstveno zavarovan in o katerem je govora v prejšnjem poglavju;
- uživalec pokojnine, ki ob uveljavitvi pravice do pokojnine ne izroči kmetije, temveč se sam zaveže še naprej plačevati prispevke za starostno zavarovanje.

Zavezanec prispevka — nezavarovanec je

- oseba fizična ali pravna, ki ji je zavarovanec — kmet ob upokojitvi izročil kmetijo, ki pa s tem ni pridobila lastnosti zavarovanca (delavec, organizacija, občina);
- kmet, ki mu je prenehala lastnost zavarovanca (ker je n. pr. stopil v delovno razmerje), če je kdo na temelju njegove kmetije upravičen uveljaviti in uživati pokojnino;

— oseba, ki se je zavezala plačevati prispevek za kmeta — zavarovanca, ob njegovi upokojitvi, ne da bi ji le-ta izročil kmetijo.

Obveznost plačevanja prispevka za zavezance prispevka — zavarovance je trajna, obveznost plačevanja prispevka za zavezance prispevka — nezavarovance pa obstoja vse dotlej, dokler kdo uživa pokojnino na temelju prevzete kmetije oziroma dokler je kdo na temelju prevzete kmetije upravičen uveljaviti in uživati pokojnino. Če zavezanec prispevka — nezavarovanec kmetijo ali njen del odtuji, preide obveznost na novega prevzemnika kmetije oziroma njenega dela. Na zahtevo organa, ki odloča o pravici do pokojnine, vknjiži pristojno zemljknižno sodišče to obveznost na zavarovančevo prevzeto nepremičnino.

Če zemljišče preide od kmeta zavarovanca po posameznih parcelah ali delih parcel v last pravne ali fizične osebe, ki nima lastnosti kmeta — zavarovanca, je novi lastnik parcele ali dela parcele dolžan plačati skladu obveznega starostnega zavarovanja kmetov ob prenosu lastninske pravice prispevek v višini trikratnega zneska katastrskega dohodka od zemljišča.

3. Višina prispevka

Prispevek za starostno zavarovanje kmetov je sestavljen iz enotnega prispevka in prispevka v odstotku.

Višina *enotnega prispevka* je enaka za vse zavarovance in znaša 75 odstotkov od poprečnega letnega zneska stroškov obveznega starostnega zavarovanja na kmetijo. Ta znesek se izračuna tako, da se predvideni letni stroški sklada delijo s številom zavezancev prispevka po stanju iz preteklega leta. Za leto 1973 je določen enotni prispevek v višini 457,50 dinarjev.

Prispevek v odstotku se določa po stopnji od odmerjene osnove. To stopnjo predstavlja tisti dohodek, ki pri katastrskem dohodku 5.000 dinarjev letno pokrije 25 odstotkov poprečnega letnega zneska stroškov obveznega starostnega zavarovanja na kmetijo. Za leto 1973 je določena stopnja v višini 3,05 odstotka od katastrskega dohodka in pa od dohodka od gozda. Kolikor pa imajo zavezanci še druge dohodke, se tudi ti upoštevajo. Prispevek zavarovancev se določi v letnem znesku ter se plačuje v enakih trimesečnih obrokih, ki zapadejo v plačilo vsakega prvega v mesecu, plačani pa morajo biti v 45 dneh od dneva zapadlosti. Prispevke odmerja in pobira pristojni

občinski upravni organ davčne službe ločeno od drugih družbenih dajatev zavezancev. Davčni organ obvesti z odločbo zavezanca o odmerjenem prispevku. Zoper to odločbo ima prizadeti možnost vložiti pritožbo.

Posebna občinska komisija določi tiste zavarovance, ki niso zmožni v celoti plačati odmerjenega prispevka in hkrati določi, kolikšen del so zmožni plačati glede na svoj ekonomski položaj. Ta del prispevka se imenuje *dolžni znesek*. Takšni zavarovanci so dolžni plačati prispevek samo v višini dolžnega zneska.

Komisija pa lahko tudi v celoti oprosti zavarovanca obveznosti plačila prispevka, če ugotovi, da ga sam ni zmožen plačati.

Okolnosti, ki so lahko *razlog za zmanjšanje* oziroma *oprostitev plačila prispevka*, so zlasti zmanjšanje proizvodne zmogljivosti in zmanjšan skupni dohodek kmetije posebno neugoden gospodarski položaj kmetije, bistveno zmanjšana delovna sposobnost zavarovanca, večje število nedoletnih otrok ter ostarelih vzdrževanih članov in končno nevarnost, da bi plačilo prispevka ogrozilo preživljanje zavarovanca in njegovih družinskih članov.

Postopek za oprostitev oziroma zmanjšanje prispevka zavarovanca se začne po uradni dolžnosti ali na pobudo krajevne skupnosti, zavarovanca ali pa skupnosti starostnega zavarovanja kmetov.

Vsoto razlik med odmerjenimi prispevki in dolžnimi zneski zavarovancev krijejo družbeno—politične skupnosti.

4. Vrste in obseg pravic ter pogoji za njih uveljavitev

Zakon o starostnem zavarovanju kmetov zagotavlja zavarovancem naslednje pravice: pravico do starostne pokojnine, pravico do družinske pokojnine in pravico varstvenega dodatka. Slednja ni samostojna pravica temveč jo je možno pridobiti samo hkrati s pokojnino.

Pravico do *starostne pokojnine* pridobi zavarovanec pod naslednjimi pogoji:

- da ima do dneva uveljavitve pravice do pokojnine vsaj 5 let lastnosti zavarovanca — kmeta, v to dobo pa se upošteva za čas pred uveljavitvijo zakona o starostnem zavarovanju kmetov tudi čas, ko je bil kmet zavarovan po predpisih o zdravstvenem zavarovanju kmetov;
- da je v zadnjih dvajsetih letih pred uveljavitvijo pravice do pokojnine opravljal najmanj 10 let kmetijsko dejavnost kot lastnik kmetije s tem, da se

kmetu borcu upošteva v to dobo čas udeležbe v NOV v priznanem trajanju;

- da je dopolnil 65 let starosti, kmet borec pa 60 let;
- da ob uveljavitvi pravice do pokojnine izroči kmetijo osebi, ki postane s prevzemom kmetije zavarovanec ali pa če izroči kmetijo prevzemniku, ki ne postane zavarovanec (delavec, organizacija, občina) vendar se le-ta zaveže plačevati prispevek za starostno zavarovanje kmetov, oziroma če se on sam ali pa kdo drug zaveže plačati prispevek v primeru, da zavarovanec ob upokojitvi zadrži kmetijo.

Osebi, ki je delala na kmetiji in živela z zavarovancem v skupnem gospodinjstvu ter se preživljala izključno z dohodkom od kmetijske dejavnosti, in ki ob smrti zavarovanca prevzame kmetijo, se v dobo 5 oziroma 10 let všteje tudi čas, ko je pred prevzemom delala na kmetiji in bila zavarovana po predpisih o zdravstvenem zavarovanju kmetov.

Preužitkar pridobi pravico do starostne pokojnine pod pogojem, da je imel 5 let lastnost zavarovanca, da je v zadnjih dvajsetih letih pred upokojitvijo opravljal 10 let kmetijsko dejavnost, da je dopolnil 65 oziroma borec NOV 60 let starosti, in pa da se preživlja z izgovorjenim preužitkom.

Kadar je govora o *borcih NOV*, so mišljeni borci, ki so stopili v narodnoosvobodilni boj oziroma so začeli aktivno in organizirano delati pred 9. septembrom 1943 oziroma do 13. oktobra 1943, če gre za Primorce, in jim je čas od tedaj pa do 15. maja 1945 priznan v dvojnem štetju.

Starostna pokojnina znaša 250 dinarjev mesečno. Skupščina skupnosti in Skupščina SR Slovenije pa lahko glede na razpoložljiva sredstva sporazumno zvišata ta znesek ter ga usklajujeta z gibanjem življenjskih stroškov.

Ob smrti zavarovanca oziroma preužitkarja pridobi njegov zakonec pravico do *družinske pokojnine* pod naslednjimi pogoji:

- da je dopolnil 65 let starosti, borec NOV pa 60 let starosti;
- da je bil umrlji zakonec ob smrti uživalec starostne pokojnine oziroma, da je izpolnjeval pogoje za uveljavitev pravice do starostne pokojnine, oziroma, da je bil star najmanj 60 let, bil pa je vsaj pet let zavarovanec — kmet in opravljal v zadnjih dvajsetih letih najmanj 10 let kmetijsko dejavnost.

Zakonec, ki ob smrti kmeta — zavarovanca oziroma upokojenca ni dopolnil predpisane

starosti 65 oziroma 60 let, bo pridobil pravico do družinske pokojnine, ko bo dopolnil predpisano starost. V tem primeru se torej ne zahteva istočasna izpolnitev pogojev na strani umrlega zavarovanca in zakonca, ampak nastopi za takšnega zavarovanca čakalna doba vse do izpolnitve pogoja predpisane starosti.

Tudi v primeru družinske pokojnine morajo biti hkrati izpolnjeni pogoji izročitve kmetije oziroma pogoji prevzema obveznosti plačevanja prispevkov.

Znesek družinske pokojnine je enak znesku starostne pokojnine.

Posameznemu kmečkemu gospodarstvu gre hkrati le ena pokojnina. Če je več oseb, ki imajo pravico do starostne ali družinske pokojnine, hkrati upravičenih do pokojnine, se le ta razdeli med vse upravičence po enakih delih.

Pravico do varstvenega dodatka dobi lahko samo kmet-borec, ko pridobi pravico do starostne pokojnine, če je socialno ogrožen. Pogoje in kriterije so določile občinske skupščine na podlagi medsebojnega dogovora tako, da so ti kriteriji enotni. Velja načelo, da je do varstvenega dodatka upravičen kmet-borec, če dohodki od kmetijske dejavnosti in drugi redni dohodki kmeta borca in njegovih družinskih članov ne presegajo mejnega zneska najnižjih pokojninskih prejemkov, kot ga za vsako leto določi skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Varstveni dodatek se določi v višini razlike med pokojnino, h kateri se prištejejo še morebitni drugi dohodki kmeta-borca, in pa navedenim mejnim zneskom, ki je za leto 1973 določen v višini 833 din.

Za družinskega člana, katerega redni dohodki vplivajo na pravico do varstvenega dodatka in na višino dodatka, se štejejo zakonec, otroci in starši, ki živijo s kmetom-borcem na kmetiji. Dohodki se seštejejo in delijo na kmeta-borca ter na naštete družinske člane ter njihove družinske člane, ki se preživljajo od dohodkov kmetije. Tako se dobi delež dohodkov. Za redne dohodke iz kmetijske dejavnosti se šteje katastrski dohodek iz prejšnjega leta, pravilno povečan dvakrat. Katastrski dohodek se ne upošteva, če je kmet borec nepokreten in rabi stalno tujo pomoč, dalje, če boluje za aktivno tuberkulozo, če je samohranilec in pa, če živi na posestvu četrtega katastrskega okoliša.

Za osebni dohodek družinskega člana se šteje poprečni mesečni osebni dohodek iz prejšnjega leta, zmanjšan za 67 odstotkov. Za

pokojnino družinskega člana se šteje pokojnina za mesec december prejšnjega leta, zmanjšana za 70 odstotkov.

Med redne dohodke se ne štejejo invalidski prejemki po zakonu o vojaških vojnih invalidih, otroški dodatek, dodatek za nego in tujo pomoč ter invalidnina po predpisih o invalidskem zavarovanju, prejemki iz naslova odklopanj, nagrada učencev v gospodarstvu, študentska in socialna podpora.

Kmetu-borcu, ki prejema varstveni dodatek, se lahko dodeli občasna družbena pomoč, če je zaradi bolezni, elementarnih nesreč ali drugih okoliščin začasno v težjem materialnem položaju. Taka občasna pomoč se lahko podeli samo dvakrat v letu.

Pravico do varstvenega dodatka pridobi lahko ne samo kmet borec, ki uveljavi pravico do starostne pokojnine, ampak tudi njegov zakonec, ki pridobi po njegovi smrti pravico do družinske pokojnine, če je v podobnem socialnem položaju kot umrli zavarovanec.

5. Pridobitev pravice do pokojnine v prehodnem obdobju

Vse, kar smo navedli v zvezi s pridobivanjem pravic do starostne in družinske pokojnine, bo veljalo po poteku karenčne dobe, ki je določena za čas do 31. decembra 1974, se pravi, da začno omenjeni pogoji veljati šele s 1. januarjem 1975.

Vendar je zakonodajalec predvidel možnost, da lahko zavarovanci-kmetje uveljavijo pod določenimi strožimi pogoji starostno pokojnino tudi že pred omenjenim datumom in sicer že s 1. januarjem 1973. V tem primeru pa morajo poleg ostalih, že navedenih pogojev, izpolnjevati pogoj, da so dopolnili 75 let starosti oziroma kmetje borci 70 let. S 1. januarjem 1974 pa bodo lahko uveljavili pravico do starostne pokojnine zavarovanci kmetje, če bodo dopolnili 70 let starosti, oziroma kmetje borci 65 let.

Posebna ugodnost velja za kmete-borce, ki bodo upravičeni do varstvenega dodatka. Le ti lahko uveljavijo že s 1. januarjem 1973 pravico do starostne pokojnine, če so dopolnili 60 let starosti.

Zakon za prehodno obdobje ni predvidel možnosti pridobitve pravice do družinske pokojnine. V tem prehodnem obdobju do 31. decembra 1974 bo lahko uveljavil pravico do družinske pokojnine samo zakonec tistega kmeta zavarovanca, ki je umrl po 1. januarju 1973 in je bil uživalec starostne pokojnine, ali pa je na dan smrti izpolnjeval zanj pogoje,

pa je ni uveljavil. Po 1. januarju 1975 pa bo lahko uveljavil pravico do družinske pokojnine tudi zakonec kmeta, ki je umrl pred 1. januarjem 1973 ali po navedenem datumu, če je ob smrti izpolnjeval vse pogoje za pridobitev starostne pokojnine in sicer če je ali pa bo izpolnil predpisano starost 65 let, borec NOV 60 let.

6. Način uveljavljanja pravic in postopek

Zakon določa, da si kmetje — zavarovanci v svoji skupnosti samostojno določajo v mejah zakona pravice in obveznosti iz starostnega zavarovanja kmetov ter pogoje, način in sredstva za uveljavljanje teh pravic in to na samoupravnih osnovah.

Kot pristojnega organa pri uveljavljanju teh pravic je skupnost starostnega zavarovanja kmetov pooblastila skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja v SR Sloveniji. Zato odločajo o priznavanju pravic na prvi stopnji podružnice te skupnosti, na drugi stopnji pa direkcija službe te skupnosti.

Za vložitev zahtevkov je služba te skupnosti izdala posebne obrazce, ki so zavarovancem na voljo pri podružnicah skupnosti, dobe pa se tudi v pisarnah krajevnih skupnosti in pri uradih občinskih skupščin. Tam dobe zavarovanci tudi potrebna napotila glede izpolnjevanja obrazcev in pa dokazil, ki jih je treba priložiti.

Zahtevki se vlagajo neposredno pri pristojni podružnici skupnosti, na katere območju ima kmet-zavarovavec kmetijo, lahko pa tudi preko krajevnega urada oziroma občinske skupščine.

O pravici do pokojnine odloči podružnica z odločbo, zoper katero ima nezadovoljna stranka možnost pritožbe na direkcijo skupnosti. Zoper odločbo direkcije skupnosti je dana možnost upravnega spora s tožbo na Vrhovno sodišče.

O pravici do varstvenega dodatka je pristojen odločati izključno organ, ki ga določijo občinska skupščina. Ta organ ugotavlja, ali je kmet-borec upravičen do varstvenega dodatka, hkrati pa odloči tudi o višini varstvenega dodatka. Predhodno bo pribavil mnenje pristojnega združenja zveze borcev NOV.

Lastnost borca pred 9. septembrom 1943 oziroma do 13. oktobra 1943 ugotavlja v posebnem postopku pristojna podružnica skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja po predhodnem mnenju pristojnega združenja zveze borcev NOV. Lahko pa odloča o tem tudi organ pristojne občinske

skupščine. To bo storil takrat, če bo zavarovavec-kmet vložil zahtevek za priznanje varstvenega dodatka, ne da bi imel že prej priznana lastnost kmeta-borca.

Pokojnino in varstveni dodatek izplačuje oddelek za nakazovanje pokojnin pri direkciji Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja.

Pokojnina in varstveni dodatek se izplačuje vsakega prvega meseca v naprej. Denarni prejemki, ki so že zapadli v plačilo, pa so ob smrti upravičenca ostali neizplačani, se lahko podedujejo. Če pridobi zavarovavec-kmet pravico do dveh ali več pokojnin, more uživati le eno od njih, tisto, ki si jo sam izbere.

7. Zaključek

Zaradi odmerjenega prostora smo v tem sestavku upoštevali le *najvažnejše določbe predpisov* o starostnem zavarovanju kmetov, ne da bi se spuščali v podrobnosti. Omejili smo se le na pravice in dolžnosti zavarovancev-kmetov, ki izvirajo iz starostnega zavarovanja, izpustili pa smo poglavja o organizaciji skupnosti in pa o financiranju tega zavarovanja.

Pričakujemo, da bodo upravičenci na podlagi tega dobili vendarle zadovoljiv prikaz o obsegu svojih pravic in dolžnosti. Morda se bodo komu zdele pravice skromne. Pokojnina res da ni velika. Treba pa je upoštevati, da je upokojencu hkrati zagotovljeno tudi *zdravstveno varstvo* v enakem obsegu kakor ostalim zavarovancem-kmetom. Hkrati smemo pričakovati, da se bo pokojnina v bližnji prihodnosti *povečala*, kolikor bodo pač dopuščala sredstva iz prispevkov zavarovancev, katerih pa ne moremo preveč obremenjevati, tako da bodo morale velik del bremen nositi družbeno politične skupnosti. Vsekakor pa lahko ocenimo *kot uspeh* že samo dejstvo, da so kmetje končno prišli do svojega starostnega zavarovanja.

Sestavek je bil napisan in oddan v maju 1973, v času ko so se vršile razprave o nekaterih predlogih za popravek zakona o starostnem zavarovanju kmetov. Kolikor je med tem prišlo do določenih sprememb, se le-te nanašajo v glavnem na upravičenost do pokojnine solastnikov, preužitkarjev in pa zakoncev oseb, ki so umrle pred 1. januarjem 1973.

Dostavek

Sestavek o starostnem zavarovanju je bil že v tisku, ko je skupščina SR Slovenije sprejela zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o starostnem zavarovanju kmetov, objavljenim v uradnem listu SR Slovenije št. 26 z dne 25. julija 1973.

S tem zakonom se razširja krog upravičenec do starostne pokojnine na zakonca zavarovanca in nekatere preužitkarje, ki po dose-danjih predpisih ne bi bili upravičeni do po-kojnine.

Po novem zakonu pridobi zakonec zavarovanca pravico do starostne pokojnine pod enakimi pogoji kot zavarovanec sam. V primeru, da oba zakonca izpolnjujeta pogoje za starostno pokojnino, se pokojnina deli na oba upravičenca, ker ostane v veljavi načelo na eni kmetiji ena pokojnina.

Po novih predpisih pridobi oseba, ki je izročila posestvo zavarovancu-kmetu pravico do pokojnine, če jo je prevzemnik dolžan preživljati, in da ima ob uveljavljanju pravice določeno starost, namreč 65 (borec 60) let oziroma v prehodnem obdobju v letu 1973 75 (70) in v letu 1974 70 (65) let. Nič več ni važno, kdaj je preužitkar izročil kmetijo (lahko tudi pred letom 1961) in tudi ni važno, koliko časa je bil zavarovan. Odpadla je tudi doseganja omejitev, da preužitkar ni mogel uveljavljati pravice do pokojnine, če je izročil kmetijo osebi, ki je že imela lastnost zavarovanca. V takšnem primeru so sedaj pogoji izpolnjeni, če se le-ta (novi lastnik) zaveže plačevati prispevek v višini, kot bi ga plačeval izročitelj kmetije, če bi bil sam zavezanec prispevka. Novost, ki jo prinaša novela je tudi v tem, da lahko zavarovanec — izročitelj kmetije, ki ob

izročitvi kmetije ni imel predpisane starosti, uveljavlja pravico do starostne pokojnine potem, ko dopolni predpisano starost, pod pogojem, da ostane tudi po izročitvi kmetije zavarovan v zdravstvenem zavarovanju (čakalna doba).

Spremembo določb o družinski pokojnini je narekovalo predvsem dejstvo, da se po noveli zakonec šteje za zavarovanca in je tako namesto do družinske pokojnine upravičen do starostne pokojnine.

Določbe o družinski pokojnini veljajo poslej samo za zakonca preužitkarja, ki je bil ob smrti uživalec starostne pokojnine oziroma je ob smrti izpolnjeval pogoj iz 1. tč. 18. člena, to je, da ga je bil prevzemnik kmetije dolžan preživljati in pa za zakonca osebe, katere kmetijo je po sklepu zapuščinske razprave prevzel po tej osebi dedič ali jo je pozneje prevzel nekdo, ki je zavarovanec po tem zakonu in ki je zakonca dolžan preživljati. Družinska pokojnina se v obeh primerih prizna ne glede na to, v kakšnem sorodstvenem razmerju je upravičenec z zavarovancem in ne glede na to, kdaj je umrl zakonec.

V novem zakonu je tudi poudarjeno, da lahko zakonec zavarovanca in oseba, ki je izenačena z zavarovancem (preužitkar) uveljavlja pravico do pokojnine le, če ima lastnik kmetije v času, ko oseba uveljavlja pravico do pokojnine, lastnost kmeta-zavarovanca.

Večni problemi

Radi in pogosto zabavljamo zoper današnjo mladino. Nekaj citatov iz davne preteklosti, ki označujejo to zadevo; prvi se glasi:

»Naša mladina ljubi razkošje, ima slabe manire, prezira avtoriteto in nima nobenega spoštovanja do starosti. Današnji otroci so nasilneži. Ne le, da ugovarjajo staršem, celo upirajo se jim, srkajo pri jedi in hočejo vse bolj vedeti kakor njihovi učitelji.«

Drugi se glasi takole:

»Nobenega upanja nimam več v prihodnost našega ljudstva, če bo to odvisno od današnje lahkomišelnosti mladine; zakaj ta mladina je brez dvoma neznošna, brezobzirna in premodra za svoja leta. Ko sem bil jaz še mlad, so me učili lepega vedenja in spoštovanja do staršev, današnja mladina pa hoče vse bolj

vedeti, kakor vemo odrasli in hoče imeti zmerom prvo besedo.«

Naslednji in zadnji citat, ki se nanaša na sodobno mladino, je še bolj črnogleden:

»Ta današnja mladina je popolnoma pokvarjena, je hudobna, brezbožna in lena. Nikoli ne bo več takšna, kot je bila mladina poprej, in nikoli ji ne bo uspelo, da bi ohranila našo kulturo.«

Zdaj pa poglejmo, odkod ti citati!

Prvega je napisal modrijan Sokrat, ki je živel od leta 470 do 399 pred Kristusom.

Drugi izvira od grškega pesnika in pisatelja Hezioda, ki je umrl pred približno 2670 leti.

Tretji je še starejši in so ga našli vrezanega v babilonski lončeni plošči, stari najmanj 3000 let.

Počastitev 120-letnice Mohorjeve družbe

V sredo, 22. novembra 1972, je bil ob 9. uri dopoldne v prostorih Teološke fakultete v Ljubljani (na Poljanski cesti 4) izredni občni zbor Mohorjeve družbe v Celju v počastitev 120-letnice njenega obstoja in delovanja. Izredni občni zbor je odprl njen predsednik, mariborski pomožni škof dr. Vekoslav Grmič, vodilo pa ga je izvoljeno 5-člansko delovno predsedstvo, v katerem so bili: dipl. ing. Jože Strgar, prof. dr. Rafko Vodeb, prof. dr. Franc Rode, župnik Svetko Gregorič in akad. slikar Lucijan Bratuš. Od 62 upravičencev-delegatov poverjenikov Mohorjeve družbe je bilo na izrednem občnem zboru navzočih 54 delegatov, navzoči pa so bili tudi člani odbora, tajništva in nadzornega odbora, delegati odbora ter mnogi predstavniki slovenskega družbenopolitičnega in kulturnega življenja. — Na sliki (z leve proti desni): pokrovitelj Mohorjeve družbe, mariborski škof dr. Maksimilijan Držečnik; ljubljanski nadškof in slovenski metropolit dr. Jožef Pogačnik; predsednik Komisije SRS za verska vprašanja Pavle Bojc; član odbora Mohorjeve družbe, predstavnik Republiške konference SZDL Slovenije Franc Kimovec-Žiga; predsednik Slovenske matice, akademik prof. dr. Francè Koblar; pisatelj Ivan Matičič.

Ob 120-letnici

Vekoslav Grmič

(Govor ob otvoritvi izrednega občnega zbora)

Jan Baukart je leta 1954 zapisal znamenite besede: »Tudi v številnih kmetskih hišah lahko najdemo lepe zbirke knjig najrazličnejše vsebine. Značilno je v tej zvezi to, da so se za

okupacije italijanski vojaki ob raznih racijah v Ljubljani in drugod zelo čudili, ko so našli skoro v vsakem stanovanju omaro ali vsaj polico knjig, rekši: Čemú tem ljudem toliko knjig? Nič manj se gotovo niso čudili nemški gestapovci, ko so praznili stanovanja izgnanih Slovencev. Morda je prav številčnost slovenskih knjig še podžigala njihovo sovraštvo do njih. Prepričan sem, da bi število domačih knjižnic utegnilo biti zanesljivo merilo za kulturno stopnjo kakega naroda.«

Ob teh besedah slovenskega pisatelja kar nehote pomislimo na založbo, katere 120-letnico obhajamo, na Mohorjevo družbo, saj je prav ta Družba v dolgem času svojega obstoja razposlala med slovenske ljudi več deset milijonov knjig, tako da menda včasih sploh ni bilo slovenske hiše ali slovenske družine, kjer bi zaman iskali kakšno knjigo Mohorjeve družbe.

Dolga desetletja so se okrog Mohorjeve družbe zbirali naši pisatelji in pesniki in po svojih knjigah, ki so jih pri njej izdajali, govorili ljudstvu, ki so ga nasilni tujci vedno znova skušali zbrisati z zemlje. Dolga desetletja so tudi zastopniki različnih panog znanosti pri Mohorjevi družbi izdajali in poljudnoznanstveni obliki svoja dela in tako slovenskega človeka seznanjali z razvojem znanstvene misli. Tako je Mohorjeva družba širila med Slovenci resnično srčno kulturo in krščansko omiko v najširšem pomenu besede.

Vprašanje, ki si ga danes zastavljamo, je vsekakor tudi to: Kako, da se je delovanje Mohorjeve družbe tako močno razširilo med Slovenci, da je ves čas tako uspešno delovala?

Odgovor na to vprašanje ni tako preprost, ker je dejavnikov, ki so pri tem dejstvu sodelovali, gotovo več.

Najprej moramo omeniti že duhovno veličino ustanoviteljev Mohorjeve družbe: Antona Martina Slomška, Andreja Einspielerja in Antona Janežiča. Seme, ki je po zamisli teh mož padlo v zemljo, je moralo vzkliti in obroditi sad.

Dalje je treba poudariti pomen zanesljive mreže njenih požrtvovalnih poverjenikov iz vrst slovenskih duhovnikov, kakor tudi pomen okvira bratovščine, ki si je v njem po začetnih težavah opomogla.

Prezreti ne smemo prav tako njenih sodelavcev, ki so se zanjo ves čas tako zavzemali in se žrtvovali, kakor npr. v zadnjih desetletjih Franc Saleški Finžgar, dr. Jože Pogacnik in dr. Stanko Cajncar.

Pozabiti ne smemo kakovosti knjig, ki jih je Mohorjeva družba izdajala in so bile pač najboljše priporočilo zanjo.

Predvsem pa moramo pomisliti na duhovno širino, ki je vedno dihala iz delovanja Družbe. To je bila tista vez, ki je mogla združevati vse dobro misleče Slovence med seboj, naj so bili končno že takšnega ali drugačnega prepričanja. To je bil tisti ključ, ki je tako z lahkoto odprl vrata sleherne slovenske hiše. To je bila tista govorica, ki so jo lahko razumeli vsi Slovenci. Morda je prav ta duhovna širina v delovanju Mohorjeve družbe vredna, da jo

še posebej poudarim tudi danes, ko se povsod uveljavlja pluralizem svetovnonazorskih pogledov in je dialog med njimi oziroma med njihovimi zastopniki edini jezik, ki ga morejo vsi razumeti, ki ne razdvaja, temveč združuje. A za dialog je ravno potrebna omenjena duhovna širina.

Ko se oziramo danes nazaj na pot, ki jo je prehodila Mohorjeva družba v 120 letih, se nam vsiljuje misel tudi na leti 1919 in 1941, ko je preživljala najtežje preskušnje. Prav je, da se ob spominu na te dve križevi postaji še bolj zavemo svoje dolžnosti v skrbi za njen razvoj, saj sta obe postaji tudi postaji križevega pota našega naroda. Leta 1919 je tujec stegal roko po Koroški, leta 1941 pa so okupatorji začeli požigati slovensko domovino in pobijati zavodne Slovence. Zato je Mohorjeva družba leta 1919 bežala na Prevalje, leta 1941 pa je doživela žalostno usodo vsega, kar je bilo za okupatorje preveč slovensko. Naj torej ob Mohorjevi družbi raste in se razvija narodna zavest, ljubezen do Slovenije in Jugoslavije!

Spomniti pa se moramo danes prav tako obeh sestrskih družb v Celovcu in v Gorici, ki opravljata med zamejskimi Slovenci podobno poslanstvo, kakor ga opravlja doma Mohorjeva družba v Celju. Dobro bi bilo, da se vezi med temi tremi družbami še utrdijo in poglobijo, tako da bosta potem Družbi v Celovcu in Gorici lažje premagovali težave, ki sta jim izpostavljeni.

Končno ne bo odveč, če si pokličemo v spomin leto 1945. Takrat je zopet zaživela vsestranska kulturna dejavnost slovenskega človeka na ruševinah domovine, in to v okviru

Predsednik Mohorjeve družbe dr. Vekoslav Grmič odpira izredni občni zbor

socialistično urejene družbe. Predsednik takratne slovenske vlade Boris Kidrič se je takoj odločno zavzel za Mohorjevo družbo in videl pomen njenega poslanstva tudi v novih razmerah. Enako so gledali nanjo predstavniki oblasti in družbenih organizacij pozneje, čeprav je bilo treba premagati še marsikatero oviro, preden je mogla v polni meri razviti svoje delovanje, preden je to drevo, ki mu je vihar v letih 1941—1945 polomil veje, ozelelo in se povsem obraslo. Danes moremo vsekakor že z zadovoljstvom opazovati njegovo rast.

Nadaljnji razvoj Mohorjeve družbe in sploh njen obstanek je gotovo odvisen od tega, kako bo znala odgovarjati na vprašanja in potrebe današnjega slovenskega človeka, kako mu bo znala nuditi ustrezno literaturo, znanstveno in versko misel našega časa, kako bo v resnici ostala zvesta duhovni širini, ki ji daje poseben pečat od Slomškovih časov. Mohorjeva družba mora tudi v prihodnje govoriti tako, da jo bodo razumeli vsi Slovenci, da bodo dostopni za njeno dobronamerno misel vsi, čeprav ni nujno, da se bodo s to mislijo vsi popolnoma strinjali.

Ob koncu pa še besedo zahvale vsem, ki so doslej kakor koli pospeševali dejavnost Mohorjeve družbe. Želel bi, da bi jim nikdar ne bilo žal za to, kar so zanje storili. Naj bi se vedno mogli s ponosom ozirati na to svoje delo! In beseda zaveze nas vseh, ki smo se zbrali k tej slovesnosti: tudi v prihodnje hočemo pospeševati njeno dejavnost in z njo širiti duha, ki so ji ga vtisnili njeni ustanovitelji, seveda tako, da bo to ustrezalo znamenjem časa, ki v njem živimo.

Prenovljena Mohorjeva družba v prvih dveh letih dejavnosti

*Poročilo tajnika Otmarja Črnilgarja
na izrednem občnem zboru*

Ustanovni občni zbor Mohorjeve družbe v Celju je pred dobrima dvema letoma, 25. februarja 1970, zaupal bodoče vodstvo društva za štiri leta odboru, ki ga skupaj z zastopniki škofij ter predstavniki družbenih organizacij in drugih društev sestavlja 29 ljudi. V nadzorni odbor je izvolil 5 članov, tako da je torej

skupaj 34 odgovornih. Če prištejemo še 8 članov delovne skupnosti ter urednika Nove mladike in Znamenja, ki sta bila pritegnjena v odbor, tedaj usodo društva Mohorjeva družba vodi 44 ljudi, zbranih iz vse Slovenije. Tako demokratsko in samoupravljalско vodstvo društva ima nekatere prednosti, pa tudi hibe: težje pride do zlorabe, včasih pa se ideje počasneje uresničujejo.

Odbor je na svoji prvi seji izvolil izmed sebe tajništvo, ki ga sestavlja skupaj z upravnikom 13 članov; pozneje sta bila k dejavnosti tajništva pritegnjena še urednika Znamenja in Nove mladike.

Odbor društva je do danes imel 8 sej, tajništvo 11, nadzorni odbor 3 in delovna skupnost v Celju 4.

To poročilo ima namen per summa capita pokazati na naloge, ki sta jih odbor ali tajništvo doslej uresničila, in na probleme, ki nas še čakajo.

Po občnem zboru sta na ramena odbora hkrati pritiskali dve bremeni: društvo je bilo treba na zunaj in na znotraj pravno utemeljiti, mu dati trdno podlago in obenem že misliti na knjige, na program. Vsi smo se zavedali, da nas bodo poverjeniki in mohorjani ocenjevali predvsem po tem, kakšne knjige, kakšno letno darilo bodo prejeli. Na ustanovnem občnem zboru smo dobili imenitno pravilo: »Misli ti je treba, kaj bi hotel Slomšek z Mohorjevo družbo danes uresničiti«. Toda kako to izpeljati?

Dejansko sta še zmeraj obstajali dve telesi: društvo in založniško podjetje MD. To dvojje je bilo treba spraviti v skladno enoto, kakor telo in dušo, seveda tako, da delovna skupnost ne bo prikrajšana v svojih delavskih pravicah, da pa vendar postane družba vsega dela društvo Mohorjeva družba. Prvi korak na tej poti je bila pogodba med novim društvom Mohorjeva družba in Založniškim podjetjem Mohorjeva družba v Celju, ki je bila podpisana že 13. maja 1970. Pogodba naj bi veljala za prehodni čas, ki pa ne bi smel seči preko enega leta. Dober mesec pred iztekom te pogodbe, ki je urejala pristojnosti tako ene kakor druge pogodbene stranke, t. j. 7. aprila 1971, sta tajništvo MD in delovna skupnost podpisala Sporazum, ki je natančneje določil področja odgovornosti in dela obeh podpisnikov. Sporazum je odstranil marsikatero neupravičeno sumničenje in nepotreben strah, postal je norma, ki je v marsičem olajšala delo. Ta sporazum sta tajništvo in delovna skupnost še dopolnila 28. decembra istega leta (1971), ve-

ljati pa je začel 1. januarja 1972. Tako ima danes Mohorjeva družba dve listini, ki urejata njeno delovanje: Pravila Mohorjeve družbe ter Sporazum o samoupravnih pravicah delovnih ljudi, o notranji organizaciji in delovnih razmerjih, formiranju in delitvi dohodka in osebnih dohodkov. Ta sporazum ureja odnos med delovno skupnostjo (delavci) MD v Celju in ustanoviteljem (odbora MD).

Naj takoj omenim, da se tu in tam čutijo pomanjkljivosti, tako v Pravilih kakor v tem, da bi bilo treba natančneje opredeliti pristojnosti posameznih funkcij, zlasti tistih iz tajništva. Nujno je potreben podrobnejši notranji pravilnik ali poslovnik, ki bo organom družbe in njenim delavcem določil naloge in odgovornosti za določeno delo. Ker pa se pripravljata nov republiški zakon o društvih, namerava tudi MD še počakati.

Kar se tiče delovne skupnosti v Celju, moram reči, da se je brez posebnih težav vključila v svoj novi status. Vse njeno delo stalno, skoraj tedensko spremljam od blizu, zato lahko trdim, da imajo člani te skupnosti do društva, do njegove imovine in do njegovih ciljev dobre odnose ter da jim je uspeh društva pri srcu.

Društvo je bilo registrirano in potrjeno pri republiškem sekretariatu za notranje zadeve v Ljubljani 23. marca 1970. Potrjena so bila Pravila, kakor jih je sprejel ustanovni občni zbor. Ostalo je še vprašanje premoženja, ki ga je bilo treba prenesti od Založniškega podjetja MD na novo društvo Mohorjevo družbo. Po opravljeni likvidacijski bilanci — po stanju 31. 12. 1970 — je skupščina občine Celje likvidirala Založniško podjetje MD in njegovo premoženje izročila Društvu Mohorjeva družba. Hkrati, vzporedno z urejanjem nove pravne podobe Mohorjeve družbe, smo seveda morali snovati tudi njeno poglobljeno dejavnost, njen knjižni program. To snovanje je potekalo v dveh smereh: klasični letni knjižni dar in samostojne knjižnice. Lansko božično darilo za mohorjane vsi poznate. Kar se pa letošnjega tiče, boste — upam — potrdili, da knjižni dar že sam po sebi proslavlja visoki jubilej najstarejše slovenske založbe. Pri programiranju smo se držali načela, da uredniki in tajništvo najprej prisluhnejo mnenju in željam odbora, zberejo, kar je zbrati mogoče, potem pa zopet odboru predložijo v potrditev. Vedno smo se držali načela, da je treba najprej iskati dobra domača, po možnosti izvorna dela, in šele potem, če teh ni, pridejo na vrsto prevodi. Obenem pa moram reči, da je prav skrb za pro-

Predsedstvo izrednega občnega zbora in tajnik Mohorjeve družbe prof. Otmar Črnilogar med svojim poročilom

gram še zmeraj preveč nedoločena; premalo je jasno, kdo je — recimo — že dve leti prej dolžan misliti, kaj bomo izdali. Vendar se tudi to zboljšuje, odkar je bil ustanovljen uredniški odbor.

Upamo, da bo z letošnjim programom lahko vsakdo zadovoljen: če izvzamemo Mohorjev koledar, ki je v leposlovnem in publicističnem delu pač vsako leto izviren, nov, je pred nami še Alojza Rebule »Divji golob«, povest o duhovniku našega prostora in časa, Franceta Vodnika »Od obzorja do obzorja«, knjiga, ki bi jo mladini in vsem pedagoškim ustanovam človek ponudil kot premišljevalno knjigo, potem pa Jezusov evangelij! Prvotna zamisel evangelija je bila, da bi prevedli Jezusov evangelij milanske družbe MIMEP. Bili smo prepričani, da bo vse gladko teklo, pa ni šlo. Evangelist Luka je sicer zapisal: »Ubogim se blagovest (evangelij) oznanja,« toda izdaja omenjenega italijanskega evangelija bi bila za nas predraga. Odločili smo se, da takšno oziroma še boljše izdajo evangelija pripravimo sami. Sestavljen je bil uredniški odbor (Cajnk, Bordon, Dolenc, Kragelj, Vodeb), ki se je zavzelo lotiti dela, in tako je pred nami blesteča knjiga evangelijev z uvodi, z opombami in barvnimi slikami. Pa še nekaj več: tudi načrt za nadaljnje knjige svetega pisma že obstaja. Apostolska dela so že napovedana za prihodnje leto. Knjige so, tudi kar se papirja, tiskarske tehnike in opreme tiče, na višini; naklada je med 63.000 in 66.000 izvodov, oziroma pri Evangeliju 80.000, kar seveda hkrati govori tudi o povečanju števila mohorjanov-naročnikov (od 52.000 lani na 62.000 letos). Posebna letošnja novost je stenski koledar s Kregarjevimi podobami. Ker sem že omenil povečanje števila mohorjanov, naj povem še

V nedeljo, 19. novembra 1972, je bila ob 10. uri v navzočnosti slovenskih škofov slovesna maša v opatijski cerkvi v Celju, in sicer v počastitev spomina ob 110. obletnici smrti Antona Martina Slomška in v počastitev 120-letnice obstoja in delovanja Mohorjeve družbe. Slovesno pridigo je imel predsednik Družbe, mariborski pomožni škof dr. Vekoslav Grmič.

to, da je letak, ki ste ga dobili konec poletja, prinesel več kot 2.000 novih naročnikov. Sam sem bil priča, kako tudi preprosti ljudje radi prebirajo brošuro »120 let Mohorjeve družbe.«

Seveda se pri vsem tem zavedamo tudi napak in pomanjkljivosti, ki jih boste sami opazili, ki pa — upam — ne bodo hudo zasenčile ne vsebinske ne oblikovne lepote letošnjega knjižnega daru. Če pri vsem tem pomislimo še na ceno (prejšnji teden sem kupil Jeana Fourastiéja knjigo »40.000 ur«, ki ima komaj 8 strani manj kakor »Divji golob«, a sem zanjo odštel 80 dinarjev), menim, da smo tudi v naročniki obdržali mohorjanski etos.

Rad bi na tem mestu izrazil v imenu vseh mohorjanov Slovenije hvaležnost in priznanje vsem, ki so sodelovali pri letošnjih mohorjevkah: pisateljem, urednikom, posebej še upravniku in odgovornemu uredniku, ki se je ves predal skrbi, da bi mohorska knjiga prihajala na svet v novi, lepši posodi.

Knjižnice Mohorjeve družbe so drugo pomembno delo, o katerem vas želim na kratko obvestiti. Ideje, zamisli, ki so na sejah odbora in tajništva prihajale na dan kakor kometi, so se počasi izoblikovale v naslednje knjižnice: 1. Knjižnica »Studenci žive vode« — duhovna knjižnica, za katero skrbi sam predsednik škof Grmič; prvo knjigo Alojza Rebule, »Smer — Nova zemlja« ste najbrž že premeditirali. V pripravi pa je že nova knjiga, in sicer: Ratzinger, Uvod v krščanstvo. 2. Znanstvena knjižnica, urednik dipl. ing. Jože Strgar. Prvi zvezek je na vidiku: Ivan Grafenauer, Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva. Pripravlja pa se tudi nov zvezek te knjižnice z delovnim naslovom »Meje spoznanja«. Knjiga bo vsebovala vrsto prispevkov raznih slovenskih avtorjev, ki bodo skušali povedati, kaj znanost v tem trenutku zmore in česa ne zmore. V to knjižnico je uvrščeno tudi delo Jožeta Krošla »Uvod v pastoralno sociolo-

gijo.« 3. Mladinska knjižnica (zanjo skrbi prof. France Vodnik, ki je letos prispeval 1. zvezek z naslovom »Od obzorja do obzorja«, in sicer v redni knjižni zbirki). Ta naj bi tekla nekako po dveh tirihi: zdaj po leposlovnem, zdaj po strokovno-vzgojnem. Za naslednjo, leposlovno številko so predvidene Svenssonove »Prigode malega Nonija«. 4. Mohorska knjižnica (urednik dr. Emilijan Cevc) še oblikuje svojo podobo in program. Razmišljanje gre v to smer, da bi v njej izhajalo lažje branje, ki naj plemeniti duha in srce. Morda bi bila ta knjižnica posebej primerna za starejše mohorjane, ki radi bero lažje stvari. Odbor je sklenil, da bo to vprašanje reševal v prihodnjem letu. 5. V zasnovi je tudi Družinska knjižnica. Zrasla naj bi iz temeljitega posvetovanja in sodelovanja z medškofijskim pastoralnim svetom, ki bi knjižnici ob podpori strokovnjakov dal tudi profil. To bi bila — po dosedanjih razmišljanjih — knjižnica strokovnega pastoralnega značaja.

Na zadnjih sejah odbora je prišla na dan tudi misel, da bi v znanstveni knjižnici izšle izbrane razprave pokojnega prof. dr. Maksa Miklavčiča in filozofske razprave prof. dr. Janeza Janžekoviča. Te so namreč raztresene po raznih revijah in tako premnogim težko dosegljive.

S tem, kar sem povedal o doseženem delu in o programu, gotovo nisem izčrpal vsega, kar se je obravnavalo na sejah odbora in tajništva, niti tistega, kar se dá razbrati iz zapisnikov. Pač pa mislim, da vse to lahko zadovolji tiste, ki jim je bila prenovljena Mohorjeva ob ustanovnem občnem zboru pri srcu, in da se približuje tistemu, kar bi danes Slomšek želel videti v Mohorjevi.

Ob tem bogatem programu se pojavlja vprašanje uredništva, kajti razumljivo je, da skrb za vse navedene in morebitne druge izdaje ne more sloneti na ramenih enega samega urednika. Vprašanje smo deloma reševali že v letošnjem letu, in to tako, da naj ima vsako področje svojega urednika ali odgovornega urednika. Že iz letošnjih mohorjevkih lahko razberete, da je pri njih sodelovalo več urednikov, pri Jezusovem evangeliju pa cel uredniški odbor (Bordon, Cajnkar, Dolenc, Kragelj, Vodeb). Iz te kratke, komaj enoletne prakse se bo pri Mohorjevi gotovo razvil nekakšen uredniški konzorcij, ki se bo dela loteval teamsko, kakor danes pravimo, oziroma bo prišlo do specializacije posameznikov na enem področju.

V ta uredniški konzorcij seveda spadata tudi urednika Nove mladike in Znamenja. Prvo je spočetka urejeval Viktor Smolej, zdaj pa jo že dve leti ureja Stanko Janežič; ta ji je na željo bralcev in odbora MK dal novo obliko ter v dveh letih v marsičem uspel, vendar še zmeraj prihajajo pritožbe, da je v njej premalo tistega, kar o njej piše že na ovitku, namreč da je družinska revija. Preveč da je v njej leposlovja, in to celo šibkega, očitajo.

Znamenje kot nadaljevanje Nove poti ureja Franc Rode že drugo leto. Tako pri tej reviji kakor pri Novi mladiki obstajata dovolj številna uredniška odbora. Obe reviji izhajata kot publikaciji Mohorjeve družbe. Poleg lastnih dohodkov prejemata obe reviji subvencijo: Nova mladika od Mohorjeve družbe, Znamenje pa od SZDL Slovenije in Komisije SRS za verska vprašanja.

Ko često poslušam tarnanje urednikov, da manjka dobrih pisateljev, mi vedno prihaja na misel Tacitov stavek: »Kdo ne ve, da so govornišтво in ostale umetnosti izgubile svojo staro slavo, pa ne zaradi pomanjkanja ljudi, temveč zaradi lenobe mladih, zaradi nemarnosti staršev, zaradi nesposobnosti vzgojiteljev in tudi zato, ker gredo tiste lepe stare navade v pozabo.« Podobne misli ima v svoji knjigi tudi France Vodnik v odlomku »Kaj in kako naj beremo«. Vsi uredniki bodo pač imeli take ali podobne težave in v mohorjanski uredniški kuhinji bo pogosto veliko večja stiska kot pa na mohorjanski mizi.

Nujno je, da programa ne bomo sestavljali na slepo, samo po svojem okusu, ampak da bomo znali prisluhniti predvsem mohorjanskemu bralcu, potrošniku. Dobro zasnovana anketa, ki jo že pripravljamo, nam bo dala najbrž marsikakšen koristen podatek ali napotek. Anketa bi morala zajeti tako redne naročnike kakor tudi odjemalce knjižnic in knjigarn. Mislim, da je to med pomembnimi nalogami tajništva. Zato prosim tudi vse vas, da pripomorete k uspešnosti take ankete, zlasti na terenu, na deželi.

Za popularizacijo mohorske knjige je novi upravnik in odgovorni urednik Rado Bordon storil v enem letu zelo veliko: začel je pri založniškem znamenju, ki ga je za MD izdelal akad. slikar Julijan Miklavčič in ki ga je Mohorjeva vnesla povsod: na žig, na knjige, v izložbena okna, na vrečke, formularje itn. Poleti je Mohorjeva priredila v Klubu poslancev v Ljubljani svojo prvo tiskovno konferenco, pred kratkim je sodelovala na prvem slovenskem knjižnem sejmu, redno je zasto-

Od 10. do 17. novembra 1972 je bil na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani 1. slovenski knjižni sejem, na katerem je svoje knjige razstavljala in prodajala tudi Mohorjeva družba v Celju.

pana v reviji Knjiga 72, o Mohorjevi se je veliko bralo in se še bere po časnikih. Vendar sem še vedno mnenja, da je zanjo najboljši in neprekosljiv popularizator naš poverjenik, se pravi približno 750 poverjenikov. Nanje se bomo morali zanesti, drugega pa ne zanemari.

Našo družbo še vedno teži čezmerno velika zaloga starih, neprodanih knjižnih izdaj. Ne gre za to, kako je do tega prišlo, saj imajo velike knjižne zaloge tudi druge založbe. Vprašanje je, kako to blago spraviti v uporaben denar. To in ono je bilo že storjeno: nekaj časa je delal stalen akviziter, a se to ni docela obneslo; kot akviziterji so poleti delali tudi bogoslovci in semeniščniki. Skupaj je bilo prodanega za ca. 240.000 ND knjig iz zaloge. Pri tem so imeli bogoslovci 20 % provizije, kar je zneslo 12.000 ND. Cene knjigam smo za poverjenike znižali do 35 %, a vseeno je v zalogi še za ca. 800.000 ND knjig. Skratka, dosedanje prizadevanje v tej smeri je prineslo le delen uspeh. Knjižne zaloge bodo torej za društvo še naprej nemajhno breme.

K boljši prodaji bo pripomoglo, tako upamo, ko bomo tu, v pritličnih prostorih Teološke fakultete v Ljubljani odprli novo poslovalnico namesto tiste na Starem trgu. Teološki fakulteti je namreč dala Mohorjeva posojilo 15 milijonov SD za gradnjo prizidka, obenem pa se je priporočila za prednost pri prostorih, ki naj bi ji bili dani na razpolago. Tako bo MD dobila v pritličju ne le prostor za poslovalnico, ampak tudi prostor za uredništvo. Prostori za MD se že pripravljajo, kot ste lahko sami opazili. Teološki fakulteti smo zelo hvaležni za razumevanje.

V delovni skupnosti Mohorjeve je zdaj zaposlenih 9 ljudi, oziroma 10, če sem štejemo tudi tajnika, ki je od 1. januarja 1972 v rednem delovnem razmerju. Ti so: glavni urednik Cajnkar, upravnik in obenem odgovorni urednik Bordon, urednik Dolenc, vodja finančno-komercialne službe Štrakl, finančna knjigovodkinja Anica Kotošek, administratorica in blagajničarka Marica Debelak, administratorica Marija Bukovšek, skladiščnik Levovnik in poslovodja v Ljubljani Magyar. Prostori

Triindvajsetega marca 1973 je Mohorjeva družba v Celju odprla svojo novo poslovalnico v Ljubljani, v pritličnih prostorih Teološke fakultete na Poljanski cesti 4. Slovesne otvoritve nove poslovalnice se je udeležilo veliko število mohorjanov ter kulturnih in družbenih delavcev.

sedeža družbe v Celju so nekoliko izboljšani, osebje ima na voljo nekaj novih strojev (pisalne, računske stroje, frankirni stroj in morda še kaj) za hitrejše in uspešnejše poslovanje. Lahko zagotovim, da delavci vestno opravljajo svoj delo in da vsekakor zaslužijo naše zaupanje.

Z upravnikom sva navezala stike z Društvom sv. Mohorja v Celovcu in Goriško MD v Gorici, vendar je doslej ostalo bolj pri začetnih, vljudnostnih stikih. Naša dolžnost pa je razmišljati o krepitvi teh stikov in morda tudi o kaki obliki sodelovanja v mejah možnosti; k temu nas mora siliti isti čut, ki ga je zadnje

Ob otvoritvi nove poslovalnice MD v Ljubljani: član odbora in tajništva Mohorjeve družbe, prof. Francè Vodnik (v sredini) v pogovoru s pisateljico Mimi Malenšek in (zdaj že pokojnim) akad. slikarjem Stanetom Kregarjem.

Ob otvoritvi nove poslovalnice MD v Ljubljani: umetnostni zgodovinar dr. Marijan Žadnikar v živahnem pogovoru s predsednikom Mohorjeve družbe dr. Vekoslavom Grmičem.

čase pokazala ob izgredih na Koroškem vsa Slovenija in Jugoslavija, pa še čut, da smo vse tri družbe — celjska, celovška in goriška — tri rodne sestre, ki so bile že nekajkrat obsojene na smrt, a se le niso dale uničiti.

Ta izredni občni zbor nima namena, da bi odbor po poročilu in diskusiji, ki bi dokazala dobro upravljanje društva, dobil razrešnico. Ob tej slovesnosti sem vas, delegate, želel s tem kratkim poročilom le obvestiti o delu odbora in tajništva v prvem obdobju prenovljene Mohorjeve družbe, predvsem o njenih pogloblitnih problemih. Vi pa povprašajte, pokarajte, pohvalite!

Vsebina

Splošna oznaka koledarja za leto 1974	4	<i>Pritrkavanje (Edvard Kocbek)</i>	91
Sončevi in Lunini mrki — Vidnost premičnic-planetov	4	Z nami je potoval ves slovenski narod (Edvard Kocbek)	92
Označevanje godov in praznikov po novem bogoslužnem koledarju	5	Ob trideseti obletnici II. zasedanja AVNOJ (dr. Gorazd Kušej)	97
Premakljivi prazniki po gregorijanskem koledarju	6	Koroški Slovenci včeraj, danes, jutri	100
Julijanski koledar za leto 1974	7	<i>Srce slovensko tukaj še bije (Valentin Polanšek)</i>	103
Bogoslužni koledar za leto 1974	8	Slovenik — slovenski zavod v Rimu (P. K.)	104
Pregledni koledar za leto 1974	32	Solčavski punt (Jakob Richter)	106
Trenutki tišine (Namesto božičnega in novoletnega voščila)	34	Nekaj o zemljepisnih imenih (Silvo Kranjec)	109
<i>Bellehem, drugi spev iz pesnitve Peti evangelij (Anton Novačan)</i>	36	Volk in koza (Uzbeška pravljica)	115
<i>Pada sneg (Jakob Sešerko)</i>	36	Zadar nekdanj in danes (Štefan Barbarič)	116
Devica z angeli (Jules Lemaitre)	37	Janševo leto slovenskih čebelarjev (I. F.)	120
<i>Rast (Jakob Sešerko)</i>	38	Slovenska ljudska umetnost na panjskih končnicah (I. F.)	122
Jezus in kmet (Narodna)	39	Arhitektu Antonu Bitencu je bila podeljena Plečnikova nagrada (Uredništvo)	127
<i>Križev pot (Stanko Vuk)</i>	40	Škof in dušni pastir (Ob življenjskem jubileju dr. Maksimilijana Drževnika)	131
Iz farne kronike Nebeškega rovta (Alojz Rebula)	42	Naši spomini in jubileji (Uredništvo)	134
<i>Kneža (Vinko Beličič)</i>	44	Valentin Stanič	134
Njivica (Vinko Beličič)	45	Josip Podmilščak-Andrejčkov Jože	136
Tri pisanke (Prežihov Voranc)	47	Prežihovo leto (J. Dolenc)	137
<i>Kmetška (Jakob Sešerko)</i>	49	Ksaver Meško — ob stoletnici rojstva	141
Solzice (Prežihov Voranc)	50	Janko Mlakar — ob stoletnici rojstva (J. D.)	144
Znamenje pod grebenom (Matevž Hace — Ilustriral Lojze Perko)	52	General in pesnik Rudolf Maister (Lojze Ude)	145
<i>Čeriešnje, čeriešnje (Ludvik Zorzut)</i>	59	Profesor Silvo Kranjec — osemdesetletnik (Valter Bohinec)	151
Žalostna Marija (Mihaela Jarc)	60	Profesor dr. inž. Anton Kuhelj (J. D.)	153
<i>Bolnik (France Lokar)</i>	61	<i>Zdaj (Edvard Kocbek)</i>	154
<i>Ob trgatvi (Jakob Sešerko)</i>	61	Edvard Kocbek (Uredništvo)	154
<i>Samota (Marijan Brecelj)</i>	61	<i>Kdo sem? (Edvard Kocbek)</i>	157
Rože za gobavca (Boris Pahor)	62	Luka Kramolc — osemdesetletnik (P. K.)	158
<i>Rože v očeh (France Lokar)</i>	65	Vinko Beličič — 60 let življenja	159
<i>Gospodarjeva smrt (France Lokar)</i>	65	Boris Pahor	159
Deklica iz Florence (Zora Tavčar)	66	In memoriam (Uredništvo)	161
<i>V gorskem svetu (Ljubka Šorli)</i>	68	Dr. Jože Pokorn	161
<i>Nadzidek (France Lokar)</i>	68	Jakob Soklič	163
Nesreča v Mlinu (Eman Pertl)	69	Profesor Jože Košir	164
<i>Molitev (Edvard Kocbek)</i>	71	Primarij dr. Jože Žitnik	165
Knjige (Erna Starovasnik)	72	V spomin Juriju M. Trunku	166
<i>Nevesta (Vinko Beličič)</i>	76	Dr. Josip Meško se je poslovil (Stanko Cajncar)	169
<i>Povožena ptica (Vinko Beličič)</i>	76	Spominu velikega učitelja (Marijan Zadnikar)	172
Mladi Tomo (Fran Roš)	77	Slovo od velikega umetnika (Jože Dolenc)	174
Ajdovo strnišče (Prežihov Voranc)	80	Starostno zavarovanje kmetov (Viljem Zupanc)	176
<i>Jutro v gorah (Vinko Beličič)</i>	81	Večni problemi	181
<i>Dogorevanje (Vinko Beličič)</i>	81	Počastitev 120-letnice Mohorjeve družbe	182
Na Vedrem hribu (Ludvik Zorzut)	82	Ob 120-letnici (Vekoslav Grmič)	182
<i>Izgorevanje (Valentin Polanšek)</i>	87	Prenovljena Mohorjeva družba v prvih dveh letih dejavnosti (Otmar Črnilogar)	184
Prikrat na Triglavu (Janko Mlakar)	88	Vsebina	191

MOHORJEV KOLEDAR
za navadno leto 1974

Uredniški odbor:
Rado Bordon, Stanko Cajnkar, Emilijan Cevc, Otmar Črnilogar,
Jože Dolenc, Jože Lodranci, Rafko Vodeb

Uredil Jože Dolenc

Barvni posnetki izvirnih panjskih končnic: Mirko Kambič

Nebesna znamenja narisal Stane Kregar

Izdala in založila
Mohorjeva družba v Celju
v redni knjižni zbirki za leto 1973

Za založbo: dr. sc. Rado Bordon

Tisk: ČP Gorenjski tisk v Kranju

Natisnjeno oktobra 1973
v 56.000 izvodih